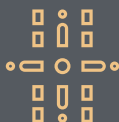

Emlékkötet

KENGYEL MIKLÓS

tiszteletére

Ius est ars boni et aequi

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Emlékkötet
Kengyel Miklós tiszteletére

Ius est ars boni et aequi

Emlékkötet Kengyel Miklós tiszteletére

Ius est ars boni et aequi

Szerkesztette
Hideg Milán István és Simon Károly László

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

A kötet szerzői

Benke József
Bodnár Eszter
Czine Ágnes
Dánielné Kiss Ildikó
Fiedler Ernő
Gombos Katalin
Hideg Milán István
Hohmann Balázs

Juhász László
Király Lilla
Köblös Adél
Maczonkai Mihály
Pókecz Kovács Attila
Simon Károly László
Ujkéry Csaba
Villám Krisztián

© A szerzők, 2022

Szerkesztés © Hideg Milán István, Simon Károly László 2022

© A kiadó, 2022

Minden jog védve.

Tartalom

Ujkéry Csaba

Előszó | 7

Első rész

Egy géniusz szakmai életútja | 9

Hideg Milán István – Simon Károly László

Kengyel Miklós szakmai életútja és tudományos hagyatéka | 11

Második rész

Emlékezés Kengyel Miklósról | 17

Benke József

Találkozások a könyvtárban | 18

Bodnár Eszter

Bíróságok, operák és Rippl-Rónai | 20

Czine Ágnes

A megsárgult füzet | 21

Dánielné Kiss Ildikó

A kedvelt professzor | 23

Fiedler Ernő

Egy életre szóló barát | 24

Hideg Milán István

A mentor | 26

Hohmann Balázs

A kiváló oktató | 28

Juhász László

A művelt tudós | 29

Király Lilla

A keresztes lovag | 30

Köblös Adél

Az opponens | 31

Maczonkai Mihály

A független | 32

Pókecz Kovács Attila

A legendás perjogász | 33

Simon Károly László

Hála | 34

Villám Krisztián

Nemzedékek tanítómestere | 36

Harmadik rész

Tanulmányok Kengyel Miklós tiszteletére | 37

Czine Ágnes

Tisztességes büntetőeljárás észszerű időn belül? | 39

Dánielné Kiss Ildikó

A fizetésektelen gazdálkodó szervezetekkel szembeni munkajogi igényérvényesítés szabályainak változása az új Pp. hatálybalépésével | 55

Gombos Katalin

Hatóságok közötti együttműködés Európában polgári jogi területen | 63

Hohmann Balázs

Hol a súlypont? Az alternatív vitarendezési módszerek váltakozása a polgári jogvitákban és a hatósági eljárásokban | 77

Juhász László

Joghatósági kérdések a határokon átnyúló fizetésektelenségi eljárásokban | 97

Király Lilla

Az Európai Unió Bírósága ítékezésének hatása a tagállami, különös tekintettel a magyar jogalkalmazásra | 119

Köblös Adél

Gondolatok a tárgyalásról polgári perekben | 151

Maczonkai Mihály

Az Európai Bíróság jogalkalmazói szerepfelfogása | 169

Pókecz Kovács Attila

A bizonyítási eljárás jellege a római cognitio eljárásban | 185

Simon Károly László

Kiterjesztően vagy megszorítóan? | 193

Villám Krisztián

Tárgyalás a polgári eljárás jogorvoslati szakában | 225

Előszó

Miklós!

Illeszthető-e ilyen egyszerű megszólítás egy tudományos életpályát méltató emlékkönyv előszava elé, amely Prof. Dr. Kengyel Miklós, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának nagyra becsült egyetemi tanárára emlékezve íródott? – tettem fel a kérdést magamnak. Aztán mégis maradtam e megszólításnál, mert akik ismerték, úgyis tudják, hogy az Állam- és Jogtudományi Kar Európai Jogi és Nemzetközi Magánjogi Tanszék főállású oktatója, a Kar Doktori Iskolájának vezetője volt. Fő kutatási területnek az európai és az összehasonlító polgári eljárásjogot, valamint a nemzetközi kollíziós magánjogot választotta.

A mi barátságunknak nem a közös kaposváriság az eredője, nem is a pécsi jogtudományi egyetemi élmények. Egyszerűen kezdődött. Az akkor még Somogy Megyei Bíróság, ma Kaposvári Törvényszék fonyódi üdülőjében egy szakmai konferencia után, amelyre hivatalos volt ő is, lementünk a kikötőbe egy pohár sörre. S beszélgetés közben született meg a bírósági segédhivatal felsőfokú képzésére az igazságügyi főiskola alapításának gondolata. Öt évbe tellett, mire sikerült végigvinni, és az akkreditálása megtörtént. Azóta nem csak a pécsi jogi egyetemen zajlik ez a képzés.

Kengyel Miklós nemcsak jogtudós volt, hanem tapasztalati ismeretek birtokában foglalkozott a polgári bíráskodással és nem utolsósorban a jogászi viselkedéssel is. Otthonosan mozgott a bíróságok világában, és a véleményét mindig hangosan kimondta. *Perkultúra – A bíróságok világa – A világ bíróságai* című műve a nemzetközi igazságszolgáltatás kultúrtörténetének könyve. Hosszan lehetne sorolni itthon és külföldön megjelent munkáit, elismeréseit.

Halála előtt két héttel felhívott Fonyódon, hogy kint van, találkozhatnánk. „Nagyon szívesen!” – feleltem. A kikötőben hajóra szálltunk, és jó szélben vitorláztunk. Akkor mondta, hogy az egészségével sajnos gondok vannak, és rászánta magát a műtétre. Bizakodó volt... Nem tudtam, hogy utoljára látom...

Örök barátod:

Ujkéry Csaba

Első rész

Egy géniusz szakmai életútja

Kengyel Miklós szakmai életútja és tudományos hagyatéka

Kengyel Miklós 1953. augusztus 15-én született Kaposváron. Középiskolai tanulmányait a somogyi megyeszékhelyen folytatta, 1971-ben érettségizett. 1977-ben avatták jogi doktorrá a Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. 1979-ig tudományos ösztöndíjas gyakornok volt az egyetemen, majd 1980-tól tanársegéd lett a Polgári Eljárásjogi Tanszéken Farkas József professzor mellett, akit rendkívüli előadó képessége és tudományos tevékenysége miatt mindig példaképnek tekintett. 1983-tól adjunktusként, majd 1987-től docensként folytatta oktatói-kutatói tevékenységét. Alig 40 évesen, 1994-ben érte el az egyetemi kutatói ranglétra legmagasabb fokát, amikor is egyetemi tanári kinevezésben részesült. Bár 1978 és 1982 között másodállásban bírósági fogalmazóként, illetve bírósági titkárként is tevékenykedett, végső soron kutatói-oktatói pályafutásával nem a bírói hivatás, hanem a közügyekért érzett nagy fokú felelősségtudatból fakadó politikai szerepvállalás lehetősége kelt versenyre.

Az 1989 márciusában Budapesten létrejött Ellenzéki Kerekasztal mintájára 1989 májusában Pécsen megalakult a Baranya Megyei Ellenzéki Kerekasztal, amelynek szóvivője Kengyel Miklós lett, továbbá őt választották meg a Független Jogász Fórum képviselőjének is. E pozíció folytán lehetősége nyílt arra, hogy válasszon az akkor alakuló pártok közül, és induljon az országgyűlési képviselő-választáson, de pályája 1989. november 5-én, Farkas József váratlan halálával fordulóponthoz érkezett: választania kellett a politikai karrier, illetőleg a tudományos életpálya között. Az utóbbi mellett döntött. Farkas professzor nyomdokaiba lépve 1990-ben elvállalta a Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetését. Tanszékvezetői megbízását hatszor újították meg. Bár a 90-es években továbbra is kérték, szerepeljen az országgyűlési képviselő-jelölti listákon, és az ombudsmanságra is ajánlatot kapott, e lehetőségeket visszautasította.

Az oktatói tevékenység mellett rendkívül fontos feladatokat látott el az egyetemi életben: Bruhács János felkérésére 1991-ben dékánhelyettes, majd 1993-tól 1999-ig – két cikluson át – dékán volt a pécsi jogi karon. 2003-tól négy éven keresztül töltötte be a budapesti Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetem rektori

tisztségét. 2007 augusztusában a német szövetségi kancellár, Angela Merkel is látogatást tett az intézményben.

2015-ben újabb váratlan fordulatot vett pályafutása, ugyanis a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara dékánjának javaslatára a kari tanács megszüntette a Polgári Eljárásjogi Tanszéket, így oktató- és kutatómunkája feltételeinek ellehetetlenülése miatt 35 év után elhagyta az intézményt. 2015 májusától a Nemzeti Közszerológiai Egyetem részmunkaidős kutatóprofesszora, illetve ugyanezen év szeptemberétől a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának főállású oktatója lett, ahol 2016 januárjától a kar Doktori Iskolájának vezetőjévé is megválasztották.

Kengyel Miklós 2017. október 4-én, életének 64. évében tragikus hirtelenséggel hunyt el.

Életművének méltó rendszerezése nemes, ugyanakkor lehetetlen küldetés, hiszen nemcsak egy nemzetközileg elismert kutatóra, hanem egy kivételes pedagógiai képességekkel megáldott oktatóra, egy legendás hírű előadóra és nem utolsósorban egy rendkívüli műveltségű emberre emlékezünk.

Tudományos hagyatéka grandiózus: a Magyar Tudományos Művek Tára több mint 260 közleményt tart nyilván a neve alatt, amelyek közé 29 szakkönyv és monográfia, 26 könyvfejezet, 26 tankönyv, 155 tanulmány, továbbá 30 egyéb tudományos mű tartozik.

Pályája kezdetén első önálló témája Farkas József egyik fő kutatási területének (polgári perbeli bizonyítás) leágazása, a tanúbizonyítás volt, amelynek kapcsán számos kiváló tanulmányt írt, így többek között: *Elhatárolási kérdések a polgári perbeli tanúbizonyítás köréből*,¹ *A tanú polgári perbeli kihallgatásának pszichológiai problémái*,² *A tanúzási képesség a polgári perben*,³ *A tanúk a polgári perben*,⁴ *Tanúkihallgatási rendszerek a polgári perben*,⁵ *A tanú és vallomástétele a polgári perben*,⁶ *A jogi képviselő aktivitásának növelése a tanúbizonyítás területén*⁷ és *A tanúzási kötelezettség a polgári perben*⁸ címmel.

A tanúbizonyítás a polgári perben című kandidátusi értekezését 1985. március 14-én védte meg a Magyar Tudományos Akadémián, majd ugyanezzel

¹ In Ádám Antal (szerk.): *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből X.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1979. 173–215.

² *Magyar Jog*, 28. (1981), 9. 851–859.

³ *Jogtudományi Közöny*, 37. (1982), 12. 927–936.

⁴ *Magyar Jog*, 30. (1983), 9. 811–825.

⁵ *Jogtudományi Közöny*, 31. (1984), 3. 151–157.

⁶ In Ádám Antal (szerk.): *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XIV.* Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1983. 289–329.

⁷ Névai László (szerk.): *Polgári eljárásjogi füzetek*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1983. 267–273.

⁸ *Jogtudományi Közöny*, 32. (1985), 6. 345–356.

a címmel 1988-ban monográfiát jelentetett meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában. A Farkas Józseftől „örökölt” polgári perbeli bizonyítás témaköre mindvégig szívügye maradt: a harmadik évezred első évtizedében felfrissítette elődje mindmáig bázisműnek számító, *Bizonyítás a polgári perben* című monográfiáját,⁹ valamint megszerkesztette *A polgári perbeli bizonyítás gyakorlati kézikönyvét* is.¹⁰

Kandidátusi értekezésének megvédése után újabb, immár interdiszciplináris kutatásba kezdett, amelynek középpontjába a polgári perbeli esélyegyenlőség vizsgálatát állította, és ezzel az *Access to Justice* nemzetközi mozgalmának hazai zászlóvivőjévé is vált. Új, szociológiai, pszichológiai és jogi kutatást is igénylő témáját *A polgári jogérvényesítés lehetőségei és akadályai* című tanulmányával¹¹ vezette be, amelyet továbbiak követtek: *A jogérvényesítés akadályai és a „joghoz jutás” lehetőségei a polgári igazságszolgáltatásban*,¹² *A polgári per és az esélyegyenlőség*,¹³ *A deprivált jogkeresők és az esélyegyenlőség axiómája az igazságszolgáltatásban*,¹⁴ továbbá *Zugangsbarrieren und Chancengleichheit in der ungarischen Ziviljustiz – Querschnitt einer Rechtstatsachenforschung*.¹⁵ Kutatási eredményei összefoglalásaként jelent meg 1990-ben *A polgári bírászkodás hétköznapijai* című monográfiája a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál.

Az 1980-as évek második felétől empirikus módszerekkel vizsgálta a tárgyalótermi magatartást és a jogász viselkedéskultúrát. Az eredményekből született egyedülálló könyv *Perkultúra – Bírák, ügyvédek, ügyfelek a nyolcvanas évek végén*¹⁶ címmel jelent meg. A mintegy 20 bíróságra és közel 700 polgári tárgyalásra kiterjedő elemzés tanulságos összegzését adta a bírák és ügyvédek, valamint a laikus résztvevők magatartásának és viselkedéskultúrájának. Az ezredforduló után is folytatta az igazságszolgáltatás kultúrájának kutatását, eredményeit pedig *Perkultúra – A bíróságok világa – A világ bíróságai*¹⁷ címen adta közre.

A 90-es évek elején Kengyel Miklós hozzákezdett a – rendszerváltozás következtében – tartalmában és szemléletében is elavult eljárásjogi tananyag korszerűsítéséhez. *Polgári eljárásjog*¹⁸ címmel jelent meg első önálló jegyzete,

⁹ Budapest, KJK-Kerszöv, 2005.

¹⁰ Budapest, KJK-Kerszöv, 2005.

¹¹ In Kengyel Miklós (szerk.): *Studia Iuvenum – Seria Iuridica III*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1986. 76–84.

¹² *Jogtudományi Közlöny*, 43. (1988), 4. 185–194.

¹³ *Társadalomkutatás*, 7. (1989), 3. 35–49.

¹⁴ *Valóság*, 32. (1989), 12. 77–84.

¹⁵ *Zeitschrift für Rechtssoziologie*, 11. (1990), 1. 71–89.

¹⁶ Pécs, Pannónia Könyvek, 1993.

¹⁷ Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011. A gazdagon, mintegy 600 színes fényképpel illusztrált mű 2016-ban elektronikus könyv formájában is megjelent.

¹⁸ Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1991.

amelyet további munkák, kiadások követtek. 1998-ban a tananyag módszeres továbbfejlesztésének eredményeképpen az Osiris Kiadó gondozásában jelent meg a *Magyar polgári eljárásjog* című tankönyve, amely mintegy 600 oldalával a tantárgy teljes területét átfogta. Jelentőségét mutatja, hogy szinte mindegyik magyarországi jogi egyetem polgári perjogi tananyagának palettáján megtalálhattuk, de a gyakorló jogászok is haszonnal forgatták. Példátlan sikerének köszönhetően a tankönyv 12 – mindig naprakész, átdolgozott – kiadást ért meg, és több mint 30 000 példányban fogyott el.¹⁹

A magyar polgári eljárásjognak nincs olyan területe, amelyet Kengyel Miklós tudományos munkája során ne érintett volna. Foglalkozott többek között a polgári perek tipizálásával,²⁰ az eljárásjogi alapelvekkel,²¹ a perbeli képviselettel,²² a keresetjog-elméletekkel,²³ a szakértői bizonyítással,²⁴ a nem vagyoni kárpótlás iránti perek eljárásjogi kérdéseivel,²⁵ a választottbíráskodással,²⁶ a polgári per kulturális vetületeivel.²⁷

¹⁹ A tankönyv rövidített formában németül is megjelent: *Ungarisches Zivilverfahrensrecht*. Pécs, JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1998.

²⁰ A liberális és a szociális polgári per. In Ádám Antal (szerk.): *Dolgozatok az állam- és jogtudomány köréből XVIII*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1987. 128–144.

²¹ A rendelkezési és a tárgyalási elv a Polgári perrendtartás 1995. évi módosítása után. *Magyar Jog*, 43. (1996), 5. 278–285; Veränderungen des Inhalts der Dispositions- und Verhandlungsmaxime im ungarischen Zivilprozeßrecht. *Zeitschrift für Zivilprozeß International*, (1997), 2. 273–285.

²² A perbeli képviselet fogalma és osztályozása. *Jogtudományi Közöny*, 33. (1978), 10. 658–663; A polgári perbeli képviselet újraszabályozása. In Németh János (szerk.): *Gondolatok a polgári perrendtartás reformjához*. *Polgári Eljárásjogi Füzetek 13*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1985. 91–96.

²³ A jogvédelmi igény mint a polgári eljárás-jogtudomány „termékeny tévedése”. *Jogtudományi Közöny*, 41. (1986), 11. 550–556; Rechtsschutzanspruch und Rechtsschutzbedürfnis: Beiträge zur Theorie des Klagerechts. *Studia Iuridica*, (1987), 112. 1–31; A keresettől a bírósághoz fordulás jogáig. *Studia Iuridica*, (1989), 118. 137–149.

²⁴ A polgári perbeli szakértői bizonyítás időszerű kérdései. Társsszerző: Lábady Tamás. *Magyar Jog*, 29. (1982), 11. 1006–1013; A teljes bizonyosságtól a valószínűség magas fokáig, avagy változatok a bizonyítás céljára a polgári perben. *Magyar Jog*, 52. (2005), 11. 674–680.

²⁵ A nem vagyoni kárpótlás iránti perek néhány eljárásjogi kérdése I–II. Társsszerző: Farkas József. *Biztosítási Szemle*, 30. (1984), 8. 180–185; *Biztosítási Szemle*, 30. (1984), 9–10. 214–222.

²⁶ Schiedsgerichtsbarkeit in Ungarn. *Zeitschrift für Zivilprozeß International*, (1998), 3. 361–378.

²⁷ „A Népköztársaság nevében” – Adalékok az ítéleti praeambulumhoz. Társsszerző: Kajtár István. *Jogtudományi Közöny*, 37. (1982), 1. 34–37; Megszólítási kultúra a bírósági tárgyalóteremben. *Bírák Lapja*, 3. (1993), 1. 66–73; Talárban és talár nélkül – Öltözködési kultúra a tárgyalóteremben. *Bírák Lapja*, 3. (1993), 3–4. 3–10; A polgári pereskedés kultúrája a mai Magyarországon. In Kéki Zoltán (szerk.): *Jogi beszélgetések 1993–1996*. Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, 1996. 7–24; Az igazságszolgáltatás szimbólumai – Adalékok a jog kultúrtörténetéhez. *Tudományos Dialóg*, (1998), 2. 14–19.

Kengyel Miklós elsőként fogott hozzá az európai polgári eljárásjog hazai megismertetéséhez. *Az európai polgári eljárásjog és a magyar jogfejlődés*²⁸ című tanulmányát még körülbelül tucatnyi tudományosfolyóirat-közlemény,²⁹ a két kiadást megért – Harsági Viktóriával írt – *Európai polgári eljárásjog*,³⁰ valamint a német nyelvű – Walter H. Rechbergerrel közösen jegyzett – *Europäisches Zivilverfahrensrecht: Bestandsaufnahme und Zukunftsperspektiven nach der EU-Erweiterung*³¹ című kézikönyv követett. A negyedszázados munka összegzéseként halálának évében jelent meg a *Brüsszeltől – Brüsszelig. Tanulmányok az európai polgári eljárásjog köréből* című tanulmánykötet, amely az ezen a területen folytatott kutatás gyümölcseit tartalmazza.³² Tudományos figyelme azonban nem korlátozódott az európai integráció igazságügyi együttműködésére, hanem kiterjedt a nemzetközi és összehasonlító polgári eljárásjogra is: ezen a téren további egy tucat közlemény szerzője.³³

Másfél évtizeden keresztül dolgozott az akadémiai doktori értekezésén. *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*³⁴ című monográfiája

²⁸ *Jogtudományi Közöny*, 47. (1992), 3–4. 166–171.

²⁹ A nemzetközi polgári eljárásjogról Haimo Schack: *Internationales Zivilverfahrensrecht* című könyve kapcsán. *Jogtudományi Közöny*, 51. (1996), 9. 378–382; A határon átvélő jogviták és a nemzetközi jogfejlődés. *Közjegyzők Közönye*, 12. (2008), 1. 3–12; Az európai polgári eljárásjog hatása a nemzeti jogrendszerekre. Társ szerző: Harsági Viktória. *Európai Jog*, (2008), 5. 30–37; Magyarország a Luganói Egyezmény kapuján belül. *Magyar Jog*, 59. (2012), 8. 449–457; Magyarország tíz éve az Európai Unió polgári igazságügyi együttműködésében. *Magyar Jog*, 61. (2014), 5. 257–267; Búcsú a végrehajthatóvá nyilvánítási eljárástól. *Pro Futuro*, 5. (2015), 1. 69–83.

³⁰ Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

³¹ Center of Legal Competence. Band 27. Wien–Graz, Berliner Wissenschafts-Verlag, 2007.

³² *Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum* XVII. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2017.

³³ Külföldön elszenvetett károk ből eredő kártérítési követelések belföldi perelhetőségének kérdései. Társ szerző: Farkas József. *Biztosítási Szemle*, 25. (1979), 7–8. 199–201; Reformtörekvések és kodifikáció az osztrák polgári igazságszolgáltatásban (1978–1983). In Ádám Antal (szerk.): *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből* XIV. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1985. 139–187; Két kísérlet, két kudarc: a német és az osztrák bírósági szervezet reformja. *Magyar Jog*, 39. (1992), 11. 690–694; A kor uralkodó eszméi, avagy a német polgári perrendtartás arcultának a változásai 1877 óta. *Bírák Lapja*, 4. (1994), 4. 36–44; A nemzetközi polgári eljárásjogról Haimo Schack: *Internationales Zivilverfahrensrecht* című könyve kapcsán. *Jogtudományi Közöny*, 51. (1996), 9. 378–385; A külföldi határozatok elismerése és végrehajtása Magyarországon. In Cserba Lajos (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Gáspárdy László professzor 60. születésnapjára*. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Ünnepi Tanulmányok 4. Miskolc, Novotni Alapítvány, 1997. 189–207; Magyarország a Luganói Egyezmény kapujában. *Magyar Jog*, 46. (1999), 6. 329–338.

³⁴ Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

2003-ban jelent meg, az akadémiai doktori fokozatot pedig 2006. május 19-én ítélték oda részére. A mű az egyetemes polgári eljárásjog fejlődésének szintézise.³⁵

Kengyel Miklós magyar nyelvű művei mellett több német és angol nyelvű könyvnek volt a szerzője, illetve szerkesztője. Idetartozik a már említett kézikönyv (*Europäisches Zivilverfahrensrecht. Bestandsaufnahme und Zukunftsperspektiven nach der EU-Erweiterung*) mellett: *Der Einfluss des Europäischen Zivilverfahrensrechts auf die nationalen Rechtsordnungen*,³⁶ a Japánban kiadott *Civil Justice in Hungary*,³⁷ valamint a *Grenzüberschreitende Vollstreckung in der Europäischen Union*³⁸ és az *Electronic Technology and Civil Procedure. New Paths to Justice from Around the World*³⁹ című tanulmánykötetek is.

Kengyel Miklós megkérdőjelezhetetlenül méltó utódja a nagy eljárásjogász elődöknek, és örökre beírta magát a modern magyar polgári eljárásjog-tudomány történetébe. Kivételes tudományos hagyatéka és példátlan pedagógiai érzéke mellett közvetlensége és kisugárzása miatt is megtisztelőnek érezzük, hogy – bár eltérő módon – valamennyien részesei lehettünk életének. Megemlékezéseinkkel, írásainkkal tisztelni kívánunk Kengyel Miklós barátunk, kollégánk és tanárunk élete, munkássága és embersége előtt:

*Visszatér e tájra a tavasz s madárdal,
Csak egy nem tér vissza: a költő, a halott.
Mig hamvaikat a szél hordja szerte-szét:
Örizzük a költők szent emlékezetét!*

(Tomba Mihály: Barátim emlékezete)

Szekszárd, 2021. január havában

A szerkesztők

³⁵ Azonos című recenzióját Harsági Viktória tollából lásd *Magyar Jog*, 51. (2004), 7. 441–446.

³⁶ Társszerző: Harsági Viktória. Heidelberger Schriften zum Wirtschaftsrecht und Europarecht 54. Baden-Baden, Nomos, 2009.

³⁷ Társszerző: Harsági Viktória. Nagoya University Comparative Study of Civil Justice 4. Tokyo, Jigakusha, 2010.

³⁸ Társszerkesztő: Harsági Viktória. München, Sellier, 2011.

³⁹ Társszerkesztő: Nemessányi Zoltán. New York, Springer, 2012.

Második rész

Emlékezés Kengyel Miklóssra

Találkozások a könyvtárban

Kengyel Miklós professzor úr „*dupondius*”-koromban már jogi kari dékán volt Pécsen, így a „gólyák” életében egyelőre csupán mint távoli tekintély játszott szerepet. A harmadik évfolyamon azután a rettegett stúdium, „a pépé” remekbe szabott egyetemi tankönyve szerzőjeként és professzoraként excellált, így a távol-ság egyelőre nemigen látszott csökkenni. A részéről megnyilvánult nyitottság foly-tán a barátságos közeledés akkor kezdődött, amikor doktoranduszként az egye-temen maradtam: becsülte és elismerte, hogy Benedek Ferenc (1926–2007) mellett – egyebek között úgy is, mint kéziratai gondozója – tevékenykedtem. Pályakezdesemkor kedves jókívánságait fejezte ki jelentősebb külföldi publikációi különlenyomatainak átadásával egy azokhoz fűzött szép dedikációban.

A 2000-es évek közepén nyaranta a Fonyódi Városi Könyvtár olvasótermé-ben több alkalommal is „összefutottunk”: ki-ki aktuális kutatása Pécsről hozott forrásanyagát, szakirodalmát „rágcsálta”. Jó volt olykor a könyvtári szilenciu-mot nem megtörő, halk beszélgetésekkel meg-megszakítani e nem túlságosan pihentető foglalatosságot. Ezenkívül néhányszor találkoztunk a fonyódi hegy csodálatos panorámája övezte Nagyboldogasszony-templomban is vasárnaponta a római katolikus szentmisén.

Közismert, hogy Kengyel professzor nemzetközi viszonylatban is kiterjedt intézményszervezői és -vezetői munkássága mellett igen jelentős kutatói, okta-tói, illetve tudományszervezői munkásságot is kifejtett. Jellemző volt rá, hogy igaznak tartott álláspontját meglehetősen határozottsággal képviselte a kényes, közérdekű ügyekben is. Az Alma Materhez fűződő kapcsolatának alakulása nagy szívfájdalma volt.

Hosszabb kihagyás után utoljára négy éve találkoztunk a pécsi jogi karon, nagy bőröndökkel indult gyalogosan a vasútállomás felé. Hideg volt, éppen ele-redt az eső. Felajánlottam, elviszem autóval, alig akarta elfogadni. Végül elindul-tunk, sorsom alakulása felől érdeklődött. Úgy éreztem, telve van keserűséggel: a *tempora mutantur et nos mutamur in illis* olykor fájdalmas. Nem véletlen a téve-sen Ovidiustól származtatott adagiumban a *vox passiva* használata: az rámutat arra az ellentmondásra, hogy a bennünket alakító, örökkön változó idő végső soron sohasem magától változik.

Korai halálának szomorú híre váratlanul ért. Utolsó útjára nem tudtam elkísérni, jó barátom és *pater spiritualisom*, Rumszauer Miklós helynök atya temette professzor urat Kaposvárott.

Nem vagyok eljárásjogász, még kevésbé az „európai polgári eljárásjog” szakértője, így ebben az emlékkötetben inkább csak e szerény megemlékezéssel kívántam részt venni. Kívánom ugyanakkor, szolgálja részemről a megemlékező írás a nagyrabecsülés jeleként azt a békét, amelyben – hitem és reményeim szerint – professzor úrnak osztályrésze lehet immár!

Benke József

Bíróságok, operák és Rippl-Rónai

Kengyel Miklós tanár úrral – ahogy az lenni szokott – először nem Magyarországon, hanem egy berlini konferencián találkoztam 2014-ben, ahol ő a választott-bíráskodásról adott elő, én pedig az átalakult alkotmánybíráskodásról tartottam előadást. Persze már ismertem az írásait, a világosan felépített, alapos polgári eljárásjogi könyvéből tanultam az egyetemen is. Akkor az igazságszolgáltatás nyilvánosságának alkotmányos követelményei és korlátai foglalkoztattak leginkább, és a tanár úr gyorsan szakmai mentorrá vált a munkámban. Nemcsak a bíróságokkal kapcsolatos hatalmas ismeretanyaga nyűgözött le, hanem a széles körű összehasonlító jogi ismerete, és az általa alkalmazott interdiszciplináris megközelítés is. A témában elkészült habilitációs dolgozatomat már nem olvashatta, ahogy félbemaradt az utolsó közös munkánk, a jó igazságszolgáltatásról szóló átfogó kutatás is.

Volt azonban a kutatómunka mellett egy másik közös szenvedélyünk is, amely a szakmai találkozások szövetét újra át- és átfonta: a kultúra iránti rajongásunk. Beszélgetéseinkben és leveleinkben rendszeresen megtárgyaltuk a legutóbb látott opera-előadásokat, koncerteket. A tanár úr inkább a hagyományos előadásokat kedvelte, és gyakran bosszankodott a túlzó rendezői koncepciókon vagy a közönséget kiskorúsító komolyzenei magyarázatásokon. Mindig volt tanácsa, hogy utazásaimon melyik múzeumot ne hagyjam ki („a csodálatos Musée d’Orsay-t a páratlan impresszionista kiállításával!”), Budapesten éppen melyik kiállítást ajánlja („Modigliani a legnagyobb kedvenceim közé tartozik”). Valahogy mégis mindig visszakanyarodtunk közös kedvencünkhöz, szülőföldje, Kaposvár szülöttjéhez. Sokszor jött e-mail arról, hogy Rippl-Rónairól új életrajzi adatot vagy egy új festményt fedezett fel: „kissé elbizakodottan azt hittem, már – majdnem – mindent tudok Rippl-Rónairól. És akkor a kezembe került...”

Nemrég egy kollégával arról beszélgettünk, hogy egy fiatal kutató-oktató sorsát mennyire meghatározza, ha egy idősebb kolléga úgy dönt, idejét, figyelmét, bölcs meglátásait odaajándékozza. Kengyel Miklós tanár úr így adott: önzetlenül és szeretettel. Most már rajtunk a sor.

Bodnár Eszter

A megsárgult füzet

Köszönet azoknak, akik vállalták, hogy emlékkötetben idézik fel Kengyel Miklósnak, a kiváló magyar jogtudósnak, a perjogásznak, a professzornak, a rektornak, a dékánnak, a kollégának, a barátnak a személyiségét, egyéniségét, emberségét, kiváló fanyar humorát, a tudós és az ember életének néhány cserepét, hogy így is tovább éljen velünk, és itt legyen szellemiségében, emberségében közöttünk.

Még negyedéves egyetemista voltam, amikor a férjem a Nyugati pályaudvar indulási oldalán bemutatta a barátját – a néhány évvel korábban megismert –, katonatársát, Kengyel Miklóst. Katonaruhában volt, és épp Nyíregyházára készült, hogy „letöltse” az előfelvételizett egyetemistákat az egyetem elvégzése után „sújtó” maradék katonai szolgálatát.

Miklóst az első pillanatban a szívembe zártam. Mi az, ami megfogott benne? Az emberek iránti őszinte érdeklődése, a hatalmas tudása és örökös tudásvágya. Nem is vágy, ez tudásszomj volt. Irodalmi, zenei, képzőművészeti, természettudományos és természetesen a jogi műveltsége. Nem egyszerűen tájékozott volt, nemcsak a német emberek világát, történelmét, jogi szisztémáját ismerte, hanem átfogó képe volt a világról, a társadalmakról, a jogi kultúrák, a per kultúrák, sőt a tárgyalótermek világáról is. Közben szerette a játékot, a kirándulást, a baráti társaságot, és minden emberben az egyedit kereste. Vele öröm volt beszélgetni, mert nem akadt olyan téma, amiről ne tudott volna társalogni. Játszi könnyedséggel tudta elmagyarázni a legbonyolultabb dolgot is, és az egyszerűvé és közérthetővé vált. Bátran állíthatom, hogy polihisztor volt.

Ő mutatta és hozta el titokban a rendszerváltás előtt, 1984-ben, az akkor már bezúzatott folyóiratban megjelent *Öröknyár: elmúltam 9 évest*, Nagy Gáspár híres versét. Többször elolvastuk a verset, órákig beszélgettünk, és vártuk a változást. Ott volt benne a segítőkészség, a jóindulat, és remek tanácsokat adott, amelyeket ha megfogadott az ember, az eredményben nem csalódott. Csak megemlítettem egy-egy jogintézményt, a következő napokban már elküldte az azzal kapcsolatban megjelent könyvet vagy különleges szempontú tanulmányt. Úgy adott tanácsot, hogy nem akarta az akaratát a másik emberre erőltetni. Mindig tanult és tanított.

Még mindig őrizzük az egyetemi tanársegédként először egy kis füzetben publikált tanulmányát, amely a pécsi egyetem gondozásában jelent meg. Ekkor még Farkas József, az általa szeretett és tisztelt perjogász volt a professzora.

Boldogan küldte nekünk kedves soraival a kis füzetet. Örömmel olvastuk a tanulmányt, és a férjemmel együtt már ekkor megjósoltuk, hogy Miklós most „még” egyetemi tanársegéd, de rövidesen professzor lesz. Tanár lett, professzor – és „nem középiskolás fokon”.

A kis füzetet számos könyv követte, de ezt az első, már megsárgult füzetet megőrizzük Miklós személyiségével együtt.

Czine Ágnes

A kedvelt professzor

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának nappali tagozatán harmadévesen, a 2006–2007-es tanévben tanultam polgári eljárásjogot. Kengyel Miklós professzor úr emlékeim szerint három-négy alkalommal tartott nagy előadást a polgári perjogról. Sajnos az előadásokon kívül nem volt lehetőségem kapcsolatba lépni vele, gyakorlati órára nem tudtam jelentkezni hozzá, mivel azok a meghirdetést követően nyomban beteltek. Ez is jól példázza, hogy a joghallgatók által kedvelt és megbecsült oktató volt. Az előadások alkalmával elbűvölt a szakmai tudása, széles látóköre és gyakorlati tapasztalata.

Az egyetem elvégzése után a Kaposvári Törvényszék fogalmazója, majd titkára lettem. A gyakorlati munkavégzésem során ébredtem rá arra, hogy a professzor úr által művelt jogterület milyen szép, a polgári területen dolgozó gyakorlati jogászok számára a mindennapi munkavégzéshez nélkülözhetetlen. Munkám során – az előttem felmerült eljárásjogi helyzetre megoldást keresve – többször is fellapoztam a professzor úr által írt egyetemi tankönyvet, és ilyenkor mindig meleg szívvel gondoltam vissza meghatározó előadásaira.

Dánielné Kiss Ildikó

Egy életre szóló barát

1971. szeptember 1-jén ismertem meg Kengyel Miklóst, Mikit, Kalocsán, a 37-es Budapesti Forradalmi Ezred laktanyájában, ahol mint előfelvételizsek teljesítettünk szolgálatot. Már felvettek bennünket az egyetemre, előtte azonban le kellett tölteni a 11 hónapos katonaidőt. Nem voltunk túl magasak, ezért a katonasorban egymás mögött hátul álltunk. Miklós szertartásosan bemutatkozott, innen indult több mint 45 éves barátságunk. A kirándulásoktól a kulturális programokon át a főbb családi eseményekig, szakmai konferenciákon való találkozásig folyamatos volt ez a barátság, még akkor is, ha voltak időszakok, amikor kevesebbet találkozhattunk, de mindig tudtunk egymásról.

Az első pillanattól fogva olyan határozott elkötelezettség és tudásvágy sugárzott belőle, amit nagyon kevés embernél lehet megtapasztalni. Nem is tudom, akadt-e még valaki a laktanyában, aki annyi könyvvel felszerelve érkezett a katonai szolgálatra a tudomány, a nyelv, a világirodalom területéről, persze ez akkor szigorúan tilos volt, úgyhogy a könyvek rejtegetése külön furfangot és energiát követelt. De idetartozott a szintén tilos villanyoltás utáni, takaró alatti olvasás, aminek a következménye kihallgatásra rendelés és fenyítés volt, mindez azonban nem érdekelte, még a fogdára is valahogy könyveket csempésztünk be neki.

Azt az óriási tudást és ismeretet, amelyet felhalmozott, és amelyet igyekezett továbbadni, egyedül magának, a mindennekfeletti kitartásának és töretlen tudásvágyának köszönhetette.

Nagyon jól magyarázott, ami gyermekei körében is feltűnt, ahogy oktatta őket a világ dolgairól. Remek volt az előadói pulpituson ugyancsak: amikor saját szakmai körben az éveken keresztül fő részvételével szervezett közjegyzői kollokviumokon hallgathattam; ahogy nagyszerűek voltak az olyan szintre fejlesztett német tudásával tartott előadásai, amelyek német anyanyelvűeket megszégyeníthettek szellemességükkel, összefogottságukkal és természetesen tudományos igényükkel.

A világ minden dolgában otthon volt: véleményt formált a politikáról, szűkebb környezete, az ország, a világ sorsáról, és, ne felejtjük el, rendkívüli módon szerette a kultúrát, a tudományos irodalmon kívül a szépirodalmat, a művészeteket, különösen a komolyzenét, az operát. Nem volt olyan nevesebb kulturális esemény, amit, hacsak lehetősége nyílt rá, meg ne nézett volna.

Az utolsó években, amikor többet tartózkodott Budapesten, rendszeresen szerveztünk kulturális találkozásokat, jó volt színházi szünetben vagy előadás után kicsit beszélgetni, néha kicsit „öregurasan” a múltról. Hatalmas nyugalommal, optimizmusával szemlélte a világot, még akkor is, amikor a betegség árnyéka fenyegetően vetült rá, és egyre inkább szűkítette a lehetőségeit. Őszintén hiányzik.

Fiedler Ernő

A mentor

Már joghallgatóként is magával ragadott a tanár úr előadásmódja: nem túlzás azt kijelenteni, hogy minden egyes tanórát mérnöki precizitással állított össze. Csupán attól is motiválnak éreztem magam, hogy hallgathattam előadásait. Kengyel Miklós szakmai elhivatottsága könyvei olvasása közben is magával ragadott, ez pedig hatalmas segítséget nyújtott egy útját kereső, fiatal joghallgatónak.

A diploma megszerzését követően, 2014 szeptemberében bírósági fogalmazó lettem, de a tudományos munka is érdekelt, így megkérdeztem a tanár urat, hogy segítene-e konzulensként, ha jelentkezem a pécsi jogi kar doktori iskolájába. Annak ellenére, hogy különösebben nem ismertük egymást, elfogadta a felkérésemet. Tisztában voltam vele, hogy magas követelményeket fog velem szemben támasztani, ami azonban motivált engem. Kezdetben sok nehézséget okozott, hogy pályakezdőként nehezen találtunk olyan kutatási területeket, amely mindkettőnknek megfelelő. Fokozottan alakult ki köztünk a bizalom, amelynek talán az volt az első lépcsője, amikor a kezemben vagy tíz könnyvel sétáltam ki a könyvtárból. A tanár úr észrevett a könyvkupac mögött, lelkesedésemet mosolyogva fogadta. Majd néhány héttel később egy olyan ötlettel álltam elő, amely igazán elnyerte a tetszését. Emlékszem, ott ültünk a pécsi irodájában, tél volt, ő csendben nézte a monitort, én pedig a hőésést. Majd hosszú percek után levette a szemüvegét, és felém fordult: „Kolléga, szeretném, hogy erről írjunk egy közös publikációt!”

Néhány hónappal később, 2015 tavaszán váratlanul közölte velem, hogy elhagyja a pécsi jogi kart, és Budapesten, a Károli Egyetemen folytatja munkáját. Szándéka végleges volt, egészen addig nem is beszéltünk az őt nyomasztó problémákról. Felajánlotta, hogy kövessem a Károlira. Nem hibáztatta előttem a pécsi egyetemet, nem akart befolyásolni döntésemben. Rövid gondolkodás után igennel feleltem. Szeptembertől már mindketten a Károli kötelekébe tartoztunk. A károlis évek alatt is nagyon kedves és segítőkész volt. Több kutatásba is belefogtunk, közben egyre barátságosabb lett köztünk a szokásos professzor-doktorandusz viszony. A jelentős korkülönbség ellenére tegező viszonyba kerültünk, és sokszor megbeszéltük az élet ügyes-bajos dolgait. A nehezebb időszakokban is segítettük egymást: a tanár úr tervezett az új perjogi törvényt illetően egy nagy horderejű, négyéves kutatási programot, és többek között engem is felkért a kutatásban való közreműködésre. Hosszú időn keresztül egyeztetett az adott hivatásrend

vezetőivel az integritási problémák kiküszöbölése céljából, s amikor a hónapokig tartó egyeztetés sem vezetett eredményre, akkor sem a kollégáit, hanem azt a kutatást engedte el, amelyre talán a legjobban vágyott.

Egy nap közölte velem, hogy megműtötték, ekkor újból ártértékelődött a kapcsolatunk. Ebben az időszakban főleg otthonában látogattam, és betegsége, lábadozása ellenére éppolyan elszántsággal beszélt jövőbeni szakmai terveiről és közös munkáinkról, mint előtte. Emlékszem, adott egy több száz oldalas német nyelvű könyvet, hogy fordítsam le jövőbeni kutatásainkhoz. A fordítást embert próbáló feladatnak éreztem, de ragaszkodott hozzá, hogy végezzem el. Tíz hónapig fordítottam a művet, majd elmentem hozzá, hogy megbeszéljük, milyen irányba haladjunk tovább.

Akkor még nem tudtam, hogy az volt az utolsó találkozásunk. A fordítás tárgyát képező témakört nagyon megkedveltem, több publikációt írtam belőle, sőt a készülő doktori disszertációm is megalapozza. Miklós a tudomány olyan részébe vezetett be, amellyel még hosszú évekig szeretnék foglalkozni.

Kedves Tanár Úr, mindig is hálás szívvel fogok emlékezni rád! Életre szóló tanítást adtál nekem.

Hideg Milán István

A kiváló oktató

Kengyel Miklóssal, a pécsi jogi kar professzorával 2012-ben ismerkedtem meg. A Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetőjeként ez időben *Perkultúra – A bíróságok világa – A világ bíróságai* címmel népszerű, szabadon választható kurzust oktatott a polgári eljárásjoghoz tartozó kötelező tárgyak mellett, amely számos joghallgatóval együtt engem is magával ragadott. A tanár úr lenyűgöző tapasztalata, a világ legkülönbözőbb pontjainak bíróságairól szóló beszámolói sok-sok hallgatóját indították meg a polgári eljárások színes világa felé. Annak ellenére, hogy a polgári eljárásjogi stúdiumok hírhedten rettegettek voltak a hallgatók körében, kiváló oktatói gyakorlatával, karizmatikus személyiségével, türelmességével mégis meg tudta nyerni őket a vizsgakövetelmények pusztá teljesítésén túl az eljárásjog mélyebb tanulmányozásának.

Sok tekintetben a tanár úr hatására kezdtem el foglalkozni eljárásjoggal, s bár ma már inkább a közigazgatás hatósági eljárásai tartoznak a szűkebb kutatási területemhez, máig aktuális megállapításai elkísérnek utamon, és ezért nagyon hálás vagyok neki.

A jelen kötetben megjelent tanulmányt a tanár úr emlékének kívánom szentelni, témájának felütését az ő egyik – az alternatív vitarendezési módszerek hazai alkalmazását vizsgáló – cikke adta.

Hohmann Balázs

A művelt tudós

Kengyel Miklós professzorral az 1990-es évek közepén ismerkedtem meg, amikor bíróként polgári anyagi jogi gyakorlati órákat tartottam az egyetemen. Hamarosan jó barátságba kerültünk, majd pár év múlva megkért, hogy az eljárásjogi tanszéken folytassam egyetemi munkámat. Nyolc évig részfoglalkozású adjunktusként vettem részt az eljárásjog oktatásában, a vizsgáztatásban. Kengyel professzor nagy tudású, de türelmes oktató és vizsgáztató volt, tőle senki nem távozott úgy a vizsgáról – bármilyen érdemjegyet kapott –, hogy igazságtalanul értékelték a tudását.

A szakmai együttműködésen túl barátságunk is elmélyült, közös névnapok, szilveszterek, baráti összejövetelek adtak alkalmat arra, hogy megismerjük hihetetlen műveltségét a történelem, a zene, a képzőművészet terén. Nem volt olyan téma, amihez ne tudott volna értő módon hozzátenni valamit. Engem is nagyon megérintett, amikor részben az egyetem vezetése által alkalmazott méltatlan módszerek miatt egészsége megrendült, s műtétet kellett rajta végrehajtani.

Halála évében nyáron még egy jó hangulatú baráti összejövetelen vett részt, akkor a rendszeres veseinfúziókat leszámítva bizakodó volt az egészségi állapotát illetően is, várva, hogy egy veseátültetés ezt a gondját is megoldja. Egy váratlan helyzet megadta a lehetőséget erre, de egy ugyancsak váratlan fertőzést a szervezete már nem tudott legyőzni. Halála mindenkit megrendített, azt is, aki nem volt feltétlen tisztelője, de bennünket, barátait különösen.

A jelen kötetben megjelent tanulmánnyal adózom emléke előtt, így utólag is megköszönve a barátságát és azt a tudósi szeretetet, amellyel oktatói pályámon segített.

Juhász László

A keresztes lovag

2000 tavaszán azzal a kéréssel kerestem fel Kengyel professzor urat, hogy szívesen csatlakoznék a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Eljárásjogi Tanszékéhez. 2000 szeptemberében kezdtem, 18 évig oktattam a tanszéken, ebből 15 év Miklós irányítása alatt telt.

Egyetemi éveim alatt a fő tárgy mellett egy szemináriumot vettem fel nála polgári eljárásjogból. Miklós rendkívül precíz volt, és mindent eltemt, „hátha egyszer még szükség lesz rá”. Évtizedek kutatómunkája és adminisztrációja „terítette be” a szobáját, amely ennek ellenére mindig pedáns, makulátlanul rendezett volt. 2015-ben, amikor búcsúzásra kényszerült, és hónapokig tartott az anyagok rendezése, költöztetése, meg is jegyezte, hogy a szobájától rendkívül nehéz megválnia.

Hatalmas elvárásokat támasztott közvetlen munkatársaival szemben: az oktatásnak – a tartalmi mondandót, az eszközhasználatot és az írásbeli, szóbeli vizsgákon való kikérdezést is beleértve – rendkívül magas színvonalon kellett történnie. Ezzel olyan mércét állított elem, amit azóta is irányadónak tartok.

Miklós egy keresztes lovag és egy felvilágosult polgár érdekes keveréke volt. A jövőbe látott, és nemzetközi tapasztalatait is felhasználva igyekezett sok mindent megreformálni maga körül. Mindezt a keresztes lovagok bátorságával és kitartásával, megalkuvás nélkül tette. Sok közösen megélt szakmai és személyes élmény kavarg bennem, amikor rá gondolok. Miklós halálával a világ szegényebb lett egy rendkívül szorgalmas, alapos, okos és rendkívüli önuralommal megáldott emberrel, aki az utolsó pillanatáig szakmája elkötelezett tudósaként állt helyt a magyar polgári eljárásjog „viharaiban”.

Tanítványaként és közvetlen munkatársaként szeretném tovább vinni mindazt, amit Miklós értékrendje nekem jelentett: „Mondottam, ember: küzdj és bízza bízzál!”¹

Király Lilla

¹ Madách Imre: *Az ember tragédiája*. (Tizenötödik szín.)

Az opponens

Azok közé a hallgatók közé tartoztam, akik Kengyel tanár úr (akkor épp világoszöld színű) tankönyve segítségével készültek fel a polgári eljárásjogi szigorlatra. Később személyesen is találkozhattam vele egy-egy szakmai rendezvény, konferencia keretében. Szigorú, magas elvárásokat támasztó professzornak ismertem meg, aki rendkívül széles körű elméleti ismeretekkel rendelkezett. Nemigen találni olyan területét a polgári eljárásjognak, amihez kapcsolódóan ne fűződne valamilyen írás a nevéhez. Nem is csoda, ha ezek után némi félelemmel vettem tudomásul, hogy ő lesz doktori értekezésem egyik opponense. A védés sikeresen zárult, és komolyabb elismerést nem is kaphattam volna tőle, mint hogy felajánlotta segítségét az értekezés könyv formájában való megjelentetéséhez.

Pár évvel ezelőtt a közigazgatási perrendtartás kodifikációja során dolgozhattam vele, ahol közösen érthettük meg a „már megint a polgári perjogászok!” élcelődést. Később bevont a jó igazságszolgáltatás jelentéstartalmának feltárására irányuló kutatásba, amely időközben sokféle kacskaringót vett, majd új alapon folyt tovább, sajnos már az ő részvétele nélkül. A jelen kötetben megjelent tanulmány ennek a legutóbbi közös munkának az ihletésére született.

Köblös Adél

A független

Kengyel Miklós évtizedeken keresztül volt kollégám a pécsi jogi karon, jóvoltából kerültem tanszékére. Mégis, emlékezésemben nem a közös múltra térek ki, hanem arra a beszélgetésre, amelyet évekkel a rendszerváltás után folytattunk. A háttérhez tartozik, hogy mindketten csatlakoztunk a Független Jogász Fórumhoz, és Pécssett igyekeztünk az akkori ellenzéki pártokat ügyes-bajos dolgaikban segíteni. Néhány évvel később mondta el, hogy a választások után a kormánypártok egyik politikusa megkereste egy közszereplői beosztás betöltésére vonatkozó ajánlattal. Miklós ezt azzal a feltétellel fogadta volna el, ha a beosztásban megőrizheti pártpolitikai függetlenségét. A politikus erre kifejtette, hogy az ilyesmi illúzió, pártpolitikai semlegesség közszereplő számára a valóságban nem létezik. Miklós utóbb elismerte vitapartnere igazát, de nem bánta meg akkori visszautasító döntését. Tudomásom szerint később is kapott megkeresést, de ezt is elutasította. Pontos okát nem tudom, de szerepet játszhatott benne az a törekvése, hogy autonómiáját mindig megőrizze.

Minden ember jelleme összetett, más emlékezők vélhetően egyéb tulajdonságait emelik ki. Számomra ez volt az egyik legjellemzőbb személyiségjegye.

Maczonkai Mihály

A legendás perjogász

Kengyel professzor Pécssett a jogi karon két évtizeden keresztül tanártársam volt. Utolsó pécsi oktatói évtizedében a Kari Tanácsban szinte mindig mellettem ült, amivel meggyőződésem szerint kifejezésre kívánta juttatni, hogy a magas szintű egyetemi képzés tekintetében azonos értékeket képviselünk. Ennek egyik oka, hogy mindketten a „Benedek-iskola” tanítványának tarthattuk magunkat. Kengyel Miklós kivételesen széles római jogi műveltséggel bírt, a római jog az állam- és jogtudományi képzésben való meghatározó szerepe elvének képviselője, hirdetője, megvalósítója volt.

Kengyel Miklós a pécsi kar legendás perjogásza volt, a kar dékáni vezetését két cikluson keresztül is ellátta. Kivételesen tehetséges egyetemszervező volt. Többek között az ő nevéhez fűződik a pécsi jogi kar mai, egyedülállóan színvonalas építészeti arculatának kialakítása is. Számos új képzés ötletgazdája, így például az országos szinten napjainkig is sikeresen működő, igazságügyiügyintéző- és jogiasszisztens-képzés elindítója volt. A polgári perjog dogmatikus, pertechnikai központú oktatását igyekezett az általános jogi kultúrába illesztve megvalósítani. Akadémiai doktori fokozatot szerzett, a budapesti Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetem rektora is volt két cikluson keresztül.

Ezt követően Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem professzora és az Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának vezetője lett. Közös Budapest–Pécs–Budapest vasúti utazásaink során lelkesen és szenvedélyesen beszélt az új közös karunk jobbításáról szóló terveiről. S láss csodát: az ő Károlira érkezésétől kezdődően ott is ígéretes fellendülő szakaszba került a jogi kar. Még sokáig szükségünk lett volna rá. Meggyőződésem, hogy mintaadó emberi és professzori habitusának köszönhetően kitörölhetetlen nyomokat hagyott tanítványai, barátai lelkében.

Tanulmányommal tiszteletemet szeretném kifejezni elhunyt barátom és kollegám, Kengyel Miklós munkássága előtt.

Pókecz Kovács Attila

Hála

Mint a pécsi jogi karon végzett jogásznemzedékek egyik tagja, jómagam is tanítványa voltam Kengyel professzornak a harmadik évezred elején. Szuggesztív és zseniális előadásaiival, kiváló tankönyvével olyannyira megszerettette velem a polgári eljárásjogot, hogy a harmadik évfolyamon habzsoltam a tananyagot, nem tudtam betelni vele. Bár akkoriban mindenki tudta, hogy a „pépé szigorlat” a jogásszá válás vízválasztója, én nem féltem, a tananyag a részemmé vált. Nem nála szigorlatoztam, de most már nyugodtan bevallhatom, hogy a három év alatt az első olyan vizsgám volt, ahová magabiztosan mentem. És ezt nagyrészt neki köszönhetem.

A jeles szigorlat után lelkesedésem határtalan lett a polgári eljárásjog iránt, ezért jelentkeztem demonstrátornak a Polgári Eljárásjogi Tanszékre, ahol a mentorom Kengyel Miklós professzor lett. Bár zsenge növendék voltam, lelkesedésemet nagyra értékelte, és más tanszékek demonstrátoraival ellentétben, akiket alig engedtek közel a tudomány lángjához, Kengyel professzor kezdettől fogva komoly feladatokat bízott rám. Szabad hozzáférést biztosított az egyetemi magánkönyvtárhoz is; repestem az örömtől, hiszen az eljárásjog-tudomány csarnoka nyílt meg előttem. Akkor még nem tudtam, de ma már igen: a jog tudományos művelésének szeretetét ajándékozta nekem, amiért örökké hálás leszek neki.

Negyedéves joghallgató lehettem, amikor vettem a bátorságot, hogy egy általam tökéletesre csiszoltnak hitt tanulmányom tervezetét megmutassam neki. Egy hetet kért az elolvasására. Izgatottan vártam a következő heti, szokásos hétfő délutáni „szeánsunkat”... Örökre a lelkembe vésődött az az érzés, ahogy a tőle megszokott atyai szeretet hangnemébe csomagolt kritikáját hallgatva, a piros színű tollal írt javításoktól szinte olvashatatlaná silányult eredeti szöveg láttán megsemmisültem a második emeleti sarokirodájában. Az a mű máig befejezetlen maradt... De látott bennem valamit, nem tett le rólam, folyton lelkesített. Terelgetése és bátorítása egyre jobb és jobb teljesítményre sarkallt, és elkezdtem publikálni. A jog tudományos művelőjét faragta belőlem: máig fülemben csengetnek értékes tudománytechnikai és stilsztikai intelmei. Hálás vagyok, hiszen az egyik legnagyobbtól tanulhattam.

És ugyanúgy, ahogy az égiek ilyen világosan a Polgári Eljárásjogi Tanszékre vezéreltek, én már a jogi egyetem befejezése előtt eldöntöttem: polgári bíró leszek. Így lett. Ezt pedig – többek mellett – neki is köszönhetem.

Életem egyik legnehezebb döntése az alma mater Polgári Eljárásjogi Tan-
széke és a bírósági életpálya közötti választás volt. Döntöttem. Választásomat
nagyon nehezményezte. Sajnos már soha nem tudom meg, csak reménykedhetem
benne, hogy szíve mélyén meg tudott nekem bocsátani.

Szóval mit érzek iránta most, amikor e sorokat írom? Talán nevetségesen
jelentéktelennek hangzik, de hálát, mert nincsen rá superlatívuszba helyezhető
más kifejezés.

*Hálás vagyok neked, Miklós, mert ma, a bírói hivatásom gyakorlása és a tudományos
kutatásaim során tanításaid egy töredékét továbbvihetem.*

Simon Károly László

Nemzedékek tanítómestere

Kengyel Miklós professzor úrnak – mint a polgári eljárásjog oktatójának és kutatójának – sok tekintetben kell köszönetet mondanom. Oktatói munkássága körében, úgy gondolom, hogy mindenképpen ki kell emelni a több mint tíz kiadást megélt tankönyvét. Nagyon sok hallgatótársammal együtt lehetünk hálásak – függetlenül attól, hogy melyik jogi karon tanultuk a polgári eljárásjogot – azért, hogy professzor úr rendszerezetten és lényegre törően összefoglalta a polgári peres és nemperes eljárások anyagát. Esetemben a tankönyv 8. kiadása tette lehetővé a Pp.-szigorlat sikeres teljesítését, míg a tankönyv 11. kiadása a jogi szakvizsga letételében nyújtott nélkülözhetetlen segítséget. Óriási megtiszteltetés volt, amikor a tankönyv 11. kiadását kézbe véve láthattam a XVI. fejezet ajánlott irodalmában első publikációm.

Kengyel Miklós professzor úr kiemelt kutatási területe a perkulturáció volt. Több évtizeden át vizsgálta a tárgyalótermi magatartást és a jogász viselkedéskultúráját. Kutatási eredményeit számos előadásban, publikációban és könyvben tette közzé. Bírói titkárként sokszor eszembe jutott egyik intelme: az ügyfelek nemcsak a bírák és az ügyvédek, hanem az igazságügyi alkalmazottak magatartása révén is közvetlen tapasztalatot szereznek a bíróságok működéséről, és ennek a sok apró és nemegyszer hétköznapi tapasztalatnak véleményformáló ereje van az igazságszolgáltatás működésének, valamint a bíróság tekintélyének a megítélésénél, mindig figyeljünk ezért arra, hogy hivatásunkhoz méltó magatartást tanúsítsunk!

Köszönöm Kengyel Miklós professzor úrnak, hogy munkássága mind az egyetemi éveim alatt, mind a különböző bíróságokon eddig eltöltött években segített az előrehaladásban!

Villám Krisztián

Harmadik rész

Tanulmányok Kengyel Miklós tiszteletére

Czine Ágnes

Tisztességes büntetőeljárás észszerű időn belül?

1. Bevezetés

A tisztességes eljárás ma már nemcsak jogi fogalom, hanem a mindennapokban gyakran használt köznapiság. A magyar értelmező digitális szótár¹ szerint a tisztességes szó jelentése: minden tekintetben kifogástalan magatartás. A köznyelvben lényegében az emberi életviszonyok, társas kapcsolatok íratlan szabályösszességének egyik „jellemzőjeként” pozitív vagy negatív kicsengéssel gyakran használják.

A nemzetközi jogi dokumentumokban, az Alkotmányban,² az Alaptörvényben³ és az egyes jogágakat szabályozó törvényekben és alacsonyabb szintű jogszabályokban, valamint a bírósági határozatokban, ítéletekben⁴ is gyakran fellelhetjük a tisztességes eljárás kifejezést, amely lényegében fogalomrendszert jelöl. A Kúria egyik határozatában rögzítette, hogy a hatóságnak alaptörvényi kötelezettsége a tisztességes eljárás és annak elemét képező fegyveregyenlőség elvének a megtartása.

2. A tisztességes eljárás fogalma

Jóllehet könyvtárnyi irodalma van a tisztességes eljárást tárgyaló könyveknek, publikációknak, a fogalom meghatározása mégsem egyszerű feladat.

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményt (a továbbiakban: Egyezmény) és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet hazánk az 1993. évi XXXI. törvénnyel⁵

¹ Arcanum Digitális Tudománytár.

² 1949. évi XX. törvény.

³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

⁴ Kfv. 35.216/2014/8.

⁵ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

hirdette ki. Az Egyezmény 6. cikke a tisztességes eljárás lényegi tartalmát rögzíti, amikor megfogalmazza, hogy a független és pártatlan bíróság nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja az ügyet, és hozzon határozatot a polgári jogi jogok és kötelezettségek tárgyában, valamint a bárki ellen felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.

Más nemzetközi dokumentumokban is megjelent a tisztességes eljárás fogalma. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata már 1948-ban rögzítette a 10. és 11. cikkeiben⁶ a tisztességes eljárás fogalmát. Az 1949. évi genfi konvenció 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyvében⁷ megjelent, hogy a tisztességes eljárás még háború esetén is kötelező.

Az 1966-ban elfogadott – és 1976-ban hatályba lépett – Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a 14. cikkében rögzíti, hogy „[a] bíróság előtt mindenki egyenlő. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezségeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”

Ezen túlmenően pedig az Alkotmánybíróság számos határozatában szolt a tisztességes eljárás fogalmáról. Az Alkotmány még nem rögzítette a tisztességes szót mint jelzőt, de az 57. § (1) bekezdésében lényegében a tisztességes eljárás eszméje jelenik meg.⁸ Ezt a definíciót hangsúlyozza az Alkotmányt magyarázó Jogtár,⁹ amely lényegében a Kukorelli István által szerkesztett alkotmánykommentárt idézi.

⁶ „10. cikk. Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt büntető vád megalapozottsága felől. 11. cikk. Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják. Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.”

⁷ Megerősítette az 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

⁸ „A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelezségeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.” Alkotmány 57. § (1) bekezdés.

⁹ Jogtár, az Alkotmány 57. §-ához fűzött indoklás. A Jogtár kommentárban a bírósági eljárás garanciái között szerepel a tisztességes eljáráshoz való jog.

3. A tisztességes eljáráshoz való jog

Az 1949. évi Alkotmány 57. §-a több olyan alapjogot tartalmazott, amely az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódóan realizálódik. Nemzetközi dokumentumok nyomán az Alkotmánybíróság az 57. §-ban szereplő elemeket a tisztességes eljárás (*fair trial*) fogalma alá sorolja, s külön-külön is, de átfogóan is értelmezi azokat. Hangsúlyozni kell, hogy a tisztességes eljárás elve nem lezárt rendszer az alkotmánybírósági felfogás szerint. Tartalmát pedig jogi és nem jogi elemek együttesen alkotják.¹⁰

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése tartalmazza a tisztességes eljárás fogalmát.

A tisztességes eljárásnak le kell fednie a hatékony és igazságos igazságszolgáltatást.¹¹ A büntetőeljárás kritériumaként is a tisztességes eljárás „jelenik” meg. Bárd Károly szerint a büntetőeljárásban a tisztességes eljáráshoz való jog büntető perbeli akadályokat és garanciákat jelent.¹² De nemcsak a büntető- vagy a polgári eljárásban, hanem a nemperes közjegyzői eljárásban, főként a bizonyításra irányuló közjegyzői eljárásban is megfogalmazta Udvary Sándor ezt az „eljárási kritériumot”, amikor rögzítette, hogy „[a] bizonyításra irányuló közjegyzői eljárások célja éppen a bírósági eljárások segítése, és az eljárásban érintett felek támogatása a felesleges eljárások elkerülése érdekében”.¹³ Megjelenik a tisztességes eljárás fogalma az anyagi jogi kódexekben is, például a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 1:3. §-ában a jóhiszeműség és tisztesség elveként.¹⁴ Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.) 6. §-a a jóhiszeműség elvét és a bizalmi elvet fogalmazza meg.¹⁵ A tisztességes eljárás elvét, a tisztességes eljáráshoz való jogot

¹⁰ Fűrész Klára: A bíróság. In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 567.

¹¹ Vargha Attila: Az igazságtól az igazságszolgáltatásig. *Korunk*, 23. (2012), 7. 102–109.

¹² Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntető ügyekben – emberijog-dogmatikai értékezés*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2008. 28.

¹³ Udvary Sándor: A közjegyzői eljárások néhány vonatkozása és eljárási garanciái az alkotmány-jog tükrében. *Közjegyzők Közlönye*, 60. (2013), 1. 42.

¹⁴ „(1) A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni. (2) A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sérti az is, akinek joggyakorlása szemben áll olyan korábbi magatartásával, amelyben a másik fél okkal bízott.”

¹⁵ „Az eljárás valamennyi résztvevője köteles jóhiszeműen eljárni és a többi résztvevővel együttműködni. Senkinek a magatartása nem irányulhat a hatóság megfélemlítésére vagy a döntéshozatal, illetve a végrehajtás indokolatlan késleltetésére. Az ügyfél és az eljárás egyéb résztvevője jóhiszeműségét az eljárásban vélelmezni kell. A rosszhiszeműség bizonyítása a hatóságot terheli.” Ákr. 6. § (1)–(3) bekezdés.

a Kúria egy döntésében¹⁶ akként határozta meg, hogy „[a] tisztességes eljárás-hoz való jog esetén olyan eljárási alapjogokról, illetve eljárási jogokról van szó, melyek nem minősülnek egyben személyiségi jognak, mivel a védendő érték nem közvetlenül az emberi személyiségből fakad. Az eljárásjogi alapjogok megsértése miatt indított perek jogalapja nem a Római Egyezmény.”

Sulyok Tamás¹⁷ szerint az eljárás tisztességes mivolta nem szabályok, elvek formális és egymástól elszigetelt alkalmazásán múlik, mert valamennyi részlet-szabály formális betartása még nem eredményezi automatikusan a tisztességes eljárást. Bárd Károly pedig tömören határozza meg a tisztességes eljárás fogalmát, amikor azt a jogállam fokmérőjeként említi.¹⁸

Álláspontom szerint a tisztességes eljárás és a tisztességes eljáráshoz való jog az adott társadalom értékrendjét, értékítéletét tükörképként megjelenítő, az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban megjelenő alapelvek olyan együttese, amely egyben jogállami garancia, írott és íratlan szabályok összessége, megvalósulása pedig az adott társadalom érték- és követelményrendszerét is jelzi.

Ugyanakkor véleményem szerint nem elegendő az egyes anyagi és eljárási kódexekben, különböző jogi normákban rögzíteni a tisztességes eljárás kritériumait, hanem a társadalom tagjainak, az eljáró szakembereknek kell érvényesíteniük az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, a mindennapi polgári életben azokat a jogelveket, amelyek a tisztességes eljárás és a jogállam számos kritériumát magukba foglalják. Amikor nemcsak azt látja az állampolgár, hogy ügyét szaktudással, szakértelemmel rendelkező állami alkalmazottak, szakemberek intézik, hanem azt is érzi, sőt bizonyossá válik, hogy ügyeinek intézése során korrekt, lelkiismeretes, jellemes, pártatlan, független, felelősségteljes, feddhetetlen szakemberek folytatják az eljárást, akkor a tisztességes eljárás kérdése evidenciává válik még akkor is, ha az ügyfél számára kedvezőtlen döntés születik.

4. A tisztességes eljárás értékrendszere

4.1. Az emberi jogok

Király Tibor a dualista Magyarország eljárási kódexének megítéléséhez két értékmérőt javasol az 1896. évi büntető perrendtartás centenáriuma iránt méltatásában: „Egyfelől meghatározó, miként bánt a büntetőper a jogállam,

¹⁶ BDT2016.3507.

¹⁷ Sulyok Tamás: A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata. In Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 206.

¹⁸ Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 44.

az emberi szabadság eszméivel, másfelől eljárásai mennyire racionálisak és takarékosak.”¹⁹ A tisztességes eljárás tartalmi, garanciális elemeit, részjogosítványait nemcsak a hatályos – főként – eljárásjogi törvényekben, hanem az eddigi büntetőeljárási törvényekben is megtaláljuk. A tisztességes eljárás lényegében az igazságszolgáltatás valamennyi ágában érvényesítendő alapjogként is megfogalmazható.²⁰

Kengyel Miklós szerint ezek az alapelvek már „emberjogi színezetűek”.²¹

Az alkotmányos és demokratikus államok jellemzője, hogy az emberi jogokat elismerik és beemelik a jogrendszerbe, amelyek így a tételes törvényi jogok közé kerülnek, és alapvető jogokká vagy más néven alapjogokká (*fundamental rights*, *Grundrechte*) válnak. Hazánkban az Alaptörvény a *Szabadság és felelősség* című fejezet élén, annak I. cikkének (1)–(2) bekezdésében rögzíti, hogy „[a]z ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait.” Az egyes alapjogokat az Alaptörvény ezt követő rendelkezései nevesítik. Az alapjogok tartalmát és jellemzőit pedig az Alkotmánybíróság döntéseinek segítségével hívásával határozhatjuk meg.

Az alapjogok értelmezéséhez a nemzetközi jog, annak szabályain túl pedig a nemzetközi bírói gyakorlat – különösen az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) esetjoga – adhat komoly támpontot.²² Az Alkotmánybíróság ezért – az Alaptörvény I. cikkének rendelkezéseire figyelemmel – számos határozatában rögzítette, hogy az általa nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint az EJEB által meghatározott jogvédelem szintje.²³ Ennek azonban feltétele, hogy az Alaptörvény ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint ahogyan azt valamely nemzetközi szerződés – jellemzően az Egyezmény – rögzíti.

Az emberi jogok tartalma tehát az alapjogokban realizálódik. Az alapjogok révén így érvényesülnek az emberi jogok a jog különböző területein, köztük természetesen a büntetőeljárásban is. A büntetőjog jellegénél fogva azonban nem

¹⁹ Finszter Géza: Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. *Fundamentum*, 1. (1997), 2. 110. Lásd ehhez Király Tibor: Az 1896. évi I. Büntető Perrendtartás száz év távlatából. *Magyar Jog*, 43. (1996), 11. 672.

²⁰ Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében. In Csíti Béla et al. (szerk.): „*Optimi nostri*” – *Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2015*. Győr, Universitas-Győr, 2015. 375.

²¹ Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Akadémiai doktori értekezés, Pécs, 2003. 165.

²² Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourg-i ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG–ORAC, 2008. 338–430.

²³ Legutóbb például 15/2016. (IX. 21.) AB határozat, Indokolás [42]; 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [35].

valamennyi, az Alaptörvényben és a nemzetközi egyezményekben nevesített alapjog releváns ilyen kontextusban. Az alapjogok köréből a büntetőeljárás viszonylatában például az emberi méltósághoz, a személyes szabadsághoz és biztonsághoz, a tisztességes eljáráshoz, a magánélethez való jog, továbbá az ezekhez kapcsolódó tilalmak (például az önvádra kötelezés tilalma vagy a kétszeres eljárás tilalma) említése indokolt. Egy jogállam fokmérője lehet, hogy mennyiben biztosítja a jogi út igénybevehetőségét, a legalitást és a bírói garanciákat.²⁴

Tekintettel arra, hogy ezen jogoknak mind a nemzetközi, mind pedig a hazai irodalma több könyvtárat is megtölt, e helyütt csupán arra van mód, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) általános rendelkezéseiben nevesített, közvetített néhány fontosabb alapjog egyes aspektusait bemutassam. Ehhez az Alkotmánybíróság és az EJEB gyakorlatát hívom segítségül.

4.2. A tisztességes eljárás a büntetőeljárás törvényben

A tisztességes büntetőeljárás törvényi szintű garanciáit a magyar jogban természetesen a Be. tartalmazza. Ugyanakkor már a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk bevezető rendelkezései is rögzítettek a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése szempontjából jelentőséggel bíró, alkotmányjogi szempontokat. Ezek értelmében

„[m]inthogy a bűnvádi eljárás az állampolgárok személyes szabadságának és egyéb alkotmányos jogainak súlyos veszélyeztetésével és korlátozásával jár, a büntető törvénykezés terén alkotmányjogi garanciákra van szükség. Igazságos és tárgyilagos ítélezés csak attól a bíróságtól várható, amely úgy a végrehajtó hatalomtól, mint a társadalom egyes rétegeinek nyomásától is független, s amelynek egyetlen feladata kizárólag az ítélezés. A bíróságnak ez a függetlensége úgy a bűnvádi eljárás sikerének, mint a polgári szabadságnak egyik legnagyobb biztosítója, amelynek továbbfejlesztése fontos közérdek. De a teljesen függetlenné tett bíróság működése sem lehet önkényes.”²⁵

A Be. indokolásának bevezetőjében rögzíti, hogy „[h]a az igazság kiderítése nélkül elképzelhetetlen a büntető igazságszolgáltatás, azt olyan eljárási rendszerben kell biztosítani, amely a garanciák feltétlen érvényesülésével megalapozza az eljárásban

²⁴ Bárd (2007): i. m. 44.

²⁵ Bernolák Nándor (szerk.): *A bűnvádi perrendtartás és novellái*. 2. kiadás, Budapest, Apostol Nyomda, 1928. VII–VIII.

résztvevők egymás iránti bizalmát, és amelyben a felek eljárási cselekményeinek irányát a tisztességes eljárás elve jelöli ki.”²⁶

A Be. első részének I. fejezetében koncentráltan, de valójában a teljes kódexben megtaláljuk azokat a törvényi rendelkezéseket, amelyek az eljárások tisztességes jellegének az érvényre juttatását szolgálják. Ezek körébe tartozik: az anyanyelv használata, az alapos gyanú közlésének, a bizonyítási indítvány előterjesztésének, a fegyverek egyenlőségének a joga. A büntetőeljárásban a pártatlanság megvalósulását biztosítják az eljárás résztvevőire, így az ügyészségre, az ügyészre, a bíróságra, a bíróra, a nyomozó hatóságra és az eljárás más résztvevőire vonatkozó kizárási szabályok. Szintén a tisztességes eljárás fogalomrendszerébe tartozik az ítélet nyilvános kihirdetésének a kötelezettsége.

A Be. 607–608. §-ában, az elsőfokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezésére vonatkozó rendelkezések között is fellelhetjük azokat a szabályokat, amelyek a tisztességes eljárás „védelmére” születtek, a mérlegelést nem tűrő, vagyis az abszolút hatályon kívül helyezési okok között ugyanis szerepel az az eset, ha az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt bíró vett részt [Be. 607. § (2) bekezdés b) pont].

A Be. 609. §-a a relatív hatályon kívül helyezési okokat rögzíti, de lényegében e szabályrendszer is a tisztességes eljárást védi, mert azokat az eseteket öleli fel, amely eljárási szabálysértések kívül esnek az abszolút hatályon kívül helyezési okokon, de hatásukat tekintve lényegében olyanok, mintha abszolút hatályon kívül helyezési okok lennének. Olyan részletszabályok – de a másodfokú eljárásban nem orvosolható eljárási szabálysértések –, amelyek részben a bizonyítás törvényességére, a törvényes joggyakorlás korlátozására vagy tilalmára vonatkoznak, és együttesen lényeges hatással voltak az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, illetőleg a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására.

4.3. A tisztességes eljárás az Alkotmánybíróság gyakorlatában

A büntetőeljárási garanciarendszer értelmezése és alkalmazása mögött ugyanakkor stabil alkotmányos követelményrendszer húzódik. A büntetőeljárások tisztességes jellegét biztosító követelményeket ugyanis a hazai alkotmányozó előbb az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében, majd az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésében rögzítette.²⁷ A tisztességes eljárás elvének alkotmányos tartalmát

²⁶ Be. indokolása, Bevezető rész.

²⁷ Czine Ágnes: A tisztességes eljáráshoz való jog a büntetőeljárásokban. *Ügyvédek Lapja*, 56. (2017), 2. 2.

és a garanciarendszerbe tartozó egyes részjogosítványokat pedig az Alkotmánybíróság bontotta ki és elemezte határozataiban. A tisztességes eljárás fogalmát az Alkotmánybíróság már működésének kezdetekor, a 6/1998. (III. 11.) AB határozatában elvi jelentőséggel foglalta össze. A tisztességes eljárás (*fair trial*) kapcsán az Alkotmánybíróság ezen döntésében kimunkált alkotmányos mérce hosszú időre iránymutatónak bizonyult a testület eljárásában. A korán kialakult gyakorlatban, a tisztességes eljáráshoz való jog alkotmányos tartalmának a megítélésében nem hozott gyökeres változást az Alaptörvény hatálybalépése.

Az eljárás tisztességének alkotmányos követelményrendszerét a 2011. december 31-ig hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdése úgy fogalmazta meg, hogy „a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el”. A tisztességes eljárás alkotmányos előírásának lényeges tartalmát tekintve a 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése a korábban hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdésével azonosan rendelkezik, amikor kimondja: „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el.” Látszólag a két textus – az Alkotmány és az Alaptörvény vonatkozó szövege – megegyezik. Álláspontom szerint ugyanakkor óriási változás érzékelhető a szabályozásban, valamint a különbség tetten érhető a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmában is. Ez egyrészt az Alaptörvény szellemiségéből, másrészt pedig az alkotmányjogi panasz jogintézménye által előidézett hangsúlyeltolódásból fakad. Az Alkotmánybíróság gyakorlata azt mutatja továbbá, hogy a korábbiakhoz képest különösen más megítélés alá esik a tisztességes eljáráshoz való jog egyik részjogosítványának, az észszerű időn belüli eljáráshoz való jognak a megítélése.

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatálybalépését követően elsőként a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban vetette össze az Alkotmány és az Alaptörvény érintett rendelkezéseinek a tartalmát.²⁸ Arra a következtetésre jutott, hogy a korábbi határozataiban szereplő érvek és megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, az Alkotmánybíróság a jövőre nézve is iránymadónak tekinti a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető joggal kapcsolatban kimunkált korábbi alkotmánybíróági gyakorlatot.

Az Alaptörvény negyedik módosítását (2013. március 25.) követően – amelynek értelmében az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítették –, figyelemmel továbbá a 13/2013. (VI. 7.) AB

²⁸ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24].

határozatban a korábbi alkotmánybíróági határozatokban foglaltak felhasználhatóságát illetően rögzített szempontokra is, az Alkotmánybíróság újra megvizsgálta, hogy a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggő gyakorlata a jövőben irányadó-e. A vizsgálat eredményeként az Alkotmánybíróság arra a megállapításra jutott, hogy a 7/2013. (III. 1.) AB határozatban a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető joggal kapcsolatban fenntartott korábbi alkotmánybíróági gyakorlat alkalmazásának továbbra sincs akadálya. Ezt követően ebben a szellemben születtek meg az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésével összefüggő döntései.²⁹

Az alkotmányozó a bírósági eljárási garanciák körében, az Alaptörvény XXVIII. cikkében helyezte el a tisztességes eljáráshoz való jogot. A tisztességes eljárás mint követelmény ugyanakkor az Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdésében is megjelenik. Ez utóbbi alaptörvényi rendelkezés azonban kifejezetten a hatósági eljárások vonatkozásában rögzíti a tisztességesség követelményét. Bírósági eljárási garanciaként az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése a helyes hivatkozási alap.

A tisztességes eljáráshoz való jog ugyanakkor nem az egyetlen olyan rendelkezése az Alaptörvény XXVIII. cikkének, amelyet az Alkotmánybíróság a büntetőeljárásokkal összefüggésben rendszeresen vizsgál. A XXVIII. cikk további bekezdései ugyanis egyéb bírósági eljárási garanciákat rögzítenek, amelyek a következők: az ártatlanság vélelme [(2) bekezdés]; a védelemhez való jog [(3) bekezdés]; a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elve [(4) bekezdés]; a *ne bis in idem* elve [(6) bekezdés]; a jogorvoslathoz való jog; [(7) bekezdés].

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (2)–(7) bekezdéseiben taglalt bírósági eljárási garanciák érvényesítése ugyanúgy hozzátartozik az eljárások köznapi értelemben vett tisztességes jellegéhez, mint a tisztességes eljáráshoz való jogként nevesített és a XXVIII. cikk (1) bekezdésében foglalt követelmények teljesülése.

Fontos különbség ugyanakkor, hogy míg a (2)–(7) bekezdésekben rögzített eljárási garanciák érvényesülését az Alkotmánybíróság a szükségesség és arányosság általános szabálya alapján vizsgálja, az (1) bekezdésben rögzített követelmények érvényesülése sajátos értékelést kíván. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jog olyan abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye, így a tisztességes eljáráshoz való jog nem korlátozható.³⁰ Vizsgálható ugyanakkor a tisztességes eljáráshoz való jog egyes részjogosítványait érintően – vagyis a tisztességes eljárás fogalmán belül – érvényesülő korlátozások szükséges és arányos volta. A részjogosítványok ugyanis korlátozhatók, és összhatásukban garantálják az adott eljárás tisztességes jellegét.

²⁹ Lásd például 8/2015. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás [57].

³⁰ 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 95.

Az Alkotmánybíróság a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmáról a – már hivatkozott – 6/1998. (III. 11.) AB határozatában megfogalmazott megállapításokat utóbb számos döntésében megerősítette és gyakorlattá formálta.³¹

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésének értelmezésével nevesíthetők a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő részjogosítványok. Ezek az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében különösen: a bírósághoz fordulás joga, a tárgyalás tisztessége, a tárgyalás nyilvánosságának és a bírói döntés nyilvános kihirdetésének a követelménye, a törvény által létrehozott bíróság, a bírói függetlenség és pártatlanság kívánalma, továbbá az észszerű időn belüli elbírálás követelménye. A szabály *de facto* nem rögzíti, de az Alkotmánybíróság értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége,³² ugyanígy a tisztességes eljáráshoz való jog részének tekinti az AB gyakorlata az eljárásban érintett indokolt bírói döntéshez való jogát.³³

Az Alkotmánybíróság a 7/2013. (III. 1.) AB határozatában nem csupán azt állapította meg, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot érintően a korábbi határozataiban szereplő érvek és megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, ezért azokat az Alkotmánybíróság a jövőre nézve is irányadónak tekinti. Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *d)* pontján és az Abtv. 27. §-án alapuló, tehát az egyedi bírósági döntések alkotmánybírósági vizsgálatára lehetőséget teremtő hatáskörével összefüggésben kifejezetten is megállapította, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadó – az Alkotmánybíróság által korábbi gyakorlatában kimunkált – alkotmányos követelmények nem csupán a szabályozási környezettel, hanem az egyedi bírói döntésekkel szemben is érvényesíthetők.³⁴

Úgy vélem, hogy ezekben az esetekben, amikor bírói döntés megmérettetése történik, és a jogerős döntés megsemmisítésére van lehetőség, az Alkotmánybíróságnak különös gonddal kell eljárnia és megvizsgálnia azt, hogy az indítványozó által állított jogsérelem bír-e alapjogi relevanciával, és valóban olyan súlyú-e, amely a támadott bírói döntés alaptörvény-ellenességét megalapozhatja. A bírósági eljárásban felmerült eljárási szabálysértéseknek ugyanis kivételesen lehet alapjogi vetülete, ez a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggésben vet fel alapjogsérelmet.

³¹ 5/1999. (III. 31.) AB határozat, ABH 1999, 75; 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 108; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116, 118–120; 35/2002. (VII. 19.) AB határozat, ABH 2002, 199, 211.

³² 8/2015. (IV. 17.) AB határozat, Indokolás [63].

³³ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [34].

³⁴ 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [27].

5. Az észszerű idő kérdése a 2/2017. (II. 10.) AB határozatban

A 2/2017. (II. 10.) AB határozat az észszerű időn belüli eljárás követelményének az érvényesülése szempontjából kiemelkedő jelentőségű az Alkotmánybíróság gyakorlatában.

Az Alaptörvény a XXVIII. cikk (1) bekezdésében a jogok és kötelezettségek észszerű határidőn belüli elbírálásához való jogot – a 2012. január 1-je előtt hatályban volt Alkotmány 57. § (1) bekezdésével ellentétben – kifejezetten rögzíti. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a jogvita észszerű határidőn belüli elbírálásához való jog az Alaptörvényben biztosított jogok körébe tartozik, amelynek sérelme alkotmányjogi panasz alapját képezheti.³⁵ Az Alaptörvény hatálybalépése után több indítványozó hivatkozott alkotmányjogi panaszában az annak alapjául szolgáló peres eljárás elhúzódására és emiatt az észszerű határidőn belül történő elbíráláshoz fűződő jogának megsértésére.

Az Alkotmánybíróság az ezen alapjogi részjogosítvány sérelmére alapozott panaszokat többnyire visszautasította (például a kifogás mint jogorvoslat kimerítésének hiánya miatt³⁶ vagy a hatáskör hiánya miatt).³⁷ Kivételesen érdemben is foglalkozott ugyanakkor a testület ezen részjogosítvány megsértésével, és a konkrét ügyben rögzítette, hogy az alapeljárás elhúzódását jelentős mértékben az eljáró szervektől független, objektív okok váltották ki.³⁸ A testület megállapította, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerveként a tisztességes eljáráshoz való jog részelemét képező észszerű időn belül való elbírálás alaptörvényi rendelkezéséhez kapcsolódó alapjogvédelmi feladatát nem tudja hatékonyan ellátni. Nem áll ugyanis az Alkotmánybíróság rendelkezésére olyan törvényi jogkövetkezmény, amelynek alkalmazása révén a bekövetkezett sérelmet orvosolni tudná.³⁹ Az Alkotmánybíróság ennek ellenére határozataiban általában felhívta a figyelmet arra, hogy a panaszos külön kártérítési igényrel léphet fel a bírósággal szemben, hogy a perének tisztességes lefolytatásához és észszerű időn belül történő befejezéséhez való jogát érvényesítse.⁴⁰

Az észszerű időn belüli eljárás követelményéhez kapcsolódó legutóbbi döntésében, a 2/2017. (II. 10.) AB határozatban ugyanakkor az Alkotmánybíróság alkotmányos követelményt állapított meg, méghozzá az akkor hatályos a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) 258. § (3) bekezdés e) pontjának alkalmazásával összefüggésben. Ennek értelmében a régi

³⁵ Lásd 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [18].

³⁶ 3309/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [5].

³⁷ 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]–[21].

³⁸ 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [30].

³⁹ 3024/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [18].

⁴⁰ Például 3174/2013. (IX. 17.) AB végzés, Indokolás [20]–[21].

Be. hivatkozott rendelkezésének alkalmazása során az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy amennyiben a bíróság a terhelttel szemben alkalmazott büntetőjogi jogkövetkezményt az eljárás elhúzódása miatt enyhíti, akkor határozatának indokolása rögzítse az eljárás elhúzódásának a tényét, valamint azzal összefüggésben a büntetés enyhítését és az enyhítés mértékét.

A döntés indokolása szerint az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jog a tisztességes eljáráshoz való jog egyik részjogosítványa. Ennek következtében e részjogosítvány vizsgálatakor is alkalmazni kell azt az alkotmányos megközelítést, amely szerint egyszerre kell megítélni a bírósági eljárás egészét és egyes részelemeit annak érdekében, hogy az eljáró bíróságnak a vád észszerű határidőn belüli elbírálására irányuló törekvése megállapítható legyen. Amennyiben a vizsgált bírósági eljárás cselekményeiből, a per történetéből arra lehet következtetni, hogy a bíróság nem tartotta szem előtt az észszerű határidőn belüli elbírálás alaptörvényi követelményét, akkor az adott büntetőeljárás elhúzódása az érintett bíróság tétlensége, az úgynevezett inaktivitás következtében – az eljárás időtartamától függetlenül – megállapítható. Ennek alapján egy abszolút értelemben rövid időtartamú büntetőeljárás is lehet elhúzódó, ha a büntetőeljárás tényeiből nem állapítható meg az eljáró bíróságok azon erőfeszítése, amely arra irányul, hogy a vádról a tisztességes eljárás követelményrendszerének szem előtt tartása mellett mielőbb döntést hozzanak. A büntetőeljárás időtartama – a büntetőeljárásra vonatkozó törvény betartása esetén is – sérti az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését, ha abban az eljáró bíróságoknak felróható indokolatlan tétlenségi időszakok tapasztalhatók, és a büntetőper kirívó hosszát az ügy bonyolultsága sem indokolja. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint ugyanakkor az elhúzódó büntetőeljárás miatt bekövetkező alaptörvény-ellenesség orvosolható a büntetés kiszabás során. Amennyiben az ítélet indokolásából megállapítható, hogy a bíróság az eljárás elhúzódására tekintettel a terheltet a büntetés kiszabása során valamilyen kedvezményben részesítette, vagyis az időmúlásra, az eljárás elhúzódására tekintettel enyhébb büntetést szabott ki, vagy a büntetés helyett intézkedést alkalmazott, akkor a terhelt az észszerű határidőn belüli elbíráláshoz való jogának a megsértésére a továbbiakban megalapozottan nem hivatkozhat. Az Alkotmánybíróság a határozat meghozatala során figyelembe vette az EJEB által magyar és nem magyar vonatkozású ügyekben az észszerű idő értelmezése során kialakított joggyakorlatát, így⁴¹ például a Csák kontra Magyarország⁴² és az Udvardy kontra Magyarország⁴³ ügyeket is, amelyekben a bíróság azt rögzítette, hogy

⁴¹ Czine–Szabó–Villányi (2008): i. m. 423–427.

⁴² 25749/10, 2015. október 15. 5. pont.

⁴³ 66177/11, 2015. október 1. 5. pont.

a gyanúsítottként történő kihallgatás időpontját tekinti az eljárás kezdetének, ami azt jelenti, hogy az eljárás nyomozási szakaszának egy részére is kiterjed a vizsgálata.

A bíróság az „észszerű idő” tartalmi követelményeit általában a büntetőeljárás befejezéséig vizsgálja, beleértve annak a fellebbviteli szakaszát is mindaddig, amíg a fellebbviteli bíróságok a vád érdeméről és nem csupán járulékos kérdésekről hoznak érdemi határozatot.⁴⁴ Az EJEK nemcsak a büntetőeljárás nyomozási szakaszának egy részét, hanem a jogerős ítélet végrehajtását is a vizsgálati körébe vonja. Álláspontja szerint a jogerős döntés büntetőjogi jogkövetkezményeinek az érvényesítése is az eljárás részét képezi, így az ennek során bekövetkező késedelem is a hatóságok terhére esik (például a felmentő ítélet jogerőre emelkedését követően a fogva tartott terheltet megfelelő indok nélkül nem helyezik azonnal szabadlábra).⁴⁵

A Be. több eljárási határidőt szab, ami a büntetőeljárás mielőbbi befejezésére irányul, így például a nyomozási határidőnél rögzíti, hogy a nyomozást a lehető legrövidebb időn belül le kell folytatni, és az elrendelésétől számított két hónapon belül be kell fejezni, a nyomozási határidő további meghosszabbítása pedig szigorú feltételekhez kötött, és a Be. meghatározza a nyomozás maximális időtartamát is.⁴⁶ A büntetőeljárás gyorsítása érdekében a Be. olyan rendelkezéseket is tartalmaz, amelyek az általános eljárási határidőkhöz képest soronkívüliséget biztosítanak. Soron kívül kell lefolytatni az eljárást, ha a terhelt személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt áll, a sértett vagy a terhelt 18. életévét nem töltötte be, továbbá a megismételt eljárásban stb.⁴⁷

Az EJEK azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a büntetőügyekben a tisztességes tárgyaláshoz való jog (az Egyezmény 6. cikkének 1. bekezdésében foglaltak) célja az, hogy a meggyanúsított személy ne álljon indokolatlanul sokáig a vád hatálya alatt.

A polgári peres eljárásban nincs lehetőség arra, hogy az eljárás észszerű idejének be nem tartása miatt a polgári bíróság orvosolja a polgári eljárásban részt vevő személyek ily módon elszenvedett alapjogi sérelmét. A büntetőeljárásban azonban az eljáró bíróságok jogi eszközeinek felhasználásával (büntetéskiszabás) kompenzálhatja a büntetőeljárás alá vont személyt e miatt az alapjogi sérelem miatt.

Az Alkotmánybíróság által megfogalmazott alkotmányos követelményt a jogalkotó az időközben hatályba lépett Be.-ben is rögzítette. A Be. 564. § (4)

⁴⁴ O'Neill és Lauchlan kontra Egyesült Királyság (41516/10, 75702/13), 2016. június 28. 82. pont.

⁴⁵ Assanidze kontra Grúzia [GC], (71503/01), 2004. április 8. 181. pont.

⁴⁶ Be. 351. § (3) bekezdés.

⁴⁷ Be. 79. § (1) bekezdés.

bekezdésének *b)* pontja kötelezővé tette, hogy a bűnösséget megállapító ítélet indokolásának tartalmaznia kell a büntetés kiszabása, intézkedés alkalmazása vagy ezek mellőzése esetén e döntés indokait és az alkalmazott jogszabályok megjelölését. Ezzel a törvényi szabályozással a jogalkotó az alkotmányos követelményt és a strasbourgi esetjogot a büntetőeljárási jog törvényi szintjére emelte, és a bíróságok számára kötelezővé tette a norma alkalmazását, az eljárás résztvevői számára pedig transzparencssá tette a normát.

6. Összegzés

Finkey Ferenc, a kiváló jogtudós szerint „[a] polgári perjog (polgári perrendtartás) és a büntető perjog szintén testvéri viszonyban állnak, amennyiben mindkettő az állami jogvédelem egy-egy önálló oldala, mindkettő az alanyi jogok védelmével, azok érvényesítésének módozataival foglalkozik. Tulajdonképpen csak tárgyukra nézve különböznek egymástól.”⁴⁸ Ez pedig azt is jelenti, hogy a polgári peres eljárásban is érvényesülnie kell a tisztességes eljárásnak. Mivel a polgári perrendtartás magánjogi jogviszonyok vagy magánjogi vonatkozású tények, érdekek védelmének eldöntésével foglalkozik, léteznek a tisztességes eljárásnak olyan részjogosítványai, amelyek emiatt nem jelennek meg a polgári peres eljárásban, azonban az észszerű idő érvényesítése a polgári perben is alapvető garancia.

Felhasznált irodalom

- Arcanum Digitális Tudománytár. Online: www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/t-4D5B8/tizttesseges-4F640/
- Bernolák Nándor (szerk.): *A bünvádi perrendtartás és novellái*. 2. kiadás, Budapest, Apostol Nyomda, 1928.
- Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.
- Czine Ágnes: A tisztességes eljáráshoz való jog a büntetőeljárásokban. *Ügyvédek Lapja*, 56. (2017), 2. 2–6.
- Czine Ágnes: *A tisztességes bírósági eljárás. Audiatur et altera pars*. Budapest, ORAC Kiadó, 2020.
- Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourggi ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG–ORAC, 2008.
- Finkey Ferenc: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1916. Online: https://en.mandadb.hu/common/file-servlet/document/1036173/default/doc_url/Finkey_AMBPT.pdf

⁴⁸ Finkey Ferencz: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1916. 7.

- Finszter Géza (1997): Az alkotmányos büntetőeljárás és a nyomozás. *Fundamentum*, 1. (1997), 2. 109–115. Online: https://epa.oszk.hu/02300/02334/00051/pdf/EPA02334_Fundamentum_1997_02_109-115.pdf
- Fűrész Klára: A bíróság. In Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 567–570.
- Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Akadémiai doktori értekezés, Pécs, 2003.
- Király Tibor: Az 1896. évi első büntető perrendtartás száz év távlatából. *Magyar Jog*, 43. (1996), 11. 670–672.
- Sulyok Tamás: A védelemhez való jog összehasonlító vizsgálata. In Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 205–208.
- Udvary Sándor: A közjegyzői eljárások néhány vonatkozása és eljárási garanciái az alkotmányjog tükrében. *Közjegyzők Közlönye*, 60. (2013), 1. 30–44.
- Unger Nikolett: A tisztességes eljáráshoz való jog az ügyáthelyezés tükrében. In Csítei Béla – Gálicz Boglárka – Kálmán János – Keserű Barna Arnold (szerk.): *Optimi nostri – Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2015*. Győr, Universitas-Győr, 2015. 375–406. Online: <https://dfk-online.sze.hu/images/optimi%20nostri/2015/unger.pdf>
- Vargha Attila: Az igazságtól az igazságszolgáltatásig. *Korunk*, 23. (2012), 7. 102–109.

Dánielné Kiss Ildikó

A fizetésektelen gazdálkodó szervezetekkel szembeni munkajogi igényérvényesítés szabályainak változása az új Pp. hatálybalépésével

2018. január 1-jétől megváltozott a munkajogi jellegű követelésekkel kapcsolatos vitatott hitelezői igények elbírálására vonatkozó szabályozás. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban Pp.) 508. § (7) bekezdésének és ezzel párhuzamosan a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Csődtv.) 46. §-ának módosításával megváltozott a felszámolási eljárásban vitatott munkajogi igények érvényesítésének eljárási rendje.

Tanulmányomban a fizetésektelen helyzetben lévő gazdálkodó szervezetekkel szemben fennálló munkavállalói munkajogi igények érvényesítésének szabályait kívánom bemutatni, kiemelve a 2018. január 1-jétől bekövetkezett változásokat.

A munkavállaló igényérvényesítési lehetőségei fizetésektelen gazdálkodó szervezettel szemben

A munkavállalónak több lehetősége van a fizetésektelen helyzetben lévő munkáltatóval szemben a munkajogi igényének érvényesítésére. Két esetkört különböztethetünk meg ezzel kapcsolatban: még nem indult meg a felszámolási eljárás a fizetésektelen munkáltatóval szemben, illetve már folyamatban van a felszámolási eljárás a munkáltatóval szemben.

A Csődtv. 27. § (2) bekezdésének *a)* pontja szerint a bíróság az adós fizetésektelenségét állapítja meg, ha az adós szerződésen alapuló nem vitatott vagy elismert tartozását a teljesítési idő lejártát követő 20 napon belül sem egyenlítette ki vagy nem vitatta, és az ezt követő hitelezői írásbeli fizetési felszólításra sem teljesített. Ezen jogszabályhely alapján indíthatja meg a munkavállaló a munkáltatóval szemben a felszámolási eljárást, amennyiben munkaszerződésből eredő fizetési – elsősorban munkabérfizetési – kötelezettségének a munkáltató nem

tett eleget a teljesítési határidő lejártát követő 20 napon belül, írásbeli fizetési felszólítás ellenére sem. Ebben az esetben a Csődtv. 24. § (1) bekezdése értelmében a munkavállalónak a kérelemben meg kell neveznie az adós tartozásának jogcímét, a lejárat időpontját és annak rövid ismertetését, hogy az adóst miért tartja fizetésképtelennek. A kérelemben foglaltak bizonyítására az adós írásbeli felszólításának igazolását is csatolni kell.

A Csődtv. 27. § (2) bekezdésének *b)* pontja alapján a munkavállalónak lehetősége van felszámolási eljárást indítania a nem fizető munkáltatóval szemben, ha a munkáltató jogerős bírósági határozatban, fizetési meghagyásban megállapított teljesítési határidőn belül a tartozását nem egyenlítette ki. Ebben az esetben a munkavállalónak a jogerős bírósági határozatot, fizetési meghagyást csatolnia kell a kérelméhez.

Mind a Csődtv. 27. § (2) bekezdésének *a)* pontjában, mind a *b)* pontjában szabályozott esetben akkor nyújtható be a munkáltatóval szemben felszámolás iránti kérelem, ha a követelés összege – kamatok és járulékok nélkül számítva – meghaladja a 200 ezer forintot.

A Csődtv. 27. § (2) bekezdésének *c)* pontja értelmében, amennyiben a munkavállaló a jogerős bírósági vagy közjegyzői határozaton alapuló követelése behajtásának érdekében eredménytelenül indított a munkáltatóval szemben végrehajtási eljárást, úgy követelését – a végrehajtható jogerős határozat és a végrehajtási iratok csatolása mellett – szintén felszámolási eljárás keretében érvényesítheti a munkáltatóval szemben. Továbbá a munkavállaló a Csődtv. 27. § (2) bekezdésének *d)* pontja alapján felszámolási eljárást kezdeményezhet a gazdálkodó szervezettel szemben, ha már volt folyamatban csőd- vagy fölszámolási eljárás és a gazdálkodó szervezet a fizetési kötelezettségét ezen eljárásban kötött egyezség ellenére nem teljesítette.

Amennyiben a munkáltatóval szemben már megindították a felszámolási eljárást, úgy a munkavállalónak a hitelezői igényét a Csődtv. 28. (2) bekezdésének *f)* pontja szerint a felszámolás közzétételétől számított 40 napon belül kell a felszámolónál bejelentenie.

A felszámolás kezdő időpontja után esedékes bérköveteléseket nem szükséges külön bejelenteni, de a felszámolónak azokat is nyilvántartásba kell venni mint felszámolási költséget.

A Csődtv. 37. § (4) bekezdésének értelmében a felszámolási eljárás befejezésének időpontjában esedékessé váló követelések közül a gazdálkodó szervezet jogutód nélküli megszűnése miatt a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 70. § (3) bekezdése alapján a munkavállalót megillető távolléti díjat, az Mt. 77. § (3)–(4) bekezdése szerinti végkielégítést, valamint a munkaviszonyra tekintettel járó egyéb juttatásokat a felszámoló igénybejelentés hiányában is hitelezői igényként veszi nyilvántartásba, és elégíti ki a kielégítési sorrend általános szabályai szerint.

A 2018. január 1-jét megelőző szabályozás szerint a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos pénzkövetelések iránti igény elbírálása a Csődtv. alapján a felszámolási nemperes eljárást lefolytató bíróság hatáskörébe tartozott.

Ugyanakkor a munkajogi igények körébe nem csupán az elmaradt munkabér és egyéb bérjellegű juttatások sorolhatók, hanem a munkaviszony jogellenes megszüntetéséhez kapcsolódó igények érvényesítése is. Ugyanis a felszámoló – a munkáltatói jogok gyakorlójaként – jogosult a munkavállaló munkaviszonyát az Mt.-ben foglaltak szerint felmondani. A volt munkavállaló pedig a munkaviszony jogellenes megszüntetésének megállapítása iránt keresetet terjeszthet elő.

A Fővárosi Ítéltábla 2.Pkk.25.710/2013/2. számú határozata és a BDT.2013.2984. számon közzétett eseti döntése szerint, amennyiben a munkavállaló a felszámolás alatt álló munkáltatóval szemben munkaviszony jogellenes megszüntetésének megállapítása iránti igényt támasztott – ha ezen igény a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos elmaradt munkabérre és egyéb pénzbeli juttatásra is irányul –, a jogosult ezen igényét felszámolási eljárás keretében érvényesíthette.

Ez azt jelenti, hogy ezen munkáltatói rendelkezést a felszámoló bíróság előtt kellett megtámadni. Amennyiben a volt munkavállaló vagyoni igényt nem érvényesített, pusztán munkaviszony jogellenes megszüntetésének megállapítása iránt terjesztett elő keresetet, a munkáltató székhelye, illetve azon telephelye szerinti közigazgatási és munkaügyi bíróság volt az illetékes, ahol a munkavállaló munkaszerződése alapján munkát végzett.

Az igényérvényesítés rendjében 2018. január 1-jétől bekövetkezett változások

2018. január 1-jét követően sem változtak a felszámolási eljárás megindításának szabályai a munkajogi igény érvényesítése esetén a fizetéseképtelen helyzetben lévő gazdálkodó szervezettel szemben. E körben továbbra is a Csődtv. 27. § (2) bekezdése az irányadó. A Csődtv. 28. § (2) bekezdésének f) pontja értelmében munkavállalónak a felszámolás közzétételétől számított 40 nap áll a rendelkezésére, hogy munkajogi igényét mint hitelezői igényt a folyamatban lévő felszámolási eljárásban a felszámoló felé bejelentse.

Ugyanakkor a 2018. január 1-jétől a felszámolónál bejelentett, általa vitatottnak minősített munkajogi igények érvényesítésének rendje a Pp. 508. § (7) bekezdésének hatálybalépése miatt megváltozott. Ugyanis e rendelkezés szerint a felszámolás kezdő időpontjától a felszámolás alatt álló munkáltatóval szemben a munkavállaló a felszámoló által vitatott, a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos munkajogi igényen alapuló pénzkövetelését munkaügyi perben érvényesítheti. A felszámolás alatt álló munkáltatóval szembeni keresetlevelet

a követelés vitatásáról szóló felszámolói közléstől számított 30 napon belül kell előterjeszteni, a határidő elmulasztása miatt a Pp. szerint igazolásnak van helye. A keresetlevél előterjesztésének határidejét megtartottnak kell tekinteni, ha a bíróságnak címzett beadványt a bíróság címére a határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adták. Ha a fél a perben keresetváltoztatással él, a keresetváltoztatás iránti kérelem előterjesztése nem mentesíti a további munkajogi igényen alapuló pénzkövetelés hitelezői igényként történő bejelentési kötelezettsége alól.

Ehhez kapcsolódóan a Csődtv. 46. § (6) bekezdése az alábbiak szerint rendelkezik, illetve módosult: a felszámoló a Csődtv. 46. § (5) bekezdés *b)* pontja szerinti követeléseket a bejelentési határnapot követő 45 napon belül felülvizsgálja, annak eredményeképpen a szükséges esetekben az érdekelttel egyeztet, és a hitelezőket a nyilvántartásba vett és a nyilvántartásba nem vehető hitelezői igényükről 15 napon belül írásban tájékoztatja. A felszámoló a vitatott igényeket – kivéve a Pp. 508. § (7) bekezdése szerinti esetet – elbírálás végett 15 napon belül megküldi a felszámolást elrendelő bíróságnak. A vitatott hitelezői igénynek a felszámolási bíróság általi elbírálása tárgyában hozott végzés ellen fellebbezésnek van helye, és a felülvizsgálat eredményeit az 50. § szerinti közbenső mérlegbe építi be.

A Csődtv. 46. § (6a) bekezdése értelmében a Pp. 508. § (7) bekezdése szerinti esetben a felszámoló a követelés vitatásáról szóló közléssel egyidejűleg tájékoztatja a munkavállalót, hogy követelését a vitatásról szóló közléstől számított 30 napon belül a munkáltatóval szembeni keresetlevél előterjesztése útján munkaügyi perben érvényesítheti.

A Csődtv. 46. § (6b) bekezdése értelmében a Pp. 508. § (7) bekezdése szerinti perben a munkavállaló számára megítélt követeléseket – ideértve a perköltséget is – a felszámoló a határozat jogerőre emelkedésétől számított 30 napon belül hivatalból nyilvántartásba veszi, és erről a hitelezőt tájékoztatja.

A Pp. 508. § (7) bekezdésében foglalt szabályt a Pp. 630.§ (1) bekezdésére figyelemmel a 2018. január 1. napján és az azt követően indult valamennyi felszámolási eljárásban alkalmazni kell. A törvény átmeneti szabályokat nem tartalmaz.

A Csődtv. szerint a felszámolási eljárás kezdő időpontja a felszámolást elrendelő jogerős végzés közzétételének napja. Az adós csak a közzétételtől kezdődően áll felszámolás alatt, és innentől kezdve indítható munkaügyi per a felszámolás alatt álló adóssal szemben, amennyiben a követelést a felszámoló vitatja.

Tehát 2018. január 1-jét megelőzően a felszámolási eljárást lefolytató törvényszék hatáskörébe tartozott a vitatott hitelezői igény tárgyában az eljárás lefolytatása Fpkh. szám alatt, míg a Pp. hatálybalépésével a vitatott munkajogi hitelezői igény elbírálása átkerült a közigazgatási és munkaügyi bíróság hatáskörébe. Annak eldöntése szempontjából, hogy melyik bíróságnak van hatásköre a vitatott munkajogi igények elbírására, a felszámolás közzététele időpontjának

van jelentősége.¹ Amennyiben a felszámolási eljárás közzétételére 2018. január 1-jét megelőzően került sor, úgy a vitatott munkajogi igényeket a törvényszék nemperes eljárásban bírálja el, míg azt követően a közigazgatási és munkaügyi bíróságnak van hatásköre.

A hatásköri változás oka a Pp. indokolása szerint az, hogy „gyakran merült fel olyan vita, amikor a munkavállaló mint hitelező anyagi igényének jogalapja (pl. a munkaviszony megszüntetésének jogszerűsége) vitás volt a felszámolási eljárásban.”

Erre figyelemmel az egyértelmű szabályozás érdekében a Pp. kimondja, hogy „a felszámolás közzétételét követően benyújtott munkajogi igény érvényesítése is munkaügyi pernek minősül, hiszen nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ilyen esetben a munkavállalói hitelezői igények elbírálása nem csupán számszaki vizsgálatot igényel, hanem az igény anyagi jogi megalapozottságát is vizsgálni kell.”²

A Pp. 508. § (7) bekezdésének alkalmazásában a munkavállaló lehet az indító hitelező. A hitelezői követelés pedig a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos munkajogi igényen alapuló pénzkövetelés lehet. Nyilván munkajogi igényen alapulnak a munkaviszonnyal összefüggésben keletkezett, a munkavállalót illető, pénzben kifejezhető követelések. Csak pénzkövetelés jöhet szóba, vagyis a munkáltatóval szembeni egyéb igényérvényesítés (például a munkaviszony jogellenes megszüntetésére irányuló megállapítási kereset) nem tartozik a Pp. 508. § (7) bekezdésének hatálya alá. Utóbbi esetben az Mt. 285. §-ában foglalt rendelkezés az irányadó.³ A fentiek alapján tehát a Csődtv. 4. § (1) bekezdésében foglalt kizárólagossági szabály⁴ megszűnt. Mivel a 2018. január 1-jét követően közzétett felszámolási eljárások esetén a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos pénzkövetelések iránti igények elbírálása nem kizárólag a Csődtv. szabályai alapján a felszámolási nemperes eljárást lefolytató bíróság hatáskörébe tartoznak, ezért a Pp. 508. § (7) bekezdésében meghatározott esetekben kötelezővé válik a közigazgatási és munkaügyi bíróság előtti perindítás.

¹ A Kaposvári Törvényszék Polgári, Gazdasági, Közigazgatási és Munkaügyi Kollégiuma 2017. december 4-i ülésének 3. napirendi pontjához dr. Varga Rita, a Dél-dunántúli Közigazgatási és Munkaügyi Regionális Kollégium Vezetője által tett észrevétel. Kézirat.

² Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. Online: CompLex Jogtár.

³ A Kaposvári Törvényszék Polgári, Gazdasági, Közigazgatási és Munkaügyi Kollégiuma 2017. december 4-i ülésének 3. napirendi pontjához dr. Szabados Tamás törvényszéki bíró által tett előterjesztés. Kézirat.

⁴ A Csődtv. 4. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint „[a] csődeljárás és a felszámolási eljárás körébe tartozik a gazdálkodó szervezet minden vagyona, amellyel a csőd- vagy a felszámolási eljárás kezdő időpontjában rendelkezik, továbbá az a vagyon, amelyet ezt követően az eljárás tartama alatt szerez.”

Az új rendelkezés szerint a felszámolás alatt álló munkáltatóval szemben a keresetlevelet a követelés vitatásáról szóló felszámolói közléstől számított 30 napos jogvesztő határidőn belül kell előterjeszteni azzal, hogy igazolási kérelemmel a határidő elmulasztása kimenthető. Ezen határidő eljárási jogi határidő, mivel a keresetlevél előterjesztésének határidejét megtartottnak kell tekinteni, ha a bíróságnak címzett beadványt a bíróság címére a határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adták.⁵

„E szabályozás alapján a gyakorlatban kérdésként merülhet fel, hogy amennyiben a felszámolás kezdő időpontja után a felszámoló mint a munkáltatói jogkör gyakorlója megszünteti a munkavállaló munkaviszonyát, akkor az intézkedésében milyen jogorvoslati tájékoztatást fogalmazzon meg. E körben szükséges lenne a Csődtv. megfelelő módosítása, de az eljárási rend a következő: a munkaviszonyt megszüntető intézkedésben a munkavállalót tájékoztatni kell arról, hogy amennyiben a jelen intézkedésben foglaltakat sérelmesnek tartja, a követelését a felszámolónál jelentse be. A felszámoló az igénybejelentést megvizsgálja, és amennyiben azt vitatja, a vitát tartalmazó írásbeli nyilatkozatban a munkavállalót tájékoztatni kell arról, hogy a nyilatkozat kézhezvételétől számított 30 napon belül a munkaügyi per szabályai szerint a közigazgatási és munkaügyi bíróságnál keresetet nyújthat be, és az igényét perben érvényesítheti.”⁶

A követelés felszámoló általi vitatása kapcsán el kell határolni két intézményt, nevezetesen a Csődtv. 51. §-ában szabályozott kifogást és a Csődtv. 46. §-ában szabályozott vitatott hitelezői igényt. Ez utóbbihoz, tehát a vitatott igényhez kapcsolódik a Pp. 508. § (7) bekezdése, illetve a Csődtv. 46. § (6a)–(6b) bekezdése. A kialakult bírói gyakorlat szerint a követelést a felszámoló akkor vitatja, ha a bejelentett követelés jogalapját vagy összecszerűségét kérdőjelezi meg. Nem tartoznak viszont a közigazgatási és munkaügyi bíróság hatáskörébe a Csődtv. 51. §-ában szabályozott kifogásos ügyek.⁷ Utóbbi ügyekben továbbra is a felszámolási eljárást lefolytató törvényszékek foglalnak állást abban a kérdésben, hogy a felszámoló a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően fogantatosította-e a felszámolási eljárást. Tehát az új szabályozás értelmében csak a vitatott munkajogi követelések érvényesíthetők peres eljárásban, mivel a nem vitatott, felszámoló által elismert követelések esetén nincs jogvita, ezért utóbbi esetben szükségtelen peres eljárás indítása.

A Pp. 508. § (7) bekezdése alapján indult perben a közigazgatási és munkaügyi bíróságnak az általános szabályok szerint kell megfogalmaznia az ítéleti rendelkezést vagy egyéb határozatot hozni. Amennyiben a közigazgatási

⁵ Lásd 4/2003. számú PJE határozat.

⁶ Wopera (2016): i. m. Online: CompLex Jogtár.

⁷ Szabados (2017): i. m.

és munkaügyi bíróság a keresetet elutasítja, akkor a felszámolónak nem kell nyilvántartásba vennie a követelést. Ugyanakkor, ha a közigazgatási és munkaügyi bíróság részben vagy egészben helyt ad a keresetnek a felszámolás hatálya alatt álló munkáltatóval szemben, akkor az ítéleti marasztalás szerint a felszámolónak hivatalból kell nyilvántartásba vennie a követelést. Az ítéletben arról nem kell rendelkeznie a bíróságnak, hogy a megítélt követelést a felszámolónak a Csődtv. 57. §-a alapján milyen kielégítési rangsorba kell besorolnia, ez a felszámoló feladata, amit a jogerős ítélet alapján neki hivatalból el kell végeznie.⁸ Amennyiben a felszámoló nem a Csődtv. 57–58. §-aiban meghatározott sorrendbe rangsorolja a megítélt munkaügyi követelést, akkor a felszámoló ezen intézkedésével szemben kifogás emelhető. A Pp. 516. § (1) bekezdése értelmében a közigazgatási és munkaügyi bíróságnak soron kívül kell eljárnia a felszámolás hatálya alatt álló munkáltatóval szembeni igény elbírálása során.

2018. január 1-jétől nem változtak a felszámolási eljárás megindításának szabályai a fizetéseképtelen gazdálkodó szervezettel szembeni munkavállalói igényérvényesítés esetén. Továbbá a folyamatban lévő felszámolási eljárásban a munkavállalói igények mint hitelezői igények bejelentésének rendje is változatlan maradt. Változást a Pp. 508. § (7) bekezdése és annak nyomán a Csődtv. 46. § (6) bekezdésének módosítása eredményez a felszámolási eljárás során bejelentett és a felszámoló által vitatott követelések tekintetében, mivel ezen esetben a munkavállaló munkaügyi per indítására kényszerül, amennyiben igényének érvényt akar szerezni. Ezen követelésekről munkaügyi jogvitákra szakosodott bírák fognak határozni soron kívül lefolytatandó kontradiktórius peres eljárásban.

Felhasznált irodalom

A Kaposvári Törvényszék Polgári, Gazdasági, Közigazgatási és Munkaügyi Kollégiuma 2017. december 4-i ülésének jegyzőkönyve.

Nagy Péter: Munkabér iránti követelés érvényesítése felszámolási eljárásban. Online:

<http://munkajogportal.hu/munkaber-iranti-koveteles-ervenyesitese-felszamolasi-eljarasban>

Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*.

Budapest, Wolters Kluwer, 2016. Online: CompLex Jogtár.

⁸ Szabados (2017): i. m.

Gombos Katalin

Hatóságok közötti együttműködés Európában polgári jogi területen

1. A polgári és kereskedelmi ügyekre irányadó jogforrások

Az Európai Unióban komoly előzményei vannak a tagállamok közötti polgári és kereskedelmi ügyekben való együttműködésnek. A téma egyik magyar kutatója Kengyel Miklós volt, aki sokat foglalkozott az együttműködés különböző elemeivel. Az együttműködést a polgári és kereskedelmi ügyek¹ köre határolja le, ezért indokolt a fogalom kereteinek meghatározása.² Legális definíció hiányában az Európai Bíróság értelmező joggyakorlatát³ hívhatjuk segítségül. A jövőbeni értelmezések pedig tovább árnyalhatják az egyébként is autonóm értelmű polgári és kereskedelmi ügyek fogalmi kereteit.⁴ Segítséget nyújthatnak továbbá a polgári

¹ Kengyel Miklós: A „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalma az európai polgári eljárásjogban. *Magyar Jog*, 52. (2005), 8. 485–494.

² Ingo Saenger (szerk.): *Zivilprozessordnung. Familienverfahren – Gerichtsverfassung – Europäisches Verfahrensrecht. Handkommentar*. 6. kiadás, Baden-Baden, Nomos. 2015. Art. 1, Rn. 3 b); Yves Bot főtanácsnok indítványa a Fahnenbrock-ügyben, C-226/13, EU:C:2014:2424, 49. pont; Sonntag-ítélet, C-172/91. ECLI:EU:C:1993:144 22. pont; Frahuil-ítélet, C-265/02. ECLI:EU:C:2004:77 21. pont.

³ A fogalom meghatározásra és az Európai Bíróság értelmező gyakorlatára lásd részletesen Simon Károly László: A Brüsszel Ia. rendelet hatálya. 27–32. In Simon Károly László – Sirhán Bálint (szerk.): *Joghatóság az átdolgozott Brüsszel I. rendeletben. Kommentár*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2016. 21–52.

⁴ Reinhold Geimer – Rolf A. Schütze – Ewald Geimer: *Europäisches Zivilverfahrensrecht. Kommentar zur EuGVVO, EuEheVO, EuZustellungsVO, zum Lugano-Übereinkommen und zum nationalen Kompetenz- und Anerkennungsrecht*. 2. kiadás, München, C. H. Beck, 2004. 67.

és kereskedelmi ügyeket szabályozó uniós jogforrások céljai⁵ és felépítése,⁶ valamint a nemzeti jogrendszerek összességéből következő alapelvek.⁷

A polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés számos uniós jogforrás megalkotását lehetővé tette. Ezeket a jogforrásokat aszerint sorolhatjuk generációkba, hogy mi a szabályozás célkitűzése. Az első generációs jogforrások között a jogérvényesítés kereteit szabályozó, a határon átnyúló jogviták esetében egységesítési törekvéseket⁸ megfogalmazó jogforrások említhetők, a második generációs jogforrások között pedig *sui generis*, uniós jogi eszközöket teremtő, a tagállami jogérvényesítési eszközök mellett alternatív jogi eszközöket kínáló uniós jogszabályok jönnek szóba.⁹

Az együttműködés jogforrásai aszerint is csoportosíthatók, hogy az ilyen ügyekben eljáró bíróságok joghatóságát, az általuk alkalmazandó jog kiválasztását és a más tagállamban hozott határozatok elismerését és végrehajtását komplexen vagy a kollíziós jogra vonatkozó és a fórumrendszerrel összefüggő – főként joghatósági – szabályokat külön szabályozzák-e.

A polgári igazságügyi együttműködés területén született legfontosabb jogforrásokat a fenti szempontok alapján kategorizálva első generációs jogforrásnak tekinthetjük például:

- az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendeletét (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Brüsszel Ia rendelet);¹⁰
- a Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (Brüsszel IIb rendelet).

⁵ Lásd főként a teleologikus értelmezést.

⁶ Főleg a rendszertani értelmezéshez használható módszer.

⁷ Eurocontrol-ítélet, 29/76, EU:C:1976:137, 3. pont; Rüffer-ítélet, 814/79, EU:C:1980:291, 7. pont; Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 18. pont; Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 28. pont; Préservatrice foncière TIARD-ítélet, C-266/01, EU:C:2003:282, 20. pont; Blijdenstein-ítélet, C-433/01, EU:C:2004:21, 24. pont; a Lechouritou és társai ítélet, C-292/05, EU:C:2007:102, 29. pont; Apostolides-ítélet, C-420/07, EU:C:2009:271, 41. pont.

⁸ Lásd Peter F. Schlosser – Burkhard Hess: *EU-Zivilprozessrecht: EuGVVO, EuVTVO, EuMahnVO, EuBagVO, HZÜ, EuZVO, HBÜ, EuBVO, EuKtPVO. Kommentar.* 4. kiadás, München, C. H. Beck, 2015.

⁹ Lásd Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban.* Budapest, CompLex Kiadó – Wolters Kluwer, 2014a. 59–109.

¹⁰ Ismertetésére lásd Andrew Dickinson – Eva Lein (szerk.): *The Brussels I Regulation Recast.* Oxford, Oxford University Press, 2015; Peter Arnt Nielsen: *The New Brussels I Regulation.* *Common Market Law Review*, 50. (2013), 2. 503–528.

Ez a két jogforrás abból a szempontból is egy csoportba sorolható, hogy csak a joghatóságra és a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályokat tartalmaznak.

A szabályozási tárgykör alapján csak kollíziós jogi szabályokat tartalmaz például:

- az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I rendelet);
- az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II rendelet);
- a Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (Róma III rendelet).

Komplex jogforrás:

- az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről, vagy például
- a Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről;
- az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/848 rendelete (2015. május 20.) a fizetéseképtelenségi eljárásról;
- a Tanács 2016. június 24-i (EU) 2016/1103 rendelete a házassági vagyoni jogi rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról;
- a Tanács 2016. június 24-i (EU) 2016/1104 rendelete a bejegyzett élettársi kapcsolatok vagyoni jogi hatásaival kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról.

Második generációs jogforrások például:

- az Európai Parlament és a Tanács 805/2004/EK rendelete (2004. április 21.) a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról;

- az Európai Parlament és a Tanács 1896/2006/EK rendelete (2006. december 12.) az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról;
- az Európai Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről;
- az Európai Parlament és a Tanács 655/2014/EU rendelete (2014. május 15.) polgári és kereskedelmi ügyekben a tagállamközi követelésbehajtás megkönnyítése érdekében az ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés eljárásának létrehozásáról.

Az együttműködés olajozott biztosításához szükség van jogsegélytípusú együttműködésre is, itt említhető:

- az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1784 rendelete (2020. november 25.) a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről;
- az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1783 rendelete (2020. november 25.) a tagállamok bíróságai között a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításvétel tekintetében történő együttműködésről.

Vannak az uniós jogszabályok között kifejezetten minimumharmonizációt kitűző szabályok, ilyen a Tanács 2003/8/EK irányelve (2003. január 27.) a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról.

Különleges szabályozási technikával megerősített együttműködés eredményeként jött létre például:

- a Tanács (EU) 2016/1103 rendelete (2016. június 24.) a házassági vagyoni rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról;
- a Tanács (EU) 2016/1104 rendelete (2016. június 24.) a bejegyzett élettársi kapcsolatok vagyoni jogi hatásaival kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról.¹¹

¹¹ E két megerősített együttműködésnek Magyarország nem részese.

2. A hatósági együttműködések tipizálása és szervező elvei

2.1. Bevezetés

Láthattuk, a magánjogi jogterületen számos uniós joggal átszőtt vagy uniós alapon szerveződő szabályrendszer irányadó, ami szükségképpen együttműködési formákat hívott életre az igazságszolgáltatásban. A polgári jogterületen való hatósági együttműködés elemei részben a polgári és kereskedelmi ügyekben való igazságügyi együttműködésből, részben pedig az egységes belső piac működéséből generálódnak. A tipizálás is főként ezen az alapon végezhető el. A hatósági együttműködések részben a meglévő polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés szükségképpen következményei, részben pedig az egységes belső piac működésének optimalizálásához is tartoznak együttműködési területek.

Az igazságügyi együttműködés legfőbb szervező elveként ismert, a *Cassis de Dijon*-ügy nyomán kialakult kölcsönös bizalom elve¹² a hatósági együttműködések bizonyos szegmenseiben is elengedhetetlenül fontos. A kölcsönös bizalom elvének magában kell foglalnia más tagállamban hozott határozatok tiszteletben tartását, másutt lefolytatott bizonyítás vagy egyéb eljárási cselekmény elfogadását, a hatósági együttműködésben adott információkba vetett bizalmat, ennek hiányában ugyanis a határon átnyúló elemet tartalmazó jogvitákban kétséges a jogérvényesítés, az igényérvényesítés vagy éppen a végrehajtás sikere.

Az eltérő tagállami jogrendszerek ismeretének hiánya nagyban akadályozhatja a hatóságok előtti határon átnyúló igényérvényesítést, és gyakran lehet szükség hatósági eljárásban is a jogsegély különböző formáira. A határon átnyúló hatósági ügyintézkedések során is felmerül a többszintű szabályok, az *opt-out*, *opt-in* fenntartások, valamint a megerősített együttműködésben született jogforrások kezelésének szükségessége, amihez a különböző, elsősorban a kölcsönös bizalmon alapuló együttműködési formák kiugróan nagy jelentőségre tehetnek szert.

¹² A 120/78 számú, de az ügyben szereplő termék alapján csak *Cassis de Dijon*-ról vált híressé az ítéletben megfogalmazott elv, a *mutual recognition*, amely mára a jogharmonizáció egyik legfontosabb alapelvevé vált. Lásd erről részletesebben: Kecskés László: *EU-jog és jogharmonizáció*. Budapest, HVG–ORAC, 2003. 618–621; Bóka János – Simon Károly László: *Jogharmonizáció*. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2020. 27–28.

2.2. „Növedék” együttműködési területek

Az Európai Unióban lezajlott jelentős fejlődés¹³ eredményeként a polgári és kereskedelmi ügyekben megvalósult igazságügyi együttműködés közvetlen kihatásaként olyan hatósági együttműködések teremtettek a határon átnyúló jogvitákban, amelyek az uniós jogforrások, főként rendeletek által teremtett egységes szabályozás folytán az igazságügyi típusú jogalkalmazási feladatokban objektívvá válnak. Ebben nagy szerepe van az uniós jog autonóm fogalmainak, amely az igazságszolgáltatási típusú feladat ellátását akkor is a rendeletek hatálya alá rendeli, ha az adott tagállamban ezt a feladatot a tagállami jog értelmében nem bíróság látja el.

A bíróságok közötti polgári igazságügyi együttműködés az eljárások számos elemét átszövi, ugyanakkor az uniós jogforrásoknak nem csak a bíróságok közötti együttműködésre van tényleges kihatásuk. Az Európai Unió tagállami bíróságai között a polgári jog területén létrejövő együttműködés ugyanis szükségképpen magával hozott olyan jogterületeken való együttműködések is, amelyek nem tartoznak bele a szoros értelemben vett igazságszolgáltatási tevékenységbe. A polgári igazságügyi együttműködés növedékének nevezhetjük azokat a jogalkalmazási együttműködések, amelyek címzettjei nem bíróságok, de a példaként említett fenti jogforrások által szabályozott jogterületek tárgyi hatálya alá tartoznak. Ebbe a körbe sorolandók különösen a közjegyzők eljárásai (például európai fizetési meghagyásos eljárásban, európai öröklési ügyekben), a végrehajtók eljárásai (a más tagállamban hozott bírósági határozatok elismerése és a végrehajtás területén) vagy olyan bírósági tevékenységhez kapcsolódó, de alapvetően közigazgatási hivatalok által végzett tevékenységek, amelyek a joghozjutást segítik (például a költségmentesség területén). Magyarországon nem ilyen rendszer működik, de más tagállamokban létezik bírósági költségekről döntő önálló adminisztratív szerv is (a perköltségekről, illetékekről való döntéshozatali jogkörük releváns).

A hatóságok közötti európai együttműködés első formái ezek az együttműködések, amelyek a polgári igazságügyi együttműködés következményeként, „növedéki jogon”, az uniós jogforrások tárgyi hatályából és címzettjei köréből szükségképpen következnek. Jogi alapjukat az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 81. cikke automatikusan megteremti, ami lehetőséget ad arra, hogy az együttműködés keretében olyan intézkedéseket is elfogadjanak, amelyek célja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási

¹³ Az amszterdami szerződés által megteremtett szabadság, biztonság és jog érvényesülésének térsége és az e jogterületen megteremtett uniós szabályozási jogkörök értendők elsősorban ebbe a fejlődésbe.

rendelkezéseinek közelítése.¹⁴ Más néven ezeket az együttműködési formákat tekinthetjük igazságügyi típusú együttműködéseknek.

2.3. A belső piac működéséből adódó hatósági együttműködések

Egy másik hatósági együttműködési forma megjelenésének alapja az egységes belső piac működése. Az egységes belső piacon ugyanis szabadon mozoghatnak a személyek, letelepedhetnek a vállalkozások, szabadon kereskedhetnek, nyújthatnak szolgáltatásokat, és a tőke szabad mozgása is biztosított. A belső piac területén a megfelelő jogérvényesülés nemcsak a joghoz és igazságszolgáltatáshoz való megfelelő hozzáférést biztosítja jogvita helyzetekben, hanem jelenthet hatósági együttműködések is. Gondoljunk csak egy más tagállamban vásárolt termékkel kapcsolatos szavatossági, termékszavatossági vagy termékfelelősségi igények érvényesítésére, a más tagállamban való munkavégzés megkezdéséhez szükséges képesítési feltételek, diplomák elismertetésére vagy különböző hatósági engedélyezési eljárásokra (például kamarai felvétel a tevékenység megkezdéséhez)! Ezek elsősorban a munkavállalók, magánszemélyek, fogyasztók, vállalkozások szabad mozgásához vagy letelepedéséhez, illetve a szolgáltatásnyújtáshoz kapcsolódnak.

2.3.1. Hálózati típusú együttműködések

A network alapú együttműködések alapja az, hogy az Európai Unió motorja a belső piac. A belső piacot a négy szabadság működteti. Az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása lehetővé teszi az uniós polgárok számára, hogy más tagállamban tanuljanak, vállaljanak munkát, vállalkozzanak, befektessenek, ami értelemszerűen gyakran teszi e jogalanyokat határon átnyúló jogvita helyzetek alanyává. A hálózati alapú együttműködések a belső piac megfelelő működését szolgálják, és alapvetően két altípusukat tudjuk megkülönböztetni. Az első egy lazább együttműködési forma, ami az uniós jog által kifejezetten erre a célra megteremtett intézményi keretben valósul meg. Az együttműködésben központi szerep jut a Bizottságnak, és jellemzője még, hogy a tagállamokban központok, kapcsolattartók hálózata működik. Ezek az együttműködések nem szükségképpen járnak klasszikus hatósági feladatok végzésével, de az információcseré és a határon átnyúló igazgatási feladatok hatékony végzése területén jelentőségük kiemelkedő.

¹⁴ EUMSZ 81. cikk (1) bekezdés.

A másik igazgatási együttműködés arra épül, hogy a tagállamok mindegyikében vannak olyan hatósági feladatokkal ellátott intézmények, amelyek az uniós belső piac megfelelő működésében kiemelkedő helyet elfoglaló jogterületeken végeznek jogalkalmazási feladatokat. Klasszikus példa a versenyjog területe. Ezekben az együttműködésekben az alapvetően a tagállami jogok által létrehozott intézmények, hatóságok között valósul meg egyfajta munkamegosztás, kooperáció az uniós jog kellően hatékony érvényesítése érdekében. Az együttműködések itt is hálózati jellegűek, de főként a meglévő intézmények feladatainak kiegészítésével valósulnak meg.

A lazább típusú hálózati együttműködésre példa a SOLVIT és az IMI működése: mindkettő ahhoz nyújt segítséget, hogy az uniós polgárok és vállalkozások a belső piac által kínált lehetőségeikkel megfelelően tudjanak élni. A SOLVIT jelentése többféle tartalommal is megtölthető. Elsőként a *Solutions to problems with your EU rights* szlogennel jellemezhető, de „beszédese névként” használható rá a *solvit* kifejezés is, ami jól jellemzi küldetését: az uniós országok, valamint Izland, Liechtenstein és Norvégia közigazgatási hatóságai által biztosított egyfajta problémamegoldó, vitarendezési szolgáltatásnyújtását. A SOLVIT informális keretek között nyújt segítséget a hozzá forduló polgárok és vállalkozások számára olyan esetekben, amikor az őket megillető uniós jogokat nem ismerik el egy másik uniós ország hatóságai.¹⁵ A SOLVIT oly módon nyújt határon átnyúló segítséget, hogy az ügyekkel minden esetben két SOLVIT-központ foglalkozik, egyrészt a panaszoshoz köthető legszorosabb kapcsolólév szerinti „hazai”, másrészt a vélelmezett jogsértés helye szerint illetékes. Az eljárások kezdeményezése tipikusan a panaszos állampolgársága, lakóhelye, letelepedési helye szerinti központ előtt történik, és ez a központ fordul az illetékes másik központhoz a felmerült probléma gyors megoldása érdekében. A SOLVIT előtt az uniós polgároknak főként a tartózkodási joggal, vízummal, a szakképesítések elismerésével, a gépjármű nyilvántartásba vételével, a munkavállalói jogokkal, a társadalombiztosítással (családi ellátások, nyugdíjjogosultság), adózással, jogosítvánnyal, oktatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos; a vállalkozásoknak pedig a termékek piacra jutásával, határellenőrzéssel, áfa-visszatérítéssel, szolgáltatásnyújtással, közbeszerzésekkel, a tőke szabad áramlásával, önálló munkavállalóként való letelepedésével kapcsolatos ügyei fordultak elő.

Az IMI pedig egy belső piaci információs rendszer: a Bizottság által és a tagállamok közreműködésével kidolgozott, az interneten keresztül elérhető

¹⁵ Bill Batchelor – Melissa Healy: The AstraZeneca judgment. *The EU Court of Justice reins in the General Court, Competition Law Insight*, 12. (2013), 2; Heinrich Kühnert – Igor Augustinič: Slovak Bank Case: Court of Justice Rejects Illegality Defence for Boycotts. *Journal of European Competition Law & Practice*, 4. (2013), 4. 314–316.

szoftveralkalmazás. Célja, hogy a határokon átnyúló információcserét és a kölcsönös segítségnyújtást megkönnyítő, központosított kommunikációs mechanizmust biztosítson a tagállamoknak az uniós jogi aktusokban az információcserére vonatkozó követelmények gyakorlati végrehajtásához. Az IMI különösen segíti az illetékes hatóságokat a másik tagállamban lévő partnerhatóság azonosításában, az információk – ideértve a személyes adatokat is – egységesített eljárások alapján történő cseréjében.¹⁶ Az IMI a belső piac működésének javítására irányul, mégpedig azért, hogy olyan hatékony és felhasználóbarát eszközt biztosít, amely a tagállamok egymás közötti, valamint a tagállamok és a Bizottság közötti igazgatási együttműködést szolgálja.¹⁷

Mind a SOLVIT, mind az IMI tagállami központokban,¹⁸ tagállami koordinátorok közreműködésével végzi feladatait. Sem a SOLVIT-nak mint informális panaszkezelő hálózatnak, sem az IMI-nek mint alapvetően információcserét szolgáló hálózatnak, nincs klasszikus hatósági jogköre. Vannak azonban olyan együttműködési formák, ahol hatósági típusú tevékenység is társul az együttműködésben részt vevőkhöz. A hálózati együttműködés ilyen *sui generis* formáját teremtette meg az Európai Unió a versenyjog területén az Európai Versenyhatóságok Hálózata (*European Competition Network* – ECN¹⁹) létrehozásával. Az ilyen együttműködések jellemzője az is, hogy az uniós szabályok végrehajtásában szerepet vállaló tagállami szervek közötti hálózati együttműködés valósul meg. Egy jelentős jogterületet, a fogyasztóvédelmet fedi le a Fogyasztóvédelmi Együttműködési Hálózat (*Consumer Protection Cooperation Network* – CPC Network) keretében megvalósuló együttműködés.

Az ECN az Európai Bizottság Verseny Főigazgatósága (mint *primus inter pares*) és a tagállamok versenyhatóságainak szoros együttműködése, amely a hatóságok hatékonyabb fellépését hivatott biztosítani. Kereteit elsősorban az 1/2003/EK tanácsi rendelet²⁰ és az ECN+ irányelv rendezi.²¹ Az ECN-en belüli együttműködést egyrészt az Európai Bizottság és az egyes tagállami versenyhatóságok, másrészt a nemzeti versenyhatóságok egymás közötti kooperációja valósíthatja meg. Az együttműködés egyik fontos eleme az információcsere,

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 1024/2012/EU rendelete (2012. október 25.) a belső piaci információs rendszer keretében történő igazgatási együttműködésről és a 2008/49/EK bizottsági határozat hatályon kívül helyezéséről (a továbbiakban: IMI-rendelet) (2) preambulumbekzdése.

¹⁷ IMI-rendelet (4) preambulumbekzdése.

¹⁸ Tipikusan igazságügyért felelős minisztériumokban működő központi hatóságként.

¹⁹ Jurgita Malinauskaite: *Harmonisation of EU Competition Law Enforcement*. Springer, 2019.

²⁰ A Tanács 1/2003/EK rendelete (2002. december 16.) a Szerződés 81. és 82. cikkében meghatározott versenyszabályok végrehajtásáról (HL L 1. 2003.01.04. 1–25.).

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2018. december 11-i (EU) 2019/1 irányelve a tagállami versenyhatóságok helyzetének a hatékonyabb jogérvényesítés céljából történő megerősítéséről és a belső piac megfelelő működésének biztosításáról.

szükség esetén az összegyűjtött legfontosabb dokumentumok másolatainak átadása.²² Az együttműködés másik fontos, a hatékony ügyelosztást segítő eleme az EUMSZ 101. vagy 102. cikke szerinti eljárás esetén az első hivatalos vizsgálati cselekmény előtt az Európai Bizottság és más tagállamok versenyhatóságainak értesítése.²³ Az ECN-együtműködés keretében az EU versenyjoga alkalmazásának konzisztenciáját biztosító rendelkezés, hogy az Európai Bizottság és a nemzeti versenyhatóságok az EUMSZ 101. vagy 102. cikke alapján az általuk kezelt ügy értékeléséhez szükséges információkat egymás között kicserélhetik,²⁴ az Európai Bizottság szükség esetén magához vonhatja az ügyet. Az Európai Bizottság és a tagállami versenyhatóságok együttműködésének további fontos terepe az előzetes értesítés nélküli helyszíni vizsgálatok során történő segítségnyújtás.²⁵

A vállalkozások összefonódásának ellenőrzése is jelentős területe a tagállamok közötti együttműködésnek. Itt különösen azért fontos az együttműködés, mert az Európai Bizottságnak és a tagállami versenyhatóságoknak nincs párhuzamos joghatóságuk. Az „egyablakos kiszolgálás” (*one-stop-shop*) elv alapján a hatásköri elhatárolás forgalmi küszöbszámok alapján történik. Ha az összefonódásban érintett vállalkozások összesített forgalma meghalad egy bizonyos, a fúziós rendeletben²⁶ meghatározott határértéket, akkor az ügylet uniós léptékűnek minősül, és az Európai Bizottságnak kell eljárni. Uniós lépték hiányában a tagállami versenyhatóságok járnak el.

A fogyasztóvédelmi együttműködésről szóló (EU) 2017/2394 rendelet²⁷ – a továbbiakban: (EU) 2017/2394 rendelet – alapján a fogyasztóvédelmi jogszabályok alkalmazásáért felelős nemzeti hatóságok és az Európai Bizottság közötti együttműködés a Fogyasztóvédelmi Együttműködési Hálózat (*Consumer Protection Cooperation Network* vagy CPC Network²⁸) keretében zajlik. Az Európai Bizottság egy elektronikus adatbázist és a hozzá kapcsolódó internetalapú informatikai rendszert, a Fogyasztóvédelmi Együttműködési Rendszert (*Consumer Protection Cooperation System* – CPCS) működtet, amelyben tárolja és feldolgozza a neki átadott információkat. Ehhez az adatbázishoz tájékozódás céljából kizárólag a hatáskörrel rendelkező hatóságok férhetnek hozzá. A fogyasztóvédelmi

²² 1/2003/EK tanácsi rendelet 11. cikk (2) bekezdés.

²³ 1/2003/EK tanácsi rendelet 11. cikk (3) bekezdés.

²⁴ 1/2003/EK tanácsi rendelet 11. cikk (4) bekezdés.

²⁵ 1/2003/EK tanácsi rendelet 20. cikk (2) bekezdés.

²⁶ A Tanács 139/2004/EK rendelete (2004. január 20.) a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről (HL L 24. 2004.01.29.).

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/2394 rendelete (2017. december 12.) a fogyasztóvédelmi jogszabályok végrehajtásáért felelős nemzeti hatóságok közötti együttműködésről és a 2006/2004/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

²⁸ Az együttműködés nemcsak az EU tagállamaira, de az Európai Gazdasági Térség országaira, így Izlandra, Liechtensteinre és Norvégiára is kiterjed.

szemlélet erősödésével egyre több a fogyasztók érdekeinek védelmét szolgáló jogszabály születik az Európai Unióban, például a megtévesztő és összehasonlító reklámról szóló,²⁹ a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatáról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelv,³⁰ az e-kereskedelemmel kapcsolatos irányelv,³¹ az utazási csomagokról és az utazási szolgáltatás együttésekről szóló irányelv,³² az utasjogokról szóló rendeletek³³ vagy a fogyasztói jogokról szóló irányelv.³⁴ A fogyasztók Európai Unió belüli jogsértésektől való védelme megkívánja a végrehajtásra hatáskörrel rendelkező hatóságok közötti hálózat létrehozását, és azt is, hogy a hatóságoknak legalább közös vizsgálati és végrehajtási jogkörökkel kell rendelkezniük az eladók és a szolgáltatók EU-n belüli jogsértései megakadályozása érdekében.

A CPC Network keretében minden tagállamnak ki kellett jelölnie az (EU) 2017/2394 rendelet alkalmazásáért felelős, hatáskörrel rendelkező hatóságokat és az összekötő hivatalt. Hatáskörrel rendelkező hatóság lehet minden országos, regionális vagy helyi szinten létrehozott, a fogyasztók érdekeinek védelmét

²⁹ A megtévesztő és összehasonlító reklámokról szóló 2006. december 12-i 2006/114/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 376. 2006.12.27. 21.).

³⁰ A belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatáról szóló 2005/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 149. 2005.6.11. 22.).

³¹ A belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi vonatkozásairól szóló, 2000. június 8-i 2000/31/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL L 178. 2000.7.17. 1.).

³² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2302 irányelve (2015. november 25.) az utazási csomagokról és az utazási szolgáltatás együttésekről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, továbbá a 90/314/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

³³ A visszautasított beszállás és légi járatok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályainak megállapításáról szóló 2004. február 11-i 261/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet (HL L 46. 2004.2.17. 1.); az Európai Parlament és a Tanács 2010. november 24-i 1177/2010/EU rendelete a tengeri és belvízi közlekedést igénybe vevő utasok jogairól (HL L 334. 2010.12.17. 1.); az Európai Parlament és a Tanács 2011. február 16-i 181/2011/EU rendelete az autóbusszal közlekedő utasok jogairól (HL L 55. 2011.2.28. 1.).

³⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelve (2011. október 25.) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről. Meg kell továbbá említeni a fogyasztók jogainak védelmét módosító jogforrást is: az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 irányelve (2019. november 27.) a 93/13/EGK tanácsi irányelvnek, valamint a 98/6/EK, a 2005/29/EK és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése tekintetében történő módosításáról.

szolgált jogszabályok végrehajtására hatáskörrel rendelkező hatóság.³⁵ Összekötő hivatal pedig az a kijelölt tagállami hatóság, amely hatáskörrel rendelkezik az (EU) 2017/2394 rendelet adott tagállamban való alkalmazásának összehangolására. A CPC Network ezeknek a tagállami szervezeteknek (a hatáskörrel rendelkező hatóságoknak és az illetékes hivataloknak) az együttműködésén alapul.

A különböző tagállamok eltérő módszereket alkalmaznak az együttműködési rendelet nemzeti végrehajtására. Az ágazatspecifikus feladatokat vagy egy hatóságra telepítik, vagy több hatóság között osztják fel. Szövetségi államokban regionális hatóságok között is eloszthatják.

2.3.2. Jogsegélytípusú együttműködések

A hatósági együttműködés hagyományosnak nevezhető formája a központi hatóságok és bizonyos elemeiben diplomáciai csatornák felhasználásával megvalósított nemzetközi jogsegély a magánjogi természetű ügyekben.³⁶ E jogsegélytípusú együttműködésben az Európai Unió szabályozóinak azért volt döntő szerepük, mert a rendeleti jogalkotással közvetlenül alkalmazható szabályokkal egységesedtek a korábban irányadó fragmentált, esetenként egyedileg figyelembe veendő multilaterális vagy bilaterális jogsegélyegyezmények keretei között zajló vagy csak szokásjogi alapon működtetett együttműködési formák. Ez az együttműködési forma hívja fel talán a legjobban a figyelmet arra, hogy a hatósági együttműködésekben is irányadó: többszintű szabályozási környezetben kell a releváns szabályt megtalálni és alkalmazni.

A jogsegélytípusú együttműködés főként központi hatóságok közötti kooperációban valósul meg. Az bizonyos ugyanis, hogy a polgári igazságügyi együttműködés dinamikus fejlődése szinte automatikusan hozta magával a kapcsolódó hatósági együttműködések. Ez főként a családi jogi területen és a jogsegélyügyekben érezhető, illetve közvetlen hatás mutatható ki az unió motorjának tekinthető jogterületeken, így a belső piacot, azon belül is elsősorban a fogyasztókat, piaci szereplőket érintő négy szabadság gyakorlati érvényesülését biztosító jogterületeken. Az Európai Unióban a polgári igazságügyi együttműködés második generációs jogforrásai olyan lehetőségeket teremtettek, amelyek alternatív vitarendezési platformokat nyitottak meg, ezek pedig a polgári hatósági jogterületen is elősegítik a határon átnyúló hálózati működés különböző fajtáit.

³⁵ 2006/2004/EK rendelet 3. cikk c) pont.

³⁶ Erről a jogterületről lásd részletesen Gombos Katalin – Simon Károly László (szerk.): *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020.

Mindezeken túl a polgári jogterületen született jogforrások egy része igazságügyi típusú együttműködést feltételez olyan tagállami entitások között is, amelyek szoros értelemben nem tartoznak a bíróságok közé, de egyfajta igazságügyi hatóságként eljárva fontos jogalkalmazási feladatokat látnak el. E körbe sorolhatók főként a közjegyzők, a gyámhivatalok és a végrehajtók. A magánjogi jogterületek közül kiemelkedő súlya van a családi jogi területen formálódó hatósági együttműködés³⁷ különböző formáinak (például anyakönyvi, öröklési, tartási ügyekben eljáró hatóságok³⁸ érintettsége miatt).

3. Utószó

A hatóságok közötti együttműködések színes világának feltérképezésével az Európai Unió polgári eljárásjogának területére eső kutatásaival kiemelkedő teljesítményt nyújtó Kengyel Miklós előtt kívántam tisztelegni. A kutató már nincs közöttünk, de életműve a jövő generációi számára is példaértékű. Tisztelettel adózom emléke előtt az alábbi verssorokkal is:

*„Volt emberek.
Ha nincsenek is, vannak még. Csodák.
Nem téve semmit, nem akarva semmit,
hatnak tovább.”*

(Kosztolányi Dezső: Halottak)

Felhasznált irodalom

- Batchelor, Bill – Melissa Healy: The AstraZeneca Judgment. *The EU Court of Justice reins in the General Court, Competition Law Insight*, 12. (2013), 2. 171–173.
- Bóka János – Simon Károly László: *Jogharmonizáció*. Budapest, Nemzeti Közszo lgalati Egyetem, 2020.
- Dickinson, Andrew – Eva Lein (szerk.): *The Brussels I Regulation Recast*. Oxford, Oxford University Press, 2015.

³⁷ Lásd Simon Károly László: Az európai tartási rendelet hazai alkalmazásával kapcsolatos hatósági feladatok. *Családi Jog*, 13. (2015), 3. 33–39.

³⁸ Lásd részletesebben Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül*. PhD-értekezés. Budapest, ETLÉ ÁJK, 2017; Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül. Megoldások és kihívások a magyar jogalkalmazás számára*. Budapest, HVG–ORAC, 2018.

- Geimer, Reinhold – Rolf A. Schütze – Ewald Geimer: *Europäisches Zivilverfahrensrecht. Kommentar zur EuGVVO, EuEheVO, EuZustellungsVO, zum Lugano-Übereinkommen und zum nationalen Kompetenz- und Anerkennungsrecht*. 2. kiadás, München, Verlag C. H. Beck, 2004.
- Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban*. Budapest, CompLex Kiadó – Wolters Kluwer, 2014.
- Gombos Katalin – Simon Károly László (szerk.): *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2020.
- Kecskés László: *EU-jog és jogharmonizáció*. Budapest, HVG–ORAC, 2003.
- Kengyel Miklós: A „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalma az európai polgári eljárásjogban. *Magyar Jog*, 52. (2005), 8. 485–494.
- Kühnert, Heinrich – Igor Augustinič: Slovak Bank Case: Court of Justice Rejects Illegality Defence for Boycotts. *Journal of European Competition Law & Practice*, 4. (2013), 4. 314–316. Online: <https://doi.org/10.1093/jeclap/lpt013>
- Malinauskaite, Jurgita: *Harmonisation of EU Competition Law Enforcement*. Springer International Publishing, 2019. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-30233-7>
- Nielsen, Peter Arnt: The New Brussels I Regulation. *Common Market Law Review*, 50. (2013), 2. 503–528.
- Saenger, Ingo (szerk.): *Zivilprozessordnung. Familienverfahren – Gerichtsverfassung – Europäisches Verfahrensrecht*. 6. kiadás, Baden-Baden, Verlag Nomos, 2015.
- Schlosser, Peter F. – Burkhard Hess: *EU-Zivilprozessrecht: EuGVVO, EuVTVO, EuMahnVO, EuBagVO, HZÜ, EuZVO, HBÜ, EuBVO, EuKtPVO. Kommentar*. 4. kiadás, München, Verlag C. H. Beck, 2015.
- Simon Károly László: Az európai tartási rendelet hazai alkalmazásával kapcsolatos hatósági feladatok. *Családi Jog*, 13. (2015), 3. 33–39.
- Simon Károly László: A Brüsszel Ia. rendelet hatálya. In Simon Károly László – Sirhán Bálint (szerk.): *Joghatóság az átdolgozott Brüsszel I. rendeletben*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2016. 21–52.
- Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE ÁJK, 2017. Online: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/35173>
- Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül: Megoldások és kihívások a magyar jogalkalmazás számára*. Budapest, HVG–ORAC, 2018.

Hohmann Balázs

Hol a súlypont? Az alternatív vitarendezési módszerek váltakozása a polgári jogvitákban és a hatósági eljárásokban

1. Az alternatív vitarendezési metódusok alkalmazásának történeti vázlata

A társadalomra nehezedő, folyamatosan megújuló kihívások, ezek szociális, gazdasági, politikai és újabban környezet- és természetvédelmi hatásai által létrejövő konfliktusok és jogviták megelőzése és feloldása szükségessé tették a vitarendezési módszerek alternatív változatainak kifejlesztését és ezek széles körű alkalmazását.¹

A konfliktusok kezelésének és így a hagyományos megoldásoktól eltérő, alternatív módszerek alkalmazásának története közel egyidős az emberiség történetével.² A jelenleg hagyományosnak tekintett igazságszolgáltatási, köz-igazgatási rendszer, illetve a vitarendezés, jogviszony-alakítás valójában csak az elsőként megjelenő, viták rendezésére szolgáló, ma alternatívnak nevezett módszerek folyamányaként jelent meg. Az erőszak kizárásával megvalósuló, konfliktusok feloldására szolgáló első eljárások között említhetjük az egyeztetést, tárgyalást, amelytől már csak egy lépésre volt a független harmadik fél bevonása, így megalapozva az ADR-módszerek (*alternative dispute resolution*) archetípusait.³ Az ősi Kína az egyik bázisa volt és jelenleg is egyik legfőbb képviselője a békés vitarendezésnek, ahol az olyan erőteljes társadalmi beágyazottságra tett szert, hogy ma is az igazságszolgáltatási rendszer egyik legfőbb helyettesítője, a konfliktusok rendezésének alapvető formája.⁴ A közvetítés

¹ Stephen B. Goldberg – Eric D. Green – Frank E. A. Sander: *Dispute Resolution*. Boston, Little, Brown, 1985. 5–20.

² Susan Blake – Julie Browne – Stuart Sime: *A Practical Approach to Alternative Dispute Resolution*. Oxford, Oxford University Press, 2014. 22–23.

³ Jerome T. Barrett – Joseph P. Barrett: *A History of Alternative Dispute Resolution: The Story of a Political, Social, and Cultural Movement*. New York, John Wiley & Sons, 2004. 20.

⁴ Visegrády Antal: *Jog- és állambölcsélet*. Budapest, Menedzser Praxis, 2016. 72.

és a mediáció gyökerei tehát több évszázados múltra tekinthetnek vissza, újdonságtartalmukat inkább az újkorban beinduló újrafelfedezésük adja.⁵

A mediáció európai megjelenéséről a 15. századból származnak az első források, amelyek a Lancaster-ház uralkodása során rögzítenek több esetet, amikor angol főnemesek rendezték így konfliktusaikat.⁶ E tekintetben a magyarországi jogalkalmazás sem volt lemaradásban: szintén az 1400-as évektől egyre erősödő mértékben töltöttek be a vitában álló felek között mediatív szerepet először a faluközösségek s azok bírái, majd fokozatosan törvényi elismerést is nyertek az egyes egyezségekre utaló szabályok, végül a Habsburg-ház 18. századi újbóli térnyerése igyekezett kiteljesíteni a korabeli mediáció gyakorlatát.

Az igazságszolgáltatás állami monopóliumának kiépülésével és kiterjedésével világszerte, de különösen Európában, az eredetileg hagyományos módszerek alternatívvá váltak, és csak a 20. század második felében kerültek vissza a tudományos vizsgálódások középpontjába mint a hagyományos igényérvényesítés kiegészítő, helyettesítő módszerei.⁷ Itt érhetjük tetten azt a tendenciát, amely napjainkban meghatározza az alternatív vitarendezés alkalmazásának alakulását: az alternatív ismét kezd bevetté, sőt ösztönzötté válni az egyes nemzeti jogrendszerekben, hiszen számos előnye mutatható ki. A jogrendszerek egymás melletti fejlődésével párhuzamosan, a belső jogon túl a nemzetközi jog is alkalmazni kezdte az ADR-módszereket a nemzetközi viták feloldására, a közvetítés és egyeztetés (*conciliation*) egyaránt hangsúlyosan megjelent ezen a szinten, és a konfliktusok háborús elintézésének egyik reális alternatívájává vált.⁸

2. A mediáció alapkonceptiója

A mediációt (vagy más néven a szakirodalomban és a jogszabályi környezetben bevett kifejezésként: közvetítést) olyan egyeztetésként határozhatjuk meg,⁹ amelynek legfőbb lényegi eleme az, hogy az ellenérdekelt – tehát legalább kettő vagy annál több – fél jog- vagy érdekvitájában, a felek kezdeményezésére vagy

⁵ Todd B. Carver – Albert A. Vondra: *Alternative Dispute Resolution: Why it Doesn't Work and Why it Does*. *Harvard Business Review*, May-June, 1994.

⁶ Decastello Alice: *A közvetítői eljárás az egészségügyben*. Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK, 2008. 14.

⁷ Barrett-Barrett (2004): i. m. 142.

⁸ Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 221–239.

⁹ Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): *Mediáció. Közvetítői eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2013. 37–38.

beleegyezésével egy olyan semleges, harmadik fél (közvetítő) jár közben, aki segíti a vita megoldását.

Vizsgáljuk meg közelebbről a közvetítést a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény (a továbbiakban: Közv. tv.) vonatkozásában!

„A közvetítés e törvény alapján lefolytatott olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja – összhangban az 1. § (1) bekezdésében foglaltakkal – a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (a továbbiakban: közvetítő) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozásának elősegítése.”¹⁰

A közvetítést az egyes szerzők számos funkcióval ruházták fel, amelyek közül legátfogóbbnak s a mediáció lényegét leginkább megragadónak Ishikawa megközelítését tartom.¹¹ A szerző általában az alternatív vitarendezési metódusok, de különösen a mediáció gyakorlatában kiemelkedő jelentőségűnek azonosította a delegalizációs, deprofesszionalizációs és deformalizációs funkciót. Ishikawa szerint a mediáció gyakorlatában a jogi normák mellett nagy hangsúlyt kapnak más szempontok is, sőt a hangsúlyt az utóbbiakra kell helyezni, így ezeket különösen figyelembe kell venni az egyezség létrehozása során (delegalizációs funkció). Ettől függetlenül a jogi normák az eljárás keretét adják: a jogtól az eljárást nem lehet, nem is szükséges függetleníteni, hiszen részben az eljárás alapját szolgálják (delegalizáció korlátja), és ez határozott érvényesülést kíván a polgári eljárások során. A konfliktusmegoldásban alapvetően nem jogi végzettségű szakemberek, hanem vitarendezésben jártas személyek vesznek részt pártatlan harmadik félként közreműködve (deprofesszionalizációs funkció). A professzionalizálás mértéke az egyes országokban, illetve országokon belül az egyes eljárásokban is olyannyira eltérő lehet, hogy a hazai igazságszolgáltatási rendszerben például a bírósági eljárások melletti mediációt rendszerint éppenséggel jogvégezett bírók, bírósági titkárok végzik. Bár a mediáció és az ADR-módszerek a leginkább formalizmustól mentes vitarendezési megoldások, ez azonban nem jelenti azt, hogy az eljárás keretszabályait ne lehetne megállapítani, vagy ne léteznének minimumszabályok az eljárás jó gyakorlatának megvalósítására (deformalizációs funkció).

¹⁰ Közv. tv. 2. §.

¹¹ Akira Ishikawa: *Einige Denkanstöße zur Diskussion der Alternative Dispute Resolution – insbesondere deren Situation in Japan*. Athen, National and Kapodistrian University of Athens, 2001. 1–13.

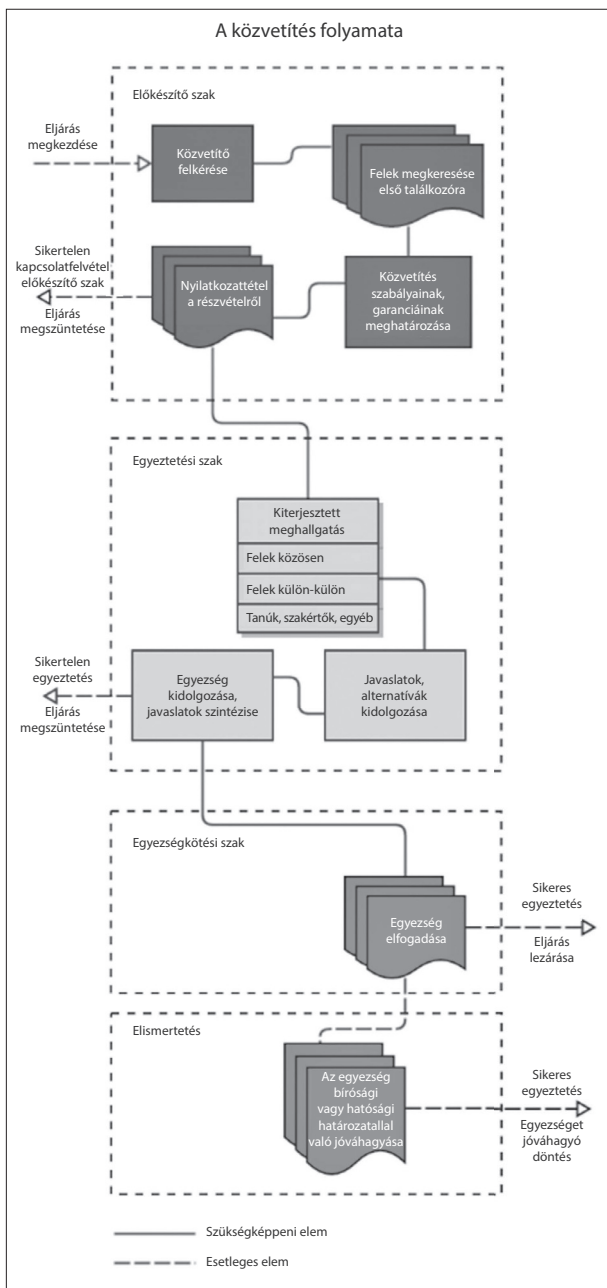
A mediátor, közvetítő alapvető feladata ebben a kontextusban az,¹² hogy tisztázza a jog- vagy érdekvita alapjait, természetét, segítse a felek közti konszenzus megszületését, amely magába foglalja a felek közös érdekeinek feltárását és a kialakuló egyezség lehetséges pontjainak meghatározását, megerősítését és visszaigazolását. Miután a mediációnak alternatív vitarendezési metódusként kifejezetten nagy és megkérdőjelezhetetlen szerepe van a viták peren kívüli megoldásában, a bíróság előtti eljárások elkerülésében, a mediációs eljárásnak az alábbi szempontokat¹³ kell kielégítenie ahhoz, hogy annak keretében megvalósíthassa céljait, funkcióit:

- jól strukturált felépítés, amely alkalmas arra, hogy kommunikációs és egyéb módszerek alkalmazásával közös megoldásra készítse a feleket, amely egy megállapodásban nyeri el végső formáját;
- a tartalmi értelemben vett helyes döntés kialakításához mérsékelnie kell a felek közti erő- és befolyásbeli különbségeket;
- az eljárásnak az esetek túlnyomó többségében önkéntességen kell alapulnia, mivel csak ettől várható reális megoldások kialakításának lehetősége (ha az eljárás kényszeren alapulna, a felek sokkal kevésbé volnának nyitottak a közös megoldás kialakítására);
- az eljárásnak a felekhez kell alkalmazkodnia, a megállapodás kialakításában elsődlegesen az ő szempontjaik az irányadók (a jogszabályok csak az eljárás kereteként szolgálnak);
- annak ellenére, hogy a múltban történt eseményekre kell választ adnia, alapvetően a jövőben megvalósítandó magatartásokat hivatott rendezni.

Az eljárás folyamatát vizsgálva az alábbi irányadó szakaszokat lehet lehatárolni:

¹² Robert A. Baruch Bush – Joseph P. Folger: *The Promise of Mediation. Responding to Conflict through Empowerment and Recognition*. Jossey-Bass conflict resolution series. San Francisco, Wiley, 1994. 231.

¹³ Jay Folberg – Alison Taylor: *Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts without Litigation*. San Francisco, Jossey-Bass, 1984. 8–10; Christopher W. Moore: *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*. New York, Wiley, 2014. 105–110.

1. ábra: A mediáció folyamata

Forrás: a szerző szerkesztése

A sikeres közvetítés érdekében a mediáció során az alábbi alapelveknek kell érvényesülniük:¹⁴

- függetlenség: a közvetítő szerepkört ellátó személynek (illetve az őt foglalkoztató, megbízó szervezetnek) függetlennek kell lennie a felektől;
- pártatlanság: a mediáció a függetlenség biztosításán túl sem lehet részrehajló, nem hozhat létre olyan egyezséget, amelyben az egyik fél álláspontjait túlzottan figyelembe veszi a másik fél szempontjainak rovására;
- titoktartás: az eljárás alapja a bizalom, amely csak akkor tartható fenn, ha a felek megbizonyosodhatnak arról, hogy az általuk az eljárás során megadott adatok nem kerülnek illetéktelenül, hozzájárulásuk nélkül harmadik személyhez;
- bizalmi jelleg: a felek egyezsége csak abban az esetben hozható létre, ha alapvetően megbíznak a közvetítőben (annak személyében és szakmai tudásában egyaránt), és a közvetítői eljárás során a közvetítő segítségével egymásban is.¹⁵

A közvetítőnek érvényesítenie kell az eljárásban a fenti alapelveket. Közvetítő az lehet, aki felsőfokú végzettséggel rendelkezik; a végzettség megszerzésétől számított, felsőfokú végzettséghez kötött legalább öt éves igazolt szakmai gyakorlattal rendelkezik; az igazságügyért felelős miniszter rendeletében meghatározott közvetítői szakmai képzést elvégezte; büntetlen előéletű; és nem áll a közvetítői tevékenység folytatását kizáró foglalkozástól eltiltás hatálya alatt.¹⁶

3. A mediáció helye a polgári eljárásokban

Az alternatív vitarendezési módszerek s azok alkalmazhatósága mind nemzetközi, mind pedig hazai szinten egyre nagyobb figyelmet kapnak a jogalkotás, jogalkalmazás, a jogtudomány részéről is. Vizsgáljuk meg közelebbről a vonatkozó szakirodalmat annak feltárására, hogy milyen szerepet tölthet be a mediáció az egyes polgári eljárásokban! Fontos azonban szem előtt tartani, hogy az egyes szerzők a mediációra mint a hagyományos igazságszolgáltatási út elkerülésére vagy megkönnyítésére gondolnak, és ennek megfelelően nem elsősorban a polgári pernek, hanem magának a közvetítésnek a folyamatát, előnyeit és hátrányait vizsgálják.

¹⁴ European Judicial Network, 2004. 2–4.

¹⁵ Bush–Folger (1994): i. m. 231.

¹⁶ Közv. tv. 5. § (1) bekezdés.

3.1. A mediáció alkalmazásának előnyei

A vita békés, peren kívüli elintézése: a mediáció egyik legfontosabb jellemzőjének az egyes szerzők annak per lefolytatása nélküli vitarendező szerepét jelölik meg.¹⁷ Mindez elősegítheti a jogvita tárgyát képező ügy végleges elintézését¹⁸ és a polgári bíróságok által meghozott vagy az egyezségbe foglalt döntések, megállapodások felülvizsgálatának háttérbe szorítását.¹⁹

Egyszerűbb és gyorsabb eljárás: a mediáció és az ADR-módszerek alkalmazása mellett gyakori érv, hogy az megkönnyíti, leegyszerűsíti és gyorsabbá teszi²⁰ egy jog- vagy érdekvita eldöntését, ezáltal valós alternatívája lehet a hagyományos igazságszolgáltatási eljárásnak. Egyes szerzők esetjogi elemzéseken keresztül, számos példával mutatják be, hogy a közvetítés akár a polgári eljáráson belül, akár azon kívül leegyszerűsítheti a tényállás tisztázását.²¹

Költségtakarékosság: a mediáció módszerét ösztönző szerzők egyik legfőbb érve annak rendkívüli költségtakarékossága, az előlegezett költségek hiánya.²²

Külső, független és pártatlan személy bevonása: A mediáció – legalábbis alapvető módszerét vizsgálva – megkívánja egy külső fél bevonását, aki megkönnyíti a feleknek a vita feloldását, a konfliktusról a megoldásra tereli a hangsúlyt.²³ Mindez természetesen a bírósági szervezetrendszer szempontjából is megkívánja a személyzet²⁴ magas szintű, konfliktusorientált és gyakorlatcentrikus képzését, nyitottá válását az ADR-módszerek irányába. Emellett hangsúlyossá teszi a polgári eljárással kapcsolatba kerülő közvetítők, mediátorok nyilvántartásának folyamatos naprakésszé tételét.

Az eljárás keretszabályai jól lehatároltak: A közvetítés akkor működik hatékonyan, ha értelmezhető annak határai,²⁵ és a felek tisztában vannak vele, hogy

¹⁷ Deborah R. Hensler: A Glass Half Full, a Glass Half Empty. The Use of Alternative Dispute Resolution in Mass Personal Injury Litigation. *Texas Law Review*, 73. (1995), 1587.

¹⁸ Albert Fiadjo: *Alternative Dispute Resolution. A Developing World Perspective*. London, Routledge–Cavendish, 2013. 2; 63.

¹⁹ Lásd ehhez Philip J. Harter: Dispute Resolution and Administrative Law. The History, Needs, and Future of a Complex Relationship. *Villanova Law Review*, 29. (1984), 1. 1394–1396.

²⁰ Sáriné Simkó (2013): i. m. 37–38.

²¹ Nigel Broadbent: Alternative Dispute Resolution. *Legal information management*, 3, (2009), 9. 195–198.

²² Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 15, 23; Benjamin Balzer – Johannes Schneider: Managing a Conflict: Optimal Alternative Dispute Resolution. *RAND Journal of Economics*, 52. (2021), 2. 415–417.

²³ Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 28; Barrett–Barrett (2004): i. m. 142.

²⁴ Nancy J. Manring: ADR and Administrative Responsiveness. Challenges for Public Administrators. *Public Administration Review*, 54. (1994), 2. 197–203.

²⁵ Harter (1984): i. m. 1404.

milyen jogok és kötelezettségek illetik meg őket az eljárásban, mert ez növeli bizalmukat. Mindez azt is jelenti, hogy a felek a jogszabályi lehetőségek határain belül szabadon dönthetnek vitájuk rendezési módszeréről, a közvetítés módszertanáról.²⁶ Mára talán ez is tisztázódik az európai jogrendszerek tekintetében: a polgári eljárás alapvető szabályai, garanciális rendelkezései az esetben is körülhatárolják a lehetőségek körét, amennyiben egyezségi kísérlet vagy külső fél általi közvetítés valósul meg. Ezen belül azonban a felek viszonylagos szabadsággal rendelkeznek a tekintetben, hogy vitájukat miként kívánják megoldani.

Az egyezségkötés békéltető funkciója: A közvetítés fókuszpontjában a kompromisszumos megállapodás és annak eredményeként az egyezség áll.²⁷ Az egyezséget – legyen bármilyen jogi formába öntve: hatósági jóváhagyással elismert vagy anélküli – a javaslatok, megoldási alternatívák szintéziseként azonosíthatjuk,²⁸ amely ezáltal alkalmas a felek békítésére, az elsősorban személyes, csak másod-, harmadsorban jogi problémák feloldására.²⁹

3.2. A mediáció alkalmazásának hátrányai

A vizsgált szakirodalom szerzői kevés negatívumot említenek, amelyek a mediáció alkalmazása során felmerülhetnek.³⁰ Az eljárásra vonatkozó közlemények foglalkoznak a „rossz alku”³¹ intézményével, amely az egyezség jóváhagyásához kapcsolódó joghatásokhoz, nevezetesen a jogorvoslati lehetőség szűküléséhez kapcsolódik, s jellemzően a nem megfelelően átgondolt egyezségi kitételek felülvizsgálatának korlátozottságára vonatkozik. További problémaként említik a mediáció elhúzódásának lehetőségét,³² amelyet végül minden szerző cáfol logikai vagy empirikus úton.

4. A bírósági közvetítés magyarországi meghonosítása

A fentiek alapján megállapítható, hogy van helye és szerepe az ADR-módszerek alkalmazásának a hagyományos eljáráson belül és azon túl is. Vizsgáljuk meg,

²⁶ Carver–Vondra (1994): i. m. 120–121.

²⁷ Fiadjoe (2013): i. m. 63; Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 14.

²⁸ Blake–Browne–Sime (2014): i. m. 290; Barrett–Barrett (2004): i. m. 108.

²⁹ Lovas Zsuzsa – Herczog Mária: *Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*. Budapest, Múzsák Kiadó, 1999. 15.

³⁰ Carver–Vondra (1994): i. m. 125.

³¹ Harter (1984): i. m. 1396.

³² Moore (2014): i. m. 105.

miként vezették be a hazai polgári igazságszolgáltatási rendszerbe a bírósági közvetítés lehetőségét, amely átmenetet képez az úgynevezett „piaci” – azaz a közvetítői törvény által tevékenységet végző közvetítők – és a hagyományos bírósági eljárások között.

Fontos megjegyezni, hogy a közvetítői törvény megalkotása után szükségessé vált a bírósági eljárásokra vonatkozó joganyag kialakítása is annak érdekében, hogy ne csak eljáráson kívül kerülhessen sor alternatív vitarendezésre. A kezdeteket az új évezred elején kereshetjük: az Országos Mediációs Egyesület 2003-ban tett kezdeményezésére³³ 2005-ben Mediációs Munkacsoport alakult a Legfelsőbb Bíróság szervezetén belül. A munkacsoport azt vizsgálta, a polgári jogi közvetítés intézménye milyen módon tehető ismertebbé azon célból, hogy a bírósági eljáráshoz kapcsolódóan vagy akár azt helyettesítve alkalmazható legyen. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács a 192/2008. (IX. 9.) OIT határozatában döntött végül arról, hogy intézkedéseket kell tenni a bírósági közvetítés meghonosítására.

2009-től ennek a polgári eljárásjogi szabályozásban is fellelhetők a nyomai: a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 148. §-ának (2) bekezdése akként módosult, hogy „a bíróság – amennyiben annak sikerére esély mutatkozik, különösen, ha a felek bármelyike kéri – tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételeének lehetőségéről, és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól”, illetve „ha a felek a közvetítői eljárás során egyezséget kötnek, azt a bírósághoz jóváhagyás végett benyújthatták, ebben az esetben a bíróság az eljárást folytatta”.

2012-re megérett a helyzet a fordulatra: módosult a Közv. tv., és egy új fejezet már önállóan szabályozta a bírósági közvetítés jogintézményét is. A mediációra vonatkozó szabályokat tartalmaz még a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet és a bírósági közvetítéssel kapcsolatos szabályzatról szóló 20/2012. (XI. 23.) OBH utasítás is.

A rendelkezések nyomán 2018-ig több mint másfél száz bírót és bírósági titkárt jelöltek ki közvetítői feladatok ellátására, és közel 4500 közvetítői eljárást folytattak le.³⁴ Mit mutatnak számunkra ezek a számok? Egyrészt egy olyan kezdeti lehetőség megnyílását, amely megvalósítja az igazságszolgáltatás valódi célját, az eredetileg használt eszközök nélkül: lehetővé teszi a felek megegyezését, *win-win* jellegű szituáció kialakítását. Ez sok tekintetben közelebb áll a jogvita érdemi eldöntéséhez, mint amit a hagyományos eljárás nyújthat a felek számára.

³³ Fürjes Balázs – Gyengéné Nagy Mária – Gyulai Edina (szerk.): *A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése*. Budapest, Országos Mediációs Egyesület, 2010. 5–10.

³⁴ Országos Bírósági Hivatal: *A bírósági közvetítés társadalmi beágyazottsága. Hogyan zajlik és miért jó a mediációs eljárás?* 2018.

Mindazonáltal a kötelező közvetítés intézményének 2014. márciusi bevezetése mellett e szám túlzottan alacsony kihasználtságról tanúskodik.

Európa számos országban hangsúlyos szerepet kap a pert megelőző mediációs folyamat. Például Németországban az *Einführung zur Zivilprozessordnung* (EGZPO) 15. §-a a tartományi jogalkotás számára ad felhatalmazást arra, hogy egyes ügycsoportokban a perindítás feltételül szabja a felek közötti egyezség megkísérlését. Olaszországban a feleket képviselő ügyvédek kötelezettségévé teszik a felek álláspontjának közelítését és a mediáció lehetőségéről való tájékoztatást is.³⁵

Hazánkban a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) szabályozza a közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérletet és a közvetítői eljárás nélküli egyezségi kísérletet (Pp. 167–168. §), a per költség viselésének előnyös szabályozásával (Pp. 86. §) pedig elősegíti a módszerek elterjedését. Ennek megfelelően bár látható előrelépés, az újonnan kialakított szabályok mégsem alkalmasak arra, hogy alapjaiban változtassák meg a hazai jogvitarendezési módszereket, és ez talán nem is cél. A jogalkotó feltételezhető szándékából kitűnik, hogy ugyan alapvető szinten, illetve néhány részletszabály segítségével támogatja az alternatív vitarendezés lehetőségének elterjedését, csak kivételes lehetőségként tekint azok alkalmazására a kötelezően közvetítéssel érintett ügytípusokon túl.

5. Kapocs magánjog és közjog között: az ADR-módszerek megjelenése a közigazgatásban

5.1. A mediatív és közvetítői lehetőségek alkalmazása hatósági eljárásban

Vizsgáljuk meg a másik vonatkozást, amelyre jelen tanulmány vállalkozott! Miként jelenhet meg az alternatív vitarendezés a hatósági eljárások területén, és milyen tendenciát mutat ez napjainkra?

A mediáció és közvetítés alapvető alkalmazási területének a fenti szakirodalmi vonatkozások alapján a magánjogi, ezen belül pedig az egyes polgári jogi és munkajogi viták rendezését jelölhetjük meg. Az ADR közjogi, közigazgatási jogi területen való alkalmazhatósága sokáig fel sem merült sem jogtudományi, sem jogalkotói megközelítésben. A módszerek ugyanis jellemzően valamilyen jog- vagy érdekvita feloldására irányultak, ezért értelmezhetetlenek voltak a hatósági jogviszonyban álló hatóság és ügyfél relációjában, hiszen a mellérendeltségi viszony nem volt elképzelhető az ügyfél alávetett pozíciója miatt.

³⁵ 2010. évi 28. számú törvényhozói rendelet 3. cikk (2) bekezdés és 5. cikk (1) bekezdés.

A közigazgatástól és azon belül a hatósági eljárástól egyre erősebb szakmai érdeklődés mellett várt nyitott jelleg³⁶ egyik megtestesülésének tekinthetjük, hogy az a merev szereptartás, amely a hatósági jogviszonyon alapuló alá-fölé rendeltségből törvényszerűen következett, modern viszonyok között már nem volt összeegyeztethető a közigazgatás felé mutató elvárásokkal.

A rendészeti jellegű közigazgatás³⁷ időszakában elképzelhetetlen lett volna az a konstelláció, hogy az állam szinte minden közhatalmi funkcióját ellátó közigazgatás³⁸ figyelembe vegye az akkor még alattvalói státuszban levő jogalanyok (mára ügyfelek) szempontjait, illetve konszenzusos megoldás kialakítására törekedjen akár az eljárásban szereplő személyek között, akár a hatóságok és e személyek között.

Az alternatív vitarendezési megoldások közigazgatási alkalmazásához arra volt szükség, hogy alapvető változás következzen be a hatósági eljárásokhoz kapcsolódó közhatalom-gyakorlás módszertanában. Ennek köszönhetően az egyes közigazgatási rendszerek koncepcionálisan³⁹ már nem minden esetben közelítettek az ügyfelekhez az eredeti hatalmi pozíciójukból, és kevésbé érezték szükségét annak, hogy a közigazgatás alapvető funkciójaként megjelölt közérdek megvalósítását és védelmét mindenáron – jogi vagy más, akár fizikai – kényszer segítségével ériék el. Ehhez azonban történelmi léptékben is viszonylag hosszú időre,⁴⁰ a rendészeti jellegű közigazgatás ügyfélközpontúvá válására, illetve olyan újszerű megfontolások,⁴¹ mint például a *governance*⁴² és hatása tudományos vizsgálatára, majd gyakorlati alkalmazására volt szükség.

5.2. Az alternatív vitarendezés dimenziói

Az alternatív vitarendezési metódusokat vizsgálják és alkalmazzák is a közigazgatás gyakorlatában. Az alábbiakban a módszerek elméleti dimenzióit elemezzük

³⁶ Martin Doornbos: 'Good Governance'. The Rise and Decline of a Policy Metaphor? *Journal of Development Studies*, 37. (2001), 6. 101.

³⁷ Fábián Adrián: *Közigazgatás-elmélet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011. 122.

³⁸ Szamel Lajos: A rendészet a közigazgatás rendszerében. *Állam és Igazgatás*, 35. (1985), 11. 967.

³⁹ Donald F. Kettl: The Transformation of Governance. Globalization, Devolution, and the Role of Government. *Public Administration Review*, 60. (2000), 6. 488–497.

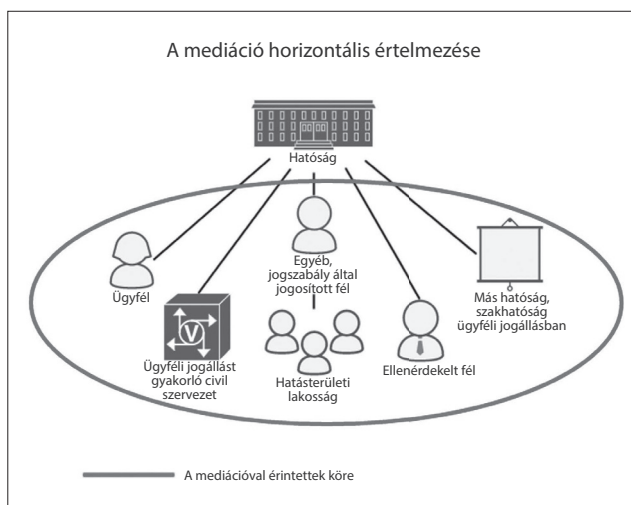
⁴⁰ David H. Rosenbloom – Deborah D. Goldman: *Public Administration. Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector*. New York, McGraw-Hill, 1993.

⁴¹ Lisa Blomgren Bingham – Tina Nabatchi – Rosemary O'Leary: The New Governance. Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, 65. (2005), 5. 547–558.

⁴² Donald F. Kettl: *The Transformation of Governance. Public Administration for the Twenty-first Century*. Baltimore, John Hopkins University, 2015.

az alapján, hogy a hatósági eljárás mely személyek, illetve szervek, szervezetek között történik.

Az ADR *horizontális* érvényesüléséről beszélünk, amikor a hatósági eljárásban az ügyfelek között alkalmazzák. Ilyen esetben két – eljárási jogait és kötelezettségeit tekintve – egymással azonos vagy közel azonos pozícióban álló félről beszélünk. Nem ritka a multipozíció, tehát amikor az ellentétes érdekek egyik, illetve másik oldalán több fél, sőt a hatósági eljárás megszokott ügyfélkörén kívül, adott esetben akár több közérdeket, társadalmi csoportot vagy egyéb érdeket képviselő szervezet is fellelhető.

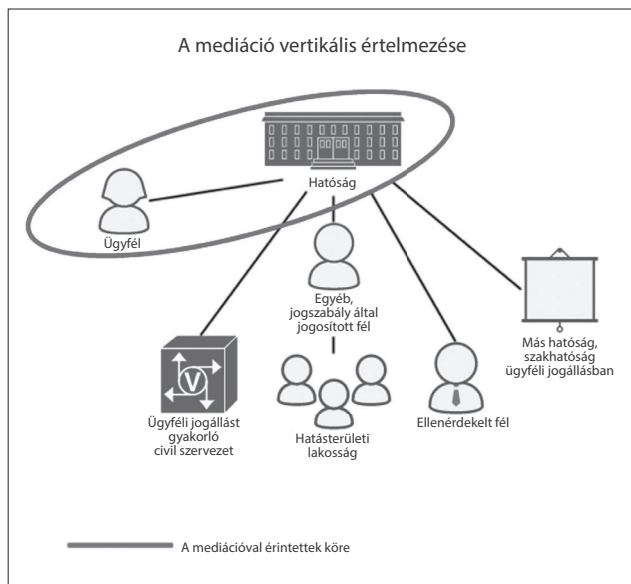
2. ábra: A mediáció horizontális értelmezése

Forrás: a szerző szerkesztése

A hatóság alapvető feladata ebben az esetben az, hogy elősegítse a különböző érdekű felek kompromisszumának létrejöttét, akár az eljárás keretében, akár azon kívül. A közvetítés eredményét tartalmazó egyezséget rendszerint a hatóság jogi kötelező erővel bíró határozatba foglalja, vagy más módon hitelesíti, így garantálva az egyezség teljesítését.

Amíg a mediáció horizontális megközelítése rendkívül közel áll a módszer eredeti alkalmazási területéhez, és csak a hatósági közreműködés és elismerés jelent többletet a magánjogi területen alkalmazott módszertannál, addig a mediáció *vertikális* megközelítése merőben új értelmezési kérdéseket nyithat meg. Ebben a dimenzióban ugyanis az egyezség nem az egyes ügyfelek vagy más hasonló státusszal rendelkező személyek és szervezetek között jön létre, hanem az ügyfél és a hatóság vonatkozásában. A hatóság korábbiakban vázolt erőteljes,

akár kényszer alkalmazására is felhatalmazó jogosítványai ennek köszönhetően kevésbé érvényesülnek, mint a hagyományos rendben zajló hatósági eljárásban.

3. ábra: A mediáció vertikális értelmezése

Forrás: a szerző szerkesztése

A hatóság szerepköre nagyban változik a horizontális verzióhoz képest: a hatóságnak ebben a viszonylatban nemcsak az lesz a feladata, hogy elősegítse az egyezség létrejöttét, hanem saját maga is részese lesz annak. A köz- és a magánjog határán mozgó megoldásnak alapvetően az lesz a hatása, hogy a hatóság ebben a jogviszonyban elsősorban nem hatóságként, hanem kvázi szerződő félként fog szerepelni, és a hatósági eljárás keretében vizsgált ügyben elsősorban az egyezségből eredő – jellemzően magánjogi természetű – kényszerítő eszközökkel fog élni, és csak ezek hatástalansága esetén lép fel újra a hatósági szerepkörének ellátásához jogszabályok által biztosított közjogi kényszerítő eszközök segítségével. A hatóságnak ebben a szerepkörben természetesen nemcsak a köz érdekét kell érvényre juttatnia a jogszabályok következetes érvényesítése mellett, hanem az eljárás további résztvevőinek szempontjaira is figyelmet kell fordítania, akár részt vesznek a közvetítés folyamatában, akár nem.

Az egyezség létrejöttét gyakran segíti külső, esetenként laikus, más esetekben erre képzett külső, független harmadik személy, így például hazai eljárásjogunkban a hatósági közvetítés körében eljáró közvetítő. Az egyezség létrejöhet hagyományos egyezségi megállapodás formájában, de számos esetben egy rendkívül

különleges, a létrehozás folyamatának nyomait magán hordozó hatósági szerződés keretében is, amelynek egyszerre vannak közjogi- és magánjogi jellemzői is.

5.3. A hazai tervezési dokumentumok vizsgálata

5.3.1. Magyar Program

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk a mediáció helyét a magyar közigazgatás gyakorlatában, röviden tekintsük át a közigazgatás fejlesztésére megalkotott tervezési dokumentumok célkitűzéseit, elképzeléseit a fejlődő közigazgatásról, és elemezzük, milyen szerepet szánnak ezekben az ADR-módszerek térnyerésének.

2011-ben a magyar kormányzat átfogó közigazgatás-fejlesztési stratégiát adott közre, amely a Magyar Program címet viselte.⁴³ A program alapvető célja a jó állam megteremtése volt, amit a dokumentum a hatékonyan működő közigazgatáson keresztül látott megvalósíthatónak. Ennek elérésére a program évente felülvizsgálandó beavatkozási területeket jelölt ki: szervezet, feladat, eljárás, személyzet.

A fejlesztési irányokat tekintve a program eredményeként a közigazgatás gyakorlatában alapvetően jó befogadó környezet alakulhatott volna ki az ADR-módszerek alkalmazásának kiteljesedéséhez, azonban a hatósági eljárások egyszerűsítése pont azokat az egyes eljárási elemeket korlátozta (például az eljárások sztenderdizálása azok célirányos diverzifikálása helyett), amelyek szükségesek lettek volna ezek megjelenéséhez, sikeres működéséhez. Bár veretes célok mentén kezdődött tehát a program megvalósítása, félreértett európai és tengerentúli haladási irányokat vázolt fel, nagyobb szerepet szentelt a közigazgatás gyökeres átalakításának, mint precíz módosításának, ezáltal a hatékonyság inkább formális, semmint materiális értelemben vált értelmezhetővé a kibontakozó fejlesztések nyomán. A közigazgatástól várt nyitott jelleg megvalósítása pedig nemzeti konzultációkban,⁴⁴ a Jó Állam Fórumban,⁴⁵ ügyfélelégedettség-mérési folyamatokban történt meg ahelyett, hogy a hatósági eljárások módszertana alakult volna olyan mértékűen ügyfélközpontúvá a döntéshozatal során is, hogy még nem sértette

⁴³ Magyar Program 2011.

⁴⁴ Magyar Program 2012.

⁴⁵ A Jó Állam Fórum szintén egyfajta konzultáció volt, amiben a közigazgatás működéséről várták az állampolgárok javaslatait, észrevételeit. A közigazgatás újjászervezéséhez és szemléletváltásához kapcsolni remélt kezdeményezés révén anonim módon vagy e-mail-cím megadásával lehetett megosztani a tapasztalatokat és a véleményeket az állam működésének javítása érdekében. A beérkező észrevételeket a Nemzeti Köszolgálati Egyetem oktatóinak és hallgatóinak segítségével dolgozták fel.

volna a közigazgatás eredeti funkcióit és a törvényeknek való alárendeltségének elvét.

5.3.2. Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020

A stratégiai tervezés következő lépcsője a 2015-ben publikált *Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020* című dokumentum volt, amely a célok részleges módosulásával már a szolgáltató állam modelljének megvalósítását tűzte ki maga elé. Ez egyszerre foglalta magába a közigazgatás versenyképességének fokozását, a közszolgáltatások fejlesztését, a hatékonyságot, de emellett a professzionalizmust, a költséghatékonyságot és a szervezetheziséget is.

A stratégiai dokumentum nem hozott kifejezetten kiugró fejlesztéseket a Magyar Program koncepcióihoz képest, legalábbis ami a szűkebb vizsgálódási területünket érinti. A stratégia megalkotásától eltelt viszonylag rövid időszak nehezen teszi lehetővé a dokumentum céljai mentén megvalósuló eredmények objektív értékelését, az azonban mindenképp megállapítható, hogy az elmúlt két évben a költség- és időhatékonyság szempontjai a korábbiaknál is erőteljesebbé váltak a közigazgatás működésének tervezése során. Mindez önmagában nem jelentené az ADR-módszerek háttérbe szorulását, azonban a közigazgatás jelenlegi rendszere jól látható módon nem lenne képes e módszerek kiterjesztett alkalmazására a felfokozott – s jellemzően egyirányú – hatékonyságnövelő intézkedések mellett. A közigazgatás „felpörgetett” fejlesztése éppen az újabb fejlődési lehetőségek észlelésétől és alkalmazásától vágja el az utat.

5.3.3. A közigazgatási bürokráciacsökkentés koncepciója

A magyar kormány által 2015 májusában nyilvánosságra hozott újfajta közigazgatás-átalakítási program alapvető célkitűzése a közigazgatás működésével járó adminisztratív terhek csökkentése, az eljárások díjtételeinek jelentős csökkentése vagy ingyenessé tétele, a korábbi megoldásokhoz hasonlóan⁴⁶ az egyes általános eljárási szabályok egyszerűsítése, az engedélyhez kötött tevékenységek körének csökkentése és az egyes ügyintézési határidők csökkentése volt.

A programhoz széles körű jogszabály-módosítási lépésekre volt szükség: a két irányadó jogforrás 108 törvényt és 158 rendeletet módosított, ezzel jelentősen

⁴⁶ A közigazgatási bürokráciacsökkentéssel összefüggő törvénymódosításokról szóló 2015. évi CLXXXVI. törvény, a közigazgatási bürokráciacsökkentéssel összefüggésben egyes kormányrendeletek módosításáról szóló 441/2015. (XII. 28.) Korm. rendelet.

átformálva a közigazgatásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések rendszerét. A koncepciót vizsgálva ismét a költség- és időhatékonyság, az eljárási szabályok egyszerűsítésének üzenetével találkozunk. Mindez magyarázható lenne azzal, hogy e koncepcionális dokumentumok egy átfogó elképzelés eltérő időpontokban felvett „pillanatfelvételei”. E tanulmány szerzője azonban jelezni kívánja, hogy ezek az elképzelések határozottan egy irányba mutatnak: egy olyan szervezeti rendszerben, ahol elsődleges cél a jogszabályok és a közérdek érvényre juttatása, a hatékonyság csak e szempontok teljes körű érvényesülése után értelmezhető a közigazgatás paramétereiként. Ha az alapvető funkciók sérülnek azáltal, hogy a közigazgatást minden erővel költség- és időhatékonnyá, adminisztratív terhektől mentessé tesszük, a hatékonyság nemhogy nőni nem fog e szervezeti rendszer tekintetében, hanem negatív előjelűvé válik annak változása. A közigazgatás minden tradicionális értékétől való megfosztása, a hatékonyság túlhangsúlyozása végül elvezethet a szinte teljes csődöt mondott New Public Management irányzat⁴⁷ újraéledéséhez.

1944-ben Bibó István, a kor jogi gényusa és a magyar szellemi élet kiemelkedő alakja vitába szállt Magyar Zoltánnal, a korszak átütő jelentőségű közigazgatás-tudománnyal foglalkozó tudósával, és annak 1942-ben megjelent korszakos művével.⁴⁸ Vitatta azon megállapításait, miszerint a „közigazgatás jogszerűsége a cél biztosítására nem elegendő”,⁴⁹ és a 20. században már nem a jogszerűsége, hanem az eredményessége van a hangsúly. Bibó ezzel szemben a jogállami értékek megtartásában, a közigazgatás jogszerűségének a legnagyobb mértékű erősítésében látta a haladás útját.⁵⁰ Verebélyi konklúziót vonva azonban úgy véli, hogy „Bibó és Magyar tehát másra gondolt, és amire gondoltak, abban mindkettejüknek igaza volt.”⁵¹

⁴⁷ Fábíán (2011): i. m. 154–156.

⁴⁸ Magyar Zoltán: *Magyar közigazgatás – A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

⁴⁹ Magyar (1942): i. m.: V.

⁵⁰ Bibó István Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom című munkáját idézi Paczolay Péter, illetve Verebélyi Imre. Vesd össze: Paczolay Péter: A közigazgatás mint hatalmi ág. *Tolle Lege*, 3. (2013), 1; Verebélyi Imre: A közigazgatás és a kormányzás alapkérdései Magyar Zoltán életművében. *Jog, Állam, Politika*, 2. (2010), 3. 81.

⁵¹ Verebélyi (2010): i. m. 81.

5.3.4. Az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény (Ákr.) szabályozási elvei

2015 májusában és júniusában a kormány közzétette az általános közigazgatási eljárásjog kialakítás alatt lévő új kódexének, az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvénynek a szabályozási koncepcióját, illetve a törvény előkészítési feladataival kapcsolatos kormányhatározatot.⁵²

A koncepció részletesebben szól a hatósági eljárás során megvalósítandó fejlesztésekről. Szó esik a fenti dokumentumok nagy hiányosságaként értékelt jogszerűségről, azonban e szabályozási tervzetben is túl nagy hangsúlyt kap a gyors és hatékony közigazgatási működés. Ennek ellenére a koncepcióról szóló jelentésben szerepel az eljárások olyan felosztása, amely különbséget tesz a jogokat és kötelezettségeket realizáló eljárás, valamint a konfliktusfeloldó hatósági eljárás között, továbbá kifejezetten helyeslendő javaslatokat tesz az egyezségkötés során történő illetékek egy részének visszautalására. A dokumentum említi a hatósági szerződést, azonban tárgykörünkben nem ad olyan információkat, amelyek az intézmény fejlődésére utalnának. A hatóság közvetítő intézményéről pedig hallgat a jelentés.

6. A mediáció és a közvetítés alapjai a hatósági eljárás általános szabályaiban

Egyezségkötési kísérlet és az egyezség jóváhagyása: kifejezetten helyeselhető, hogy azokban az ügyekben, ahol az eljárás ellenérdekelt felek részvétele mellett zajlik, a jelentés javaslata és a szövegtervezet alapján is tárgyalás lehetősége vagy egyezségkötési kísérlet kötelezettsége mellett folya az eljárás.⁵³ Ezt a törvénytörvény is átülteti. A tárgyalás számos lehetőséget teremt az ellenérdekű feleknek a közösen elfogadható megoldási módok kiválasztására, és még mindig biztosított lehet akár a hatóság által segített közvetítés, akár a hatósági közvetítő igénybevétele, valamint az eljáráson kívüli, egyéb megegyezés is. Az illetékcsoökkentési lehetőség pedig még tovább fokozhatja a közvetítést igénybevevők körének bővítését. Kiemelendő továbbá a jelentés és a törvényjavaslat indokolásának azon megállapítása, hogy a hatóságnak törekedni kell nemcsak az egyedi ügyben való konszenzus létrehozására, hanem a felek megbékítésére is, így megelőzendő a konfliktusok eszkalálódását, illetve újabb vitás ügyek kialakulását.

⁵² A közigazgatási perrendtartásról szóló törvény és az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény előkészítésével összefüggő egyes feladatokról szóló 1352/2015. (VI. 2.) Korm. határozat; Részletes jelentés az általános közigazgatási rendtartás koncepciójának előkészítéséről. 2015.

⁵³ Ákr. jelentés 2015. 19.

A *hatósági szerződés* erőteljes közjogi hatásokkal átitatott, mivel a szerződési kötelezettségek ügyfél általi nem teljesítése esetén a hatóság hagyományos kényszereszközeivel léphet fel. Azzal azonban már nem érthetünk egyet teljes egészében, hogy a szerződés csak közjogi paraméterek szabályozása alatt állna, s annak magánjogi mivolta elenyésző lenne. A közigazgatási szolgáltató jelleg, illetve a fent megfogalmazott elméleti megállapítások okán a szerződés erősen magánjogi irányultságú, és a felek megállapodásán alapul. Az már pragmatikus kérdés, hogy a gyakorlatban a szerződés tartalmát leggyakrabban a hatóság diktálja, így az ügyfél lehetőségei csak annyira terjednek ki, hogy elfogadja vagy elutasítsa a szerződést. Különösen igaz ez azokra az esetekre, amikor különböző támogatások nyújtására kötnek szerződést a hatóságok.

Bár a hatósági szerződés a tartalmának nagy részét, az egyik szerződő felet és az ügyfél szerződésszegő magatartásának várható jogkövetkezményeit tekintve inkább közjogi jellegű, a szerződés ettől még lehetne alapvetően magánjogias, alapulhatna a felek mellérendeltségén és megállapodásán.

A *hatósági közvetítés* mint jogintézmény eltűnik a szabályozásból. A jelentés tapasztalatai alapján is ez kifejezetten jól kimutatható az Ákr. szabályrendszerében és indokolásában ugyancsak. Sem a törvény, sem pedig annak részletes indokolása nem szerepelteti a jogintézményt, és félő, hogy a fenti problémák miatti látszólagos kihasználatlanság okán végleg kikerül a szabályozási tárgy köréből.

7. Összefoglalás

A 21. század változó társadalmi és jogrendszerei a folyamatosan megújuló életviszonyok és globális szinten is mérhető kihívások felmerülése miatt szükségképpen állandó alkalmazkodásra kényszerülnek. Mindezt lehet olyan megközelítésből szemlélni, amely az újszerű viszonyokat negatív tendenciaként értékeli, s annak az igazságszolgáltatás és a közigazgatás működése során felmerülő többleterőforrás-szükségletére, bevezetésekor törvényszerűen észlelhető rendszeridegen jellegére koncentrál. Ha azonban a megújuló viszonyokat mint a jogviták eldöntésére irányuló eljárások legfontosabb fejlesztési mozgatórugóit értelmezzük, s kényszerű feladat helyett a lehetőséget látjuk bennük, a változások kezelésére bevezetett újszerű módszerek fontos innovációs tényezőként hathatnak közre a mindenkorai igazságszolgáltatási és közigazgatási rendszer hatékonyabbá tétele során.

Az alternatív vitarendezési metódusok – így legfőképpen a mediáció – alkalmazása is ilyen megközelítésben értelmezhető leginkább helyesen: *prima facie* a közigazgatástól s különösen a hatósági jogalkalmazástól rendkívüli mértékben idegen, erőteljes magánjogi elemekkel operáló, a közigazgatási jogviszony

hagyományos elemeivel látszólag nem összeegyeztethető megoldásokról van szó. Ha azonban a hatósági eljárás tárgyát képező ügy végleges eldöntése, a felek által könnyebben elfogadható, saját szempontokat is tükröző egyezség erőteljes legitimáló hatása, a hatósági kényszer háttérbe szorítása felől közelítjük az ADR-módszerek hatékonyságát, a hatósági döntéshozatal egy már részben jelen lévő, de hihetetlen fejlődési lehetőségként tekinthetünk a módszerekre. Mindez igaz a polgári eljárás tekintetében: a hagyományos, peres eljárástól elhajló, a per megelőzésére vagy egyszerűsítésére szolgáló közvetítési módszerek végső soron egyszerűbb és költséghatékonyabb módon juttathatják el az eljárást eredeti céljaihoz. A bírósági közvetítés elterjedése e tekintetben további ösztönzést kívánó terület.

A tanulmányban megvizsgált valamennyi tényező, az egyes hatóságok gyakorlata, a bírósági szervezetrendszer és a vonatkozó jogi szabályozás szintézise számos olyan fejlesztési lehetőséget kínál, amely segíthet érvényre juttatni a magyar közigazgatásban és az igazságszolgáltatás folyamatos modernizációjában immár évtizedek óta jelen lévő, azok nyitott jellegét, társadalmi kontrollját és a döntéshozatal jogszerű és egyben hatékony diverzifikációját hangsúlyozó elképzeléseket.

Felhasznált irodalom

- Balzer, Benjamin – Johannes Schneider: Managing a Conflict: Optimal Alternative Dispute Resolution. *RAND Journal of Economics*, 52. (2021), 2. 415–445.
- Barrett, Jerome T. – Joseph P. Barrett: *A History of Alternative Dispute Resolution: The Story of a Political, Social, and Cultural Movement*. New York, John Wiley & Sons, 2004.
- Bingham, Lisa Blomgren – Tina Nabatchi – Rosemary O’Leary: The New Governance. Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, 65. (2005), 5. 547–558. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2005.00482.x>
- Blake, Susan – Julie Browne – Stuart Sime: *A Practical Approach to Alternative Dispute Resolution*. Oxford, Oxford University, 2014.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog I. Általános rész*. Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014.
- Bush, Robert A. Baruch – Joseph P. Folger: *The Promise of Mediation: Responding to Conflict through Empowerment and Recognition*. San Francisco, Jossey-Bass, 1994.
- Carver, Todd B. – Albert A. Vondra: Alternative Dispute Resolution: Why it Doesn’t Work and Why it Does. *Harvard Business Review*, May-June, 1994.
- Decastello Alice: *A közvetítői eljárás az egészségügyben*. Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK, 2008.
- Doornbos, Martin: ‘Good Governance’. The Rise and Decline of a Policy Metaphor? *Journal of Development Studies*, 37. (2001), 6. 93–108. Online: <https://doi.org/10.1080/713601084>
- European Judicial Network: *European Code of Conduct for Mediators*. 2004. Online: www.kearns.co.uk/wp-content/uploads/2017/06/European-code-of-conduct-for-mediators.pdf
- Fábián Adrián: *Közigazgatás-elmélet*. Institutiones Juris – Dialóg Campus Tankönyvek. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2011.

- Fiadjo, Albert: *Alternative Dispute Resolution. A Developing World Perspective*. London, Routledge–Cavendish, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9781843147169>
- Folberg, Jay – Alison Taylor: *Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts without Litigation*. San Francisco, Jossey-Bass, 1984.
- Fürjes Balázs – Gyengéné Nagy Mária – Gyulai Edina (szerk.): *A mediáció és a bírósági eljárások kapcsolata Magyarországon 2009/2010. évi kísérleti bírósági mediációs program kiértékelése*. Budapest, Országos Mediációs Egyesület, 2010. 5–10.
- Goldberg, Stephen B. – Eric D. Green – Frank E. A. Sander: *Dispute Resolution*. Boston, Little, Brown, 1985.
- Harter, Philip J.: Dispute Resolution and Administrative Law. The History, Needs, and Future of a Complex Relationship. *Villanova Law Review*, 29. (1984), 1. 1393–1419.
- Hensler, Deborah R.: A Glass Half Full, a Glass Half Empty. The Use of Alternative Dispute Resolution in Mass Personal Injury Litigation. *Texas Law Review*, 73. (1995), 1587–1626.
- Ishikawa, Akira: *Einige Denkanstöße zur Diskussion der Alternative Dispute Resolution – insbesondere deren Situation in Japan*. Athen, National and Kapodistrian University of Athens, 2001.
- Kettl, Donald F.: The Transformation of Governance. Globalization, Devolution, and the Role of Government. *Public Administration Review*, 60. (2000), 6. 488–497. Online: <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00112>
- Kettl, Donald F.: *The Transformation of Governance: Public Administration for the Twenty-first Century*. Baltimore, John Hopkins University, 2015.
- Közigazgatás- és Köszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014–2020. Online: https://2015-2019.kormany.hu/download/8/42/40000/K%C3%B6zigazgat%C3%A1s_fejleszt%C3%A9si_strat%C3%A9gia.pdf
- Lovas Zsuzsa – Herczog Mária: *Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*. Budapest, Múzsák, 1999.
- Magyary Program (MP 11.0). 2011. Online: https://infoter.hu/attachment/0011/10551_magyary_program.pdf
- Magyary Program (MP 12.0). 2012. Online: <https://docplayer.hu/974896-Magyary-zoltan-kozigazgas-fejlesztési-program.html>
- Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás – A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.
- Manring, Nancy J.: ADR and Administrative Responsiveness. Challenges for Public Administrators. *Public Administration Review*, 54. (1994), 2. 197–203. Online: <https://doi.org/10.2307/976530>
- Moore, Christopher W.: *The Mediation Process. Practical Strategies for Resolving Conflict*. New York, Wiley, 2014.
- Országos Bírósági Hivatal: *A bírósági közvetítés társadalmi beágyazottsága. Hogyan zajlik és miért jó a mediációs eljárás?* 2018. Online: www.jogiforum.hu/hirek/39803
- Paczolay Péter: A közigazgatás mint hatalmi ág. *Tolle Lege*, 3. (2013), 1–6.
- Részletes jelentés az általános közigazgatási rendtartás koncepciójának előkészítéséről. 2015. Online: [https://20150514.Jelentés az általános közigazgatási rendtartás koncepciójáról.pdf](https://20150514.Jelentés%20az%20általános%20közigazgatási%20rendtartás%20koncepciójáról.pdf) (kormany.hu)
- Rosenbloom, David H. – Deborah D. Goldman: *Public Administration. Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector*. New York, McGraw-Hill, 1993.
- Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): *Mediáció – közvetítői eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2013.
- Szamel Lajos: A rendészet a közigazgatás rendszerében. *Állam és Igazgatás*, 35. (1985), 11. 961–973.
- Verebélyi Imre: A közigazgatás és a kormányzás alapkérdései Magyary Zoltán életművében. *Jog, Állam, Politika*, 2. (2010), 3. 77–100.
- Visegrády Antal: *Jog- és állambölcselet*. Budapest, Menedzser Praxis Szakkiadó, 2016.

Juhász László

Joghatósági kérdések a határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárásokban

1. Általános joghatósági kérdések a csődjogban

A joghatósági kérdések a speciális rendelkezések miatt a csődjogban más eljárásokhoz képest élesebben merülnek fel, különösen az unióhoz történt 2004. évi csatlakozásunk után. A csatlakozás előtt a csőd- és felszámolási eljárásokban a joghatóságra vonatkozóan az általános szabályok érvényesültek.

Amikor joghatósági kérdésekről esik szó, ma is először Kengyel Miklós és Harsági Viktória *Európai polgári eljárásjog* című könyvét¹ veszem elő. A könyv kiadása óta ugyan jelentős szabályváltozások történtek, de az elvi megközelítés, a jogintézmények kialakulásának bemutatása tekintetében ma is ez az egyik legjobb tankönyv.

2006-ban jelent meg a csődjoggal foglalkozó kézikönyvem is, amelyben nagyon fontos vizsgálendő kérdésként merült fel a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK rendelet (a továbbiakban: Brüsszel I. rendelet) és a nemzeti fizetéseképtelenségi eljárások kapcsolata. Miután az idézett könyv részletesen foglalkozott a Brüsszel I. rendelet hatálya alól kivont jogterületekkel, nem volt nehéz megtalálnom a számomra – és a bírói gyakorlat számára is – fontos kérdéseket. A legfontosabb a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés *b*) pontjának azon rendelkezése, miszerint a Brüsszel I. rendelet nem vonatkozik a csődeljárásra, a kényszeregyezsége és a hasonló eljárásokra. A határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló 1346/2000/EK rendelet megjelenése után a joggyakorlat és a jogirodalom számára a legfontosabb feladat a két jogforrás „hézagmentes összeillesztése” volt.

Az Európai Bíróság a Gourdain kontra Nadler ügyben hozott ítéletében mondta ki, hogy azok az eljárások nem tartoznak a Brüsszel I. rendelet hatálya alá, amelyek „a fizetés beszüntetésén, a fizetéseképtelenségen, az adós hitelképes-

¹ Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

ségének a megrendülésén alapulnak, és bírósági beavatkozást igényelnek, ami az adós vagyoni értékeinek a kényszerű, együttes likvidálásához vagy legalábbis azoknak a bíróság általi ellenőrzéséhez vezetnek”.² Azok az egyedi eljárások, amelyek a fizetéseképtelenségi eljárásokhoz kapcsolódnak (megtámadási perek, a vagyonkezelő felelősségével kapcsolatos perek), szintén nem tartoznak a Brüsszel I. rendelet hatálya alá, viszont nem kizárt a rendelet alkalmazása a fizetéseképtelenség beállta előtt kötött jogügyleten alapuló követelések behajtásával, a fizetéseképtelenséget megelőző tényekkel kapcsolatos megállapítási keresetek elbírálásával kapcsolatos kérdésekben.³

A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és a végrehajtásról szóló Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendeletének magyarázata kapcsán *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*⁴ további gyakorlati eseteket ismertet. Az SCT Industri AB-ügyben⁵ az EUB úgy foglalt állást, hogy a csődeljárásra, kényszerengyezségre és hasonló eljárásokra vonatkozó kivétel körébe tartozik az olyan határozat, amelynek tárgya egy másik tagállam bírósága által egy üzletrész fizetéseképtelenségi eljárás keretében történő átruházásának érvénytelensége azzal az indokkal, hogy az üzletrészt átruházó felszámoló nem volt jogosult az e tagállamban található vagyon felett rendelkezni.

Közismert továbbá az Európai Bíróság Deko Marty (Belgium) ügyében hozott ítélete,⁶ amelyben kimondta, hogy a fizetéseképtelenségi eljárásról szóló 2000. május 29-i 1346/2000. EK tanácsi rendelet 3. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azon tagállam bíróságai, amelynek területén a fizetéseképtelenségi eljárást megindították, joghatósággal rendelkeznek a valamely másik tagállamban létesítő okirat szerinti székhellyel rendelkező alperes ellen benyújtott, fizetéseképtelenségre alapított megtámadási kereset elbírálására.

Időközben jelentős jogszabályi változások következtek be mind az unióban, mind a hazai jogban. Miután kizárólag a fizetéseképtelenségi eljárásokhoz kapcsolódó joghatósági kérdésekkel fogunk foglalkozni, ezért fontos elemezni a határon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló 2015/848 EU rendelet (a továbbiakban: EuFizkR.) joghatóságra vonatkozó előírásait, s annak hatását a magyar jogra, különösen a Csődtv. 2017. évi CXXVI. törvénnyel történt módosítása után.

² 133/78, ECR 1979. 00733.

³ Kengyel–Harsági (2006): i. m. 73.

⁴ Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I–III.* Budapest, HVG–ORAC, 2018.

⁵ C-111/08.

⁶ C-339/07.

2. A határokon átnyúló fizetésképtelenségi eljárások kérdései

Magyarország 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz. Az EU normái közül a rendeleteket a csatlakozás óta átültetés nélkül is alkalmazni kell. A fizetésképtelenségi jog uniós kérdéseit csatlakozásunkkor az 1346/2000/EK rendelet szabályozta.⁷

A vállalkozások tevékenységének egyre számosabb, több államra kiterjedő hatása van, így fizetésképtelenségük a belső piac megfelelő működését is befolyásolja, ezért volt szükség arra, hogy közösségi jogi aktus szabályozza a fizetésképtelen adósok vagyonával kapcsolatos intézkedések összehangolását.

Az 1346/2000/EK rendelet megalkotói elismerték azt a tényt, hogy a jelentősen eltérő anyagi jogszabályok következtében nem célszerű egységesen, az egész Közösségre kiterjedő, egyetemes hatályú fizetésképtelenségi eljárásokat bevezetni. Az eljárás megindításának helye szerinti állam jogszabályainak feltétlen alkalmazása ilyen háttér nélkül gyakran nehézségekhez vezethet. Az egyes tagállamokban hatályban lévő, biztosítékokról szóló jogszabályok például jelentősen különböznek egymástól, néhány esetben teljesen eltérőek az egyes hitelezők fizetésképtelenségi eljárásban élvezett elsőbbségi jogai. Az 1346/2000/EK rendeletnek ezért egyrészt rendelkezést kellett hoznia az alkalmazandó jogszabályokkal kapcsolatos különös szabályokra, a különösen jelentős jogok és jogviszonyok tekintetében (például dologi jogok és munkaszerződések), másrészt az egyetemes hatályú fizetésképtelenségi főeljárások mellett engedélyeznie kellett az olyan nemzeti eljárásokat is, amelyek csak az eljárás megindításának helye szerinti államban lévő vagyontárgyakra terjednek ki.

A belső piac megfelelő működéséhez szükség van az olyan körülmények elkerülésére, amelyek arra ösztönzik a feleket, hogy a kedvezőbb jogi helyzet elérése érdekében a vagyonukat vagy a bírósági eljárást egyik tagállamból a másikba helyezték (úgynevezett *forum shopping*).

Ezeket a célokat nemzeti szinten nem lehet megfelelő mértékben megvalósítani, ezért indokolt a közösségi szintű fellépés. Az arányosság elvének megfelelően az EK rendelet a fizetésképtelenségi eljárás megindítása tekintetében irányadó *joghatósági rendelkezésekre korlátozódik*, valamint azokra a határozatokra, amelyeket közvetlenül a fizetésképtelenségi eljárás alapján hoznak, és amelyek szorosan kapcsolódnak az ilyen eljáráshoz. A rendelet előírásokat tartalmaz a határozatok és az alkalmazandó jogszabályok elismerésére vonatkozóan.

A Bizottság 2012. december 12-én jelentést fogadott el a 1346/2000/EK rendelet alkalmazásáról. A jelentés megállapította, hogy a rendelet általánosságban

⁷ Részletesen lásd Csőke Andrea: *A határokon átnyúló fizetésképtelenségi eljárások*. Budapest, HVG-ORAC, 2006.

megfelelően betölti a rendeltetését, ám bizonyos rendelkezéseinek alkalmazásán szükséges javítani annak érdekében, hogy erősödjön a határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárások hatékonysága. Mivel az említett rendeletet több alkalommal módosították, és további módosítására van szükség, az áttekinthetőség érdekében átdolgozták, s megalkották az EuFizkR.-et.⁸ A továbbiakban ennek a rendeletnek elsősorban a joghatóságot érintő kérdéseivel foglalkozom.

3. Joghatóság

A joghatósági szabályok kijelölik azt a tagállamot, amelynek bíróságai fizetéseképtelenségi eljárást indíthatnak. Ezek a kérdések a szabályok változása miatt másként jelentek meg 2017-ig – az EuFizkR. hatálybalépéséig –, majd azt követően, ezért külön vizsgálom a két időszakot.

3.1. A joghatósággal kapcsolatos kérdések 2017-ig

Magyarországon a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény hatálybalépéséig az 1979. évi 13. törvényerejű rendelet tartalmazta a joghatósági kérdéseket. A törvényerejű rendelet célja többek között annak meghatározása volt, hogy melyik állam jogát kell alkalmazni, ha polgári jogi, családjogi vagy munkajogi jogviszonyban külföldi személy, vagyontárgy vagy jog (külföldi elem) szerepel, és több állam joga lenne alkalmazható, továbbá hogy milyen joghatósági és eljárási szabályok alapján kell eljárni külföldi elemet tartalmazó jogvitában. A csőd- és felszámolási ügyeket érintően a törvényerejű rendelet 62/A. § g) pontja kimondta, hogy kizárólag magyar bíróság vagy más hatóság járhat el a belföldi székhelyű jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság alapításával, fizetéseképtelenségével, megszűnésével kapcsolatos eljárásban (kizárólagos joghatóság). Ezzel párhuzamosan a 62/C. § g) pontja a *kizárt joghatóság* szabályai között kimondta, hogy nem járhat el magyar bíróság vagy hatóság a külföldi székhelyű jogi személy vagy jogi személyiség nélküli gazdasági társaság fizetéseképtelenségével kapcsolatos eljárásban.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk után ezek a joghatósági szabályok az uniós tagállamok viszonylatában már nem alkalmazhatók, helyettük az 1346/2000/EK rendelet előírásait kellett alkalmazni. Az 1346/2000/EK rendelet szerint az a tagállam rendelkezik joghatósággal a fizetéseképtelenségi

⁸ Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége – Az Európai Unió nemzetközi magánjogi szabályainak XXI. századi kihívásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 134–137.

főeljárás megindítására, amelynek területén az adós fő érdekeltiségeinek központja található, területi fizetéseképtelenségi eljárás megindítására pedig az a tagállam, amelynek területén az adósnak telephelye található. Az eljárásban az alkalmazandó jog az eljárás megindításának helye (fóruma) szerinti jog, a *lex fori concursus*. A *lex fori concursus* alapján kell megítélni, hogy egy adott tagállamban indítható-e fizetéseképtelenségi eljárás az adós ellen, azaz az adott tagállam csődtörvényének személyi hatálya kiterjed-e az adott jogalanyra. Ebből következik, hogy magyar természetes személy ellen Magyarországon az Európai Közösséghez való csatlakozásunkat követően sem lehet fizetéseképtelenségi eljárást indítani mindaddig, amíg a magyar jog nem teszi lehetővé természetes személyek ellen fizetéseképtelenségi eljárás megindítását.

A nemzetközi jogirodalomban nagy vita alakult ki abban a kérdésben, hogy az adósnak milyen nemzetközi vonatkozással kell rendelkeznie ahhoz, hogy a rendelet szabályai alkalmazhatók legyenek. Egyes álláspontok szerint nemzetközi vonatkozás nélkül a fizetéseképtelenségi eljárás tisztán belső piaci tényálláson alapul, amelynek joghatásai az érintett tagállam területére korlátozódnak.⁹

Ennek vetületeként Magyarországon abban a kérdésben keletkezett vita, hogy az elrendelt felszámolási eljárást automatikusan, hivatalból főeljárásként kell-e megindítani, azaz az 1346/2000/EK rendelet alkalmazásához egyszerű vagy minősített külföldi kötődés szükséges. Az egyik álláspont szerint nem esik a közösségi jogi aktus hatálya alá a felszámolási eljárás, ha az tisztán belső piaci tényálláson alapul, mert az adós tevékenysége nem tartalmaz határokon átnyúló vonatkozásokat.¹⁰

A másik álláspont szerint figyelembe kell venni a magyar fizetéseképtelenségi eljárás jellemzőit, aminek következtében a bíróság csak formai szempontból vizsgálja a fizetéseképtelenség feltételeinek fennállását, és a legtöbb esetben nem is lehet információja az adós esetleges nemzetközi vonatkozású tevékenységéről, ezt az akkor hatályos szabályok alapján az adós nem is volt köteles bejelenteni. A fizetéseképtelenségi eljárásokkal foglalkozó bírák 2007. június 7-én tartott országos értekezletén ebben a kérdésben nem született egységes álláspont. A vitával kapcsolatban Csőke Andrea fejtette ki álláspontját, amelyet idézek:¹¹

„Nem született egyetértés rögtön az 1. pontban, bár a vita inkább elméleti, a kialakult gyakorlat szerint az elsőfokú bíróságok általában kimondják, hogy főeljárást vagy területi eljárást indítanak.

⁹ Siposné Herédi Erika: *Az európai fizetéseképtelenségi eljárás megindítása*. PhD-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007. 30.

¹⁰ Siposné Herédi (2007): i. m. 30.

¹¹ Csőke Andrea: Kialakulóban lévő egységes gyakorlat a csődtörvény alkalmazása kapcsán. *Céghírnök*, (2007a), 7.

1) Állítás: *A 2004. május 1-jét követően benyújtott kérelmek alapján indult felszámolási eljárások főeljárások vagy területi eljárások, ezt a minősítést a bíróságnak a felszámolást elrendelő végzésében és a Céglözlönyben való közzétételben is ki kell mondania.*

Magyarország 2004. május 1-jével az Európai Unió tagjává vált, s ezzel az Európai Unió teljes joganyaga a magyar joganyag része lett, így az Európai Unióban 2002. május 31-én hatályba lépett 1346/2000/EK rendelet is, azaz valamennyi bíróságnak alkalmaznia kell a rendelkezéseit.

A Rendelet 3. cikke szerint az eljárást *főeljárásként* kell megindítani, ha a fő érdekeltségeinek a központja abban a tagállamban van, ahol az eljárást kezdeményezik. Vélelem áll fenn arra vonatkozóan, hogy a fő érdekeltségek központja ott van, ahol a bejegyzett székhelye van, de a vélelem megdönthető. Ha tehát a cég másik államban van bejegyezve, de Magyarországon van a fő érdekeltségeinek központja, és ezt tudja is bizonyítani, akkor a vélelem megdönthető, és a főeljárás megindítható az adóssal szemben Magyarországon akkor is, ha a bejegyzett székhely másik államban van (ezen eljárások vonatkozásában van kizárólagos illetékessége a Fővárosi Bíróságnak).

Ugyanakkor a *megyei bíróságok* is érintettek lehetnek a határokon átnyúló eljárásokban, ha

- a) a Magyarországon bejegyzett gazdálkodó szervezet ellen a főeljárást más tagállamban indították meg, és a magyar bíróság előtt is felszámolási kérelmet nyújtottak be, ilyen esetben a bíróságnak a Cstv. 25. § (2) és (3) bekezdése alapján kell eljárnia,
- b) ha a felszámolás alatt levő adósnak más tagállamban levő hitelezője van, mert ilyen esetben is a Rendeletet kell alkalmazni.

Ha a magyar bejegyzett székhellyel rendelkező adóssal szemben másik tagállamban megindítják a főeljárást, a magyar székhely szerint illetékes megyei bíróság ezt követően már csak *másodlagos területi eljárást* indít meg, de ezt is ki kell mondani.

Az értekezleten a vita azon kérdés körül bontakozott ki, hogy minden esetben ki kell-e mondani azt, hogy főeljárásként indítjuk meg a felszámolási eljárást a Magyarországon bejegyzett gazdálkodó szervezetek elleni eljárásokban, vagy csak akkor, ha van valamilyen nemzetközi kapcsolata az adósnak (tulajdonosa más tagállami, vagy tudjuk, hogy a hitelezője külföldi, vagy hogy egy cégcsoport tagja stb.).

A szövegben is kifejtett eredeti álláspont szerint magyar gazdálkodó szervezetek viszonylatában – az ellenkező bizonyításáig – a magyarországi bejegyzett székhely a fő érdekeltségeinek a központja, tehát a főeljárást Magyarországon kell megindítani. Ezt ki is kell mondani a bírósági határozatban, mert ha egy másik

tagállamban megindítanak ugyanerre a cégre egy főeljárást, és ők kimondják, hogy az a főeljárás, akkor a magyar eljárást át kell alakítani területi eljárássá (még akkor is, ha mi indítottuk előbb az eljárást).

A versengő álláspont szerint vannak »nemzeti« fizetésképtelenségi eljárások, amelyekben semmilyen formában nem merül fel a nemzetközi szál, ilyen esetben nem kell meghatározni a főeljárás vagy területi eljárás tényét a felszámolást elrendelő végzésben, és ezt közzé sem kell tenni.

A magyar bíróságnak a döntése meghatározásakor elsődlegesen

- a) meg kell állapítania, hogy van-e joghatósága (ezt hivatalból kell vizsgálnia);
- b) van-e hatásköre eljárni;
- c) van-e illetékessége eljárni.

Annak meghatározásával, hogy főeljárásként vagy területi eljárásként indítjuk a felszámolást *elvi lehetőséget* biztosítunk arra, hogy amennyiben felmerül egy nemzetközi »szál«, úgy a felek egyértelműen tisztában legyenek azzal, hogy kinek milyen kötelessége és joga van az eljárásban.

A versengő másik álláspont szerint, ha a bíróság nem méri föl teljesen – és a magyar eljárási szabályok miatt nem is tudja felmérni –, hogy az adós fő érdeksegeinek központja hol van, s tévesen főeljárásnak minősíti a Magyarországon megindított felszámolást, abban az esetben elvonja esetleg egy másik tagállam joghatóságát, ahol pedig a fő érdeksegek központja van. Csak abban az esetben lehet kimondani, hogy főeljárásról vagy területi eljárásról van szó, ha nemzetközi »szál« merül fel az ügyben. Nem vitásan annak eljárási szabályai nincsenek kidolgozva, hogy ha a már megindult felszámolás során ilyen »szál« felmerül, akkor mi a teendő.”

Miután a kérdésben a vita idején nem volt felsőbbbírósági döntés, vizsgálni kellett, hogy ebben a kérdésben valamilyen nemzetközi gyakorlat kialakult-e. Az európai fizetésképtelenségi jog irodalmában többször hivatkoznak arra, hogy a Tanács polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK (2000. december 22.) rendeletének alkalmazhatóságával összefüggésben a tagállami vonatkozás általános követelményével szemben hasonló vita alakult ki, s ez a vita nem zárult le. Az Európai Bíróság kifejezetten ebben a kérdésben nem foglalt állást, de a jogirodalom elutasította azt a felfogást, amely a közösségi jogforrások alkalmazhatóságát több tagállamot érintő ügyre akarja korlátozni.¹²

¹² Siposné Herédi (2007): i. m. 31.

Az egyik brit bíróság például az Egyesült Államok Delaware államában alapított és az USA-ban bejegyzett, de az Egyesült Királyságban tevékenykedő cég (BRAC Rent-A-Car International Inc.) felszámolási ügyében alkalmazta az 1346/2000/EK rendeletet annak ellenére, hogy egyéb európai uniós kötődések nem voltak megállapíthatók. A cég székhelye az USA-ban, a fő érdekeltségi központja az Egyesült Királyságban volt. A bíróság ebben az ítéletben azt is kimondta, hogy a minősített külföldi kötődés feltételeinek elfogadása az 1346/2000/EK rendelet kijátszására ösztönözne.¹³

A kérdés megválaszolásánál lényeges volt a 2007. évi LXI. törvénnyel módosított Ctv. 7/B. §-ának rendelkezése is, amely szerint a cégnyilvántartásba bejegyzett cég az Európai Unió más tagállamában is jogosult tevékenysége elsődleges folytatására, illetőleg tevékenysége gyakorlása elsődleges helyét az Európai Unió más tagállamába is áthelyezheti. A cég ez irányú tevékenysége – külön törvény eltérő rendelkezése hiányában – nem igényli a székhelyre vonatkozó cégbejegyzés módosítását. Ez a rendelkezés gyakorlatilag a fő érdekeltségi központ és a székhely elválását törvényesíti. Az 1346/2000/EK rendelet 3. cikk (1) bekezdésének értelmében – ahogy erre Csőke Andrea helyesen hivatkozik – társaság vagy jogi személy esetében az ellenkező bizonyításáig a létesítő okirat szerinti székhelyet kell a fő érdekeltségek központjának tekinteni. Amennyiben a magyar bíróság előtti eljárásban nem merül fel adat arra, hogy a vélelemmel szemben más állam területén található a fő érdekeltségek központja – figyelembe véve az 1979. évi 13. törvényerejű rendelet 62/A. § g) pontjának kizárólagos joghatóságot megállapító rendelkezését is –, nincs akadálya annak, hogy a magyar bíróság akkor is főeljárásként indítsa meg a fizetéseképtelenségi eljárást, ha ezt a hitelező kifejezetten nem kéri. Ez akkor is helyes, ha az ügyek nagy részében nincs jelentősége. Nagyobb gazdálkodó szervezetek felszámolásánál viszont kifejezetten figyelni kell erre a kérdésre. Előreláthatóan a határ mentén működő cégeknél fordulhat elő, hogy bizonyos tevékenységeket a szomszéd országokban folytat (Szlovákia, Románia, Ausztria), ami felvetheti a fő érdekeltségi központ alapján külföldi bíróság döntését.

A magyar fizetéseképtelenségi jog kézikönyve című könyvemben¹⁴ kifejtettem, hogy a legtisztább helyzetet az teremtené, ha a Csődvtv. tételesen kimondaná, hogy a felszámolást elrendelő végzésnek tartalmaznia kell azt, hogy az eljárás fő területi vagy esetleg másodlagos eljárásként indítják meg.¹⁵

¹³ Siposné Herédi (2007): i. m. 36.

¹⁴ Miskolc, Novotni Alapítvány, 2010.

¹⁵ Csőke Andrea további érveket sorol fel a magyarországi felszámolási eljárások főeljárásként történő megindítása mellett. Csőke Andrea: A határokon átnyúló felszámolási eljárások alapvető kérdései. *Cég hírnök*, (2007b), 12.

További – inkább elméleti – kérdésként merül fel az, hogy melyik ország bíróságának van joghatósága a főeljárás lefolytatására, ha az egyik országban megindított eljárás megindítása közben székhelyét áthelyezi egy másik országba, ami értelemszerűen a fő érdekeltségi központ áthelyezésével is jár. Az úgynevezett Cartesio-ügyben¹⁶ a bíróság kimondta, hogy a közösségi jog jelen állapotában a letelepedés szabadságával nem összeegyeztethetetlen, hogy a tagállam megakadályozza a belső joga szerint létrejött társaságot abban, hogy székhelyét úgy helyezze át másik tagállamba, hogy eközben megtartsa az előbbi tagállam joga szerinti társasági minőségét.¹⁷ Úgy tűnik, Magyarországon a jelenlegi szabályok alapján ezzel a kérdéssel nem kell foglalkozni. Azok a cégek, amelyek külföldi bíróság előtt kívánják a különböző fizetéseképtelenségi eljárásokat megindítani, a fő érdekeltségi központjuk áthelyezésével tehetik ezt meg.¹⁸

A magyar bírói gyakorlatban is felmerültek joghatósági kérdések. A Fővárosi Ítéltábla 11.Fpkf.43.060/2008/6. számú határozatában kifejtette, hogy amennyiben a magyarországi székhellyel rendelkező cég fő érdekeltségeinek központja más uniós tagállamban található, és ebben a másik tagállamban főeljárásként rendelik el az adós felszámolási eljárását, a Magyarországon nem főeljárásként korábban indított felszámolási eljárást meg kell szüntetni, ha az adós nem rendelkezik magyarországi telephellyel.

Az indokolásban a bíróság kifejtette, hogy a Tanács fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló 1346/2000/EK rendelet 2. cikk h) pontja értelmében *telephely* bármely olyan működési hely, ahol az adós nem átmeneti jellegű *gazdasági tevékenységet folytat* emberi erőforrással és termékekkel. Ennek a rendeleti feltételnek a bejegyzett székhely is megfelelhet.

E jogszabályi rendelkezések értelmében azonban a fellebbező hitelezőnek azt kellett volna kétséget kizáróan igazolnia, hogy a magyar bíróság 16. számú határozatának meghozatala időpontjában (2006 novemberében) az adós rendelkezett olyan magyarországi *működési hellyel*, ahol még *akkor is* gazdasági tevékenységet folytatott – munkaerővel és termékekkel. Az utóbbi kettős feltétel az adott helyen nem csupán adminisztratív feladatok ellátását jelenti, hanem

¹⁶ C-210/06.

¹⁷ Simonné Gombos Katalin: A Cartesio-ügy eljárási cselekményeiről. *Európai Jog*, 9. (2009), 2. 3–7; Gombos Katalin: Tudósítás az Európai Bíróság előtti Cartesio-ügyről. *Jogtudományi Közlöny*, 64. (2009), 5. 234–240.

¹⁸ A PIN Group-ügyben a luxemburgi, de Németországban is ténykedő cég a fő érdekeltségeinek központját pár hónappal a fizetéseképtelenségi eljárás megindítása előtt helyezte át Németországba, és ott indította meg az eljárást. A Vale Építési Kft. székhelyáthelyezéssel kapcsolatos C-378/10. sz. ügyében a főtanácsnoki indítvány 35. pontja kapcsán hivatkozik az Egyesült Államokban kialakult gyakorlatra, miszerint ennek a kérdésnek a megoldására a határokon átnyúló egyesülés eszközt használják. Csöke Andrea: *A határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárások*. CompLex Kiadó, elektronikus jegyzet, nyilvánosan nem elérhető, 2012.

annak igazolását, hogy a telephelyen termék-előállítás, feldolgozás, raktározás vagy hasonló termékkel kapcsolatos tevékenység zajlott. Az adóhatóság által benyújtott adóbevallások nem igazolták azt, hogy a magyarországi felszámolási eljárás megszüntetését elrendelő elsőfokú határozat meghozatalakor az adós folytatott volna – a fenti fogalmi meghatározásnak megfelelően egy adott belföldi helyen – *folyamatos gazdasági tevékenységet*.

A másodfokú eljárás során lefolytatott bizonyítási eljárás alapján nem bizonyította, hogy az adós gazdálkodó szervezet rendelkezett volna olyan magyarországi telephellyel, amely az EK rendeletben meghatározott fogalomnak megfelelne. Mindezek alapján az elsőfokú bíróság döntése helytálló, ezért azt a másodfokú bíróság a Pp. 253. § (2) bekezdése, valamint a 259. § alkalmazásával helybenhagyta.

3.2. A joghatóságra vonatkozó hatályos szabályozás

Az előző pontban ismertetett – ma már inkább jogtörténeti jelentőségű vita – alapjai 2017-ben jelentősen megváltoztak. „Az Európai Unió Bizottsága kezdeményezésére az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa a régi 1346/2000/EK rendeletet átdolgozta, s 2015. május 20-án meghozta (2015. június 5-én kihirdette) a – többségében – 2017. június 26-tól alkalmazandó 2015/848 rendeletet a fizetéseképtelenségi eljárásokról (...). Ez azt jelenti, hogy a 2017. június 26-át követően megindított fizetéseképtelenségi eljárások esetén kell az új rendelkezéseket alkalmazni – néhány kivétellel –, az addig megindított eljárásokban azonban még a régi rendelet (1346/2000/EK) szabályai élnek” – írja Csőke Andrea 2015-ben megjelent könyvében.¹⁹

Az EU rendeletre figyelemmel a 2017. évi CXXXVI. törvény módosította a Csődtv.-t, illetve a magánjogi törvényerejű rendeletet felváltotta a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (továbbiakban: Nmjtvt.). Ezek az új előírások gyökeresen megváltoztatták a helyzetet, és egyértelműbbé tették a jogalkalmazók feladatát.

Jelenleg az Nmjtv. határozza meg, hogy külföldi elemet tartalmazó magánjogi jogviszonyokban melyik állam jogát kell alkalmazni; milyen szabályok szerint állapítják meg a magyar bíróságok joghatóságukat, és milyen eljárási szabályok

¹⁹ Csőke Andrea teljeskörűen feldolgozta a határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárásokkal kapcsolatos szabályokat. (Kiemelés az eredeti írásban.) Csőke Andrea: *A határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2015. Tanulmányozását a határon átnyúló elemet tartalmazó esetekben elkerülhetetlennek tartom.

alapján járnak el; milyen feltételekkel ismerhetők el és hajthatók végre a külföldi bíróságok által hozott határozatok.²⁰

A csőd- és felszámolási ügyeket érintő témában az Nmjt. 89. § e) pontja kimondja, hogy egyéb joghatósági szabályaira tekintet nélkül magyar bíróság joghatósága *kizárt* a külföldi székhelyű jogi személy vagy jogi személyiség nélküli jogalany (jogi személy) alapításával, megszűnésével kapcsolatos eljárásban, a jogi személy nyilvántartásba vételének alapjául szolgáló szerződés vagy létesítő okirat érvényességével kapcsolatos eljárásban, illetve a jogi személy szervei által hozott határozatok felülvizsgálata iránti eljárásban.

A kizárólagos joghatóság tekintetében hasonló előírást nem találunk a törvényben.

Az EuFizkR. előírásait minden tagállamban kötelező alkalmazni, „felülírják” a belső jogszabályi rendelkezéseket. Márpedig az EU rendelet szerint az a tagállam rendelkezik joghatósággal a fizetéseképtelenségi főeljárás megindítására, amelynek területén az adós fő érdekeltségeinek központja található. Ebből a rendelkezésből következik az, hogy nemcsak a magyarországi székhellyel rendelkező gazdálkodó szervezetek ellen indítható fizetéseképtelenségi eljárás Magyarországon, hanem a külföldi székhelyű vállalkozás ellen is megindítható, ha a fő érdekeltségeinek a központja Magyarországon található.²¹

Az EuFizkR.-ben rögzített joghatósági szabályok nemzetközi joghatóságot hoznak létre, azaz kijelölik azt a tagállamot, amelynek bíróságai fizetéseképtelenségi eljárást indíthatnak. Az adott tagállamon belüli illetékességet a tagállam nemzeti jogszabályai határozzák meg. A bíróságnak, amelyhez a fizetéseképtelenségi eljárás megindítása iránti kérelmet benyújtották, *hivatalból meg kell vizsgálnia*, hogy rendelkezik-e a 3. cikk értelmében – a fő érdekeltségek központja alapján – joghatósággal. A fizetéseképtelenségi eljárás megindításáról szóló határozatában a bíróságnak meg kell határoznia joghatósága alapját, különösen azt, hogy a joghatósága az EuFizkR. 3. cikk (1) vagy a (2) bekezdésén alapul-e.

Az 5. cikk (1) bekezdése értelmében az *adós* vagy *bármely hitelező* nemzetközi joghatósági szempontból bíróság előtt megtámadhatja a fizetéseképtelenségi főeljárás megindítására vonatkozó határozatot. Amennyiben a nemzeti jog lehetővé teszi, a fizetéseképtelenségi főeljárás megindítására vonatkozó határozat a fent említettektől eltérő felek által is, illetve a nemzetközi joghatóság hiányától eltérő okból is megtámadható.

²⁰ Varga (2018): i. m. 2319.

²¹ Csőke Andrea leírja, hogy a Németországban élő magánszemély ellen a német jog alapján indult eljárásban kérték Magyarországon a bejegyzési eljárás lefolytatását, amelyet a bíróság elrendelt. Csőke Andrea: A határokon átnyúló fizetéseképtelenségi eljárások. *Céghírnök*, (2005), 7.

Nálunk a nemzeti jog – a felülvizsgálati lehetőségen túl – nem tartalmaz további megtámadási lehetőséget.

3.3. A fő érdekeltségek központja

Amióta a fő érdekeltségek központja alapozza meg a joghatóságot, jelentős kérdéssé vált ennek vizsgálata. A „fő érdekeltségek központja” (*centre of main interests*, rövidítve: COMI) az a hely, ahol az adós rendszeresen végzi az érdekeltségeinek kezelését, és ez a tény harmadik személy részéről megállapítható. Ez olyan hely, amellyel az adós rendszeresen szoros kapcsolatban van, ahol sokféle kereskedelmi érdekeltsége koncentrálódik, és ahol a vagyontömegének legnagyobb része van. Az érdekeltség lehet kereskedelmi, ipari, szakmai vagy gazdasági. Az elmélet és a gyakorlat a fő érdekeltségi központ megállapítása vonatkozásában a következő szempontokat tartja fontosnak:

- a) az adós vezetése naponta ezen a helyen történik, és ez harmadik személyek számára is látható;
- b) az a hely, amellyel az adós rendszeresen szoros kapcsolatban van;
- c) az a hely, ahol az adós különféle kereskedelmi érdeke koncentrálódik;
- d) az a hely, ahol az adós vagyontömegének nagyobb része található;
- e) az a hely, ahol a fő adminisztratív, stratégiai és vezetési döntéseket meghozzák a pénzügyekkel és a társaság vezetésével kapcsolatban;
- f) az a hely, ahol az adós pénzügyeit szervezik;
- g) az a hely, ahol az adós javainak túlnyomó többségével kapcsolatos szerződések készítették és tárgyalták;
- h) az a hely, ahol az adóst képviselő személyek az adós ügyeit naponta intézik (ha az adós vezetése szakmai és kereskedelmi részre oszlik, a kereskedelmi részt kell ilyen helyként meghatározni);
- i) üzletek és épületek hiányában a COMI helyeként a vezető lakhelyét kell meghatározni;
- j) ha egy személy nem hivatalosan elismert képviselője az adósnak, de ténylegesen ő vezeti a társaságot, és ez harmadik személy felé kideríthető, a COMI helyeként azt kell tekinteni, ahol az adós üzletét naponta vezetik.

Az EuFizkR.-t csak azokra az eljárásokra kell alkalmazni, amelyek esetében az adós fő érdekeltségeinek központja az Európai Unióban található. Kiemelkedő jelentősége miatt több bírósági döntés foglalkozott ezzel a kérdéssel.

Az Interdil Srl.-ügyben²² az Európai Bíróság az alábbiakat emelte ki ítéletében:

- a) az uniós jogba ütközik, ha a nemzeti bíróságot olyan nemzeti eljárásjogi szabály köti, amely alapján magasabb szintű nemzeti bíróság megállapításai rá nézve kötelezőek, és úgy tűnik, hogy a magasabb szintű bíróság megállapításai nem felelnek meg a bíróság által értelmezett uniós jognak;
- b) az adós „fő érdekeltségei központjának” a fizetésképtelenségi eljárásról szóló, 2000. május 29-i 1346/2000/EGK tanácsi rendelet 3. cikkének (1) bekezdésében szereplő fogalmát az uniós jog alapján kell értelmezni;
- c) az adós társaság fő érdekeltségei központjának meghatározása során az 1346/2000 rendelet 3. cikke (1) bekezdésének második mondatát a következőképpen kell értelmezni:
 - az adós társaság fő érdekeltségei központját a társaság központi ügyintézési helye alapján kell meghatározni, amennyiben azt objektív és harmadik személyek részéről megállapítható körülmények támasztják alá (ha a társaság irányító és ellenőrző szervei a társaság létesítő okirat szerinti székhelyén találhatók, és e társaság tekintetében az ügyvezetési döntéseket harmadik személyek részéről megállapítható módon ezen a helyen hozzák, nem dönthető meg az e rendelkezésben foglalt vélelem; ha a társaság központi ügyintézésének helye nem a társaság létesítő okirat szerinti székhelyén található, az, hogy a társaság vagyoni eszközökkel rendelkezik, és az ezekre vonatkozó pénzügyi tevékenységekkel kapcsolatban szerződéseket kötött a társaság létesítő okirat szerinti székhelyétől eltérő tagállamban, csak azzal a feltétellel tekinthető elegendőnek e vélelem megdöntéséhez, ha az összes releváns körülmény átfogó vizsgálata alapján kijelenthető, hogy harmadik személyek részéről megállapítható módon az említett társaság tényleges irányítási és ellenőrzési központja, valamint érdekeltségei kezelésének központja a másik tagállamban található);
 - ha pedig az adós társaság létesítő okirat szerinti székhelyének áthelyezése a fizetésképtelenségi eljárás megindítása iránti kérelem benyújtása előtt kerül sor, azt kell vélelmezni, hogy a társaság új létesítő okirat szerinti székhelyén van a fő érdekeltségeinek központja.

²² C-396/09.

Az Eurofood IFSC Ltd.-ügyben²³ az Európai Bíróság az alábbiakat állapította meg:

Ha az adós egy leányvállalat, és az anyavállalat és a leányvállalat létesítő okirat szerinti székhelye két különböző tagállamban található, a fizetési képtelenségi eljárásról szóló, 2000. május 29-i 1346/2000/EGK tanácsi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének második mondatában megfogalmazott vélelem, amely szerint a leányvállalat fő érdekeltségeinek központja abban a tagállamban van, ahol a létesítő okirata szerinti székhelye található, csak akkor dönthető meg, ha objektív és harmadik személyek által megállapítható tényezők egy attól eltérő tényleges helyzet megállapítását teszik lehetővé, mint amit a létesítő okirat szerinti székhely elhelyezkedése tükröz. Ez a helyzet áll fenn egy olyan társaság esetén, amely nem végez semmiféle tevékenységet azon tagállam területén, ahol a székhelye található. Ugyanakkor, amennyiben egy társaság azon tagállam területén végzi tevékenységét, ahol a székhelye található, azon tény, hogy a gazdasági döntéseit egy másik tagállamban székhellyel rendelkező anyavállalat ellenőrzi, vagy ellenőrizheti, nem elégséges a hivatkozott rendeletben rögzített vélelem megdöntéséhez.

Ezek a döntések nagy segítséget nyújtottak a gyakorlat számára a joghatósági kérdésben történő állásfoglalás során.

3.4. A joghatóság vizsgálata

3.4.1. A Csődtv. rendelkezései

A Csődtv. 2017. október 28-tól hatályos 6/G. § (1) bekezdése előírja, hogy a csődeljárás, illetve a felszámolási eljárás megindítása iránti kérelemben vagy a korábban eljáró bíróság által küldött értesítésben meg kell jelölni a magyar bíróság joghatóságát megalapozó körülményeket, és hivatkozni kell arra, hogy az eljárást fizetési képtelenségi főeljárásként, netán területi fizetési képtelenségi eljárásként kezdeményezik-e. A Csődtv. alapján – illetve az EuFizkR. 6. cikkére alapozva – a csődeljáráshoz vagy felszámolási eljáráshoz kapcsolódóan kezdeményezett polgári eljárásokban a keresetlevélben kell megjelölni a magyar bíróság joghatóságát megalapozó körülményeket.

Mint a jogtörténeti előzményekből látható, ez egy olyan új előírás, amely már egyértelműen meghatározza a kérelmet benyújtó fél kötelezettségét. Nem elég azonban hivatkozni a joghatóságot megalapozó tényekre, a kérelemhez, illetve

²³ C-341/04.

keresetlevélhez csatolni kell azokat a dokumentumokat is, amelyekből a magyar bíróság joghatósága és annak jogalapja megállapítható.²⁴

Ahogy már említettem, a Csódtv. korábban nem tartalmazott arra vonatkozó rendelkezéseket, hogy a joghatóság megalapozására vonatkozó adatokat be kell jelenteni. Ezt a hiányt pótolja a Csódtv. 6/G. §, amelynek rendelkezéseit inkább a 6. § (1) bekezdésében kellett volna elhelyezni. Az új szabályok szerint egyértelműen meg kell jelölni a kérelemben, hogy a kérelmező a csőd- vagy felszámolási eljárást főeljárásként vagy területi eljárásként kezdeményezi. Ezt akkor is meg kell tenni, ha magyarországi székhellyel rendelkezik az adós, és semmiféle külföldi elem nincs az eljárásban. Tekintettel arra, hogy az EU rendelet értelmében a fizetésképtelenségi eljárást megindító bírósági határozat ellen a joghatóság hiányára hivatkozva is lehet jogorvoslatot benyújtani, a magyarországi eljárásokat (csődeljárás, felszámolási eljárás és a kapcsolódó perek) kezdeményező kérelmekben hivatkozni kell minden olyan adatra, körülményre – és csatolni is kell az ezzel összefüggő okiratokat is – annak érdekében, hogy a bíróság a joghatóság kérdésében megalapozottan tudjon dönteni.

A bíróság a csődeljárás, illetve a felszámolási eljárás iránti kérelmet elutasítja, illetve a már megindított eljárást hivatalból megszünteti, ha az fizetésképtelenségi főeljárás megindítására irányul, de az adós ellen az Európai Unió más tagállamában fizetésképtelenségi főeljárás már megindult és folyamatban van, és a kérelmet benyújtó fél a bíróság tájékoztatását követően sem kéri a területi másodlagos fizetésképtelenségi eljárás megindítását.²⁵

Ha az eljárás kezdeményezésekor kiderül, hogy az eljárásra nincs magyar bíróságnak joghatósága, akkor az eljárást kezdeményező kérelmet a bíróság elutasítja (itt érdekes módon nem visszautasítja). Ha pedig a magyar joghatóság hiányát megalapozó körülmény később derül ki, az eljárást meg kell szüntetni, kivéve, ha annak területi fizetésképtelenségi eljárássá történő alakítására van lehetőség.

Ezzel a megoldással már a belső jog rendelkezései alapján is hivatalból állást kell foglalnia a bíróságnak a joghatóság kérdésében. Ezt a feladatot csak úgy tudja ellátni, ha információt tud beszerezni – a felek bejelentésétől függetlenül – a más tagállamban megindított eljárásokról. Ezért írta elő az EuFizkR. 24. cikkelye, hogy létre kell hozni a nemzeti fizetésképtelenségi nyilvántartásokat és azokat össze kell kapcsolni. Az erre vonatkozó előírásokat röviden ismertetem.

²⁴ Csódtv. 6/G. § (2) bekezdés.

²⁵ Csódtv. 6/G. § (3) bekezdés.

3.4.2. Fizetéseképtelenségi nyilvántartások létrehozása

Az EuFizkR. 24. cikkelye írja elő, hogy a tagállamoknak létre kell hozni és fenn kell tartani a területükön egy vagy több olyan nyilvántartást, amelyekben közzéteszik a fizetéseképtelenségi eljárásokkal kapcsolatos információkat (a továbbiakban: fizetéseképtelenségi nyilvántartások). Ezeket az információkat az eljárás megindítását követően a lehető leghamarabb közzé kell tenni, és az adatvédelmi szabályok betartásával a nyilvánosság számára elérhetővé kell tenni. A nyilvántartásnak az alábbiakat kell tartalmazni („kötelező információk”):

- a) a fizetéseképtelenségi eljárás megindításának időpontja;
- b) a fizetéseképtelenségi eljárás megindításáról határozó bíróság és adott esetben az ügy hivatkozási száma;
- c) a megindított fizetéseképtelenségi eljárásnak az A melléklet szerinti típusa, valamint adott esetben a nemzeti joggal összhangban megindított ilyen eljárások megfelelő altípusa;
- d) az eljárás megindítását lehetővé tevő joghatóság az EuFizkR. 3. cikk (1), (2) vagy (4) bekezdésén alapul-e;
- e) amennyiben az adós gazdasági társaság vagy jogi személy, az adós neve, nyilvántartási száma, bejegyzett székhelye, illetve – amennyiben az ettől eltérő – postai címe;
- f) amennyiben az adós – akár önálló üzleti vagy szakmai tevékenységet végző, akár nem végző – magánszemély, az adós neve, adott esetben nyilvántartási száma, postai címe, vagy amennyiben a cím védett, születési helye és ideje;
- g) adott esetben az eljárásban kijelölt fizetéseképtelenségi szakértő neve, postai címe vagy e-mail-címe;
- h) a követelések előterjesztésének határideje, amennyiben van ilyen, illetve a határidő meghatározására szolgáló kritériumokra való utalás;
- i) adott esetben a fizetéseképtelenségi főeljárás befejezésének időpontja;
- j) az a bíróság, amely előtt a fizetéseképtelenségi eljárás megindítására vonatkozó határozat az EuFizkR. 5. cikkel összhangban megtámadható, és adott esetben a megtámadás határideje, illetve a határidő meghatározására szolgáló kritériumokra való utalás.

Az EuFizkR. 25. cikk szabályozza a fizetéseképtelenségi nyilvántartások összekapcsolásával kapcsolatos előírásokat. Eltekintünk a 25. cikk részletes ismertetésétől, a mi szempontunkból az a fontos, hogy a Bizottság végrehajtási jogi aktusok révén a fizetéseképtelenségi nyilvántartások összekapcsolására szolgáló decentralizált rendszert hoz létre. Ennek a rendszernek a fizetéseképtelenségi nyilvántartásokból és az európai e-igazságügyi portálból kell állnia, amelynek

nyilvános központi elektronikus hozzáférési pontként kell szolgálnia a rendszerben tárolt információkhoz. A rendszernek az uniós intézmények valamennyi hivatalos nyelvén keresési szolgáltatást kell biztosítania annak érdekében, hogy elérhetővé váljanak a kötelező információk, valamint a fizetésképtelenségi nyilvántartásokban található mindazon egyéb dokumentumok vagy információk, amelyeket a tagállamok az európai e-igazságügyi portálon keresztül hozzáférhetővé kívánnak tenni.

A fenti előírás megjelent a Csődtv.-ben is. A Csődtv. 6/N. § (1) bekezdése értelmében az EuFizkR. 24. cikke szerint Magyarországon felállítandó tagállami fizetésképtelenségi nyilvántartás a nemzeti adatvagyon körébe tartozó központi nyilvántartás. A fizetésképtelenségi nyilvántartás az EuFizkR. hatálya alá tartozó, 2018. június 26-án és az azt követően Magyarországon megindított fizetésképtelenségi eljárások adatait tartalmazza.

A fizetésképtelenségi nyilvántartás – a 2015/848 EU rendelet 24. cikkében felsorolt adatokon kívül, élve az EuFizkR. adta lehetőséggel – az alábbi adatokat tartalmazza az eljáró bíróságok, illetve belföldi és külföldi fizetésképtelenségi szakértők elektronikus adatszolgáltatása alapján:

- a) az adós vagyonával összefüggő megtámadási keresetek megindítása és befejezése, az eljáró bíróság neve és az ügy száma;
- b) az adós vezetői, volt vezetői, az adós jogi személy tagjai, tulajdonosai ellen a hitelezők érdekeit sértő tevékenységük miatti felelősség megállapítása iránti keresetek megindítása és befejezése, az eljáró bíróság neve és az ügy száma;
- c) ha az eljárást egyszerűsített felszámolásként folytatták le, ennek ténye;
- d) az adós és a vagyonfelügyelő, illetve a felszámoló elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló törvény szerinti elektronikus kapcsolattartásra szolgáló elérhetősége.

A fizetésképtelenségi nyilvántartás az adatokat kereshető formában, a fizetésképtelenségi nyilvántartással összefüggő utolsó bejegyzéstől számított 15 évig őrzi meg, ezt követően még öt évig archivált adatként kell megőrizni, majd haladéktalanul törölni kell.

A Csődtv. előírásainak végrehajtására született a fizetésképtelenségi nyilvántartás létrehozásával kapcsolatos feladatokról szóló 75/2018. (IV. 20.) Korm. rendelet. A Csődtv. módosításával és a kormányrendelet megalkotásával az állam megteremtette annak lehetőségét, hogy akár az érintett felek, akár a bíróság tájékozódjon a más államokban megindított fizetésképtelenségi eljárásokról.

3.5. Az 1215/2012/EU rendelet és a 2015/848/EU rendelet kapcsolata

Az EuFizkR. 6. cikk (1) bekezdése értelmében azon tagállam bíróságai, amelynek területén a 3. cikk szerint a fizetéseképtelenségi eljárást megindították, joghatósággal rendelkeznek az összes olyan keresetre, amelyek *közvetlenül a fizetéseképtelenségi eljárásból származnak*, és azzal szorosan összefüggenek, mint például a megtámadási keresetek. Amennyiben az ilyen kereset összefügg egy ugyanazon alperessel szembeni másik, polgári és kereskedelmi ügyre vonatkozó keresettel, a fizetéseképtelenségi szakértő mindkét keresetet benyújthatja azon tagállam bíróságain, amelynek területén az alperes lakóhelye/székhelye van, vagy több alperessel szembeni kereset esetében azon tagállam bíróságain, amelynek területén bármelyik alperes lakóhelye/székhelye van, feltéve, hogy ezek a bíróságok rendelkeznek joghatósággal a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012/EU rendelet (a továbbiakban: Brüsszel Ia. rendelet) értelmében. Ezen szabály alkalmazásában a keresetek akkor tekintendők *összefüggőnek*, ha olyan szoros kapcsolat áll fenn közöttük, hogy az elkülönített eljárásokban hozott, egymásnak ellentmondó határozatok elkerülése érdekében célszerű azokat együttesen tárgyalni és róluk együtt határozni.

Azon tagállam bíróságainak, amelynek területén a fizetéseképtelenségi eljárást megindították, joghatósággal kell rendelkezniük az olyan keresetekre, amelyek közvetlenül a fizetéseképtelenségi eljárásból származnak, és azzal szorosan összefüggenek. Ide kell tartozniuk a más tagállamban lévő alperesek ellen indított *megtámadási kereseteknek*, illetve a fizetéseképtelenségi eljárások során felmerült kötelezettségekkel – például az *eljárási költségek fedezésére szolgáló előlegfizetés – kapcsolatos kereseteknek*.

Ezzel szemben azok a keresetek, amelyek az adós által *az eljárás megindítását megelőzően kötött szerződésből eredő kötelezettségek teljesítésére irányulnak*, nem tekinthetők úgy, hogy azok közvetlenül az eljárásból erednek. Amennyiben egy ilyen kereset egy másik, az általános polgári és kereskedelmi jogon alapuló keresethez kapcsolódik, a fizetéseképtelenségi szakértőnek lehetősége kell hogy legyen arra, hogy mindkét keresetet az alperes lakóhelye szerinti bíróságon nyújtsa be, amennyiben úgy ítéli meg, hogy hatékonyabb ehhez a fórumhoz fordulnia. Ez például abban az esetben fordulhat elő, ha a fizetéseképtelenségi szakértő össze akarja vonni a fizetéseképtelenségre vonatkozó jog alapján a vezető felelősségének megállapítására irányuló keresetét egy társasági jogon vagy kártérítési jogon alapuló keresettel.

A magánszemélyek elleni fizetéseképtelenségi eljárások, a fizetéseképtelen gazdasági társaságok vagy más jogi személyek elleni felszámolási típusú eljárások, a bíróság által jóváhagyott megállapodások, a kényszeregyezségek és a hasonló eljárások, valamint az ilyen eljárásokhoz kapcsolódó peres eljárások nem

tartoznak a polgári és kereskedelmi ügyekben a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá. Ezeknek az eljárásoknak e rendelet hatálya alá kell tartozniuk. Ugyanakkor pusztán az a tény, hogy valamely nemzeti eljárás nem szerepel az EuFizkR. A mellékletében lévő felsorolásban, nem jelenti azt, hogy az eljárás a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartozik.

Már az 1346/2000/EK rendelet főszabályként kimondta, hogy a fizetésképtelen vállalkozások vagy más jogi személyek felszámolására, bírósági megállapodásokra, egyezségekre és hasonló eljárásokra vonatkozó fizetésképtelenségi eljárások nem tartoznak a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló 1968. évi brüsszeli egyezmény, majd a helyébe lépett 44/2001/EK rendeletet hatálya alá.²⁶ Más megítélés alá esnek a fizetésképtelenséghez kapcsolódó egyedi eljárások, mint például a megtámadási keresetek vagy a vagyonfelügyelő felelősségével kapcsolatos ügyek. Még a 44/2001/EK rendelet hatálybalépése előtt kialakult joggyakorlat azokat az egyedi eljárásokat zárta ki, amelyek szorosan a csőd és felszámolási eljárás keretén belül maradtak, illetve közvetlenül a fizetésképtelenségi eljárásból származtak.²⁷

4. A felülvizsgálat különös szabályai

A Csődtv. 2017. október 28-tól hatályos 6/Q. §-a rendelkezik arról, hogy a felszámolást elrendelő végzés esetében a felülvizsgálat lehetőségét kizáró általános szabályokkal szemben mégis lehetséges a felülvizsgálat, de csak a joghatósági előírások megsértése miatt. A Csődtv. 6/Q. § (1) bekezdése értelmében a csőd-eljárást, illetve a felszámolást elrendelő jogerős végzés ellen a csődeljárás, illetve a felszámolási eljárás kezdő időpontjától számított 30 napon belül felülvizsgálati kérelmet lehet előterjeszteni arra való hivatkozással, hogy az eljárás elrendelésére a magyar bíróságnak nem volt joghatósága. A határidő elmulasztása esetén igazolásnak nincs helye. A Kúria a felülvizsgálattal megtámadott végzést 30 napon belül bírálja el.

A jogalkotás ezt a rendkívüli – csak a joghatóságot érintő – szabályát az EuFizkR.-hez kapcsolódva helyezte el a törvényben, holott célszerű lett volna ezt a szabályt a Csődtv. 27. §-ához kapcsolni mint kivételes lehetőséget. Tekintettel arra, hogy az EU rendelet értelmében a megindított fizetésképtelenségi eljárást

²⁶ Kengyel–Harsági (2006): i. m. 73.

²⁷ A témában lásd Muzsalyi Róbert: Joghatóság a felszámolási eljáráshoz kapcsolódó perekben. *Magyar Jog*, 63. (2016), 3. 166–171; és Csöndes Mónika: Hol perelhető a vezető tisztségviselő? *Céghírnök*, (2016), 9; Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 2009. 63.

a joghatóság hiányára hivatkozva is meg lehet támadni, a Csődtv. kiegészült ezzel összefüggésben egy sajátos felülvizsgálati okkal.

A törvény lehetővé teszi, hogy a Kúria elrendelje a csődeljárás, illetve a felszámolási eljárás felfüggesztését.

Ha a Kúria elrendelte a csődeljárás felfüggesztését, egyezségi tárgyalás megtartására nem kerülhet sor. A csődeljárásban elrendelt fizetési haladék hatálya a felfüggesztés időtartama alatt is fennmarad, a Csődtv. 11. §-ában foglaltak a felfüggesztés időtartama alatt is irányadók. A vagyonfelügyelő a felfüggesztés időtartama alatt ellátja a Csődtv. 12–14. §-aiban felsorolt feladatokat, tevékenységével összefüggésben a Csődtv. 15. § (3) bekezdése szerint kifogás benyújtásának és a kifogás elbírálásának is helye van. A kifogást elbíráló végzés ellen fellebbezés nyújtható be, amelyet 15 napon belül kell elbírálni.

Ha a Kúria elrendelte a felszámolási eljárás felfüggesztését, a felszámolás elrendelésének jogi hatálya fennmarad, a Csődtv. 34–35. §-aiban foglaltakat is alkalmazni kell. A felszámoló a felfüggesztés időtartama alatt is ellátja az adós vagyonának az adós vezetőjétől történő átvételével, a felszámolási nyitó mérleg készítésével, valamint a hitelezői igények nyilvántartásba vételével összefüggő feladatokat. A felfüggesztés időtartama alatt a felszámoló az adós vagyonát nem adhatja bérbe, nem értékesítheti, ide nem értve a gyorsan romló vagy az olyan ingóságot, amelynél az értékesítés késedelme jelentős értékvesztéssel járna. Az értékesítésből származó bevételt a felszámoló elkülönítetten kezeli, azt a felszámolási költségekre sem használhatja fel.

Ez a felfüggesztés – hasonlóan a Csődtv. 6/A. §-ában a jogi személy elleni büntetőeljáráshoz kapcsolódó felfüggesztéshez – nagyon speciális szabály, csak a nevében azonos a Pp.-ben szabályozott felfüggesztéssel. Ezt a helyzetet jól mutatja az, hogy a Csődtv. 6/Q. §-a értelmében a már elrendelt csődeljárás, illetve felszámolási eljárás joghatálya a felfüggesztés időtartama alatt is fennmarad, de a vagyonfelügyelő csak olyan feladatokat láthat el és olyan intézkedéseket hozhat, amelyek nem ellentétesek a felfüggesztés céljával. A Kúria ugyanis dönthet úgy, hogy a magyar bíróságnak nincs joghatósága az eljárás megindítására.

5. Összegezés

Ebben a kis tanulmányban megkíséreltem felvázolni – a teljesség igénye nélkül – azt, hogy miként alakultak a fizetéseképtelenségi jog területén a joghatósági előírások az unióba történt 2004. évi belépésünk óta. A 2017. évi módosítások előtti előírások és viták ma már inkább jogtörténeti jelentőségűek, de ismertetésük nélkül nem érthetők a 2017. évi változások. A most hatályos magyar nemzeti

szabályok az uniós előírásokon alapulnak, ezért egy új csődtörvény megalkotása esetén sem mellőzhetők.

Felhasznált irodalom

- Csőke Andrea: A határokon átnyúló fizetésképtelenségi eljárások. *Cég hírnök*, (2005), 7.
- Csőke Andrea: *A határokon átnyúló fizetésképtelenségi eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2006.
- Csőke Andrea: Kialakulóban lévő egységes gyakorlat a csődtörvény alkalmazása kapcsán. *Cég hírnök*, (2007a), 7.
- Csőke Andrea: A határokon átnyúló felszámolási eljárások alapvető kérdései. *Cég hírnök*, (2007b), 12.
- Csőke Andrea: *A határokon átnyúló fizetésképtelenségi eljárások*. CompLex Kiadó, elektronikus jegyzet (nyilvánosan nem elérhető), 2012.
- Csőke Andrea: *A határokon átnyúló fizetésképtelenségi eljárások*. Budapest, HVG–ORAC, 2015.
- Csőndes Mónika: Hol perelhető a vezető tisztségviselő? *Cég hírnök*, (2016), 9.
- Gombos Katalin: Tudósítás az Európai Bíróság előtti Cartesio-ügyről. *Jogtudományi Közöny*, 64. (2009), 5. 234–240.
- Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége – Az Európai Unió nemzetközi magánjogi szabályainak XXI. századi kihívásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.
- Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 2006.
- Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 2009.
- Muzsalyi Róbert: Joghatóság a felszámolási eljáráshoz kapcsolódó perekben. *Magyar Jog*, 63. (2016), 3. 166–171.
- Simonné Gombos Katalin: A Cartesio-ügy eljárási cselekményeiről. *Európai Jog*, 9. (2009), 2. 3–7.
- Siposné Herédi Erika: *Az európai fizetésképtelenségi eljárás megindítása*. PhD-értekezés. Pécs, PTE ÁJK, 2007.
- Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I–III*. Budapest, HVG–ORAC, 2018.

Király Lilla

Az Európai Unió Bírósága ítélezésének hatása a tagállami, különös tekintettel a magyar jogalkalmazásra

1. Bevezetés

Az uniós jog egységes értelmezése, alkalmazása és fejlődése szempontjából az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: Bíróság) és a tagállami bíróságoknak szoros együttműködést kell kialakítaniuk egymással (*der judizielle Dialog*), amelynek legfontosabb eszköze az előzetes döntéshozatali eljárás intézménye.

Az Európai Unió hatásköre – az igazságügyi együttműködés keretében szabályozott – határon átnyúló magánjogi jogvitákra terjed ki,¹ amelyekre a Bíróságnak van jogértelmezési monopóliuma. A jogszabály szellemét, szerkezetét, nyelvtanát és a tagállamok közötti jog-összehasonlító módszert is vizsgálva a Bíróság állapítja meg az uniós tételes jog tényleges tartalmát,² olyan fogalmakat, elveket téve az uniós jog részévé, amelyek eredetileg a Szerződésekben nincsenek nevesítve.³

Az EU magánjoga feletti *kontroll* tehát a Bíróság privilégiuma, ez azonban nem azt jelenti, hogy az Európai Bíróság dönthet olyan jogvitákban, amelyek a tagállamok polgárai között, illetve valamely tagállam és annak polgárai között keletkeztek. Az ilyen ügyekben arra *kompetens*, hogy – előzetes döntés formájában – értelmezze az uniós jogot, illetve állást foglaljon annak érvényessége felől.⁴

¹ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 81. cikk (2) bekezdés f) pontja a határon átnyúló vonatkozású polgári ügyek tekintetében teszi lehetővé az igazságügyi együttműködést.

² Lásd a Bíróság C-26/62. számú Van Gend en Loos-ügyben 1963. február 5. napján hozott ítéletét a közösségi jog közvetlen alkalmazásának levezetéséről. Ez az ügy azért különösen jelentős, mert ebben mondta ki először a Bíróság, hogy egy új – európai uniós – jogrendszert alkot, amelyet később a C-6/90. és a C-9/90. számú egyesített Frankovich-ügyekben 1991. november 19. napján hozott ítéletében megerősített.

³ Vesd össze Pekár Tamás: Beszámoló az Európai jog és jogfilozófia című konferenciáról. *Iustum Aequum Salutare*, 4. (2008), 1. 184–191.

⁴ Alkotmánybírósági hatáskörrel rendelkezik a másodlagos jogforrások (például rendelet, irányelv stb.) jogszerűségének vizsgálata során.

A Bíróság kizárólagos *kompetenciájába* tartozik ugyanakkor minden olyan ügy, amelynek legalább egyik szereplője az unió valamelyik szerve,⁵ vagy amikor a tagállamok állnak szemben egymással.⁶ A nemzeti bíróságok és az Európai Bíróság közötti hatáskörmegosztás rendező elve tehát nem az alkalmazandó jog jellegében, hanem a felek személyében keresendő.⁷

A polgári peres eljárás európai *dimenzióba* lépett: számos rendelet, irányelv, zöld könyvek, a lisszaboni szerződés 81. cikke, a Bíróság esetjoga közvetlenül eljárási kérdéseket érintenek.⁸ Ezzel már messze meghaladtuk azt az időszakot, amikor a polgári eljárásjogot teljesen nemzeti jellegű jogterületnek tekintették.⁹ Felmerül a kérdés, hogy melyik jogcsaládhoz válik majd hasonlatossá a robbanásszerűen fejlődő Európai Unió magánjoga, valamint az ehhez kapcsolódó bíráskodás: megmarad-e az eredeti alapítókhoz köthető római-germán családban, vagy átveszi az angolszász jogrendszer jellegzetességeit, vagy egy vegyes rendszer van kialakulóban? Vajon a nemzetek feletti európai polgári eljárásjog milyen hosszú távú hatással lesz a nemzeti jogrendszerekre, és *parallel* jelenséggént miként hathatnak a tagállami jog szabályai az uniós jogra?¹⁰

Jelen tanulmány egyrészt áttekintést nyújt az EU-n belüli jogrendszerek egymásra ható fejlődési irányairól, másrészt az EU-jog tagállami (magyar) bírói

⁵ Közigazgatási bírósággént funkcionál abban az esetben, ha magánszemélyek indítanak eljárást az unió egyes aktusainak megsemmisítését kérve, vagy kártérítést kérnek az uniótól.

⁶ Nemzetközi bírósági feladatkörrel rendelkezik, amikor elmarasztalja a tagállamot az alapszerződésekből fakadó kötelezettségeinek nem teljesítése miatt.

⁷ Blutman László: *EU-jog a tárgyalóteremben. Az előzetes döntéshozatal*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2003. 14. Az Európai Unióról szóló szerződésnek a joguralom elvét (*rule of law*) deklaráló preambuluma és 2. cikke nem politikai jellegű kinyilatkoztatás csupán, hanem olyan alapvető és élő jogelv, amelyet a luxembourgi testület joggyakorlata során felhasznál és érvényesít. Az Európai Bíróság ezen legfőbb funkcióját, vagyis a jog uralmának biztosítását azokkal az eszközökkel látja el, amelyeket az alapító szerződések biztosítanak a számára. A Bíróság kompetenciái – jogi természetüket tekintve – több csoportba oszthatók: egyes hatáskörök alkotmánybíróági, mások közigazgatási bíróági, ismét mások nemzetközi bíróági hatáskörökre emlékeztetnek, de eljárhat a testület magánjogi, sőt munkajogi ügyekben is. Az első három csoportba sorolható hatáskörök mellett a magánjogi bíráskodásban megjelenő előzetes döntéshozatali eljárással egészül ki a Bíróság tevékenysége. Vsd össze Fülöp Botond: A közösségi jog létrejötté, fejlődése, különös tekintettel az Európai Bíróság jogfejlesztő tevékenységére. *Jogi Fórum*, 2001. november 21.

⁸ Vsd össze Gombos Katalin: *Az Európai Unió jogának alapjai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2012. 125–201.

⁹ Nyilas Anna: *A polgári per egyszerűsítésének és gyorsításának eszközei az európai jogrendszerekben, különös tekintettel a kis értékű követelésekre vonatkozó eljárásokra*. PhD-értekezés, Debreceni Tudományegyetem, 2011.

¹⁰ Vsd össze Pekár (2008): i. m. 184–191.

gyakorlatra – ezen belül is főként a polgári eljárásjogra – tett hatásának feltérképezésével foglalkozik.

2. A jogrendszerek konvergenciája az Európai Unió Bíróságának jogalkalmazásában

A nem vallási alapú¹¹ jogrendszerek között megkülönböztetjük egymástól a kontinentális,¹² az angolszász¹³ és a szocialista¹⁴ jogrendszereket. A magyar polgári eljárásjogra történő befolyásuk szempontjából – jogtörténeti szempontból – a kontinentális európai jogrendszeren belül a germán és a latin jogcsaládoknak, továbbá a szocialista jogrendszernek¹⁵ van döntő jelentősége, de az Európai Unióhoz való 2004. május 1-jei csatlakozásunk révén – a jogegységesítés és a jogharmonizáció eredményeként – az angolszász jogrendszer hatásai is egyre erőteljesebben érvényesülnek. Az angolszász és a kontinentális európai jogrendszerek – főleg a határon átnyúló jogviták esetében szembeötlő – folyamatos közeledése: a két rendszert az európai polgári eljárásjog szintjén összekapcsoló rendeletek és irányelvek, a nemzetközi jog alapján alkalmazott jogsegélyegyezmények és multilaterális szerződések, a viszonyossági gyakorlat, a tagállamok nemzetközi magánjogi szabályozása és legfőképpen az Európai Unió Bíróságának jogértelmező gyakorlata¹⁶ nagyon sok kérdést vet fel a jogrendszerek közeledése tekintetében.

¹¹ Vallási alapú jogrendszerek: az iszlám jogrendszer (saríja); a kánonjog; a háláchá jogrendszer az ortodox zsidóság joga.

¹² A kontinentális jogrendszer elsősorban Európára jellemző, kialakulásában nagy szerepe volt a római jognak. Fő jellemzője az írott jog túlsúlya a bírói jogalkotással szemben. Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014a. 11–12.

¹³ Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Nemzetközösség tagjainak jogrendszerére az úgynevezett esetjog (precedensek) túlsúlya jellemző.

¹⁴ A korábbi szovjet tagköztársaságokban, a kelet-európai volt szocialista országokban használták, míg Kínában, Kubában, Észak-Koreában és Vietnámban ma is ilyen jellegű jogrendszer a jellemző. Az 1980-as évek végétől – a rendszerváltást követően – a volt szocialista országok jogrendszere újra közeledett a kontinentális jogrendszerhez.

¹⁵ Közép- és Kelet-Európa posztiszocialista országaiban a rendszerváltásokat követően hasonló változtatásokra került sor, ennek jellemzői a bírói hatalom csökkentése, a tárgyalási elv kiszélesítésén keresztül pedig a felek felelősségének növelése volt. Az „ideológiai” reformokat sorra követték a praktikus megfontolásokat és nemzetközi trendeket követő változtatások, amelyek főleg a peranyag szolgáltatásának időbeli korlátozásában és a tárgyalás-előkészítés szerepének növelésében öltöttek testet. Lásd Czoboly Gergely: *A perelhúzódság megakadályozásának eljárási eszközei*. PhD-dolgozat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014; Beck Salamon – Névai László (szerk.): *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1959. 228.

¹⁶ Például a precedensrendszer az Európai Unió Bíróságán, ami alapján a bíróság a korábbi döntéseire hivatkozik, de a gyakorlatban ez mégsem tiszta precedensjogrendszer, mivel az Európai

Akármelyik jogrendszerről beszélünk, a magánjogi jogvita lényege és ezzel a szabályozás célja lényegében évezredek óta nem változott: a kontradikció, az állítás-tagadás, illetőleg ellenállítás paradigmája, a tényekről folytatott vita, a döntéshozó által valósnak elfogadott tények – kodifikált vagy nem kodifikált – jogszabályi tényállássá minősítésével és az arra telepített jogkövetkezmény alkalmazásával,¹⁷ ráadásul a 20. század utolsó évtizedének polgári eljárásjogi reformjai világosra szabták a közelítést mutatnak. A jelenség lényege abban foglалható össze, hogy a korlátlan fél uralmat, illetve a túlméretezett bírói hatalmat megvalósító modellek egyaránt az észszerű egyensúlyi állapot megteremtésének irányába mozdulnak el. A közelítések kiváltó oka a polgári igazságszolgáltatás válsága,¹⁸ amely mindkét modellt egyaránt sújtja. A hatékonyság növelése érdekében az egyik oldalon a fél uralmának korlátozásával megnövelik a bírói hatalmat, a másik oldalon pedig a bírói hatalom rovására a felek uralmi helyzetét erősítik meg. A cél mindkét esetben a kiegyensúlyozott bírói hatalom, a felek és a bíróság közötti modern együttműködés feltételeinek a megteremtése.¹⁹

Az új magyar Pp. szabályozásában tovább erősödtek a liberális tendenciák, ami erőteljes elrugaszkodást jelent a korábbi szocialista permodelltől, de az angolszász permodell által képviselt *adversary system* – a bírói kontroll még tovább csökkentése addig, hogy a felek valóban az ügy uraivá válhassanak²⁰ – még nagyon távoli és szinte elérhetetlen lehetőségnek tűnik.

Mennyiben lehet modellértékű az angolszász eljárásjog a kontinentális és szovjet-szocialista jogi gyökerekkel és sajátosságokkal rendelkező magyar

Bíróság ítéletei csak az előzetes döntéshozatali eljárásban kötelezőek az előzetes döntéshozatali eljárást kérő és a fellebbezést elbíráló tagállami bíróságokra nézve, a többire vonatkozóan főként iránymutatási jelleggel bírnak. Az Európai Bíróságon kívül, a strasbourgi székhelyen működő Emberi Jogok Európai Bírósága is a korábbi döntésére hivatkozik az újabb határozatai meghozatala során. Lásd részletesen Király Lilla: Az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásának kezdeményezése az eljárásra hatáskört biztosító rendelkezések alapján. *Bírósági Döntések Tára* (2004), 11. 47–52; Király Lilla: Mely tagállami bíróságnak van előterjesztési kötelezettsége az előzetes döntéshozatali eljárásban az Európai Bírósághoz a polgári jogvitákban? *Jura*, 12. (2006), 2. 97–107.

¹⁷ Környei Máttyás: Interjú Varga Istvánnal a 2018. január 1-jén hatályba lépő új Polgári perrendtartási kódexről. *Ars Boni*, 2017. április 27.

¹⁸ Például alacsony hatékonyság, elhúzódozó perek, növekvő költségek, hiányzó esélyegyenlőség, kommunikációs problémák, bizalmatlanság, tekintélyvesztés stb.

¹⁹ *Koncepció a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvénynek az elektronikus eljárás bevezetését és a perek gyorsítását célzó módosításáról*. Igazságügyi és Rendészeti Miniszter IRM/CGKFO/2007/FJSZ/128. 2007. január.

²⁰ Az *adversary system* a felek meghatározó szerepére épít, amely a bíró/esküdtek meggyőzésére irányul, szemben az inkvizitórius rendszert képviselő kontinentális jogrendszerrel, ahol a felek szerepe kimerül abban, hogy a bíróságot képessé tegyék a jogvita eldöntésére, vagyis elsősorban az információszolgáltatás a feladatuk. Lásd Kengyel Miklós: A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 78–79.

polgári perrendtartás esetében a per célja, a pert előkészítő szabályrendszer és a bizonyítás tekintetében? Álláspontom szerint az angolszász igazságszolgáltatás és a kontinentális jogszolgáltatás alapideológiája lényegében ugyanaz: a szemben álló felekre van bízva az eljárás iránya, akik csatát folytatnak (*battle theory*): az általuk előadott tények, bizonyítékok, az ő kérésükre meghallgatott tanúk, kirendelt szakértő véleménye alapján hoz döntést az esküdtszék, illetve a bíró.²¹

Az eljárásban főszerepet „alakító” ügyvédek taktikája/startégiája is közeledni látszik annyiban, hogy erőteljesen szűkül a kontinentális jogrendszerek ügyvédjeinek „mozgástere” abban, hogy milyen tényeket és bizonyítékokat mikor hoznak elő, illetve előhozak-e egyáltalán. A különbség még mindig abból adódik, hogy ki tartja kézben a „csata” menetét, és milyen mértékben. A bíróság és a felek közötti pervezetési jogosítványokat észszerűen kell elosztani, a felek rendelkezési jogainak kiszélesítése azonban mindig a felelősség növelésével jár együtt. Ez akkor fogadható el, ha a felek birtokában vannak a szükséges információknak, adatoknak és a szakértelemnek, ami nem mindenkinek áll a rendelkezésére.

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) a törvényszéki eljárásban bevezette a minden ügyre kiterjedő ügyvédkényszert, ezzel biztosítva azt a szakértelmet, amire a felek rendelkezési jogának kiszélesítéséhez szükség van. A bíróság pervezetési jogosítványait pedig jelentősen bővítette, de úgy, hogy az a polgári eljárásjog klasszikus alapelveit, elsősorban a rendelkezési és a tárgyalási elvet lényegesen ne szűkítse. Az egyik legfontosabb kérdés ezután számomra az, hogy hogyan könnyíthetünk a kontinentális jog bíróinak tényfeltáró, tárgyalást vezető/irányító, a megegyezés érdekében pszichológiai eszközöket is alkalmazó, kitanítási kötelezettségének eleget tévő, döntést részletesen indokoló feladatkörén?

Merítenünk kell a különböző permodellek jó és helyes gyakorlatából (*good practice*), mindenekelőtt a jogkereső állampolgárok érdekeinek és nem a mindenkori politikai hatalom szempontjainak figyelembevételével. A Pp. által egyik példának tekintett német ZPO is ezt a szemléletet követte, amikor a 2001-es módosításával az angolszász modell jogintézményeit²² vette figyelembe a békéltető tárgyalás kötelezővé tételénél: bevezette a kötelező egyezségi tárgyalást (*Güterverhandlung*), amely alapján minden ügyben meg kell kísérelni a felek között az egyezség létrehozását a tárgyalás előtt, kivéve, ha annak létrehozására nincsen észszerű esély, vagy az egyezségkötés már korábban meghiúsult.²³ Az egyezségi tárgyaláson a bíróság köteles az ügy jogi és ténybeli kérdéseit a felekkel

²¹ Badó Attila: Az Egyesült Államok jogrendszere. In Badó Attila – Loss Sándor: *Betekintés a jogrendszerek világába*. Budapest, Nyitott Könyv Kiadó, 2003. 105–106.

²² Lásd az amerikai *discovery* és az angol *disclosure* eljárásokat.

²³ Lásd a német *Zivilprozessordnung*ot [a továbbiakban: (d)ZPO 278. §].

megvitatni, szükség esetén pedig a felek irányába kérdéseket feltenni. Ha a felek nem állapodnak meg, a bíróság egyezségi javaslatot készíthet,²⁴ amely felől a felek döntenek. Ha nem jön létre így sem az egyezség, az eljárás már „rendes” peres tárgyalásként folytatódik.²⁵ A módosítás célja egyértelműen a békés vitarendezés elvének hathatósabb érvényre juttatása.

A kontinentális jogot használó országok rendkívül sokat kamatoztathatnak a Stuttgart-modell működtetéséből, amely az angolszász országok peres gyakorlatának hasznosítható elemeit (*good practice*) vette figyelembe. Ez a modell a szóbeli meghallgatás visszaszorítására törekszik, fontosabbnak tartja az írásos beadványokat. Továbbá az időzítés is nagyon fontos tényezővé vált, a Stuttgart-modell ugyanis megpróbálja elkerülni a korai bizonyítás lefolytatását annak egyetlen nagy meghallgatásba, a bírósági tárgyalásba történő koncentrálásával: az aktívan eljáró bíró megvizsgálja a beadványokat, meghatározza a releváns tényeket, és eldönti, hogy melyik bizonyítékot vizsgálják meg a tárgyaláson. Ezzel az eljárás egyszerűbbé válik, mert egy előzőleges meghallgatás keretében előkészíti a fő tárgyalást egy aktív bíró és a felek hatékony közreműködésével. Ami igazán angolszász vonása a Stuttgart-modellnek, az a tárgyalás előtti kötelező egyeztetés, hasonlóan az amerikai *discovery* eljáráshoz. Az angolszász és a kontinentális modell között azonban az egyik lényeges különbség az, hogy a kontinentális gyökerű Stuttgart-modellben a bíróság és a felek egyeztetnek a jogvita releváns tényállási elemeiről, a kapcsolódó jogszabályokról, míg az angolszász modell a felekre bízta az egymás közötti egyeztetést, ami a bizonyítási eljárás lefolytatását is magába foglalja. A másik nagyon fontos különbség abban áll, hogy míg az angolszász *pre-trial* szakasznak komoly szűrő szerepe van a jogviták bíróság előtti tárgyalását tekintve, addig például a kontinentális sajátosságokkal bíró Pp. osztott perszerkezete leginkább a tényállás és a bizonyítási eszközök – felek közötti – tisztázását tűzte ki célul. A Stuttgart-modellt jelenleg Kaliforniában tesztelik, ami a kontinentális és az angolszász peres rendszerek vegyítésének hatékonysági vizsgálatát is jelenti.

A globalizáció eredményeként a kontinentális és az angolszász országok jogrendszerei egyre erőteljesebb hatást gyakorolnak egymásra. Ez különösen a gazdasági forgalom biztonságához fűződő kiemelt társadalmi érdek azon igényén érhető tetten, amely a peres eljárások gyors lefolyását követeli meg. A mai jogrendszerek döntő többségében az eljárások elhúzódásáért – alapvetően – a bizonyítás intézménye a felelős: az ezredfordulóra a polgári igazságszolgáltatás legnagyobb problémájává az időtényező, a perek irreális mértékű elhúzódása vált. 1993 óta nemzetközi jogi kötelezettség is terheli Magyarországot a perek észszerű időn

²⁴ (d)ZPO 275. §.

²⁵ (d)ZPO 279. §.

belül történő elbírálásának biztosítására.²⁶ Több strasbourgi elmarasztaló ítélet hatására az utóbbi évtized legfontosabb kodifikációs célkitűzésévé a polgári perek gyorsítása, az észszerű időn belüli elbírálás elősegítése vált. A változtatásokat az jellemezte, hogy egyrészt – szankciók kilátásba helyezésével – fokozták a bíróságok felelősségét, másrészt eszközöket is adtak a bíróságok kezébe, hogy az eljárást a megfelelő mederbe terelhessék, illetve a feleket a perhatékonyság által megkövetelt magatartásra ösztönözzék – például az eljárás elhúzódása miatti kifogás intézményének a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvénybe (a továbbiakban: rPp.) történő elhelyezésével.²⁷ Ezt a folyamatot azonban nem tekinthetjük lezártnak, a hatékonyabb perszervezéshez és a felek rendeltetésszerű joggyakorlásának hathatósabb kikényszerítéséhez – bár kétségtelenül történtek előrelépések a pertartam csökkentése terén – további intézkedésekre van szükség. Mindenképpen figyelemmel kell lenni az angolszász jogrendszer²⁸ és az uniós jog fejlődésének irányaira²⁹ is, mert a közelmúlt és napjaink európai igazságügyi reformkísérletei mind a költséghatékonyság, mind az időtényező szempontjából megfelelő választ kívánnak adni ezekre a kihívásokra.

A két nagy jogcsalád között feszülő ellentétet mai napig az írott jogszabályi jog és az úgynevezett „bírói jog” (precedensrendszer) szembeállítás jelenti. A Bíróság egyértelműen a bírói jog(fejlesztés)³⁰ mellett tette le a voksát jogalkalmazó szervként jogalkotói szerepet is magára vállalva,³¹ a közös nevező pedig az a – kontinentális jogrendszerre jellemző – szigorúan rögzített eljárási rend, amely mind a tagállami jogrendszerekben, mind az európai jogérvényesítés során érvényesül. Álláspontom szerint azonban a precedensrendszer-szellemű gondolkodás a kontinentális jogrendszer bíróitól sem áll távol, hiszen a felsőbbbíróági döntések³² az alsóbb bíróságok bíróinak mindig is iránymutatásul szolgáltak. Az angolszász országok és az ezt a mintát követő Bíróság azonban a „vezérlő precedensek” elvének alkalmazásával a bírói joggyakorlatot a jogszabály szintjére emelik. Ez azt jelenti, hogy a törvényi rendelkezések „nyitott” értelmét a bírói

²⁶ Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk.

²⁷ RPP. 114/A–114/B. §; Pp. 157–158. §.

²⁸ Például a kötelező mediáció bevezetése kisebb ügyekben Anglia és Wales területén.

²⁹ Például a kis perértékű ügyekre vonatkozó közösségi rendelet, a fizetési meghagyásos eljárás egyszerűsítése és elektronizálása.

³⁰ Gombos Katalin: *The Methods of Judicial Protection in the European Union*. Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2014b. 76–77.

³¹ A bíróság figyelembe veszi az előzetes ítélezési gyakorlatát, az attól való eltérését részletesen indokolnia kell, új normákat vezet be, amelyekre alapvető jogelvként hivatkozik, például a C-20/78. számú, Cassis de Dijon-ügyben a Bíróság a határozatok kölcsönös elismerésének elvét vezette be a közösségi jogba.

³² Jogegységi döntések, bírósági határozatok, kollégiumi állásfoglalások, AB határozatok, bírói gyakorlat stb.

fórum döntésével pontosítja, és a többi bíróság az adott jogszabályhely értelmét már csak ezekkel a pontosításokkal értelmezheti tovább. Ezzel a megoldással a többféleképpen értelmezhető jogszabályok értelme sokkal pontosabban körülhatárolhatóvá válik, ezáltal pedig a jogszolgáltatás lesz kiszámíthatóbb.

A kontinentális és az angolszász jogrendszer bíróira is jellemző a bírói mérlegelés, de míg a kontinentális és az angolszász jogrendszerben a tény- és jogkérdések is a bírói mérlegelés tárgyát képezik, addig az amerikai rendszerben – az esküdszéknek köszönhetően – csak a jogi mérlegelés került bírói kompetenciába. A bírói – tény- és jogkérdésekre is kiterjedő – mérlegelés különös jelentőséggel bír az uniós jogrendszerben, ahol gyakran a Bíróság mérlegelésének függvénye, hogy az unió merre halad tovább. A Bíróság felméri a változó társadalmi igényeket, és ezeknek megfelelően – természetesen mindig szem előtt tartva a Szerződés rendelkezéseit – dönt.³³

Bencze Mátyás magyar joggyakorlatra kiterjedő elemzése a magyar bírók esetjogi gondolkodásának hiányát hangsúlyozza: a bíró az eléje kerülő ügyben nem a megfelelő körütekintéssel képes alkalmazni a korábbi döntések rációját („megkülönböztetés művészete”),³⁴ mivel egy magyar bíró számára még mindig elsősorban a *grammatikai* értelmezés jelenti az alapot, többnyire a társadalmi igények mellőzésével. Leginkább ez az értelmezés befolyásolja a bírakat döntéseik meghozatala, a jog- és ténykérdések vizsgálata során. Nézzünk erre egy gyakorlati példát! Ha az ügyvéd a saját ügyében jár el a peres eljárásban, akkor vajon alkalmazhatók-e vele szemben azok a jogkövetkezmények, amelyeket az rPp. és a Pp. is a jogi képviselővel eljáró ügyfél keresetlevelének nem megfelelő benyújtásához rendel, azaz a bíró visszautasíthatja-e a keresetlevelet? A nyelvtani³⁵ és a jogszabály célja szerinti értelmezés³⁶ alapján nem, ugyanis az ügyvéd a saját ügyében nem tekinthető a saját jogi képviselőjének, azonban ha a rendszertani³⁷

³³ Kaszás Ágnes: A bírói mérlegelés kérdései egy monográfia tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 4. (2008), 1. 157–177; Iris Canor: *The Limits of Judicial Discretion in the European Court of Justice*. Baden-Baden, Nomos, 1998.

³⁴ Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok, jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 54.

³⁵ A nyelvtani értelmezés a jogi norma nyelvi megfogalmazása és a konkrét tényállás közötti kapcsolat vizsgálatát jelenti. Vagyis a normában szereplő szavak, kifejezések, fogalmak, illetve mondatrészek elemzését nyelvtani szabályok alapján és összevetésüket az elbírálni kívánt tényállással.

³⁶ Ez az értelmezési módszer azt veszi figyelembe, hogy mi volt az elérni kívánt cél a jogi norma megalkotásakor. A törvény objektív céljáról, rendeltetéséről van szó, és a jogi rendelkezésben valamilyen szövegszerű rögzítést megkövetelnek ahhoz, hogy erre lehessen alapozni az értelmezést, ez lehet a törvény preambuluma is.

³⁷ A rendszertani jogértelmezés segítségével a jogi normát átfogó normarendszerbe illesztjük, vagyis a jogszabály valódi tartalmát más jogtételekkel, jogintézményekkel, jogággal, jogrendszerrel fennálló összefüggéseiben vizsgáljuk.

értelmezést vesszük alapul, akkor a kereset el is utasítható. A különböző értelmezési módszerek közül a nyelvtani a legjelentősebb, míg – legalábbis a magyar bírói gyakorlatból – a *teleológiai* értelmezés³⁸ szinte teljesen hiányzik.

A joggyakorlatban az is régóta vitatott, hogyan kell kezelni azt az angolszász és a kontinentális jogrendszerek közötti paradigmatis különbséget, amely szerint a kontinentális perjogi rendszerek tipikusan nem kényszerítik eljárásjogi jogviszony alapján közreműködésre a feleket a bizonyítási eszközök feltárásában, így a kontinentális eljárásjogi jogcsaládban rendszerszinten gyakoribb a bizonyítási szükséghelyzetből fakadó bizonyítatlanság és ezzel a bizonyításiteher-ítélet. Az angolszász rendszer ugyanis abból indul ki, hogy mindenki – a felek érdekeitől függetlenül – a számára kedvező és kedvezőtlen bizonyítékokat is szolgáltatja, mert a cél nem a formális, hanem az objektív igazság elérésére való törekvés.³⁹ Ez azonban nem az abszolút igazság szolgáltatását jelenti, hanem az arányosságnak megfelelő igazságot. Ez valamennyire a kontinentális jogrendszerben is jelen van, például, ha egy adott ügyben vagy bizonyos típusú ügyekben a szakértői vélemény a pertárgy értékéhez képest aránytalanul költséges lenne, akkor a szakértői bizonyítást nem célszerű kérnie a feleknek, ezzel azonban az igazság kiderítése válik nehezebbé vagy akár lehetetlenné.

A valóságban tehát sajátos konfliktus tapasztalható a jogpolitikai célok között, amit úgy írhatunk le, hogy az egyik oldalon áll az anyagi igazságnak megfelelő döntéshozatal, a másik oldalon pedig a jogbiztonság, az a társadalompolitikai cél, hogy a jogvita minél hamarabb nyugvópontra jusson. A dilemmát a kontinentális perjog mindig a jogbiztonság javára oldotta fel. Ez a megoldás azonban sokszor a jogkeresők igazságérzetét sértő eredményre vezetett. Itt elsősorban olyan helyzetekről van szó, amikor az igényérvényesítő fél nincs abban a helyzetben, hogy bizonyítani tudja a számára kedvező jogszabály tényállási elemeit képező tényeket.⁴⁰ Ezekre megoldást jelenthet az, amikor az alapvetően bizonyításra nem kötelezett ellenféltől elvárható a bizonyítási eszközök szolgáltatása, de kérdés, hogy milyen mértékben. Vagy a jogellenesen beszerzett bizonyítási eszköz milyen szempontok alapján bizonyul jogellenesnek? Ezt a két kérdéskört

³⁸ Az értelmezési módszer azt veszi figyelembe, hogy mi volt az elérni kívánt cél a jogi norma megalkotásakor. A teleologikus jogértelmezés során a bíró a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló jelentését tárja fel, amihez leggyakrabban a törvény címét, preambulumát vagy a törvény szövegében benne rejlő azon társadalmi funkciót veszi alapul, amelyet a jogszabály betölteni hivatott. Ebbe beletartozik az alapelvek, alapjogok szerinti jogértelmezés, az etikai értékek és a jogszabály célja szerinti értelmezés.

³⁹ Körneyi (2007): i. m.

⁴⁰ Körneyi (2007): i. m.

a Pp. az állítási⁴¹ és a bizonyítási⁴² szükséghelyzet, illetve a jogellenesen szerzett bizonyítékok felhasználására⁴³ vonatkozóan részletesen szabályozza, de ezzel kapcsolatosan Varga István arra hívja fel a figyelmet, hogy ezeknek a szabályoknak az alkalmazása nagyon következetes és kiegyensúlyozott jogalkotói mérlegelést kíván meg, mert mindkettőnek a perjogi szabályozása könnyen átfordulhat egy helytelenül felfogott szociális, tehát az eljárásjogi sérelmet szenvedett, illetőleg valamilyen jogvitaidegen szempontból gyengébbnek tartott fél absztrakt védelmének az irányába, kiüresítve a jogvita anyagi jogszabály alapján történő eldöntésének követelményét.⁴⁴

A társadalom részéről mindig is nagy volt az elvárás a gyors és igazságos döntéshozatalra, mindez a szigorú és részletes eljárásjogi szabályok betartásával. A társadalom tagjai szomjazzák az igazságot, nincs értelme az igazságszolgáltatásnak igazság nélkül,⁴⁵ ezért a perjog dogmatikáját átszövő és meghatározó központi probléma és az arra adott válaszok nem változtak: fel kell oldani azt az örök feszültségi viszonyt, amely az igazságos döntés (bizonyítottság és az azon alapuló ítélet) iránti és a jogvita végleges lezárása (bizonyításiteher-döntés, jogerő, jogbiztonság, jogbizonyítatlanság) iránti igény között húzódik. A magyar polgári perrendtartás szabályozásánál ma is ezekből az emberi és társadalmi együttélési – időközben részben alkotmányos szintre emelt – igényekből kell kiindulni. A fogyasztói társadalom ezen nem változtatott, úgyszintén a modern technológiáknak az emberi életet egyre több szegmensében bekebelező jelenléte sem. A modern technológia a jogvitarendezésben tényleges tartalmi szerepet nem tud játszani, csupán logisztikai, infrastrukturális jelentőséggel bír, ami ugyan fel tudja gyorsítani az iratváltások és a kommunikáció sebességét, de a jogvita konkrét eldöntését nem, hiszen az még mindig a bírói (emberi) szubjektum kezében van.⁴⁶

A bíró igazságérzete csak akkor tud megnyilvánulni, ha a jogszabály többféle képpen értelmezhető, és a bírónak lehetősége van ennek alapján a bizonyítékok szabad mérlegelésére. Ez összecseng a jogszociológia „atyjának”, Eugen Ehrlichnek az álláspontjával, aki szerint a jogalkalmazás nem pusztán szabályalkalmazás, mert a szabályt értelmezni kell, hogy az alkalmazható legyen, ami viszont mindig mérlegelést feltételez.⁴⁷ A mérlegelést pedig a teljes személyiség végzi el,

⁴¹ Pp. 184. §.

⁴² Pp. 265. §.

⁴³ Pp. 269. §.

⁴⁴ Környei (2007): i. m.

⁴⁵ Kozmáné Váradi Katalin: A jog és az igazság szolgáltatásban. *Kelet-Magyarország*, 2015. július 18.

⁴⁶ Környei (2007): i. m.

⁴⁷ „A jog társadalmi jelenség, ezért a jogtudomány a társadalomtudományokhoz, ezen belül a szociológiához tartozik. A jogszociológia a jog tudományos kutatása.” Eugen Ehrlich: *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München–Leipzig, Duncker und Humblot, 1913. 19.

így a helyes döntés *garanciáját* nem a jogszabály *mechanikus* követése, hanem a bíró személyiségének kiválósága jelenti.⁴⁸ Számos tanulmány rámutatott már arra, hogy a jogalkalmazó *szubjektumának* komoly szerepet kell tulajdonítanunk, és különbséget kell tennünk a jogalkalmazó szubjektumának lényeges és másodlagos vonásai – a *szubjektivitás* és a *szubjektivizmus* fogalmai – között.⁴⁹ Ezt figyelembe véve vajon létezhet európai egység a jogi okfejtésben? A jogi okfejtés (*legal reasoning*) a jogi norma és a jogeset egymásra vonatkoztatásaként jelenik meg a bírói ítéletekben. A magyar jogászai közvélemény – bírói döntések elemzésén alapuló kutatások alapján – akként ábrázolható, hogy abban központi szerepet töltenek be a korábbi bírói döntések, a *dogmatikai* fogalmak és levezetések, valamint a *klasszikus* jogértelmezési módszerek, jóval csekélyebb a súlya az alkotmányos elveknek, alapjogoknak, az európai jog alapelveinek és szabályainak és csupán kivételesen, kiegészítő jelleggel fordulnak elő jogon kívüli hivatkozások.⁵⁰

3. Az EU önálló jogrendként való felfogása

3.1. Az Európai Bíróság gyakorlata

Az európai polgári eljárásjogra már egyszerre jellemzőek a két alapvető jogcsalád jellegzetességei: a római-germán (latin, francia, germán) jogi „örökség” az angolszász (angol, ír) típusú ítélezéssel vegyül. Ezek mellett a *nordikus* jogi hagyományok és a korábban *szocialistának* nevezett közép- és kelet-európai jogi kultúrák is meghatározó jelentőségűek az unió jogfejlődése szempontjából.

A különböző jogcsaládok egymásra hatása mellett az autonóm jogrendszert alkotó uniós jog is hatást gyakorol a nemzeti jogokra, különösen a nemzeti jogalkalmazásra. A jogtudomány és a joggyakorlat európai útkeresésének egy irányba kell vezetnie, ennek során bizonyos fokú nemzeti különállásunk

⁴⁸ Ehrlich nagyon korán ráébredt arra, hogy a jogszabályok és az „élet”, a jog tényleges működése között mekkora ellentmondás feszül, és e felismerés az a kiindulópont, amelyből jogelmélete táplálkozik. Néhány évvel később, az amerikai jogszociológia úttörői is hasonló következtetésekre jutnak. Ezt követően szinte jelmondatává válik a jogszociológia képviselőinek, mindenekelőtt az USA-ban, a *law in books, law in action*, azaz a „jog a könyvekben, a jog működés közben” hatásos megfogalmazása. Vess össze Badó (2003): i. m. 77–109.

⁴⁹ Lényeges vonás lehet például a jogalkalmazó képessége, képzettsége, tapasztalata, másodlagos vonás pedig például a rokonszenv, ellenszenv és egyéb érzelmi tényezők, motivációk. Vess össze Szentes Barbara: A szubjektum szerepe a bírói döntéshozatalban. *Studia Iuvenum Iurisperitorum* (2012), 6. 11–24.

⁵⁰ Például közérdekre való hivatkozás. Vess össze Maczonkai Mihály: *A pragmatikus jogértelmezés és az Európai Bíróság gyakorlata*. PhD-értékezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2004.

megőrzése mellett a közös európai értékek (beleértve normatív szabályokat is) tiszteletének a nemzeti jogalkotás és jogalkalmazás szintjén is meg kell nyilvánulnia.⁵¹ Az uniós és a tagállami jogrendszerek egymásra hatása kézzelfogható módon jelenik meg egyrészt a nemzeti bíróságok és az Európai Bíróság közötti közvetlen együttműködés megnyilvánulásaként vizsgálható előzetes döntéshozatali eljárásban, másrészt az igazságszolgáltatás polgári jogi területén.⁵²

A bírósági határozatok, eseti döntések egy-egy konkrét tényálláshoz, jogvitához és annak eldöntéséhez kapcsolódnak. Ez egyedi ügyekben való döntést jelent, amely azonban rendszerint túlmutat a döntés egyediségén. A döntés alapját képezhetik olyan elvek, szabályok, meghatározások, normaértelmezések, amelyek nem egyértelműen következnek vagy következhetnek az alkalmazott tételes jogi normából vagy normákból. Az eseti döntés ilyen értelemben lehet szabályképző, általánosító és az ügy egyediségén túlmutatva, akár döntési mintává is válhat.⁵³ Az EU magánjoga – a Bíróság joggyakorlat-fejlesztő tevékenységének köszönhetően – ilyen döntési mintákból álló, önálló jogrendként funkcionáló rendszer, ami ezáltal önálló európai jogi kultúrát is alkot.⁵⁴

A Bíróság álláspontja szerint az Európai Unió önálló jogrendként való fel fogása az uniós jog öt alapvonását eredményezi:

- a) az alapszerződések mint az uniós jog forrásai autonóm jogforrások, amelyeket sem a nemzeti, sem a nemzetközi jog nem szabályoz;
- b) az unió intézményi és anyagi jogi rendszere visszafordíthatatlan, azaz az unió és a tagállamok közötti hatáskörmegosztást megváltoztatni csakis az alapszerződés alapján lehet, az egyoldalú eljárás a tagállamok számára tilos;
- c) az uniós jog prioritást élvez a nemzeti jogokkal szemben;

⁵¹ Gombos Katalin: Europeanisation Effects in the Court Jurisprudence. *International and Comparative Law Review*, 19. (2019), 1. 261–275.

⁵² Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014a. 4.

⁵³ Blutman (2003): i. m. 379.

⁵⁴ A kialakulóban lévő európai jogi kultúrában keverednek a kontinentális és az angolszász jogi hagyományok hatásai, a kontinentális és az angolszász jogcsaládok jellemző sajátosságai. Ez a keveredés és az új jogi kultúrává alakulás fontos tanulságokkal szolgálhat egy esetleges globális jogi kultúra kialakulása szempontjából különös tekintettel arra, hogy történelmileg mind a kontinentális, mind az angolszász jogrendszerek jelentős befolyást gyakoroltak a nemzetek globalizált közösségének részét képező más államok kultúrájára. A nyugati jogrendszereken alapuló jogi kultúrák a világ lakosságának több mint 70%-ára, illetve a jogrendszerek 62%-ára terjednek ki. Az Európai Unió pedig példát mutatott arra, hogyan közelíthetők és alakíthatók egységes jogi kultúrává ezek a jogrendszerek. Kondorosi Ferenc: Európai és más jogi kultúrákról. *Jura*, 19. (2013), 1. 40.

- d) az uniós jog az unió területén közvetlenül bárhol alkalmazható, és a magánfelek hivatkozhatnak rá a nemzeti bíróságai előtt, azaz közvetlen hatállyal bír;
- e) az uniós jog általános alapelveken alapul, azok irányadó jellegűek, továbbá figyelemmel van az alapvető jogokra és szabadságokra.⁵⁵ A jogalkalmazás során kialakult uniós alapjogok magukba foglalják többek között: a tulajdonjog védelmét, a gazdasági tevékenység végzéséhez való jogot, a szabad foglalkozás megválasztásának a jogát, a szerződéses szabadságot, a lakás sérthetetlenségét, a véleményszabadságot, a vallás- és felekezetszabadságot, az egyenlő elbánás jogát, a házasság és a család védelmét stb.⁵⁶

Mindezen alapvonásokat az előzetes döntéshozatali eljárás során tudja az Európai Bíróság érvényesíteni.

Az Európai Unió önálló jogrendje felett „örkődő” Bíróság joggyakorlatának vizsgálata ki kell hogy terjedjen a jogbiztonság követelményének érvényesülésére, az alkalmazott jogértelmezési technikák, módszerek feltérképezésére, a jogértelmezés mögött meghúzódó értékrend és a Bíróság integrációt elmélyítő törekvéseire, azonban ezek vizsgálata meghaladja jelen tanulmány kereteit.

Az Európai Unió joga folyamatosan hat a tagállami anyagi és eljárásjogokra, aminek két fő megnyilvánulási formája különíthető el:

- a) közvetlen befolyásként értelmezhető, amikor az Európai Unió valamely jogalkotási aktusán keresztül meghatározza, hogy a tagállami jogban milyen szabályoknak kell szerepelniük az uniós jogrenddel való összhang érdekében;
- b) és közvetetten – a Bíróság joggyakorlatán keresztül – a tagállami jogalkotóra és a jogalkalmazóra kifejtett hatás eredményeként.
 - Ezen belül a *jogalkotóra* akkor fejt ki hatását, amikor egy előzetes döntéshozatali vagy kötelezettségszegési eljárás során meghozott ítélet eredményeként a jogalkotó módosítja a tagállami jogszabályt.⁵⁷

⁵⁵ Például a gazdasági szabadság joga, a szerződési szabadság joga, a tulajdon hasznosításának szabadsága, a szabad munkaválasztás joga.

⁵⁶ Blutman (2003): i. m. 336.

⁵⁷ Lásd még a C-243/08. Pannon GSM-ítélet alapján született PK véleményt a fogyasztói szerződés érvénytelenségével kapcsolatos egyes kérdésekről. *Bírósági Határozatok* (2012), 3; a C-210/06. Cartesio-ítélet alapján született 1/2009. (VI. 24.) PK-KK közös véleményt az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése körében hozott végzések elleni fellebbezések elbírálásáról és a kezdeményezési kötelezettségről. *Bírósági Határozatok*, (2009), 9., amelyben a Bíróság arra a megállapításra jutott, hogy az rPp. 155/A. § (3) bekezdését módosítani kell úgy, hogy ne legyen mód a végzés elleni külön fellebbezésre.

– A *jogalkalmazóra* pedig abban az esetben, ha a bíróságok – anélkül, hogy a normaszöveg az előző pontokban megfogalmazott esetek alapján változna – másként kezdik el értelmezni és alkalmazni a jogszabály egyes rendelkezéseit.

Ezek alapján feltárható, hogy a csatlakozásunk óta eltelt tíz évben miként változott a magyar normaszöveg és gyakorlat az Európai Unió hatására.⁵⁸

3.2. A hazai jog változása

Az Európai Bizottság eljárást indított Magyarország ellen kötelezettségszegés megállapítása iránt, az EUMSZ 258. cikkére hivatkozással. A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény 17. § (1) bekezdésének *a)* pontja szerint ugyanis csak magyar állampolgár nevezhető ki közjegyzőnek, ezért az Európai Bizottság keresetlevelében annak megállapítását kérte, hogy Magyarország – mivel a közjegyzői hivatás gyakorlását állampolgársági feltételhez kötötte – nem teljesítette az EUMSZ 49. cikkéből eredő kötelezettségeit. Az Európai Bíróság döntése kimondta, hogy ellentétes a letelepedés uniós jog által deklarált szabadságával a közjegyzői hivatás gyakorlásának magyar állampolgársághoz kötése, mert a közjegyzőkre bízott tevékenységek a magyar jogrendben nem jelennek a közhatalom gyakorlásában való közvetlen és sajátos részvételt.⁵⁹

Arra is találtam példát, amikor a magyar jogalkotó – a kötelező hatályú – uniós rendelet ellenére egy adott uniós jogszabállyal ellentétes belső jogszabályt nem igazít az uniós jogforráshoz és a bíróság az uniós jogforrással ellentétes magyar jogforrást alkalmazza a jogvita elbírálása során. Simon Károly László például rámutatott, hogy a határon átnyúló tartásdíjigényekkel összefüggésben

„téves az Igazságügyi Minisztérium (a továbbiakban: IM) gyakorlata a Magyarországról külföldre irányuló végrehajtási kérelmek továbbítása kapcsán az IM tájékoztatóban leírt költségmentesség engedélyezésének tekintetében. Az IM tájékoztató szerint »a kérelem előterjesztésével kapcsolatban felmerülnek fordítási költségek, amelyek viseléséről a kérelmet felvevő bíróságnak rendelkeznie kell. Amennyiben a bíróság a kérelmezőt személyes költségmentességben részesíti, a fordítási költségeket a bíróság előlegezi, és az állam viseli. Ellenkező esetben a kérelmező köteles a fordítás előrelátható költségeinek bírósági letétbe helyezésére.« Az IM ezért minden ügyben – beleértve a privilegiált kérelmeket is – megköveteli vagy a költségmentességről rendelkező végzés megküldését, vagy a fordítási díj előlegezéséről szóló tájékoztatást, ami téves

⁵⁸ Muzsalyi Róbert: Az EU-jog hatása a magyar polgári eljárásjogra. *Magyar Jog*, 62. (2015), 6. 348.

⁵⁹ C-392/15. számú ügy 60. és 63. pont.

jogértelmezést jelent, hiszen a közvetlenül hatályos rendelet kifejezett rendelkezése (EUTR. 46. cikk)⁶⁰ a privilegizált kérelmek esetében az egész eljárást költségmentessé teszi, aminek nyilvánvaló indoka a gyermektartásdíj céljában rejlik.”⁶¹

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy aki személyes költségmentességben nem részesül Magyarországon, annak egy másik tagállamba irányuló tartásdíj megfizetése iránti kérelmét ingyenesen nem továbbítja az IM. Ez a joggyakorlat két szempontból is érthetetlen: egyrészt a kérelem továbbítása legfeljebb fordítási költséget jelent a magyar jogalkalmazónak, annak csak a továbbított kérelem tagállamában van komolyabb költségvonzata (például a kötelezett felkutatása, peres eljárás vagy végrehajtási eljárás indítása), amely sem a megkereső (magyar) államot, sem a kérelmezőt nem érinti anyagilag hátrányosan. Másrészt a tagállam minden szervére kiterjed az Európai Unióról szóló Szerződés (a továbbiakban: EUSZ) 4. cikk (3) bekezdésében megfogalmazott lojális együttműködés elve, amely megköveteli az uniós jog figyelembevételét.

Ez olyan esetekre is igaz, amikor a felek részéről közvetlenül nem történik hivatkozás az uniós jogra, mivel a jóhiszemű együttműködés kötelezettsége megköveteli, hogy akár *ex officio* felismerésre és alkalmazásra kerüljenek az uniós jog rendelkezései.⁶² A hivatalosan eljáró szerveknek eljárásuk során közvetlenül alkalmazniuk kell az uniós normákat, mellőzniük az azzal ellentétes hazai rendelkezéseket. A lojalitási alapelvből és a közvetlen alkalmazhatóság kötelezettségéből adódóan nincs szükség jogszabályi előírásra vagy módosításra, ugyanis az eljáró hatóságoknak mellőzniük kell az uniós jogrenddel ellentétes hazai rendelkezést a hivatalbóliség elve alapján.⁶³ Mivel ezt a kérelmeket közvetítő magyar IM mint központi hatóság nem veszi figyelembe, ezzel a joggyakorlattal minden olyan magyar szülőt kizár a tartásdíj iránti kérelmek más tagállamban történő, ingyenes

⁶⁰ A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről 46. cikke a *Teljes költségmentesség gyermekkel szembeni tartási kötelezettségre vonatkozó, a központi hatóságokon keresztül intézett kérelem esetén* címet viseli. Ez alapján a megkeresett tagállam teljes költségmentességet biztosít – a jogosult által – a 21 év alatti személlyel szembeni, szülő-gyermek kapcsolatból eredő tartási kötelezettségekre vonatkozóan benyújtott valamennyi kérelem tekintetében. Ez alól csak abban az esetben van kivétel, ha a kérelem vagy bármely jogorvoslat érdemileg nyilvánvalóan megalapozatlan. 46. cikk (1)–(2) bekezdés.

⁶¹ Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül*. PhD-értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2017, 196–197; Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül. Megoldások és kihívások a magyar jogalkalmazás számára*. Budapest, HVG–ORAC, 2018. 255.

⁶² Gombos Katalin: Harmonisation of Procedural Law vs Procedural Autonomy of the Member State. *Studia Iuridica Cassoviensia*, (2018), 6. 24–32.

⁶³ Muzsalyi (2015): i. m. 354.

elintézéséből, akinek az egy főre jutó jövedelme a 28 500 forintot meghaladja. Nekik az érintett másik EU-tagállamban kell jogi képviselőt keresniük egy peres vagy végrehajtási eljárás lefolytatására ahhoz, hogy az őket jogosan megillető tartásdíjhoz a külföldre távozott másik szülőtől hozzájussanak.

3.3. A jogalkalmazók jogértelmezésének változása a Bíróság ítéletének hatására

A tagállami bíróságok – anélkül, hogy a normaszöveg változna – másként kezdték el értelmezni és ezáltal alkalmazni a jogszabály egyes rendelkezéseit a C-218/12. számú ítélet hatására. A német bíróság által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelemben a Bíróság joghatósági kérdést vizsgált a határon átvélt fogyasztói szerződésekből eredő jogviták esetében. A kérdést előterjesztő német tagállami bíróság arra kereste a választ, hogy a 44/2001 rendelet 15. cikk (1) bekezdésének c) pontját úgy kell-e értelmezni, hogy az megköveteli az okozati összefüggés fennállását a kereskedelmi vagy szakmai tevékenységnek a fogyasztó lakóhelye szerinti tagállam felé történő irányulása eszköze, nevezetesen egy webhely és az e fogyasztóval kötött szerződés megkötése között.⁶⁴ A Bíróság ítéletében kimondta, hogy a fogyasztó lakóhelye szerinti tagállam bírósága joghatóságának nem szükséges feltétele, hogy a szerződés azon technikai eszköz (például internet) révén jöjjön létre, amelynek segítségével a fogyasztóval szerződő vállalkozás üzleti tevékenységét ezen tagállam irányában kifejti. Ez azt jelenti, hogy ha a francia kereskedő kereskedelmi és szakmai tevékenysége a fogyasztó (német) lakóhelyének tagállamára (például webhelyen keresztül) is irányul, akkor a fogyasztó tagállamának bírósága joghatósággal rendelkezik a jogvita elbírálására attól függetlenül, hogy az adásvételi szerződést interneten vagy személyesen kötötték-e meg.

A Bíróság egyértelműsítette a jogszabály tartalmát a C-32/12. számú ügyben, amelyben a kérelemhez kötöttség elvének alkalmazását vizsgálta egy fogyasztóvédelmi jogvitában, kimondva, hogy a kérelemhez kötöttség polgári eljárásjogi alapelvének merev alkalmazása az uniós fogyasztóvédelmi jog hatékony érvényesülését veszélyeztetheti. A vásárló az adásvételi szerződés felbontása, illetve a vételár visszafizetése iránt keresetet indított az illetékes spanyol bíróság előtt kellékszavatossági jogra hivatkozással. A bíróság álláspontja szerint azonban a hiba nem olyan mértékű, mint ami a szerződés felbontását és a vételár visszafizetését indokolná, legfeljebb a vételár megfelelő csökkentésére adna okot. A fogyasztási cikkek adásvételéről és a kapcsolódó jótállásról szóló uniós irányelv (1999/44/EK) szintén úgy rendelkezik, hogy amennyiben az átadott fogyasztási cikk hibája csekély mértékű, a fogyasztó nem állhat el a szerződéstől, legfeljebb

⁶⁴ C-218/12. 20. pont.

a vételár megfelelő leszállítását igényelheti. Az alapügy felperese azonban ilyen értelmű kereseti kérelmet a perben nem terjesztett elő, így az alapügyben eljáró spanyol bíróság, amelyet (a magyar bíróságokhoz hasonlóan) korlátoz a kérelemhez kötöttség elve, azzal a helyzettel találta szembe magát, hogy a rá nézve kötelező perjogi rendelkezések alapján a fogyasztó keresetét teljes egészében el kell utasítania, holott a vételár megfelelő csökkentésének nyilvánvalóan helye lenne. Ilyen körülmények között tette fel az alapügyben eljáró spanyol bíróság az Európai Bíróságnak azt a kérdést, hogy „a szigorú kérelemhez kötöttséget előíró eljárásjogi szabály összeegyeztethető-e az 1999/44/EK irányelv rendelkezéseivel”. Az Európai Bíróság ítéletében úgy foglalt állást, hogy bár a polgári eljárásjogi szabályok és elvek meghatározása a tagállamok hatáskörébe tartozik, ezek mégsem lehetnek olyanok, hogy a gyakorlatban lehetetlenné vagy aránytalanul nehézé tegyék az uniós jogok, így például az uniós fogyasztóvédelmi rendelkezésekből eredő jogosultságok teljes és hatékony érvényesülését. Az Európai Bíróság megállapította, hogy a fogyasztóvédelem magas szintjének biztosítását célzó uniós fogyasztóvédelmi rendelkezések hatékony érvényesülését sérti, ha a fogyasztóvédelmi jogvitában eljáró bíróság nem alkalmazhatja hivatalból a vételár csökkentésének lehetőségét függetlenül attól, hogy a felperes ilyen irányú kereseti kérelmet – akár másodlagos formában – előterjesztett-e. Az ítélet jelentősége abban foglalható össze, hogy az Európai Bíróság – legalábbis a fogyasztóvédelmi jogviták tekintetében – újabb „rést ütött” a kérelemhez kötöttség elvén, s a nemzeti bíróságok döntési lehetőségének kiterjesztésével kívánja az uniós fogyasztóvédelmi rendelkezések teljes és hatékony érvényesülését elősegíteni.⁶⁵ Ezt az értelmezést támasztja alá a Ptk. 6:161. §-a is, amely kimondja, hogy „a bíróság a jogosult kérelméhez nincs kötve, azaz a jogosult által megjelölt kellékszavatossági októl eltérhet, de nem kötelezhet olyan kellékszavatossági jog teljesítésére, amely ellen mindegyik fél tiltakozik”.

A C-509/11. számú ügyben a Bíróság a vasúti járatok késésével kapcsolatos jogvitával kapcsolatos kérdést vizsgált. A vasúti személyszállítást igénybe vevő utasok jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatban a 1371/2007/EK rendelet tartalmaz a tagállamokban közvetlenül, kötelezően alkalmazandó rendelkezéseket. A rendelet értelmében az utasok a szerelvény késése esetén – a késés mértékétől függően – a menetjegy árának részleges visszatérítésére tarthatnak igényt. A rendelet nem tartalmaz olyan szabályt, amelynek értelmében a vasúttársaságok *vis maior* esetén mentesülhetnek ezen kötelezettségük teljesítése alól. Mivel az osztrák vasúttársaság általános szerződési feltételei közé mégis olyan rendelkezést iktatott be, amely *vis maior* esetén kizárta a menetjegy árának visszatérítését, az osztrák

⁶⁵ A kérelemhez kötöttség kérdésében lásd még C-255/04, C-240/98, C-244/98, C-473/00, C-243/08, C-137/08. számú ügyek.

vasúttársaságok felügyeleti szerve határozatban kötelezte az ÖBB-Personenverkehr AG-t ezen szerződéses klauzula törlésére. A vasúttársaság az illetékes közigazgatási bíróság előtt keresettel támadta meg a felügyeleti szerv határozatát, s a bíróság az eljárás egyidejű felfüggesztésével előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult a luxembourgi testülethez, amely kimondta, hogy a *vis maior* sem lehet mentség a vasúti személyszállítást végző társaság számára az uniós rendeletben rögzített menetjegyár-visszatérítési kötelezettség teljesítése alól.⁶⁶

4. Az előzetes döntéshozatali eljárás szabályozása a régi és az új polgári perrendben

A magyar bírói gyakorlat esetében négy fő probléma nevesíthető az EU-jog alkalmazása során:⁶⁷

- a) az uniós jogot félreértik, azaz olyan esetekben is alkalmazzák, amelyeknek nincsen közösségi relevanciája;
- b) a magyar bírák igyekeznek a nehéz esetekből könnyű esetet faragni, hogy a szinte automatizált, begyakorolt ítélkezés mindennapi rutinjából ne essenek ki, ezért sokszor egyszerűen kikerülnek az uniós jogot, nehogy egy túl bonyolult ügygel találják magukat szembe;
- c) előfordul olyan eset is, amikor a bíró mintegy látja maga előtt az eljárás általa favorizált eredményét, és ehhez próbál valamilyen megfelelő szabályt találni;
- d) a bírónak az uniós irányelv szövegét, pontos tartalmát is vizsgálnia kell(ene) az átültetett magyar jogszabályra hivatkozásakor, azonban erre nem kerül sor.

A tagállami szabályozás keretét megadó irányelvek nem megfelelő átültetése esetén az állam kártérítési felelőssége megállapítható, mivel a tagállamoknak egy nyilvánvaló szabályozási kötelezettsége áll fenn, amelynek nem teljesítése esetén akár súlyos károkat is okozhat a jogalanyok vonatkozásában. Az Európai Bíróság a Frankovich-ügyben⁶⁸ és a Köbler-ügyben⁶⁹ megállapította, hogy a tagállam a közösségi jog megsértésével az állampolgároknak okozott kárt köteles megtéríteni, mert az nem tett eleget a közösségi hűsre kötelező klauzulában foglaltaknak, így e kötelezettsége megszegése következtében felelősség terheli

⁶⁶ C-509/11. számú ügy.

⁶⁷ Vess össze Pekár (2008): i. m. 184–191.

⁶⁸ C-6/90.

⁶⁹ C-224/01.

a károsulttal szemben, mert a közösségi hűségből, a közösségi joggal ellentétes magatartással okozott sérelmek reparációjának szükségessége is következik.⁷⁰

A fenti esetekben a bíró mérlegelési tevékenysége döntő tényező az uniós jog alkalmazása vagy annak mellőzése tekintetében, ez azonban nem minden esetben jut szerephez. Az Európai Unió Bírósága (a „Bíróság”) is elismerte az úgynevezett „tisztá esetek” (*clear cases*) létezését a CILFIT-ügyben: az uniós jogi rendelkezést már értelmezte vagy az uniós jog alkalmazása annyira egyértelmű, hogy nem hagy teret semmiféle észszerű kételynek a tekintetben, hogy a felmerült kérdést hogyan kell megválaszolni.⁷¹

Az előzetes döntéshozatali eljárás egy speciális, jogvédelmi jellegű együttműködési forma a nemzeti bíróságok és a Bíróság között az EUSZ 19. cikk (3) bekezdés *b*) pontja és az EUMSZ 267. cikke (korábbi EKSZ 234.) alapján. Célja az uniós jog egységes értelmezésének és alkalmazásának biztosítása.⁷² Bár az EUMSZ 267. cikke alapján a tagállami bíróságok előterjesztési kötelezettsége közvetlenül az uniós jogból fakad (*sui generis* eljárás),⁷³ az EU-hoz történt csatlakozásunkat követő Pp.-módosítás⁷⁴ három fontos szabállyal egészítette ki az EUMSZ 267. cikkét:

- a) rendelkezett a per tárgyalásának felfüggesztéséről;⁷⁵
- b) a fellebbezési jog kérdéséről;⁷⁶
- c) továbbá az elrendelő végzésnek az igazságügyért felelős miniszternek történő megküldéséről.⁷⁷

⁷⁰ Osztovits András: Az Európai Közösségek Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásának hatása a magyar polgári eljárásjogra. *Európai Jog*, 3. (2003), 2. 39.

⁷¹ C-283/81. CILFIT-ügy, lásd még BH 2017.22; BH 2008.271; BH 2007.377.

⁷² Gombos Katalin: *Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után*. Budapest, CompLex Kiadó, 2011. 222–223.

⁷³ A nemzeti bírók közvetlenül hivatkozhatnak az EUMSZ 267. cikkére és az EUB Eljárási Szabályzatának 19. cikkére, mivel az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése független a tagállami szabály lététől.

⁷⁴ RPP. 155/A. §.

⁷⁵ Az EUB Alapokmány 23. cikke is utal arra, hogy ebben az esetben a tagállami bíróság végzése az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése mellett az eljárás felfüggesztéséről is rendelkezik. A tárgyalást az rPp. 152. § (2) bekezdése és a Pp. 126. § *a*) pont alapján is felfüggesztheti a bíróság a Kúria a 3/2005. (XI. 14.) PK-KK közös véleményében is kifejtettre figyelemmel.

⁷⁶ Az előzetes döntéshozatali eljárás tárgyában hozott végzések ellen külön fellebbezésnek van helye az első- és a másodfokú eljárásban is. Pp. 130. § (3) bekezdés.

⁷⁷ A C-137/08. VB Pénzügyi Lízing ítélet 26–35. pontjaiban a Bíróság kifejtette annak fontosságát, hogy a minisztériumi szerv haladéktalanul értesüljön az előzetes döntéshozatali eljárásról, ezzel lehetővé téve a szükséges jogalkotási lépések megtételének kezdeményezését és a kormányzati álláspont képviselését jelentő észrevételezési jog gyakorlását a Bíróság előtti eljárásban.

Az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásának kezdeményezésére vonatkozó Pp.-szabályok⁷⁸ lényegében megegyeznek az rPp. szabályaival:⁷⁹ továbbra is a felek kérelmére vagy hivatalból kezdeményezheti a bíróság az előzetes döntéshozatali eljárást, de a felek ez irányú kérelme a bírót nem köti.⁸⁰ Új, illetve részben új szabály viszont az, hogy az e tárgykörben hozott végzését a bíróság maga is megváltoztathatja, és – szövegezésében új rendelkezésként – részletesen kitér a nemzeti bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmek előterjesztése tárgyában hozott végzésének kötelező tartalmi elemeire.⁸¹

Az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésével a nemzeti bíróság az előtte folyamatban lévő ügyben arra kér döntést az Európai Bíróságtól, hogy az uniós jog érvényes-e, illetve az ügyben alkalmazandó uniós jogot megfelelően értelmezi-e. Az előzetes döntéshozatali eljárás nem terjedhet ki a nemzeti bíróság előtt folyamatban lévő ügy tényeire, tényállására; az uniós jog és a belső jog összeegyeztethetőségére, koherenciájára; nem értelmezi a tagállam belső jogát.

A nemzeti bíróságok által előterjesztett előzetes döntéshozatal iránti kérelem elutasítása csak abban az esetben lehetséges:

- a) amennyiben nyilvánvaló, hogy az uniós jog értelmezése, amelyet a nemzeti bíróság kért, nem függ össze az alapeljárás tényállásával vagy tárgyával;
- b) vagy ha a szóban forgó probléma hipotetikus jellegű;⁸²
- c) és a Bíróság nem rendelkezik azon ténybeli és jogi elemek ismeretével, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a feltett kérdéseket hasznosan megválaszolja;⁸³
- d) vagy a nemzeti bíróság eljárása már befejeződött.

Ezen esetektől eltekintve a Bíróság főszabály szerint köteles határozni az uniós jog értelmezésére vonatkozóan előterjesztett kérdésekről.⁸⁴ E négy kizáró feltétel közül különösen a harmadik betartása nagy kihívás a Bíróság számára, hiszen a tagállami bíróság „hasznos választ”⁸⁵ vár el a Bíróságtól, olyat, amely a konkrét

⁷⁸ Pp. 130. § (1)–(3) bekezdés.

⁷⁹ RPP. 155/A. §.

⁸⁰ BH 2013.164.

⁸¹ Lásd az Európai Unió Bíróságának 2016/C 439/01. számú ajánlását.

⁸² BH 2008.304.

⁸³ Lásd C-344/04. számú IATA-ügyben 2006. január 10-én hozott ítélet 24. pont; C-415/93. számú Bosman-ügyben 1995. december 15-én hozott ítélet 61. pont; a C-105/94. számú Celestini-ügyben 1997. június 5-én hozott ítélet 22. pont és a C-355/97. számú Beck és Bergdorf ügyben 1999. szeptember 7-én hozott ítélet 22. pont.

⁸⁴ C-415/93. számú Bosman-ügyben 1995. december 15-én hozott ítélet 59. pont.

⁸⁵ A Bíróság a C-83/91. számú ügyben kimondott „hasznos válasz” doktrínáját alkalmazza, amely azt jelenti, hogy a bíróság döntésében olyan értelmezést ad, amely a konkrét ügyben a nemzeti

ügyben a nemzeti bíróság által érdemben felhasználható,⁸⁶ ráadásul a tagállami bíróságok is gyakran teszik fel úgy a kérdést, hogy „értelmezhető-e az uniós jogi norma akként, hogy azzal ellentétes az a nemzeti szabályozás, amely...”⁸⁷ szerepel az előterjesztésben. A kérdést előterjesztő bíróság feladata levonni a válaszból a következtetéseket, adott esetben eltekintve a szóban forgó nemzeti szabály alkalmazásától.

A Bíróság 2012/C 338/01. számon ajánlást tett közzé a nemzeti bíróságok előzetes döntéshozatal iránti kérelmei előterjesztésére vonatkozóan.

A Bíróság ítélete nem támadható meg, az végérvényesen dönti el a nemzeti bíró által előterjesztett jogkérdést. Jogorvoslatnak helye nincs, és a Bíróság döntése kötelező az előterjesztő bíróság számára.⁸⁸ Az előzetes döntés nemcsak az előterjesztő bíróságokra nézve kötelező, hanem az ugyanazon ügyben eljáró fellebbviteli bíróságokra is.⁸⁹ Ez abból adódik, hogy az előzetes döntéshozatali eljárásban a Bíróság jogkérdést vizsgál, a tényállás (elméletileg) pedig csak a jogkérdés azonosítására szolgál.⁹⁰ Az előzetes döntések esetén azonban a Bíróság nem számol feltétel nélkül kötelező hatállyal. A nemzeti bíróságnak tehát nem feltétlenül kell követnie a más ügyben hozott előzetes döntést, az előterjesztés joga ebben az esetben is fennmarad. Az előterjesztési jog fenntartása további funkciót is szolgál: megelőzi az uniós jog elmeredését, és új körülmények felmerülése esetén lehetőséget ad a tagállami bíróságoknak arra, hogy az uniós jog értelmezését igazítsák a felmerülő új igényekhez,⁹¹ ezért a Bíróság előzetes döntései főszabály szerint csak általánosságban irányadóak, de nem kötelezőek a tagállami bíróságokra nézve.⁹² Vannak azonban elvi erejű döntések, amelyek nemcsak az előterjesztéssel érintett ügyre, hanem valamennyi tagállami bíróság eljárásában kötelezőek (*erga omnes* hatály), aminek célja az uniós jog egységesen

bíróság által érdemben felhasználható. Ez elsődlegesen a konkrét ügyben felmerülő tények alapján történő értelmezést jelenti, amelyet azonban a Bíróság számos eseti döntésében kiterjesztett.

⁸⁶ C-83/91. számú ügy.

⁸⁷ A Bíróság az elvi kizártság ellenére – aktív jogfejlesztő tevékenysége alapján – a belső jog és az uniós jog viszonyáról is véleményt nyilvánít, ha a nemzeti bíróság az „értelmezhető-e az uniós jogi norma akként, hogy azzal ellentétes az a nemzeti szabályozás, hogy...” kérdésfeltevési formulát alkalmazza. Vess össze BH 2016.M.21; EBH 2005.1320.

⁸⁸ C-29/68.

⁸⁹ C-29/68.

⁹⁰ Blutman (2003): i. m. 379.

⁹¹ Blutman (2003): i. m. 381. Vess össze C-166/73. számú ügy.

⁹² Lásd részletesen Király Lilla: Az előzetes döntéshozatal a tagállami felelősség tükrében. In: Nocht Tibor – Bölskei János (szerk.): *Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 175–205; Király Lilla: Mely tagállami bíróságnak van előterjesztési kötelezettsége az előzetes döntéshozatali eljárásban az Európai Bírósághoz a polgári jogvitákban? *Jura*, 12. (2006), 2. 97–107.

való alkalmazása valamennyi tagállamban.⁹³ A másodlagos uniós jogforrás érvénytelensége tárgyában hozott ítéletek minden tagállami bírósági eljárásban kötelezőek, az uniós jog értelmezése viszont csak tény- és jogazonosság fennállása esetében.

A korábbi évtizedekben lefolytatott több száz előzetes döntéshozatali eljárás⁹⁴ eredményeképpen növekszik a közeledés a nemzeti és az uniós rendszerek által nyújtott jogi védelem között, másrészt az uniós és a nemzeti jogok egyre nagyobb mértékben hatnak kölcsönösen egymásra.⁹⁵

5. Összefoglalás

A római-germán jogrendszerek szerint „a joganyag önálló, zárt rendszert alkot, amelyben mindenfajta kérdés – legalábbis elméletben – egy létező jogszabály értelmezésével megoldható, ill. megoldandó”.⁹⁶ Ebből következően egyfelől a hatályban lévő jogi normák kereteibe törekszenek beleerőltetni a szóban forgó jogi szituációt, másfelől pedig úgynevezett követő (reflexív) jogalkotás alakult ki, azaz a jognak kell lépést tartania a társadalom változásaival.⁹⁷ A megfelelő jogi norma megtalálása azonban korántsem jelenti automatikusan a felmerülő vitás ügy megoldását: a jogszabály nem egy általánosan működő képletet kínál, amelybe mindig minden jogeset tényállása behelyettesíthető, és ily módon percek kérdése a megoldás megismerése. A jogszabály valójában keretet biztosít a jog alkalmazójának, amelyen belül maradva bizonyos diszkrecionális joga van, hiszen – hacsak nem akar a törvényhozó a túlzott kazuisztika hibájába esni, amely egyébként sem lehet soha kielégítően precíz – kénytelen valamiféle

⁹³ C-461/2003; C-166/73.

⁹⁴ Az előzetes döntéshozatali eljárás lényege a jogegységesség megőrzése a tagállamok bíróságai előtt folyó eljárások során, illetőleg annak biztosítása, hogy az összes tagállam belső bírósága egységesen értelmezze és alkalmazza a közösségi jogot. Vesd össze Mohai György: Az előzetes döntéshozatali eljárás és a Polgári Perrendtartás 2. *Cég és Jog*, 2003. október 15. 11–15; Jeney Petra: Az európai bíróságok. In Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Európai közjog és politika*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 392–476; Osztovits András: Az Európai Közösségek Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásának hatása a magyar polgári eljárásjogra, *Európai Jog*, 3. (2003), 2. 34–41.

⁹⁵ Az amszterdami szerződés óta három előzetes döntéshozatali eljárás létezik: a) az eredeti, vagyis az Európai Közösség alapító szerződése (római szerződés) 234. (ex-177.) cikkében írt a római szerződés IV. címéhez kapcsolódó; az amszterdami szerződéssel módosított (az EK-szerződés 68. cikkében szabályozott); valamint az Európai Unióról szóló szerződés 35. cikkében írt eljárás.

⁹⁶ Visegrádi Antal: A magyar jogi kultúráról. *Polgári Szemle*, 15. (2019), 4–6. 153–177.

⁹⁷ Vesd össze Simon Károly László: Az állítási kötelezettség és az állítási teher a polgári eljárásjogban. *Jura*, 12. (2006), 2. 73–81.

mozgásteret biztosítani a jogalkalmazó számára.⁹⁸ Talán ennek is köszönhetően a II. világháborút követően elinduló európai egységtörekvések és a különböző jogalkalmazói-bírói fórumok mindegyike az angolszász jellegzetességek felé mozdította el a tagállamok többségében hagyományos római-germán típusú jogrendszereket.

Az Európai Unió Bírósága ítélezésében és az Emberi Jogok Európai Bíróságának jogalkalmazásában rendkívül nagy szerepe van a *precedenseknek*. A rendkívüli tömegű, összetett pozitív joganyag mögött szükségszerűen ott áll a korábbi döntések halmaza. Ezeknek a bíróságoknak a működése elképzelhetetlen lenne az eseti döntések vizsgálata és elemzése nélkül, elég csak például az ügyek elfogadhatóságának vizsgálatára⁹⁹ gondolnunk, amelynek elveit tulajdonképpen a precedensek nyomán munkálták ki. Az figyelhető meg tehát, hogy a kontinentális és az angolszász jogrendszerek eljárásjogban tapasztalható közeledése mellett a közös, európai szintű bírászkodás különböző színterein szinte spontán módon az anyagi jogi precedensek követésének modellje alakult ki, terjedt el.¹⁰⁰

Az angolszász és a kontinentális jogrendszerek közelítése eredményeként olyan vegyes rendszer van kialakulóban, amely a jó gyakorlat (*good practice*) átvételével a lehető legjobb megoldások kidolgozására és az egyes jogcsaládok közötti határok lebontására törekszik.¹⁰¹ Erre kiváló példa a német (d)ZPO 2001. évi módosítása, az úgynevezett Stuttgart-modell bevezetésével, amellyel a német jogalkotó az észszerű időn belüli (gyors) eljárás megvalósítására az angolszász polgári eljárásjogi modellt választotta példának. Ez a modell annyira sikeresnek bizonyult, hogy nemcsak a pereket rövidítette le drasztikusan (átlagban három hónapra), de rendkívül eredményesnek is bizonyult a jogvitát lezáró döntések tekintetében is: az ebben az eljárásban született döntések ellen jóval kevesebbszer fellebbeznek, mint a tradicionális német polgári eljárásban hozott döntések esetében.¹⁰²

A bírói jogfejlesztés legfontosabb funkciója, hogy megtalálja a hidat az általános elvek, értékek, eszmények szférája, valamint a jog birodalma között, biztosítva ezáltal a jogrendszer öntörvényű, szerves fejlődését és szabályainak hatékony

⁹⁸ Vesd össze Kaszás (2008): i. m. 157–177.

⁹⁹ A Bíróság az előzetes döntéshozatali eljárás keretében elé kerülő jogvitákban azt is vizsgálja, hogy megfelelő jogorvoslat áll-e a felek rendelkezésre a tagállami jogokban (például *compensation, interim relief, restitution*), ennek a vizsgálatára kétfajta tesztet alkalmaz, az egyik az *adequacy test*, a másik a *minimum effectiveness test*, amelyet más néven *non-impossibility* tesztnek is hívnak.

¹⁰⁰ Vesd össze Pekár (2008): i. m. 184–191.

¹⁰¹ A jog „globalizációjára” lásd részletesen Dobai Sándor: Globalizáció és jog. *Jura*, 14. (2008), 2. 7–16. A kontinentális és az angolszász jog összehasonlítását lásd részletesen Metzinger Péter: *Summum ius summa iniuria*, avagy a jog joga. *Jura*, 12. (2006), 2. 41–53.

¹⁰² Czoboly (2014): i. m. 32, 33, 44, 82, 158, 171.

érvényesülését. Így ha egy jogrendszerben a jogalkotás átmenetileg megnehezül, a bíróság válhat azon fórummá, ahol a jog fejlődik, új jogelvek születnek és telnek meg tartalommal, ahol új jogi megoldások formálódhatnak. Minél bonyolultabb és nehezebb a jogalkotás, minél több a joghézag, és minél nagyobb az általános, homályos tartalmú szabályok száma az adott jogrendszerben, annál inkább szükség van a bíróságok ezen jogfejlesztő tevékenységére.¹⁰³

Álláspontom szerint – az angol perjog mintájára – javasolt, hogy a törvény minden egyes szakaszához egy úgynevezett gyakorlati útmutató (*practice direction*, továbbiakban PD) tartozzon. A PD-k azzal a céllal egészítik ki az angol polgári eljárásjogi szabályokat (CPR), hogy magyarázzák és értelmezzék, illetve részletesen kifejtsek annak szabályait, vagy konkrét gyakorlati útmutatással lássák el a gyakorló jogászokat.¹⁰⁴ Ez nem kommentár volna, mert az Magyarországon inkább elméleti, mint gyakorlati vonatkozású (azaz vagy egyetért az abban leírtakkal a jogalkalmazó, vagy sem), hanem egy, a Pp. gyakorlati alkalmazását segítő, jogeseteket magyarázó, mindenkire nézve kötelező, az egyes szakaszokhoz rendelt értelmezés, mert „az ítélet kiszámíthatósága és ezzel összefüggésben a jogbiztonság éppen olyan fontos, mint a gyors eljárás”.¹⁰⁵ Ez az oktatásban is jelentős mértékben segítené a hallgatók felkészülését.

A bírónak képesnek kell lennie a méltányosság, törvényesség, pártatlanság, egyenlő elbánás, észszerű időtartam és tisztességes eljárás keretében „igazságosan” dönteni az ügyben.¹⁰⁶ A gyakorló jogászt nem a filozófiai (pszichológiai, szociológiai stb.) értelemben vett igazság(osság), hanem a tények és azok konzekvenciái érdeklik.¹⁰⁷ A fél pedig akkor lát bírójában igazságszolgáltatót, ha azt nem lehet hamis előadásokkal félrevezetni.¹⁰⁸ Az igazságkiderítés tételezett céljának egyedüli szankciója – az rPp. és a Pp. alapján is – valójában a fellebbviteli fórumok hatályon kívül helyező határozataiban érhető tetten: a kellően fel

¹⁰³ Fülöp Botond: A közösségi jog létrejötté, fejlődése, különös tekintettel az Európai Bíróság jogfejlesztő tevékenységére. *Jogi Fórum*, 2001. november 21.

¹⁰⁴ Nyilas (2011): i. m. 49.

¹⁰⁵ Nyilas (2011): i. m. 78.

¹⁰⁶ Kiss Daisy a fair eljárás követelményeit a bíróság előtti egyenlőségben, a kétoldalú meghallgatás elvében, az igazságos tárgyaláshoz való jogban, a bíró személyes függetlenségében, a pártatlan ítélkezésben, az ügyek észszerű időn belüli elbírálásában, a jogalkotásban, a jogalkalmazásban, a jogalkalmazó és a jogalkotó kártérítési felelősségében látja. Vess össze Kiss Daisy: A fair eljárás. In Papp Zsuzsanna (szerk.): *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 117–140.

¹⁰⁷ Virág Csaba: Az alaki igazságosságot előtérbe helyező fair eljárás nem zárja ki a jó és helyes döntés lehetőségét. In Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG–ORAC, 2014. 363.

¹⁰⁸ Zlinszky Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra*. Budapest, Athenaeum, 1875. 29.

nem tárt tényállásokra, a nem kielégítő tájékoztatási kötelezettségre hivatkoznak a másodfokú és a felülvizsgálati eljárásban ítélező bírák, és határozataikban az érvelésük tartalma főként az „igazság érzésében” ragadható meg.¹⁰⁹ A jogvitarendezés akkor igazságos, ha egy személy részére az abban való bármilyen pozícióban való részvétel azonosan vállalható, így például alperesként helyzetét nem látja kedvezőtlenebbnek, mint felperesként a bíróság esetleges „segédkezését” élvezve.¹¹⁰ Szembe kell néznünk azzal a szomorú ténnyel, hogy az igazság kiderítésének kérdése csak a kontinentális jogrendszer országokban jelent ilyen nagy problémát, az angolszász országok esetében fel sem merül, hogy az igazság nem kerül(het) napvilágra, ez pedig elsősorban az angolszász gondolkodásmód,¹¹¹ másodsorban pedig az amerikai és az angol polgári perrendtartások érdeme.

Az egyes nemzetekhez köthető jogi kultúra vagy jogászai gondolkodásmód tekintetében a magyar jogbölcselet-tudomány arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jogászai formalizmust („fogalmi jogászat”, „betűjogtudomány”, *Buchstabenjurisprudenz*) képviselő formális-rendszerező német jogtudomány szemben áll a jogesetet minden szempontból föltáró és a bíró kétségeit az ítéletben kifejezésre juttató angolszász gondolkodásmóddal. A „magyar világnézet általában nem hajlamos a formális logikai beállítódásra”, mivel a hagyományos jogászai gondolkodásunk – hasonlóan az angolszászhoz – igen távol áll ettől a jogszemlélettől: „legnagyobb jogászaink: Verböczy, Deák Ferenc, Grosschmid Béni közismerten állást foglaltak a magyar szellemnek szerintük is idegen fogalmi jogászáttal szemben.”¹¹²

Egyetértve Bencze Mátyás véleményével, a problémák gyökere pontosan a magyar bíróságok formalista attitűdjére vezethető vissza. Ennek egyik megjelenési formája az, amikor

- a) a bíróságok mindenáron ragaszkodnak a jogszabályok betűjéhez vagy a már ismert BH szerinti joggyakorlatukhoz, és akkor is az eset konkrétségéhez „legközelebb eső” (alacsonyabb szintű) jogszabály vagy a BH alapján hoznak döntést ahelyett, hogy tágabb kontextusban vizsgálnák

¹⁰⁹ Virág (2014): i. m. 363; A Kúria Polgári Kollégiuma Joggyakorlat-Elemző Csoport: Összefoglaló vélemény. A perorvoslati bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlat. Budapest, 2013. december 2.

¹¹⁰ Haupt Egon: Perrend és bizonyítás. In Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG–ORAC, 2014. 475; Gadó Gábor: Az eljárási igazságosság a polgári perben. *Magyar Jog*, 47. (2000), 1. 19.

¹¹¹ Az angolszász szemlélet alapján a törvények igénylik a jogalkalmazói „megerősítést”, a gyakorlatát válást, hogy valóban jogi jellegűeknek legyenek elismerhetők. Vesd össze Szmodis Jenő: A jogelvek néhány jogelméleti kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 70. (2015), 4. 206–218.

¹¹² Szabó József *Hol az igazság?* című tanulmányát idézi Szabadfalvi József. Szabadfalvi József: A „jogászai formalizmus” kritikája. Szabó József a jogászai gondolkodás „uralkodó” felfogásáról. *Magyar Jog*, 66. (2019), 5. 303.

- a felmerült jogi problémát, illetve figyelembe vennék az újabb esetek megkülönböztető sajátosságait, és innovatívabb megoldásokra törekednének;
- b) másrészt a bírák elegendőnek tartják, ha érvelésükben egy jogi normára hivatkoznak, az indokolásban nem mindig teremtenek jogi kapcsolatot a hivatkozott jogszabályi rendelkezés és a tényállás összevetése során meghozott döntés között;¹¹³
- c) a határon átnyúló jogvitákban – főként a joganyag mennyiségére tekintettel – a magyar bírák számára nehézséget okoz a belső jog és az uniós jog előírásainak párhuzamos figyelembevétele is, ezért formális indokokra hivatkozással megkerülik az uniós jog alkalmazását, vagy éppen túlságosan leegyszerűsítve alkalmazzák;
- d) a formalizmussal rendszerint együtt jár az is, hogy a bírák nem alkalmazzák a vonatkozó jogszabály mögötti alkotmányos és más igazoló elveket;
- e) a magyar bíró sokszor azért nem vizsgálja, a magyar jogszabály az európai jogba ütközik-e, mert a vonatkozó magyar jogi norma deklarálta, hogy az megfelel az uniós jognak.¹¹⁴

A jogbiztonság, az ítékezésbe vetett bizalom az antiformalista ítékezés megerősítését igényelné, ami a jogi érvelés igényességének és a bírák saját, pillanatnyi vélekedésén – bírói bölcsességgel történő – felülemelkedését jelentené.¹¹⁵ Ennek hivatkozási alapja lehetne az Alaptörvény 28. cikke, amely kimondja, hogy

„[a] bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambuluma, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

Vitathatatlan tény, hogy az EU-jog erőteljes hatással van a tagállami anyagi és eljárásjogi jogalkalmazásra, és ez a tendencia folyamatosan erősödik a belső piac négy gazdasági alapszabadságának érvényesülésére tekintettel. A cél egy olyan magyar polgári eljárás kialakítása, amelyben a feleknek monopóliumaik és kötelezettségeik vannak, amiket a felek és jogi képviselőik – együttműködési kötelezettségük gyakorlásával – a bíró vigyázó tekintete mellett gyakorolhatnak, és a tagállami és a határon átnyúló jogértelmezés, jogalkalmazás szervesen

¹¹³ Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok, jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítékezésben*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011. 169.

¹¹⁴ Bencze (2011): i. m. 170–171.

¹¹⁵ Bencze (2011): i. m. 76, 169–170.

kiegészíti egymást annak érdekében, hogy az igazság napvilágra kerüljön. „Az igazság kérdése pedig nem jogi, nem logikai, nem etikai, nem metafizikai, hanem mélylélektani probléma.”¹¹⁶

Felhasznált szakirodalom

- Badó Attila: Az Egyesült Államok jogrendszere. In Badó Attila – Loss Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Budapest, Nyitott Könyv Kiadó, 2003. 77–109.
- Beck Salamon – Névai László (szerk.): *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1959.
- Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok, jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélezésben*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2011.
- Blutman László: *EU-jog a tárgyalóteremben. Az előzetes döntéshozatal*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2003.
- Canor, Iris: *The Limits of Judicial Discretion in the European Court of Justice*. Baden-Baden, Nomos, 1998.
- Czoboly Gergely: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*. PhD-dolgozat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014.
- Dobai Sándor: Globalizáció és jog. *Jura*, 14. (2008), 2. 7–16.
- Ehrich, Eugen: *Grundlegung der Soziologie des Rechts*. München–Leipzig, Duncker und Humblot, 1913.
- Fülöp Botond: A közösségi jog létrejötte, fejlődése, különös tekintettel az Európai Bíróság jogfejlesztő tevékenységére. *Jogi Fórum*, 2001. november 21. Online: www.jogiforum.hu/publikaciok/51.1.0
- Gadó Gábor: Az eljárási igazságosság a polgári perben. *Magyar Jog*, 47. (2000), 1. 18–43.
- Gombos Katalin: *Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után*. Budapest, CompLex Kiadó, 2011.
- Gombos Katalin: *Az Európai Unió jogának alapjai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2012.
- Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014a.
- Gombos Katalin: *The Methods of Judicial Protection in the European Union*. Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2014b.
- Gombos Katalin: Harmonisation of Procedural Law vs Procedural Autonomy of the Member State. *Studia Iuridica Cassoviensia*, (2018), 6. 24–32.
- Gombos Katalin: Europeanisation Effects in the Court Jurisprudence. *International and Comparative Law Review*, 19. (2019), 1. 261–275. Online: <https://doi.org/10.2478/iclr-2018-0059>
- Haupt Egon: Perrend és bizonyítás. In Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG–ORAC, 2014. 474–489.
- Jeney Petra: Az európai bíróságok. In Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Európai közjog és politika*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 392–476.
- Kaszás Ágnes: A bírói mérlegelés kérdései egy monográfia tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 4. (2008), 1. 157–177.
- Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Király Lilla: Az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásának kezdeményezése az eljárásra hatáskört biztosító rendelkezések alapján. *Bíróági Döntések Tára*, (2004), 11. 47–52.

¹¹⁶ Szabadfalvi (2019): i. m. 303.

- Király Lilla: Az előzetes döntéshozatal a tagállami felelősség tükrében. In Nocht Tibor – Bölskei János (szerk.): *Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 175–205.
- Király Lilla: Mely tagállami bíróságnak van előterjesztési kötelezettsége az előzetes döntéshozatali eljárásban az Európai Bírósághoz a polgári jogvitákban? *Jura*, 12. (2006), 2. 97–107.
- Kiss Daisy: A fair eljárás. In Papp Zsuzsanna (szerk.): *A magyar polgári eljárásjog a kilencvenes években és az EU jogharmonizáció*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 117–140.
- Koncepció a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvénynek az elektronikus eljárás bevezetését és a perek gyorsítását célzó módosításáról. Igazságügyi és Rendészeti Miniszter IRM/CGKFO/2007/FJSZ/128. 2007. január.
- Kondorosi Ferenc: Európai és más jogi kultúrákról. *Jura*, 19. (2013), 1. 37–50.
- Kozmáné Váradiné Katalin: A jog és az igazság szolgáltatában. *Kelet-Magyarország*, 2015. július 18. Online: www.kelet.hu/megyei-korkep/2015/07/17/a-jog-es-az-igazsag-szolgalataban.kelet
- Környei Máttyás: Interjú Varga Istvánnal a 2018. január 1-én hatályba lépő új Polgári perrendtartási kódexről. *Ars Boni*, 2017. április 27. Online: <http://arsboni.hu/interju-varga-istvannal-2018-január-1-en-hatalyba-lepo-uj-polgari-perrendtartasi-kodexrol/>
- A Kúria Polgári Kollégiuma Joggyakorlat-Elemző Csoport: Összefoglaló vélemény. A perorvoslati bíróságok hatályon kívül helyezési gyakorlata. Budapest, 2013. december 2. Online: www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglvelemen.pdf
- Metzinger Péter: Summum ius summa iniuria, avagy a jog joga. *Jura*, 12. (2006), 2. 41–53.
- Mohai György: Az előzetes döntéshozatali eljárás és a polgári perrendtartás 2. *Cég és Jog*, 2003. október 15. 11–15.
- Muzsalyi Róbert: Az EU-jog hatása a magyar polgári eljárásjogra. *Magyar Jog*, 62. (2015), 6. 348–358.
- Nyilas Anna: *A polgári per egyszerűsítésének és gyorsításának eszközei az európai jogrendszerekben, különös tekintettel a kis értékű követelésekre vonatkozó eljárásokra*. PhD-értekezés. Debrecen, Debreceni Tudományegyetem, 2011.
- Osztovits András: Az Európai Községek Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásának hatása a magyar polgári eljárásjogra. *Európai Jog*, 3. (2003), 2. 34–41.
- Pekár Tamás: Beszámoló az Európai jog és jogfilozófia című konferenciáról. *Iustum Aequum Salutare*, 4. (2008), 1. 184–191.
- Simon Károly László: Az állítási kötelezettség és az állítási teher a polgári eljárásjogban. *Jura*, 12. (2006), 2. 73–81.
- Simon Károly László: *Tartásdíjigények érvényesítése határok nélkül*. Budapest, HVG–ORAC, 2018.
- Szabadfalvi József: A „jogászai formalizmus” kritikája – Szabó József a jogászai gondolkodás „uralkodó” felfogásáról. *Magyar Jog*, 66. (2019), 5. 299–304.
- Szentes Barbara: A szubjektum szerepe a bírói döntéshozatalban. *Studia Iuvenum Iurisperitorum*, (2012), 6. 11–24.
- Szmodis Jenő: A jogelvek néhány jogelméleti kérdéséről. *Jogtudományi Közöny*, 70. (2015), 4. 206–218.
- Virág Csaba: Az alaki igazságosságot előtérbe helyező fair eljárás nem zárja ki a jó és helyes döntés lehetőségét. In Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG–ORAC, 2014. 362–377.
- Visegrády Antal: A magyar jogi kultúráról. *Polgári Szemle*, 15. (2019), 4–6. 153–177. Online: <https://doi.org/10.24307/psz.2019.1211>
- Zlinszky Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári eljárásban, tekintettel a jogfejlődésre és a különböző törvényhozásokra*. Budapest, Athenaeum, 1875.

Felhasznált jogesetek

- N. V. Algemene Transport en Expeditie Onderneming van Gend & Loos társaság és a holland adóhatóság C-26/62. sz. ügyben 1963. február 5-i ítélet, (Van Gend en Loos-ügy), (ECLI:EU:C:1963:1)
- Milch-, Fett- und Eierkontor GmbH v. Hauptzollamt Saarbrücken C-29/68. sz. ügy, 1969. június 24-i ítélet (ECR 1969 00165, ECLI:EU:C:1969:27)
- Rheinmühlen-Düsseldorf v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel C-166/73. sz. ügy, 1974. január 16-i ítélet (ECR 1974 00033, ECLI:EU:C:1974:3)
- Srl CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v. Ministry of Health 283/81. sz. ügyben, 1982. október 6-i ítélet (CILFIT-ügy), (ECR 1982-03415, ECLI:EU:C:1982:335)
- Andrea Francovich és az Olasz Köztársaság, valamint Danila Bonifaci és társai és az Olasz Köztársaság a C-6/90. és a C-9/90. sz. egyesített ügyekben 1991. november 19-i ítélet (Frankovich-ügy), (ECR 1991 I-05357, ECLI:EU:C:1991:428)
- Wienand Meilicke v. ADV/ORG A. Meyer AG C-83/91. sz. ügy, 1992. július 16-i ítélet (ECR 1992 I-04871, ECLI:EU:C:1992:332)
- Union royale belge des sociétés de football association ASBL és Jean-Marc Bosman között, a Royal club liégeois SA és Jean-Marc Bosman, az SA d'économie mixte sportive de l'union sportive du littoral de Dunkerque, az Union royale belge des sociétés de football association ASBL, az Union des associations européennes de football (UEFA) között, valamint az Union des associations européennes de football (UEFA) és Jean-Marc Bosman között C-415/93. sz. ügyben 1995. december 15-i ítélet (ECR 1995 I-04921, EBHT 1995., I-4921. o.)
- Ditta Angelo Celestini v. Saar-Sektkellerei Faber GmbH & Co. KG. C-105/94. sz. ügyben 1997. június 5-i ítélet (ECR 1997 I-02971, ECLI:EU:C:1997:277)
- Landesgrundverkehrsreferent der Tiroler Landesregierung v. Beck Liegenschaftsverwaltungsgesellschaft mbH und Bergdorf Wohnbau GmbH, in liquidation C-355/97. sz. ügy, 1999. szeptember 7-i ítélet (ECR 1999., I-04977, ECLI:EU:C:1999:391)
- Océano Grupo Editorial SA kontra Roció Murciano Quintero (C-240/98. sz. ügy) és Salvat Editores SA kontra José M. Sánchez Alcón Prades (C-241/98. sz. ügy), José Luis Copano Badillo (C-242/98. sz. ügy), Mohammed Berroane (C-243/98. sz. ügy) és Emilio Viñas Feliú (C-244/98. sz. ügy) C-240/98. sz. 2000. június 27-i ítélet (ECR 2000 I-04941, ECLI:EU:C:2000:346)
- Cofidis SA v. Jean-Louis Fredout C-473/00. sz. ügy, 2002. november 21-i ítélet (ECR 2002 I-10875, ECLI:EU:C:2002:705)
- Gaston Schul Douane-expéditeur BV v. Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit C-461/03. sz. ügy, 2005. december 6-i ítélet (ECR 2005 I-10513, ECLI:EU:C:2005:742)
- The Queen, az International Air Transport Association és az European Low Fares Airline Association kérelmére kontra Department for Transport C-344/04. sz. ügy, 2006. január 10-i ítélet (ECR 2006 I-00403, EBHT 2006 I-00403)
- Az Európai Községek Bizottsága kontra Francia Köztársaság C-255/04. sz. ügy, 2006. június 15-i ítélet (ECR 2006 I-05251, ECLI:EU:C:2006:401)
- CARTESIO Oktató és Szolgáltató bt. C-210/06. sz. ügy, 2008. december 16-i ítélet (ECR 2008 I-09641, ECLI:EU:C:2008:723)
- Pannon GSM Zrt. kontra Sustikné Győrfi Erzsébet C-243/08. sz. ügy, 2009. június 4-i ítélet (ECR 2009 I-04713, ECLI:EU:C:2009:350)
- VB Pénzügyi Lízing Zrt. kontra Ferenc Schneider C-137/08. sz. ügy, 2010. november 9-i ítélet (ECR 2010 I-10847, ECLI:EU:C:2010:659)
- ÖBB-Personenverkehr AG C-509/11. sz. ügy, 2013. szeptember 26-i ítélet (ECLI:EU:C:2013:613)

Lokman Emrek kontra Vlado Sabranovic C-218/12. sz. ügy, 2013. október 17-i ítélet
(ECLI:EU:C:2013:666)

Európai Bizottság kontra Magyarország C-392/15. sz. ügy, 2017. február 1-i ítélet
(ECLI:EU:C:2017:73)

BH 2008.304. BH 2016.M.21; EBH 2005.1320.

1/2009. (VI. 24.) PK KK közös vélemény

2/2011. (XII. 12.) PK vélemény

Köblös Adél

Gondolatok a tárgyalásról polgári perekben

1. A tárgyalás szerepének és jelentőségének változásai a polgári perben

1.1. *Mire jó a tárgyalás?*

A tárgyalás a peres eljárás legfontosabb, legjelentősebb szakasza¹ – olvashattuk több, még a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: 1952. évi Pp.) alapján készült tankönyvben, egyetemi jegyzetben. A szerzők terjedelmes fejezetben, részekben bontották ki a tárgyalás fogalmát, szerepét, menetét stb. Azóta a helyzet változott: a tárgyalás lekerült a piedesztálról. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) elfogadásával a figyelem az elsőfokú eljárásban érvényesülő osztott perszerkezet felé fordult.² Ennek ellenére továbbra is vallom: a tárgyalás a peres eljárás legfontosabb szakasza, legyen az osztott vagy egységes. Létét alkotmányos és nemzetközi egyezményekben deklarált alapjog védi.

De mi is a tárgyalás, mi a szerepe a polgári perben? Az 1952. évi Pp.-hez kapcsolódó hazai jogirodalomban fellelhető fogalommeghatározásokban közös elem volt, hogy a tárgyalás nem más, mint a bíróság ülése. Azt is azonosan emelték ki az értekezések, hogy a tárgyalás során teljesednek ki az alapelvek,

¹ Kiss Daisy: A tárgyalás. In Németh János (szerk.): *Magyar polgári perjog I.* Budapest, Ligatúra, 1993. 352; Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog.* Budapest, Osiris Kiadó, 2012. 236; Nagy Andrea: A tárgyalás. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári perjog – Általános rész.* Budapest, KJK-Kerszöv, 2003. 203.

² Az eddig megjelent tankönyvekben, kommentároknak már nem találkozhatunk a tárgyalás fogalmának, céljának, szerepének ily részletekbe menő meghatározásával [lásd például Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018; Udvary Sándor (szerk.): *Polgári eljárásjog – a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény alapján.* Budapest, Patrocinium Kiadó, 2018; Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.* Budapest, Magyar Közlöny, 2017; Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja.* Budapest, HVG–ORAC, 2018].

különösen a felek egyenjogúsága, a kétoldalú meghallgatás,³ a szóbeliség, a nyilvánosság, a közvetlenség és az anyanyelv használata. Tartalmát illetően már némi szóródás volt megfigyelhető az egyes álláspontok között, mert volt, aki a felek kétoldalú meghallgatására,⁴ míg más a tényállás felderítésére és a bizonyítékok összegyűjtésére⁵ helyezte a hangsúlyt, és volt, ahol az érvényesíteni kívánt jogok meghatározása is felbukkant.⁶

Abban, ahogyan manapság hazánkban a tárgyalásról gondolkodunk, meghatározó szerepe volt az 1911. évi I. törvénycikkkel elfogadott polgári perrendtartásnak (a továbbiakban: 1911. évi Pp.), illetve az annak mintájául szolgáló kódexeknek és az azokat megihlető filozófiának. Kengyel Miklós akadémiai doktori értekezésén alapuló, *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*⁷ című monográfiája is figyelmet szentel a tárgyaláson kiteljesedő alapelvek, úgymint a nyilvánosság, a szóbeliség, a közvetlenség és a szabad bizonyítás történeti fejlődése bemutatásának. Jelen tanulmányban nem célom az említett elvek mélyére nézni, épp ellenkezőleg, csupán arra kívánok rámutatni, hogy a francia forradalom által elindított átalakulás előtérbe helyezett egy olyan polgári pert, ahol a szóbeli tárgyalás a jogvita elbírálásához vezető eljárás szükségképpeni eleme, a legfontosabb szakasza.

A magam részéről a tárgyalást a bíróság olyan nyilvános ülésének tartom, ahol megtörténik a felek kétoldalú szóbeli meghallgatása és a közvetlenség biztosításával a bizonyítás felvétele. A tárgyalás a helye és módja (mintegy foglalata⁸) egyes eljárási cselekmények lefolytatásának, amelyek közül a két legjelentősebb: a felek meghallgatása és a bizonyítás. Habár ezek is folyhatnak tárgyaláson kívül, ennek kivételesnek, egyéb célok és érdekek által indokoltnak kell lennie.

³ Magyary és Nizsalovszky tankönyve szerint a kétoldalú meghallgatás nem más, mint hogy a bíróság azon múltbeli tényekről, amelyek a jogvédelem alapjául szolgálnak, minden más forrást megelőzően a felek ajakáról győződjék meg. Ha az egyik fél a peres kérdés szempontjából jelentős múltbeli tényt állít, akkor az erről való állásfoglalás előtt a másik felet meghallgatja, illetve számára a meghallgatásra alkalmat nyújt. Amennyiben valamely múltbeli tényről a bíróság máshonnan (például a tanúk kihallgatása során) szerez tudomást, akkor e tekintetben a bírónak meg kell hallgatnia mind a két fél véleményét. Ez a bizonyítás feletti észrevételezés. Magyary Géza – Nizsalovszky Endre: *Magyar polgári perjog*. 3. kiadás, Budapest, Franklin-Társulat, 1939. 245.

⁴ „A tárgyalás elsődleges célja a kétoldalú meghallgatás lehetőségének biztosítása...” Kengyel (2012): i. m. 236.

⁵ Nagy (2003): i. m. 203.

⁶ Kiss (1993): i. m. 352.

⁷ Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 32–39, 49–53.

⁸ Vagy ahogy Szabó Imre fogalmazott: „tevékenységi forma”. Szabó Imre: A tárgyalás és a határozatok. In: Osztovits András (szerk.): *Polgári eljárásjog I. – A polgári per általános szabályai*. Budapest, HVG–ORAC, 2013. 237.

A tárgyaláson a kétoldalú meghallgatás és a bizonyítás lefolytatása – főszabály szerint – a nyilvánosság előtt zajlik. Ez az igazságszolgáltatás mint hatalmi ág társadalmi ellenőrzésének legfőbb eszköze. Az eljárás nyilvánossága – legalábbis jelenleg – legfeljebb addig terjed, amíg maga a tárgyalás és az ítélet kihirdetése. Így minél több eljárási cselekményt teljesítenek érdemben a tárgyaláson, annál inkább képes a nyilvánosság a feladatát betölteni. Miként Magyary és Nizsalovszky fogalmazott: „Valóban kétségtelen, hogy a nyilvánosságnak az igazságszolgáltatás jóságára igen nagy a befolyása. [...] A nyilvánosság egyike a leghatályosabb alkotmányjogi biztosítékoknak.”⁹ A nyilvánosság annyiban befolyásolja azt, hogy mi zajlik a tárgyaláson, hogy a pszichére hatva képes a jogi rendelkezések által kijelölt mederben tartani a per menetét és a korrekt emberi kapcsolatoknak megfelelő keretek közt a résztvevők viselkedését.

1.2. A tárgyalás szerepének hullámai

A tárgyalás peren belüli szerepének bővítése a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság kiteljesedésének, míg szűkítése az említett elvek korlátozásának irányában hat. A tárgyalás háttérbe szorul, ha az eljárás lebonyolításának fő formájává az írás (iratváltás) válik, és erősödik a szóbeliség hangsúlyozásával. Amellett, hogy a kommunikáció e két formája a perben mindig egymás mellett van jelen, arányuk a történelem során folyamatosan változott.¹⁰

A polgári törvénykezési rendtartásunk¹¹ a mai értelemben felfogott tárgyalást nem ismerte: a felek kétoldalú „meghallgatása” nem szóban, hanem írásban folyt, lényegében bírói közreműködés nélkül. A bíróság az ügynek az iratokból történt megismeréséről nyilvános előadáson szóban adott számot, ahol a felek nyilatkozattételi, észrevételezési jogot nem kaptak. Az 1911. évi Pp. szakított ezzel az írásbeli perrel, és kiszélesítve a sommás eljárásokban¹² már „kipróbált” szóbeliséget és közvetlenséget, a nyilvános (és két részre, a perfelvételi és érdemleges tárgyalásra osztott) tárgyalást tette a szóbeli nyilatkozatok előadásának és a bizonyítás felvételének fő színterévé. A törvény későbbi módosítása során mégis erősítették az írásbeliség szerepét.

Az 1952. évi Pp. továbbra is kiemelt jelentőséget szánt a tárgyalásnak, amelyet – szemben az 1911. évi Pp.-vel – egységes egészként szabályozott. A per eldöntése alapjául a tárgyalás részévé tett nyilatkozatok szolgálhattak (beleértve

⁹ Magyary–Nizsalovszky (1939): i. m. 304.

¹⁰ Magyary–Nizsalovszky (1939): i. m. 248.

¹¹ 1868. évi LIV. törvénycikk.

¹² 1893. évi XVII. törvénycikk.

azt is, amit eredetileg írásba foglalva nyújtottak be, és az ismertetése vagy felolvasása révén vált a tárgyalás részévé¹³), bizonyítás – főszabályként – a tárgyaláson folyt. A perrendtartás nem nevesítette az alapvető elvek körében a szóbeliséget és közvetlenséget, de a tankönyvek, jegyzetek utaltak rá, hogy azok a törvény rendszeréből, az egyes jogintézmények szabályozásából nyilvánvalóan kitűnnek.¹⁴

A hatályos Pp. több ponton is csökkentette a tárgyalás korábbi meghatározó szerepét. Míg az 1952. évi Pp. alapján a tárgyalás menetének egyik legfontosabb, a per kontradiktórius jellegét megadó, a felek kétoldalú meghallgatását megvalósító eleme a szóváltás volt, addig a hatályos Pp. szerint a szóváltás részben vagy teljes egészében írásban, tárgyaláson kívül zajlik. Ennek eszközei a keresetlevél és az írásbeli ellenkérelem, a perfelvételi szakban a bíróság döntése alapján a válaszirat és a viszontválasz, az érdemi tárgyalási szakban a kereset- és az ellenkérelem-változtatás. Ha a bíróság tart is perfelvételi tárgyalást, akkor annak elején csupán összegzi a jogvita szempontjából lényeges korábbi nyilatkozatokat, amire a felek észrevételeket tehetnek,¹⁵ a nyilatkozatok részletes ismertetése (tárgyalás anyagává tétele) nem történik meg. A bíróság dönthet úgy is, hogy tárgyalás nélkül zárja le a perfelvételt, erre azonban ténylegesen csak akkor kerülhet sor, ha egyik fél sem kéri perfelvételi tárgyalás tartását.¹⁶ A felek akaratán kívül tehát a tárgyalás nem mellőzhető. Érdemi tárgyalás tűzése minden esetben kötelező, fő rendeltetése pedig a bizonyítás lefolytatása.¹⁷ A bizonyításnak a tárgyaláson történő felvétele egyrészt továbbra is a közvetlenség elvének garanciája,¹⁸ másrészt megteremti a bizonyítás feletti szóbeli észrevételezés lehetőségét.

A tárgyalás még ebben az összezsugorított állapotában is megőrizte a „legjelentősebb” szakasz jellegét, legalábbis ami az elsőfokú eljárást illeti. Más a helyzet a perorvoslati eljárásokkal. Plósz egy igen részletes tanulmányt szentelt annak a kérdésnek, hogy milyen jogorvoslatok férnek össze a szóbeliség és a közvetlenség elvével. Ebből kiderül, hogy ha amellet foglalkunk állást, hogy az elsőfokú

¹³ „A tárgyalás anyagán alapul a tény- és jogkérdésekben való döntés.” Varga Gyula: A tárgyalás. In Szilbereky Jenő – Névai László (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976; idézi: Kengyel (2012): i. m. 237.

¹⁴ Kengyel (2012): i. m. 83; Wopera Zsuzsa: A polgári perjog alapelvei. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári perjog – Általános rész*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2003. 118.

¹⁵ Pp. 191. § (1) bekezdés.

¹⁶ Pp. 197–198. §.

¹⁷ Pp. 214. § (1) bekezdés. Az érdemi tárgyalásnak nem szükségképpen, épp ellenkezőleg, kivételes eleme a perfelvételi nyilatkozatok módosítása. Érdemi tárgyalást azonban azon kivételes esetekben is tartani kell, amikor bizonyításra nincs szükség. Az érdemi tárgyalási szak az érdemi tárgyalásnál bővebb, mert magában foglalja a per eldöntését is, mely tárgyaláson kívüli perbeli cselekmény. Pp. 214. § (1) bekezdés.

¹⁸ Kengyel (2012): i. m. 293; Nagy Adrienn: A bizonyítás. In Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I. 2.* átdolgozott kiadás, Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 301–302.

eljárás legyen szóbeli, akkor a felsőbíróság előtti eljárásban is szükséges (szóbeli) tárgyalást tartani.¹⁹ A törvényi rendelkezések némileg más képet mutatnak. Míg az 1952. évi Pp. szerint a másodfokú eljárásban a tárgyaláson való elbírálás főszabály volt,²⁰ addig a Pp.-ben kivétellé vált.²¹ A bíróság tárgyalást akkor tűz, ha ezt valamelyik fél kéri, a bíróság bizonyítást vesz fel, vagy egyébként indokoltnak tartja tárgyalás tartását.²² A felülvizsgálati eljárásban korábban és most is csak a felek kérelmére tartott, illetve tart a bíróság tárgyalást, vagy ha azt szükségesnek látja.²³ A perorvoslati eljárásokban tehát tárgyalás tűzését egyrészt – a közvetlenség elvéből fakadóan – a bizonyítás felvétele,²⁴ másrészt – bizonyos kivételekkel – a felek kérelme kényszeríti ki. A kivételek közé tartozik, ha a bíróság meghatározott okokból az elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyezi, vagy ha a fellebbezés alapján csak a teljesítési határidőről, előzetes végrehajthatóságról, részletfizetésről, perköltségről vagy az indokolásról dönt.

A perorvoslati eljárások kapcsán a hazai jogirodalomban felbukkanó egyik legfogósabb kérdés, hogy mennyiben engedhető meg új tényállítás, illetve új bizonyítás felvétele, illetve mennyiben van lehetősége a perorvoslati bíróságnak az alsóbb bíróság által felvett bizonyításból származó bizonyítékok bizonyító erejének újramérlegelésére, az úgynevezett felülmérlegelésre, s ez alapján eltérő tényállás megállapítására, különösen tárgyalás nélkül. A bizonyítás a hatályos szabályozás szerint a másodfokú eljárásban folytatható vagy megismételhető, ám meglehetősen szűk körben,²⁵ felülvizsgálati eljárásban kizárt. A törvényi előírások az újramérlegelést kategorikusan nem tiltják, és a bírói gyakorlatban is bevett szokás, hogy szélesebb vagy szűkebb körben megengedik azt.²⁶ Aggályokat leginkább a felülvizsgálati eljárásban történő felülmérlegelés (iratellenes, okszerűtlen, logikátlan következtetések) kapcsán szoktak támasztani, mert ebben az eljárási szakaszban bizonyítás felvételének helye egyáltalán nincs, e célból tárgyalás nem tartható. Mégis, akár a fellebbviteli, akár a felülvizsgálati eljárásban történik, a lényege egy: a bizonyítást felvevő, a bizonyítékot közvetlenül érzékelő bírótól eltérő bíró (bírók) határozzák meg a bizonyíték bizonyító erejét, s vonják

¹⁹ Plósz Sándor: Vélemény és indítvány a Magyar Jogászegyűlés által kitűzött következő kérdés felett: „A közvetlen szóbeli eljárásban minő jogorvoslatok engedhetők meg?” In *Plósz Sándor összegyűjtött dolgozatai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1927. 337.

²⁰ 1952. évi Pp. 243. §.

²¹ Pp. 376. § (1) bekezdés.

²² Pp. 376. §.

²³ 1952. évi Pp. 274. § (1)–(4) bekezdés; Pp. 405. § (1) bekezdés.

²⁴ Mivel a felülvizsgálati eljárásban bizonyításnak helye nincs, ezért ott e kérdés nem merülhet fel.

²⁵ Pp. 373. §.

²⁶ Például BH 1994.195; BH 1999.44; EBH 2006.1526. Osztovits András: Felülvizsgálat. In Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II.* Budapest, HVG–ORAC, 2018. 1701.

le a következtetést a bizonyító tényből a bizonyítandó tényekre nézve. Ez tehát dogmatikai szempontból a közvetlenség elve alóli kivétel, amely a szabályozás és a gyakorlat alapján a bizonyítás felvételének megismétlését, e végett tárgyalás tartását nem igényli.²⁷

Rövid összegzésként az állhat itt, hogy a korábbiakhoz képest a Pp. szűkítette a tárgyalás jelentőségét a perben. A felek kétoldalú meghallgatásának elsődleges és perfelvételi tárgyalás hiányában egyedüli formája az írásbeliség lett. A szabályozás több ponton a bírói mérlegelésre és a felek szándékára hagyja, hogy ténylegesen mekkora tér jut a tárgyalásnak (perfelvételi tárgyalás, fellebbezési és felülvizsgálati eljárás). A bizonyítás közvetlensége melletti – persze továbbra sem kivételek nélküli – elköteleződés azonban törvényi szinten még mindig hangsúlyt ad a tárgyalásnak.

2. A tárgyalás az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában

2.1. A nyilvános tárgyaláson történő elbírálás mint alapjog

A jogvita tárgyaláson történő elbírálásának mai napig fennálló jelentőségét támasztja alá az, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog részeként alkotmányos védelemben részesül.²⁸ Emellett többoldalú nemzetközi egyezmények is alapjogként ismerik el. Ilyen különösen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (10. cikk) és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJE vagy Egyezmény; 6. cikk 1. bekezdés).²⁹ Ez utóbbinak azért is fontos több figyelmet szentelni, mert az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJE Bíróság) joggyakorlata az absztrakció igen magas szintjén megfogalmazott alapjog számos oldalát, elemét bontotta már ki. Sok-sok eseti döntésen keresztül vizsgálható, hogy mi tartozik ennek az alapjognak a védelmi körébe, s mi nem. A tisztességes eljáráshoz való jognak így kikristályosított tartalma egyúttal iránytűként szolgál az alkotmányos alapjog lényegének, határainak kijelölésekor is. Az Alkotmánybíróság olyan minimumszintnek tekinti az EJE B esetjoga által értelmezett nemzetközi (európai) jogi védelmet, amelynél többet

²⁷ E tárgyban alapos elemzéssel szolgál Döme Attila két tanulmánya. Döme Attila: A bizonyítékok felülmérlegelhetősége a felülvizsgálati eljárásban. *Magyar Jog*, 57. (2010), 2. 103–108; Döme Attila: Még egyszer a bizonyítékok felülvizsgálati eljárásban történő felülmérlegelhetőségéről. *Magyar Jog*, 58. (2011), 3. 171–174.

²⁸ Lásd az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdését.

²⁹ Gombos Katalin: The Right to a Remedy in International Documents. In Raffai Katalin – Szabó Sarolta (szerk.): *Honeste benefacere pro scientia: Ünnepi kötet Burián László 65. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2019. 339–350.

nyújtani alkotmányos alapjogként lehet, kevesebben azonban nem.³⁰ A jogalkalmazók számára akkor is irányadó az EJEB esetjoga, ha az Alapjogi Charta (47. cikk második bekezdés) értelmezése merül fel. Az Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikk (3) bekezdése szerint ugyanis az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei. Ezt megerősíti a Charta 52. cikk (3) bekezdése is: ha a Charta olyan jogot tartalmaz, amely megfelel az EJEE-ben biztosított jognak, akkor e jog tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azzal, amely az EJEE-ben szerepel. Ez a rendelkezés nem akadályozza azonban azt, hogy az unió joga kiterjedtebb védelmet nyújtson.³¹

2.2. Az EJEB joggyakorlata a tárgyalás tartásának kötelezettsége és mellőzésének lehetősége körében

Az EJEE 6. cikk 1. bekezdésének első mondata szerint: „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és észszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.” A tisztességes eljárásról való jog számos követelményt támaszt a jogvitákat eldöntő fórumokkal és az ítélethez vezető eljárással szemben. Ezek együttesen teszik ki a „tisztességes” minőséget. Jelen tanulmány szempontjából lényegében csupán egyetlen szónak van jelentősége: „tárgyalja”. Mégis, az EJEB gyakorlatában a tárgyalás oly szorosan összekapcsolódik a nyilvánossággal, hogy a kettő jellemzően együtt jelenik meg, a tárgyalás tartásának szükségességét a nyilvánosság oldaláról közelítve mérlegelik annak ellenére, hogy tárgyalást tartani a nyilvánosság kizárásával is lehetséges, miként az a 6. cikk 1. bekezdésének második mondatából is következik.

A Bíróság rendszeresen kiemeli: a nyilvánosság védi meg a feleket az igazságszolgáltatás titkosságától, amikor is hiányzik a nyilvánosság „figyelő szeme”; ez egyúttal a bíróságokba vetett bizalom fenntartásának eszköze is. A nyilvános és szóbeli tárgyalás azáltal, hogy átláthatóvá teszi az igazságszolgáltatást, hozzájárul az EJEE 6. cikk 1. bekezdés céljainak, vagyis a tisztességes tárgyalásnak

³⁰ Az Alkotmánybíróság „az alapjogok érvényesülésének minimális mércéjeként fogadja el a nemzetközi jogvédelmi mechanizmusok által biztosított jogvédelmi szintet”. Először lásd 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, legutóbb: 3001/2018. (I. 10.) AB határozat, Indokolás [28], illetve 3003/2019. (I. 7.) AB határozat, Indokolás [38].

³¹ A Chartához fűzött Magyarázatok szerint a 47. cikk második bekezdése az EJEE 6. cikk 1. bekezdésén alapul, azonban a bírósághoz fordulás joga nem korlátozódik a polgári jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatos jogvitákra.

az eléréséhez, ennek garanciája minden demokratikus társadalom egyik alapvető elve.³²

Az EJEE 6. cikk 1. bekezdéséhez kapcsolódó esetjog nagyrészt külön kezeli a polgári és a büntetőügyeket a nyilvános és szóbeli tárgyalás tartásával kapcsolatos követelmények felállításának során. Büntetőügyekben szigorúbb, polgári ügyekben valamivel alacsonyabb elvárásokat támaszt.³³ Mivel azonban természetesen a gyökerek és a lényegi tartalom azonos, előfordul, hogy valamely büntetőügyben kidolgozott mérce átszivárog polgári ügyekbe,³⁴ illetve fordítva,³⁵ különösen, ha nem a büntetőjog klasszikus, szűkebb körébe tartozó ügyről van szó (például adóbírság, egyes versenyjogi ügyek). Az alábbiakban főként azoknak az ítéleteknek a nyomán mutatom be az EJEB gyakorlatát, amelyek polgári ügyekben születtek (kiemelendők ezek közül a *Martinie v. France*³⁶ és a *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal*³⁷ ügyekben született ítéletek, amelyekben az EJEB maga is összefoglalta addigi döntéseinek lényegét). Fel kell hívni azonban a figyelmet arra, hogy az Egyezmény autonóm értelmezése körében a „polgári ügyek” kategóriája nem feltétlenül esik egybe azzal, amit mi a hazai jogban „polgáriként” kezelünk. Itt elsősorban olyan perekre kell gondolnunk, amelyek nálunk közigazgatási jogvitának minősülnek (például társadalombiztosítási jogviták). Mindez azonban nem befolyásolja azt, hogy az ezekben az ügyekben felállított követelményrendszer a „klasszikus” polgári jogvitákban ugyanúgy érvényes.

Az EJEB értelmezésében az EJEE 6. cikk 1. bekezdése a szóbeli meghallgatáshoz (tárgyaláshoz, *hearing*) biztosít jogot,³⁸ ezáltal az EJEE szintjén is megjelenik a szóbeliség elve. A szóbeli tárgyalás nem kizárólag ahhoz a kérdéshez kötődik, hogy az eljárásban hallgatnak-e ki tanút, aki szóban adja elő vallomását. Az is fontos a felek számára, hogy lehetőséget kapjanak ügyüknek a hazai bíróság előtti szóbeli előadására. A Bíróság felfogása szerint a szóbeli tárgyaláshoz való jog a felek közötti fegyveregyenlőség egészét megerősítő elem.³⁹

Mindenekelőtt kiemelendő, hogy a tárgyaláshoz való jog nem abszolút jogsultság.⁴⁰ E jog a tisztességes eljáráshoz való jog más részelemeivel együtt mérlegelendő, ezért az előbbi nem képezheti az utóbbiak érvényesülésének gátját. Így

³² Például *Fröbrich v. Germany*, no. 23621/11, 2017. március 16. 34. §.

³³ *Sagvolden v. Norway*, no. 21682/11, 2016. december 20. 112. §.

³⁴ Például *Fröbrich v. Germany* 33–34. §.

³⁵ Például *Jussila v. Finland* [GC], no. 73053/01, 43. §, ECHR 2006-XIV.

³⁶ *Martinie v. France* [GC] no. 58675/00, 39–42. §, ECHR 2006-VI.

³⁷ *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC] nos. 55391/13, 57728/13, 74041/13, 2018. november 6. 189–192. §.

³⁸ *Fredin v. Sweden* (no.2.), 1994. február 23. 21. §, Series A no. 283-A; *Salomonsson v. Sweden*, no. 38978/97, 2002. november 12. 34. §.

³⁹ *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* 187. §.

⁴⁰ *Salomonsson v. Sweden* 34. §.

különösen nem akadályozhatja az észszerű időn belüli befejezés érvényesülését, s ehhez kapcsolódóan a bíróság ügyterhének gyors és hatékony kezelését. A mérlegelés során mindig az eljárásnak az EJEE 6. cikk 1. bekezdésében megfogalmazott tisztességes jellege a kulcsszempont.⁴¹ Az EJEB arra is felhívta a figyelmet, hogy tárgyalások módszeres tartása bizonyos típusú ügyekben (konkrét esetben: a társadalombiztosítási ügyekben) leronthatja az ilyen eljárásokban megkívánt különös gondosság követelményét.⁴² Ezekben általában épp a tárgyaláson kívüli elintézés elégíti ki inkább a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadó elvárásokat, meghatározott esetekben azonban elengedhetetlen tárgyalás tartása.

Az EJEE 6. cikk 1. bekezdéséből főszabályként a nyilvános tárgyalás tartásának követelménye vezethető le. Ez alól az 1. bekezdés második mondata több kivételt is megfogalmaz. Különleges helyzetekben – a főszabály ellenére – akár írásban lebonyolított egyszerűsített eljárások is elfogadhatók, ha a felek legalább kérhetik a bíróságtól tárgyalás tartását. Az ilyen kérelem teljesítését a bíróság ugyanakkor el is utasíthatja, ha fennállnak az Egyezmény által igazolható kivételes körülmények.⁴³

Az EJEE 6. cikk 1. bekezdése és az ehhez kapcsolódó EJEB-esetjog szerint nem szükséges nyilvános tárgyalást tartani akkor, ha az ügy kivételes körülményei ezt alátámasztják. E kivételes körülmények a bíróság által elbírálandó kérdések természetétől függnék. Így különösen, ha nem merül fel olyan tény- vagy jogkérdés, ami nem válaszolható meg megfelelően a periratok és a felek írásbeli észrevételei alapján. Ilyen az, ha a bíróságnak tisztán technikai jellegű kérdésekről kell ítéletet mondania.⁴⁴ Fennállnak a „kivételes körülmények” akkor is, ha az eljárásban nem merül fel vita az elbírálást befolyásoló (vagyis lényeges) tények körül, illetve nem szükséges mérlegre tenni valamely személy szavahihetőségét. A döntést nem befolyásoló tények körüli vita nem igényli tárgyalás tartását.⁴⁵ A nemzeti bíróság dönthet tárgyalás nélkül akkor is, ha a perben csak olyan jogkérdés merül fel, amely nem különösebben összetett⁴⁶ vagy korlátozott tárgyú.⁴⁷

⁴¹ Altay v. Turkey (No. 2), 11236/09, 2019. április 9. 76. §.

⁴² Schuler-Zraggen v. Switzerland, 1993. június 24. 58. §, Series A no. 263. Az EJEB értelmezésében a társadalombiztosítási ügyek a 6. cikk 1. bekezdésében a „polgári jogi jogai és kötelezettségei” fordulat alá tartoznak, ilyen értelemben polgári ügynek minősülnek.

⁴³ Például Martinie v. France 42. §.

⁴⁴ Lásd például Mirovni Inštitute v. Slovenia, no. 32303/13, 2018. március 13. 36–37. §.

⁴⁵ Fröbrich v. Germany 35–36, 40. §.

⁴⁶ Varela Assalino v. Portugal (dec.), no. 64336/01, 2002. április 25; Speil v. Austria (dec.), no. 42057/98, 2002. szeptember 5.

⁴⁷ Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2), 1998. február 19. 49. §, Reports of Judgments and Decisions 1998-I.

Ebbe a kategóriába tartozik továbbá az is, ha a bíróság csak a perorvoslat megengedhetőségéről határoz, mert ilyenkor nem vizsgálja az ügyet a maga egészében.⁴⁸

Csak az elbírálandó kérdések *természete* indokolhatja a tárgyalás mellőzését, az ilyen típusú ügyek gyakorisága nem. Ezért a kivételesség nem jelenti, hogy a jogviták tárgyaláson kívüli elbírálására csak ritkán kerülhet sor. Az EJEB technikai tárgyú, de nem kis számban előforduló ügyeknek tekinti például a társadalombiztosítási jogvitákat,⁴⁹ amelyekben gyakran számszerűségi kérdésekben kell állást foglalni írásbeli orvos szakértői vélemények alapján.⁵⁰ Mivel ez nem igényli tárgyalás tartását, a tárgyalás mellőzése nem sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot.

A tárgyaláshoz való jogról le lehet mondani, akár kifejezetten, akár hallgatólagosan. A lemondásnak ugyanakkor kétségtelennek, egyértelműnek kell lennie. Hallgatólagos lemondásként értékelendő, ha a fél nem terjeszt elő vagy nem tart fenn tárgyalás tartására irányuló kérelmet.⁵¹ Amennyiben a szabályozás alapján a bíróság akkor jogosult tárgyalást tartani, ha ez a vizsgálat lefolytatásához szükséges, de egy adott típusú ügyben általában nem tart tárgyalást, és a fél ennek ellenére nem kéri tárgyalás kitűzését, a hallgatólagos lemondás körül kétség nem merül fel. Ilyen esetben ugyanis elvárható a féltől, hogy ha tárgyalás tartását indokoltnak találja, kérelmét előterjessze.⁵² Ugyancsak egyértelmű és világos a nyilvános tárgyalásról való lemondás, ha az eljárásjogi szabályozás értelmében a bíróság hivatalból vagy a felek kérelmére tűz tárgyalást, de a bíróság jellemzően tárgyaláson kívül dönti el az ügyeket, és a fél tárgyalás tartása iránti kérelmet nem terjeszt elő.⁵³ Nem lehet azonban lemondásként értékelni, ha a jogszabály nem teszi lehetővé a felek számára tárgyalás tartására irányuló kérelem előterjesztését.⁵⁴

A tárgyalásról való lemondás nem hatályosulhat, ha közérdeket érintő jelentős kérdések szükségessé teszik tárgyalás tartását. Az EJEB döntéseiből kitűnő logikát követve a közérdek jellemzően a nyilvánosság miatt indokolhatja a tárgyalást.

⁴⁸ Salomonsson v. Sweden 35. §.

⁴⁹ Számos itt hivatkozott eseti döntés Svédországban társadalombiztosítási ügyben indított per kapcsán született, ahol főszabály szerint nem tartanak tárgyalást. A jogi szabályozásról és az ahhoz kapcsolódó bírói joggyakorlatról az EJEB több ízben is megállapította, hogy az nem áll összhangban a 6. cikk 1. bekezdéséből fakadó elvárásokkal. Míg ugyanis az EJEB értelmezésében főszabály szerint szükséges tárgyalást tartani, hacsak nem forognak fenn kivételes körülmények, addig a svéd bíróságok megfordítják a főszabályt. (Például Miller v. Sweden, no. 55853, 2005. február 8. 32. §; Andersson v. Sweden, no. 17202/04, 2010. december 7. 53. §.)

⁵⁰ Miller v. Sweden 29. §; Andersson v. Sweden 48. §.

⁵¹ Håkansson and Stureson v. Sweden, 1990. február 21. 66. §, Series A no. 171-A; Schuler-Zgraggen v. Switzerland 58. §.

⁵² Håkansson and Stureson v. Sweden 67. §.

⁵³ Schuler-Zgraggen v. Switzerland 58. §.

⁵⁴ Martinie v. France [GC] 43. §.

Nem merül fel közérdekűség, ha összetett szakmai kérdéseket kell vizsgálni, s ez könnyebben kivitelezhető írásban, mint szóban. Továbbá ha a jogvita magán-, egészségügyi természetű, ami elriaszthatja a felet attól, hogy a nyilvánosság előtt zajló tárgyalást kérjen.⁵⁵

Tárgyalás tartásának szükségessége főszabály szerint az elsőfokú eljárásban merül fel, az igazságszolgáltatás megfelelő működése érdekében ugyanis jellemzően célszerűbb az elsőfokú eljárásban tárgyalást tartani, mint később.⁵⁶ Különösen ez a helyzet, ha ez az egyetlen fórum, amely az ügyet tárgyalja, vagyis az elsőfokú bíróság egyben végső fokú is, további perorvoslatnak helye nincs,⁵⁷ beleértve azt az esetet is, ha a perorvoslat megengedhetőségéről negatív döntés születik. Ha az alsóbb fokú bíróság előtt nem tartottak tárgyalást, azt a fellebbezési szakban orvosolni lehet,⁵⁸ kivéve, ha a perorvoslat hatálya korlátozott, különösen, ha a bíróság nem vizsgálhatja meg az ügy érdemét, beleértve a tények felülvizsgálatát és értékelését is.⁵⁹

Ehhez képest a másod- vagy harmadfokú eljárásokban az érintett szakasz sajátos jellemzőinek függvényében támasztható alá a tárgyalás mellőzése.⁶⁰ Azt, hogy szükséges-e tárgyalást tartani a perorvoslati eljárásokban, az is befolyásolja, hogy az elsőfokú eljárásban volt-e tárgyalás, vagy sem. Kevésbé szigorú követelmények érvényesülnek akkor, ha az elsőfokú eljárásban volt tárgyalás, úgyszintén, ha a fél az elsőfokú eljárásban nem kérte tárgyalás tartását, csak a fellebbezési szakaszban. Figyelemmel kell lenni továbbá az eljárás egészére és azon belül a másodfokú (harmadfokú) bíróság szerepére, vagyis az adott állam perorvoslati rendszerére, a perorvoslati bíróság jogkörére (nevezetesen arra, hogy mennyiben van hatásköre az ügy teljes felülbírálatára), valamint arra, ahogyan a kérelmező érdekeit a perorvoslati bíróság előtt képviselik, illetve védik, különösen az elbírálandó kérdések természetének fényében.⁶¹ Ha a perorvoslati bíróság csupán jogkérdésekben dönt, és határozata folytán az alsóbb fokú bíróságnak tárgyalás alapján hozott ítélete válik véglegessé, akkor nem sérti az Egyezményt a tárgyalásnak a perorvoslati (felülvizsgálati) eljárásban való mellőzése.⁶²

⁵⁵ Schuler-Zraggen v. Switzerland 58. §.

⁵⁶ Salomonsson v. Sweden 37. §.

⁵⁷ Håkansson and Stureson v. Sweden 64. §.

⁵⁸ Például Buterlevičiūtė v. Lithuania, no. 42139/08, 2016. január 12. 52–54. §.

⁵⁹ Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal [GC] 192. §.

⁶⁰ Salomonsson v. Sweden 36. §, Helmers v. Sweden, no. 11826/85, 1991. október 29-i ítélet, Series A no. 212-A, 36. §.

⁶¹ Helmers v. Sweden 31–32. §.

⁶² Axen v. Germany, 1983. december 8. 28. §, Series A no. 72.

A Bíróság értelmezésében nemcsak a perorvoslat megengedhetőségének tárgyában, de akkor is eljárhat a perorvoslati bíróság tárgyaláson kívül, ha kizárólag jogkérdéseket kell elbírálnia.⁶³

2.3. *Néhány eseti döntés*

Az EJEB az egyedi ügyekben a jogvitát a maga egészében teszi mérlegre, és dönt arról, vajon az EJEE 6. cikk 1. bekezdése megkövetelte-e volna azt, hogy a bíróság nyilvános tárgyalást tartson. Ennek során nem riad vissza attól, hogy a felmerült eset legapróbb, ám jelentőséggel bíró részleteivel is megismerkedjék, részben annak az eljáró nemzeti bíróságnak a helyébe képzelvén magát, amelynek a perben döntenie kell. Korábbi döntéseiből következő joggyakorlatát vetíti rá az előtte fekvő ügy egyedi körülményeire, újabb támpontot szolgáltatva a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát illetően.

Az EJEB több ítéletéből is kiderül, hogy ha vita van a tényállás körül, akkor jellemzően tárgyalást kell tartani. Idetartozik az is, ha közigazgatási (társadalombiztosítási hatósági) eljárást követő perben a fél kétséggé teszi a hatóság által megállapított tényállás helyességét, így abban a bíróságnak is állást kell foglalnia.⁶⁴

A fenti ismertetőből kiderült, hogy a Bíróság a társadalombiztosítási ügyekben – azokat jellemzően technikai jellegűeknek tekintvén – nem követeli meg tárgyalás tartását, akár még akkor sem, ha vitások a tények. Bizonyos esetekben mégis úgy találta, hogy sérült a kérelmező tisztességes eljáráshoz való joga a tárgyalás mellőzése miatt. Így például akkor, amikor az orvosszakértői vélemények közötti ellentmondásokra tekintettel a kérelmező kezdeményezte szóbeli meghallgatását, és a tárgyalás a jogvita elbírálása szempontjából jelentős adattal szolgálhatott volna.⁶⁵ A nemzeti bíróságok sem első, sem másodfokon nem tartottak tárgyalást. Első fokon azért, mert erre irányuló kérelmet a fél nem terjesztett elő, másodfokon azért, mert a fél erre irányuló kérelmét a bíróság elutasította. Míg azonban az elsőfokú bíróság helyt adott a kérelmező keresetének, az alperes fellebbezése folytán – aki egy új, tartalmában a korábbitól részben eltérő orvosszakértői véleményt is becsatolt – a másodfokú bíróság elutasította azt. Más, hasonló tárgyú ügyben is arra a következtetésre jutott az EJEB, hogy a felmerült vitás kérdések nem voltak tisztán technikai jellegűek. A félnek lehetőséget kellett volna adni arra, hogy személyesen vagy képviselője útján tárgyaláson szóban magyarázhassa el személyes helyzetét mint egészet (összességében milyen és meny-

⁶³ Helmers v. Sweden 36. §.

⁶⁴ Malhous v. Czech Republic [GC], no. 33071/96, 2001. július 12. 60. §.

⁶⁵ Salomonsson v. Sweden 39. §.

nyi támogatásra és segítségre volt szüksége, milyen többletkiadásai merültek fel), ami az igényelt társadalombiztosítási ellátás szempontjából jelentőséggel bírt.⁶⁶ Nem találta elfogadhatónak az EJEB a tárgyalás mellőzését akkor sem, amikor foglalkozási megbetegedésre hivatkozva igényelt a fél kártérítést, de a rendelkezésre álló szakértői vélemények ellentmondásosak voltak a tekintetben, hogy a megbetegedés a kérelem szerinti országban vagy külföldön végzett munkával állt-e okozati összefüggésben, esetleg a fél életkorára volt-e visszavezethető.⁶⁷

A technikai jellegnél maradván, az EJEB egy előzetes fogva tartásért igényelt kompenzáció tárgyában keletkezett jogvita kapcsán is állást foglalt a tárgyalás mellőzésének az Egyezményvel való összhangjáról.⁶⁸ A kompenzáció mértékét a bíróság nem csupán a fogva tartás időtartamának, hanem egyéb körülmények figyelembevételével is állapította meg, úgymint a kérelmező pénzügyi és szociális helyzete, különösen pedig az az érzelmi megrázkódtatás, amelyet a fogva tartás ideje alatt elszenvedett. Az EJEB szerint a fogva tartás ténye, időtartama, valamint a kérelmező pénzügyi és szociális helyzete az előadó bíró jelentése alapján is megállapítható volt, így ezekben a fél szóbeli meghallgatására nem volt szükség. Ezzel szemben a kérelmezőnek lehetőséget kellett volna adni arra, hogy a hazai bíróság előtt szóban fejthesse ki, hogy milyen erkölcsi kár érte a szorongás és az elszenvedett gyötrelmek miatt. A személyes természetű élmény és a megfelelő összegű kompenzáció megállapítása megkövetelte volna a meghallgatását. E kérdések ugyanis nem technikai jellegűek, amelyek kizárólag az iratok alapján helyesen megítélhetők lettek volna.

A vitás tényeken, illetve a fél személyes körülményeinek vizsgálatán kívül az EJEB szerint akkor is tárgyalást kell tartani, ha bizonyos kérdések tisztázására van szükség. Ez meglehetősen tág fogalom. Az egyik EJEB-ítélet⁶⁹ alapjául szolgáló ügyben ilyennek minősült egy kavicsbánya területének helyreállítása tekintetében annak tisztázása, hogy a félnek a helyreállítási terv szerint a kavics további kitermelésével vagy a gödör kavicssal való feltöltésével kellett-e eleget tennie a helyreállítási kötelezettségének. Az általa igényelt speciális kitermelési engedély kiadását ugyanis a hatóságok megtagadták, ezért a fél – állítása szerint – kötelezettségét teljesíteni nem tudta.

Van példa arra is, amikor az EJEB az eset egyedi körülményeinek vizsgálata alapján a tisztességes eljáráshoz való joggal összhangban állónak találta a tárgyalás mellőzését. Az egyik, társadalombiztosítási ellátással kapcsolatos ügyben annak ellenére jutott erre a következtetésre, hogy a fél a (hatósági határozatba

⁶⁶ Miller v. Sweden 34. §.

⁶⁷ Andersson v. Sweden 56. §.

⁶⁸ Göç v. Turkey [GC], no. 36590/97, 50. §, ECHR 2002-V.

⁶⁹ Fredin v. Sweden (no. 2.) 22. §.

foglalt lényeges) ténymegállapításokat vitatta, de ezekről az írásban benyújtott, azonos tartalmú szakértői vélemények értelmezése alapján dönteni lehetett, és a kérelmező nem is indítványozta szóbeli bizonyítás lefolytatását (például tanúk kihallgatását).⁷⁰ Egy másik ügyben⁷¹ azért fogadta el az EJEB a tárgyaláson kívüli elbírálást, mert a nemzeti bíróság a tényállást a polgári pert megelőző büntetőeljárásban tárgyalás alapján megállapított tényállásra alapította (megjegyzendő: a büntetőeljárás nem a kérelmező, hanem annak – a korábbi kikötés ellenére a lakásba befogadott – fia ellen folyt, akinek magatartása adott okot arra, hogy a lakásszövetkezet intézkedéseket tett a kérelmező lakásának kényszerértékesítése iránt, a fiú ugyanis rendszeresen zaklatta a szomszédokat; a büntetőeljárásban a felelősség megállapításával záródó elsőfokú ítélet ellen jogorvoslattal nem éltek). A jogvita eldöntéséhez a jogszabályi rendelkezésekből következően ugyanis nem kellett állást foglalni egyéb olyan ténykérdésekben, amelyeket a kérelmező felvetett.⁷² Habár figyelemmel voltak a nemzeti bíróságok a félnek a kockán forgó, idős kora miatt a lakás tulajdonjogának fenntartásához fűződő személyes érdekére, dönthettek úgy, hogy ennek a fél számára való személyes jelentősége a tárgyalás tartása vonatkozásában nem volt döntő tényező. Abból a szempontból ugyanis, hogy kell-e tárgyalást tartani, vagy sem, nem lényeges körülmény az eljárásnak a fél számára való személyes jelentősége.⁷³

3. Következtetések: a Pp. szabályai az EJEB gyakorlata tükrében

Az EJEB joggyakorlatában visszatükröződik a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság elvének hazai perjogban ismert tartalma. A nyilvánosság kap meghatározó jelentőséget abból az okból, hogy a bíróság működésének ellenőrizhetősége folytán a demokratikus társadalmi berendezkedés egyik alapköve. A tárgyalás az EJEB értelmezésében is a fél, illetve felek szóbeli meghallgatásának (kétoldalú meghallgatás) és a közvetlenség biztosítása céljából egyes bizonyítási cselekmények lefolytatásának a színtere.

Az Egyezményből főszabályként nyilvános tárgyalás tartása következik, különösen és elsődlegesen az elsőfokú eljárásban. Az EJEB esetjoga nincs kihegyezve a perfelvételi és az érdemi tárgyalás közötti különbségtételre, és nem is igazán perjogi fogalomhasználatlal cizellálja, mikor szükséges tárgyalást tartani, és mikor nem. Az EJEB döntéseiből azonban részben következtetni lehet arra,

⁷⁰ Döry v. Sweden, no. 28394/95, 2002. november 12. 43–44. §.

⁷¹ Sagvolden v. Norway 119–122. §.

⁷² Lásd ehhez hasonlóan Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2.) 48. §.

⁷³ Pirinen v. Finland (dec.), no. 32447/02, 2006. május 16; Jussila v. Finland [GC] 44. § (ez utóbbi ítélet büntetőügynek minősülő adóbírság ügyében született).

hogyan mi elégíti ki a tisztességes eljárásból fakadó követelményeket az elsőfokú eljárás két szakaszában, illetve a perorvoslati eljárásokban.

A Pp. szerint érdemi tárgyalás nélkül elsőfokú ítélet nem hozható, így e vonatkozásban a tárgyalás mellőzése miatt az Egyezmény sérelme fel sem merülhet. Az érdemi tárgyaláson a bíróság bizonyítást vesz föl a közvetlenség elvének biztosításával, így különösen a személyek szavahihetőségének értékelése, illetve bővebb körben, a lényeges tények körüli vita kapcsán (legalábbis, ami a bizonyítást érinti) teljesül az EJEE-ből fakadó, tárgyalás tartására vonatkozó követelmény. A Pp. némileg túl is lép e minimumon, hiszen akkor is kell tárgyalást tartani, ha végső soron kizárólag jogkérdésekben foglal állást a bíróság, ezért bizonyítást felvenni nem szükséges.

Más a helyzet az „ügy előadásával”. A Pp. alapján erre szolgálnak a felek beadványai, úgymint a keresetlevél, az írásbeli ellenkérelem, a válaszirat, a viszontválasz, továbbá a kereset és az ellenkérelem megváltoztatását tartalmazó iratok, valamint a perfelvételi tárgyalás. A keresetlevél és az írásbeli ellenkérelem nélkülözhetetlen részei a „meghallgatásnak” (hangsúlyozandó, hogy a keresetlevél nem csupán idézési kérelem), a tárgyalás viszont nem. A perfelvétel további módjáról a bíróság az ügy körülményeitől függően dönt, határozhat perfelvételi tárgyalás kitűzéséről (további írásbeli perfelvétellel vagy anélkül) vagy annak mellőzéséről. Az Egyezménnyel véleményem szerint az a bírói mérlegelés áll összhangban, amely a perfelvételi szakban is főszabállyá teszi tárgyalás tűzését. Ez következik abból, hogy általában az EJEE 6. cikk 1. bekezdése főszabályként megköveteli nyilvános tárgyalás tartását (a tárgyalás minőségétől, jellegétől függetlenül), és abból, hogy a felek szóbeli meghallgatása, ügyüknek szóbeli előadása a felek egyenjogúságának megerősítéséhez járul hozzá. Emellett a felek szóbeli meghallgatása az EJEB esetjoga fényében indokolt azon az alapon is, hogy a tények körül rendszerint vita van a felek között: így nemcsak a bizonyítás, de a tényállítások előadása körében is indokolt a szóbeli tárgyalás.

A főszabály alól lehetnek azonban kivételek, amelyeket az EJEB joggyakorlata értelmében a jogvita természetéből fakadó különleges körülmények indokolhatnak, különösen az, ha a felek írásbeli beadványai alapján megfelelően megítélhető az ügy. Az „ügy körülményeitől függően” akkor lehet mellőzni a tárgyalást, ha írásban a felek egymás lényeges tényállításait nem vitatják, tehát csak jogkérdést kell a bíróságnak megítélnie. Az EJEB esetjoga alapján ugyanakkor valószínűnek látszik, hogy e jogkérdés nem lehet nagyon bonyolult vagy összetett. Azokban az ügyekben azonban, ahol a fél személyes élethelyzetét, általa átélt események hatásait kell feltárni, és emiatt szükséges őt akár személyesen, akár képviselője útján meghallgatni, ennek a perfelvételi szakban meg kell történnie, hisz az érdemi tárgyaláson már csak a bizonyítás felvétele folyik, és a fél meghallgatása (ide nem értve most a bizonyítás feletti észrevételezést) a jelenleg

is uralkodó hazai felfogás szerint nem tartozik a bizonyítás körébe.⁷⁴ További kivételek bizonyosan felállíthatók még, de az EJEB esetjoga alapján egyelőre nemigen körvonalazhatók. Ilyenek lehetnek például – a társadalombiztosítási ügyek mintájára – olyan jogviták, amelyek, ha vetnek is fel ténykérdéseket, túlnyomóan technikai jellegűek.

Érdemes kitérni arra, amikor a perben anyagi pervezetés indokolt. Ugyan nem kizárt, hogy ez írásban folyjék,⁷⁵ mégis hatékonyabb szóban. Az Egyezménynek való megfelelés is a tárgyalás tartása irányába tolja a helyes mérlegelést. Az anyagi pervezetés szükségessége ugyanis beleilleszkedik az egyébként igen homályos „bizonyos kérdések tisztázására van szükség” kategóriájába. Mindez nem jelenti azt, hogy minden esetben feltétlenül tárgyalást kell tartani, ha anyagi pervezetéssel kell beavatkoznia a bírónak, de írásban csak az igen egyszerű, félre nem érthető helyzetek kezelhetők.

Ha a bíróság a tárgyalás mellőzéséről is dönt, a felek kérhetik tárgyalás tartását. Mintegy szelepként segíti elő az EJEE-nek való megfelelést az, hogy a feleknek a tárgyalás tartására irányuló kérelmét a bíróság nem utasíthatja el. Ha tehát a perfelvétel körében a bírói mérlegelés nem is állna épp összhangban az Egyezménnyel, az alapjogsértést rendszerint kiküszöböli az a lehetőség, hogy a felek tárgyalás tartását kérhetik, és e kérelemhez a bíróság kötve van. (Itt azért fel kell hívni a figyelmet a nem szoros értelemben vett büntetőügyek körében született Pákozdi v. Hungary ítéletre, ahol az EJEB annak ellenére megállapította az egyezményesértést, hogy ugyan felülvizsgálati eljárásban a felek kérelmére a bíróság szintén köteles tárgyalást tartani, és a panaszos fél ilyen tartalmú kérelmet elmulasztott előterjeszteni.⁷⁶)

Az Egyezménnyel alapvetően összhangban áll az a szabályozás, amely a másodfokú és a harmadfokú eljárásban főszabállyá a tárgyaláson kívüli elbírálást teszi. Ha ugyanis a bíróság első fokon tartott tárgyalást, perfelvételit és érdemít egyaránt, akkor a perorvoslati szakaszokban jelentősen kisebb a szükség a nyilvános tárgyalásra. Emellett a felek kérelmének hiánya (lemondás) itt is elhárítja az esetleges egyezményesértést, ami abból fakadhat, hogy a tárgyalás tartásának szükségességét a bíróság helytelenül mérlegeli. Ha a perorvoslati kérelemben nem merülnek fel új tények, bizonyítékok, jogkérdések, akkor a korábbi

⁷⁴ Wopera–Nagy (2018): i. m. 297; Deák Beáta: A bizonyítás általános szabályai. In Udvarý Sándor (szerk.): *Polgári eljárásjog – a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény alapján*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2018. 331.

⁷⁵ Wallacher Lajos: Elsőfokú eljárás. In Nagy Adrienn – Wopera Zuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I. 2. átdolgozott kiadás*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 280; Ébner Vilmos: Anyagi pervezetés. In Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III*. Budapest, HVG–ORAC, 2018. 980–982.

⁷⁶ No. 51269/07, 2014. november 25. 35. §.

tárgyalás anyagára és a felek írásbeli előadásaira alapozott tárgyaláson kívüli döntés általában kielégíti az Egyezményből fakadó követelményeket. Ha csupán jogkérdésekben szükséges dönteni, szintén mellőzhető a tárgyalás. Igaz, az EJEJ joggyakorlatából az is levezethető, hogy bonyolultabb, összetettebb jogkérdés eldöntése tárgyalás tartását teheti indokolttá. Más a helyzet, ha ténykérdések is érintettek, illetve a másodfokú eljárásban bizonyítást kell felvenni. Ez utóbbi esetben a Pp. előírja a bíróságnak a tárgyalás kitűzését, így ez összhangban áll az EJEJ 6. cikk 1. bekezdésével. Kevésbé egyértelmű a „kell-e nyilvános tárgyalást tartani?” kérdésre adandó válasz azonban akkor, ha új bizonyítást már nem vesz fel a bíróság, de újraértékeli az első fokon felvett bizonyítás eredményét, és így változtatja meg a tényállást. Erre az elsőfokú bíróság helytelen (illetve törvénytörő) mérlegelése adhat alapot. Ez nemcsak a fellebbezési, de a fent ismertetett szűk körben felülvizsgálati eljárásban is előfordulhat.

A felülmérlegelés többféle bizonyítási eszközből származó bizonyíték kapcsán felmerülhet. Ha ezeket a perorvoslati bíróság az iratok és a felek beadványai alapján megfelelően meg tudja ítélni, tárgyalás tartása szükségtelen. Az EJEJ gyakorlata alapján nem férhet kétség ahhoz, hogy ilyenek minősül az írásbeli szakvélemény és az okirat. Más a helyzet a tanúkkal, ha azok szavahihetősége is kérdéses. Ilyenkor tárgyalás tartása a bizonyítás megismétlése végett a fellebbviteli szakaszban még akkor is indokolt, ha az alsóbb fokú bíróság előtt már volt tárgyalás. Ha az iratellenes, logikátlan, okszerűtlen mérlegelés a felülvizsgálati eljárásban a tanú szavahihetőségét is érinti, a tanú ismételten nem hallgatható ki, ezért legfeljebb az eljárás és ennek keretében a bizonyítás megismétlésének elrendelése útján orvosolható a helyzet.

A fél előadása kívül esik a bizonyításon, de a perben jelentős tények megállapításánál jelentőséget kap.⁷⁷ Indokolt lehet a fél szóbeli meghallgatása „bizonyos körülmények tisztázása” végett, és ez akár kapcsolódhat a bizonyításhoz is (például okirat keletkezésének körülményei stb.), ezért mind a másodfokú, mind a felülvizsgálati eljárásban indokolt lehet e célból tárgyalás tartása.

Felhasznált irodalom

- Deák Beáta: A bizonyítás általános szabályai. In Udvary Sándor (szerk.): *Polgári eljárásjog – a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény alapján*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2018. 329–355.
- Döme Attila: A bizonyítékok felülmérlegelhetősége a felülvizsgálati eljárásban. *Magyar Jog*, 57. (2010), 2. 103–108.

⁷⁷ Pp. 279. § (1) bekezdés.

- Döme Attila: Még egyszer a bizonyítékok felülvizsgálati eljárásban történő felülmérlegelhetőségéről. *Magyar Jog*, 58. (2011), 3. 171–174.
- Ébner Vilmos: Anyagi pervezetés. In Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I.* Budapest, HVG–ORAC, 2018. 963–1002.
- Gombos Katalin: The Right to a Remedy in International Documents. In Raffai Katalin – Szabó Sarolta (szerk.): *Honeste benefacere pro scientia: Ünnepi kötet Burián László 65. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2019. 339–350.
- Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog.* Budapest, Osiris Kiadó, 2012.
- Kiss Daisy: A tárgyalás. In Németh János (szerk.): *Magyar polgári perjog I.* Budapest, Ligatúra, 1993. 349–390.
- Magyary Géza – Nizsalovszky Endre: *Magyar polgári perjog.* 3 kiadás. Budapest, Franklin-Társulat, 1939.
- Nagy Adrienn: A bizonyítás. In Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I. 2. átdolgozott kiadás.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 293–336.
- Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018.
- Nagy Andrea: Eljárás az elsőfokú bíróság előtt. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári perjog – Általános rész.* Budapest, KJK-Kerszöv, 2003. 175–227.
- Osztovits András: Felülvizsgálat. In Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II.* Budapest, HVG–ORAC, 2018. 1672–1702.
- Plósz Sándor: Vélemény és indítvány a Magyar Jogászegylet által kitűzött következő kérdés felett: „A közvetlen szóbeli eljárásban minő jogorvoslatok engedhetők meg?” In *Plósz Sándor összegyűjtött dolgozatai.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1927. 313–352.
- Szabó Imre: A tárgyalás és a határozatok. In Osztovits András (szerk.): *Polgári eljárásjog I. A polgári per általános szabályai.* Budapest, HVG–ORAC, 2013. 236–337.
- Udvarý Sándor (szerk.): *Polgári eljárásjog – a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény alapján.* Budapest, Patrocinium Kiadó, 2018.
- Varga Gyula: A tárgyalás. In Szilbereky Jenő – Névai László (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976. 781–879.
- Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja.* Budapest, HVG–ORAC, 2018.
- Wallacher Lajos: Elsőfokú eljárás. In Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog I. 2. átdolgozott kiadás.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 247–292.
- Wopera Zsuzsa: A polgári perjog alapelvei. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári perjog. Általános rész.* Budapest, KJK-Kerszöv, 2003. 50–73.
- Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2017.

Maczonkai Mihály

Az Európai Bíróság jogalkalmazói szerepfelfogása

1. Lehetséges szerepkörök

Az Európai Bíróság által követett gyakorlattal szemben a szakirodalomban már korábban megfogalmazódtak ellenérzések, sőt ellenvélemények is, amelyek a bírói aktivitás kapcsán kifejezetten az Európai Bíróságnak a bírói hatalmi ágat megillető szerepkörén való túlterjeszkedésével függtek össze.¹ Jellemző módon az 1996-ban kiadott mintegy százoldalas vitaanyag² is két fő problémakört említett a bíróságot illetően: nevezetesen a bíróság szerepének újraértékelését, valamint a bíróság létszámát és tagjainak kinevezését. Amit az első kérdés felvet, az nem más, mint a bíróság szerepének és a közösségi jog jellegének újbóli meghatározása. Az Európai Bíróság eddigi jogfejlesztésében a joghézagokat feloldva ugyanis általában a tagállamok szuverenitását csorbította a közösségi jogkörök növelésével. A hatáskörök és kompetenciák átcsoportosítása során az Európai Bíróság némely tagállamok véleménye szerint túlságosan is közösségpárti volt.³ Ezen vélemények szerint ehelyett jóval kiegyensúlyozottabb, valódi alkotmánybírói szerep lenne indokolt, amely mind a tagállamokat, mind a közösség intézményeit egyformán ellenőrizné, vagyis a Bíróságot a továbbiakban ne Európa-képe és az európai integráció előrevitelének szándéka vezesse az ítélethozatalban. Az Európai Bíróság ilyenén értékelésének megvan a maga összehasonlító jogi háttere.

Ez a vélemény azon az elven alapul, hogy a közösségi és a tagállami hatáskörök elhatárolhatók egymástól, és a tagállami hatásköröket nem sértheti meg a Közösség. Ebben az összefüggésben az Európai Bíróság szerepe a szövetségi államok legfelsőbb bíróságaihoz vagy alkotmánybíróihoz hasonlítható, amelyek a tagállamok és a szövetség közötti hatalommegosztást is felügyelik. Az Európai Bíróság sajátos bíróság, amelynek a közösségi jog tulajdonságaiból eredően lehetnek alkotmánybírói feladatai is, mégis, a meglevő párhuzamok mellett fel kell

¹ Hjalte Rasmussen: Between Self-Restraint and Activism: A Judicial Policy for the European Court. In Francis Snyder (szerk.): *European Community Law I*. Aldershot, Dartmouth, 2003. 344.

² *Intergovernmental Conference Discussion Document* (1996), SN 1709/95.

³ Lionel Neville Brown – Tom Kennedy: *The Court of Justice of the European Communities*. London, Sweet & Maxwell, 1994. 373.

figyelnünk egy alapvető különbségre is. Egy szövetségi államban a legfelsőbb bírói fórumnak meg kell őriznie a szövetség egységét, ugyanakkor védenie kell a tagállamokat a központi hatalom túlkapásaitól, azaz egyensúlyoznia kell az integrációs és a dezintegrációs törekvések, a centrum és a részek érdekei között. Az Európai Közösség azonban nem szövetségi állam. Ebből a szempontból az igazi veszély a Közösség életében éppen nem a túlcentralizáltság, hanem a dezintegráltság.⁴ Ezek után érthető, ha az Európai Bíróság a közösségi vívmányokat védelmezve olyan színben tűnik fel, mintha egyoldalúan ítélné meg ügyeket.

Más szempontból vizsgálva a közösségi és a tagállami hatásköröket, a hatáskörök merev elhatárolása nem egyértelműen jellemzi magukat a szövetségi államokat sem. A szövetségi állam jogi berendezkedése ugyanis nem feltétlenül azzal biztosítja a tagállamok autonómiáját, hogy bizonyos hatásköröket a tagállamoknak tart fenn.⁵ Ez az elmélet az amerikai joggyakorlatban alakult ki. A Legfelsőbb Bíróság a *National League of Cities v. Usery* ügyben⁶ azzal a kérdéssel szembesült, hogy a szövetségi munkajogi szabályozás hatálya kiterjedhet-e az állami és önkormányzati alkalmazottakra. A kérdéses szabályozás eredetileg nem vonatkozott rájuk, de később egy módosítás kiterjesztette a törvény személyi hatályát. A törvény alkotmányossági felülvizsgálata az alkotmány X. kiegészítésén alapult, amely szerint azok a hatáskörök, amelyeket az alkotmány nem ruház az Egyesült Államokra, és amelyeket nem tilt a tagállamoknak, a tagállamokat, illetve a népet illetik meg.

A többségi vélemény szerint a kérdés érinti a tagállamok közötti kereskedelmet, így szövetségi szabályozás tárgya lehet. Azonban miközben a munkaviszonyok alakulását a szövetség szabályozhatja, ezt a hatalmát meghatározott módon gyakorolhatja, azaz nem sértheti az államok szuverenitását. Az állami szuverenitás egyik hagyományos megnyilvánulási formája, hogy az állam határozhatja meg az állami alkalmazottak fizetését. A kérdés ezért úgy vetődik fel, hogy a bér megállapítása nem egyszerűen gazdasági kérdés, mert a tagállamok nemcsak a gazdasági élet részei, hanem a szövetségi állam alkotórészei is. Vagyis a munkaügyi szabályozás, amikor az államot érinti, alkotmányellenes.

Pár évvel később ugyanez a kérdés volt terítéken a *Garcia v. San Antonio Metropolitan Transit Authority* ügyben.⁷ Garcia, aki egy önkormányzati tömegközlekedésben dolgozó alkalmazott volt, a szövetségi törvény alapján túlóradíjra

⁴ Alex Easson: *Legal Approaches to European Integration: The Role of Court and Legislator in the Completion of European Common Market*. In Francis Synder (szerk.): *European Community Law I*. Aldershot, Dartmouth, 1993. 331.

⁵ Koen Lenaerts: *Constitutionalism and the Many Faces of Federalism*. In Francis Snyder (szerk.): *European Community Law I*. Aldershot, Dartmouth, 1993. 102.

⁶ 4(1976) 26 U.S. 833, 96 S. Ct. 2465, 49 L.Ed.2d 245.

⁷ (1985) 469 U.S. 528, 105 S. Ct. 1005, 83 L. Ed.2d 1016.

tartott igényt, mivel egy szövetségi hivatal véleménye szerint a tűzoltók díjazása nem esik a „National League” hatálya alá. A legfelsőbb bíróság felülbírált korábbi álláspontját. Eszerint nem a bíróság feladata azt meghatározni, hogy mi minősül hagyományosan állami feladatnak, ez azért sem lehetséges, mert az állami feladatok változnak. Éppen ezért a bíróság véleménye szerint lehetetlen egy *a priori* állami szuverenitásfogalom alapján meghatározni az alkotmányos korlátokat. A többségi vélemény hivatkozik James Wilsonnak a pennsylvaniai alkotmányt ratifikáló konvención elmondott beszédére, aki a következőket mondta: „Valóban igaz, uraim, hogy feltételezi [tudniillik a pennsylvaniai alkotmány – *M. M.*] az állami kormányzatokat, de ez az Alkotmány nem csak a kormányzatok hatalmát tartja tiszteletben.” Ezek után a bíróság leszögezte, hogy az állami jogok tiszteletben tartása a szövetségi kormányzat felépítésében van.

A kisebbségi vélemény éppen ezen a ponton fogalmaz meg erős érveket a többségi felfogással szemben. Eredetileg az államoknak valóban komoly szerepük volt a szövetségi kormányzat kialakításában, de időközben ez a szerep meggyengült. Ez a felfogás veszélyeket rejt magában, mert a politikai tisztségek birtokosai a bírái saját hatáskörüknek, holott a *Marbury v. Madison* ügy⁸ óta a bíróságok joga megállapítani azt, hogy mi a jog. A Garcia érvrendszerét illetően megfogalmazott kisebbségi aggodalmak helytállóak lehetnek az amerikai viszonyok között, de a közösségi jog keretei között megvalósuló döntéshozatal esetében éppen a többségi vélemény nem tekinthető minden alap nélkülinek. A közösségi jog alapjait képező szerződéseket több alkalommal is sikerült módosítani, ez pedig a tagállamok akarata nélkül nem történhetett volna meg. Ráadásul a legfőbb jogalkotó továbbra is a Tanács, amelyben a tagállamok képviselői foglalnak helyet, azaz a közösségi döntéshozatalban, illetve jogalkotásban a tagállamoknak domináns szerepük van.

A jogi pozitivizmus szakít a hagyományokkal, mert eszerint a jog szabályainak – legyenek bár nagyon régiek – nincs önértékük, a jog csak eszköze valamilyen magasabb célnak.⁹ Ezért a pozitivizmus felfogása szerint a törvény olyan új szabály, amely nem a megelőző jogon nyugszik, ezért a jog szabályai mögött mindig a konkrét célt kell keresni.¹⁰ A jog bizonyos célok elérésének eszköze, tehát a bíróság elvileg nem lehet közömbös eziránt, de nagy fokú bizonytalanság

⁸ (1803) 1 Cranch 137, 2 L.Ed. 60.

⁹ René David: *Sources of Law*. In *International Encyclopedia of Comparative Law II. The Legal Systems of the World Their Comparison and Unification*. Tübingen – The Hague – Boston – London, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) – Martinus Nijhoff Publishers, 1984. 82.

¹⁰ Harold Cooke Gutteridge: *Comparative Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 1969. 77.

uralkodik a tekintetben, hogy milyen körben töltheti be eszközszerepét.¹¹ Miközben a jog meghatározott célokat szolgál, a bíróságnak a szabályokat alapvetően semlegesen kell alkalmazni, és ezt a feszültséget nem könnyű áthidalni a pozitívista elmélet számára.

Ezzel szemben a fenti probléma könnyebben kezelhető a tradicionális szemléletű elmélet számára. A tradicionális szemlélet jellegzetességeit jól lehet jellemezni az élő jog koncepciójával. Eszerint a jog folyamatos változásban van, és maga a jogászjog is egyfajta sajátos organikus fejlődést követ, hiszen a jogászjog művelői a túlságosan merész és a túlságosan nagy újításoknak ugyan útját állják, de nem gördítenek akadályt a jogelvek lassú és folyamatos átértelmezése elé.¹² Ehrlich kiemeli, hogy például a Iustinianus-kódex tartalmazott jogot a döntésnorma értelmében is (törvények, *edictumok*, *senatus consultumok*), de olyan részeket is, amelyek kifejezetten jogtudományi jellegűek (például értekezések a jog természetéről, különböző felosztások, meghatározások).¹³ Ugyanígy a nagy polgári jogi kodifikációk is több rétegből tevődtek össze: római jogból, az adott nyelvterület szokásjogából, valamint a természetjogi gondolkodás téziseiből.¹⁴ Vagyis Ehrlich számára a sikeres, nagy kodifikációk az évszázadok alatt kialakult jogászjog összefoglalásai, amelyek háttérében meghúzódnak a korábbi tapasztalatok és a jogról szóló tanítások is.

Mivel a pozitívista szemlélettel szembe lehet állítani a tradicionális szemléletet, célszerű áttekinteni azt, hogy a nem pozitívista elméletek a jogértelmezés problémáját miként közelítik meg. A nem pozitívista elméletek legalább olyan számosak, és már emiatt is legalább annyira nehéz megtalálni a közös nevezőt, mint a pozitivistának tekintett elméletek kapcsán. Minden nehézség ellenére a következő gondolatnak van elsődleges jelentősége:

„A jog nem a törvényhozó tollából ered. A törvényhozó készen találja a normatív elvárások, azt lehetne mondani, jogfeltételezések sokaságát, és ilyen alap nélkül aligha alkothatna törvényt az ilyen feltételezések normativitása és ezeknek elfogadható értékekben való magyarázása nélkül. [...] Ha ezt tekintetbe vesszük, a jogról való

¹¹ John P. Dawson: The General Clauses, Viewed from a Distance. In Mary Ann Glendon – Michael Wallace Gordon – Christopher Osakwe: *Comparative Legal Traditions*. West St. Paul, Minnesota, West Group, 1994. 253.

¹² Eugen Ehrlich: Szabad jogtalálás és szabad jogtudomány. In Varga Csaba – Sajó András (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 75.

¹³ Eugen Ehrlich: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. New York, Arno Press, 1975. 412–413.

¹⁴ Ehrlich (1975): i. m. 415–426.

döntési folyamat nem más, mint a jog kiválasztása és méltatása. [...] Döntenek érvé-
nyességéről, de nem a semmiből teremtik a jogot.”¹⁵

Az idézett szöveg kielégítően megmagyarázza, hogy miként érthetjük azt a meghatározást, hogy a jog a társadalom terméke. A társadalom vagy – a hagyományosabb jogászai és kevésbé szociológiai kifejezéssel élve – maga a joggyakorlat, az élő jog kidolgoz bizonyos jogfeltételezéseket, lehetséges variációkat, amelyekből a politikai rendszer választ. Vagyis a politikai akarat sem tételezhet bármilyen jogot. Ezek után az értelmezés kérdése is másként vetődik fel. Mivel a törvényhozó a kidolgozott jogfeltételezést teszi hatályos joggá, a tökéletlen átvételt értelemszerűen úgy lehet kijavítani, ha az értelmezési kérdés felbukkanásakor magához a jogászjoghoz nyúlunk vissza. Emiatt ebben az elméleti keretben a bírói jogfejlesztés kifejezetten kíváncsú jelenség. A bírói önkény problémája is más megvilágításba kerül, hiszen a jogfejlesztés a hagyományokhoz és a tapasztalatokhoz kötött, így valójában a probléma fel sem merül.

A pozitívizmus és a tradicionális felfogások közti vitát elméleti érvekkel nem lehet eldönteni, mindenesetre bizonyos tények a bírói hatalom és a bírák jogértelmezési szabadsága visszaszorításának lehetősége ellen szólnak. A bírói hatalom korlátozása francia mintára más európai országokban is megtörtént, azonban burkoltan ezek a jogrendszerek lassan egymás után elismerték a bírói jogértelmezés jelenlétét. Idővel egyes európai jogrendszerek szabályozni kezdték a bírói jogértelmezést, intézményeket hoztak létre az egységes jogértelmezés és így az egységes joggyakorlat kialakítása érdekében. A gyakorlati igények áttörték az elméleti doktrína által támasztott követelményeket. Így például az osztrák örökös tartományokban 1822-től, ha a legfőbb bírói fórumok két tanácsa eltérően döntött azonos ügyekben, a kérdést a teljes ülés vagy a császár elé kellett tárni. Poroszországban 1832-től, amennyiben a kollégium el kívánt térni a korábbi gyakorlattól, amelyet ugyanazon vagy más kollégium követett, a teljes üléshez kellett fordulni. 1855-től csak akkor kellett ezt megtenni, ha másik kollégium döntésétől kívánt eltérni. Hasonló megoldást tartalmazott a jog a német egység létrejötté után.¹⁶ Mindenesetre minden jogrendszerben a bírói gyakorlat alakítja a jogot. A precedenseken, a *stare decisis* elvén alapuló és az írott joggal rendelkező jogrendszerek közti igazi különbség nem a bírói jogalkotás léteiben, illetve nem léteiben van, hanem abban, hogy a precedensrendszerben a bíróságok az általuk lefektetett szabályoktól nem térhetnek el.¹⁷

¹⁵ Niklas Luhmann: A jog pozitivitása mint a modern társadalom feltétele. In Sajó András (szerk.): *Jog és szociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 131.

¹⁶ David (1984): i. m. 118.

¹⁷ Otto Kahn-Freund: Common Law and Civil Law. Imaginary and Real Obstacles to Assimilation. In Mauro Cappelletti (szerk.): *New Perspectives for a Common Law of Europe*. Leyden–

Ez az elv uralkodik az európai jogrendszerekhez hasonlóan kodifikált joggal rendelkező USA-tagállamban, Louisianában is. Porter bíró véleménye szerint, amennyiben az ítéleteket összegyűjtik, és állami pénzen jelentetik meg, nagyon is jogos a kétség, hogy a bíróság ítélete vajon ténylegesen csak egy ügyre vonatkozik-e.¹⁸ Természetesen a louisianai jogban a törvénykönyv léte miatt a *common law*-ra jellemző *stare decisis* elv, azaz a bíróság kötöttsége az egyes precedensekhez nem érvényesülhet. Ezért a bíróság az úgynevezett *jurisprudence constante*-hoz, azaz a hosszú távon fenntartott és így többször is megerősített ítéletekhez kötött.¹⁹

A magyar jogrendben például az Alkotmánybíróság szerint az alkotmányossági normakontroll során együttesen kell vizsgálni a normaszöveget és az ahhoz kapcsolódó, azt értelmező bírói gyakorlatot.

„Valamely jogszabály alkotmányossága nyilvánvalóan csak szövegértelme és normatartalma alapján bírálható el. Az Alkotmánybíróság tehát az ún. absztrakt normakontroll során nem pusztán a jogszabály »betűjét«, hanem annak megállapított értelmét és szövegtartalmát veti össze az ugyancsak általa értelmezett és megállapított alkotmánytartalommal. Ha a két- vagy többértelmű jogszabály a jogalkalmazási gyakorlatban csak egyik értelme szerint él és kizárólag e tartalmával realizálódik, az Alkotmánybíróságnak a jogszabály másik (többi) szövegértelmét és normatartalmát nem kell vizsgálódási körébe vonnia, mert ebben az összefüggésben alkotmányossági kérdés fel sem merül.”²⁰

Hasonló módon gondolkodik az Európai Bíróság is egy újabb keletű esetében.²¹ Ebben az ügyben a Bizottság szerint sérti a közösségi jogot az a helyzet, amelyben a bizonyítási szabályok megalkotása és alkalmazása a harmadik személyekre áthárítható, a közösségi jog ellenében kivetett adók visszaigénylése területén különösen nehezévé vagy ténylegesen lehetetlenné tette az adófizető jogainak érvényesítését. Az olasz bíróságok ugyanis ténylegesen azt a vélelmet állították fel, hogy az adóterheket áthárították, így az olasz jog az Európai Bíróság szerint „a meg nem történt” bizonyítását követeli meg, amennyiben az adó visszaigénylése esetén arra kötelezi az adó-visszaigénylőket, hogy bizonyítsák a jogellenesen kivetett adóterhek át nem hárítását. Az Európai Bíróság esetjoga²² már korábban is jogellenesnek minősítette az ilyen vélelem felállítását és „a meg nem történt” bizonyításának elrendelését.

Bruxelles, Sijthoff–Bruylant, 1978. 150.

¹⁸ Breedlove v. Turner, Supreme Court of Louisiana, (1821) S. Mart. (Old Ser.) 353.

¹⁹ Johnson v. St. Paul Mercury Ins. Co., 256 LA. 289, 236 Io. 2d 216 (1970).

²⁰ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat.

²¹ C-129/00. Bizottság kontra Olaszország ECLI:EU:C:2003:656.

²² C-192-218/95. Comateb and Others v. Directeur général des douanes et droits indirects ECLI:EU:C:1997:12.

Az Európai Bíróság szerint közömbös az, hogy a tagállam jogsértését mely szerve, esetlegesen olyan szerve valósítja meg, amely az alkotmány alapján független szerv.²³ A tagállami jogot pedig úgy kell értékelni, ahogyan azt a tagállami bíróságok értelmezik.²⁴ Az olasz szabály értelmének meghatározásában elfogadta a semmítőszék autoritását, mert az Európai Bíróság nem vizsgálta, nem is vizsgálhatta az olasz bírói gyakorlat helyességét. Az olasz jogszabály rendelkezése önmagában semleges volt, és nem sértette a közösségi jogot, amennyiben visszafizetni rendelte a közösségi jog ellenében megfizetett adót, ha azt nem hárították át, a kötelezettségszegés az állandó bírósági gyakorlat miatt következett be. Mint az Európai Bíróság azt kiemelte, a kötelezettségszegést az elszigetelt, kisszámú esetek önmagukban nem alapozzák meg.

2. Az Európai Bíróság aktivizmusa

Az Európai Bíróságot be lehet úgy is mutatni, mint olyan bíróságot, ahol az innovációs periódus lezajlott, és a bírósági aktivitást illető aggályok idejétmúltnak váltak. A 80-as években többen is az Európai Bíróság jogfejlesztés terén tanúsított visszafogottságát emelték ki. Az Európai Bíróság egyik volt bírója, Pescatore búcsúbeszédében három szakaszra osztotta a bíróság működését.²⁵ A 60-as években a drámai fejlemények és izgalmas döntések uralták a joggyakorlatot, ebben az időszakban alakult ki a közösségi jog jellege. Ezt követte a 70-es években a közösségi jogrendszer kifinomodása és kicsiszolódása, majd a nagy problémákat megoldva a bírói gyakorlat a 80-as évekre alapvetően technikai jellegűvé vált.

Ugyanezt fogalmazta meg Koopmans bíró²⁶ is egy kicsit tudományosabban. Szerinte az első szakaszban, a 60-as években az intézmények megteremtése történt meg, a második szakaszban a jog mint eszköz szerepet játszott a szerződések céljainak megvalósításában, majd pedig később, amikor a víziók helyett a jogi technikák, a jogi szakszerűség kapott elsőbbséget, megtörtént a visszatérés a minimalizmusához. Ennek példáját látja a Gravier-ügyben,²⁷ amelyben a Belgium által külföldi diákokra kivetett tandíj jogellenessége kérdésében foglalt állást az Európai Bíróság. Miközben a diszkrimináció tényét az Európai Bíróság megállapította, a diszkriminációtítilalom elvi elemzése helyett az indokolásban a diszkrimináció tényét a Tanács által meghozott döntésekre és ugyancsak

²³ 16/69. Bizottság kontra Olaszország ECLI:EU:C:1969:47.

²⁴ C-382/92. Bizottság kontra Egyesült Királyság ECLI:EU:C:1994:233.

²⁵ Pierre Pescatore: Farewell Address. *European Law Review*, 11. (1986).

²⁶ Thijmen Koopmans: The Role of Law in the Next Stage of European Integration. *International and Comparative Law Quarterly*, 35. (1986), 4. 925–931.

²⁷ 293/83. Gravier v. City of Liège ECLI:EU:C:1985:69.

a Tanács által kibocsátott „általános irányelvekre” alapozta, azaz jogértelmezésében a jogalkotásra hivatott szervek aktusai szerepeltek mérceként.

Koopmans technokrata szemlélete valóban messze esik Pescatore felfogásától, akinek inkább határozott Európa-képe vezeti a döntéseit, mint a jog tételes szövege. Ám azt látni kell, hogy a közösségi jog fejlődése – a kiváló bírák véleménye ellenére – korántsem zárult le a 80-as években, hiszen a 90-es években először a Francovich-ügyben,²⁸ majd azt követően több ügyben²⁹ egy új jogintézmény, a jogharmonizáció megvalósításáért való állami kárfelelősség kapott helyet a közösségi jogban. Pescatore és Koopmans bírók előrejelzése tehát nem vált be, bár kétségkívül a Francovich-ügy stílusa megkülönböztethető a 60-as évek ítéleteinek stílusától, így célszerűnek tűnik, hogy az Európai Bíróság szerepét közelebbről is megvizsgáljuk.

A bírósági aktivitás gyakran a bírói döntéshozatalra jellemző körülményekből adódik.³⁰ Bizonyos helyzetekben a bíróságok látszólag törvényhozási feladatokat vesznek át. Például az EKSZ 95. cikke tiltja a hazai és az importtermék eltérő adóztatását. Amennyiben a hazai és az importtermék adóztatása eltérő, a törvényhozásnak elméletileg négy lehetősége van az adózási diszkrimináció megszüntetésére: az importált termék adójának a hazai termékre vonatkozó adószintre csökkentése; a hazai termék adótartamának felemelése az importáru szintjére; új, közös adótartalom megállapítása, illetve mindenfajta adótartalom megszüntetése. A jogalkotó mulasztása esetén, nevezetesen amikor a tagállami jog diszkriminálja az importárut, az Európai Bíróság a tilalom érvényesítése érdekében bizonyos mértékben valóban átveszi a jogalkotó szerepét. Ilyen esetekben a bíróság a tilalom érvényre juttatása érdekében – kizárásos alapon – csak az első megoldást, az adótartalom csökkentését választhatja, mivel a többi esetben új adónemet kellene bevezetnie, vagy éppen mindenfajta adót el kellene törölnie, ami nem bírói feladat. Ezért a bíróság által választható lehetőség gyakran nem a legcélravezetőbb, de látni kell, hogy az Európai Bíróság azért kényszerült döntést hozni, mert a jogalkotó mulasztott. Ilyen esetekben a bíróság egyenesen azért kényszerült a jogalkotó hatáskörét gyakorolni, mert a megfelelő eszközök hiánya magát a Közösség működésének alapelveit kérdőjelezte volna meg.³¹ Az természetesen vitatható, hogy ebben a helyzetben mi a helyesebb magatartás az Európai Bíróság részéről, az integráció támogatása és a hatásköri szabályok kiterjesztő értelmezése, vagy az integráció céljaival szemben közömbös magatartás

²⁸ C-6/90. és C-9/90. Francovich és társai kontra Olaszország ECLI:EU:C:1995:372.

²⁹ C-46/93. és 48/93. Brasserie du pecheur kontra Németország, Királynő kontra Közlekedési Miniszter ex parte Factortame Ltd ECLI:EU:C:1996:79; C-224/01. Köbler kontra Ausztria ECLI:EU:C:2003:513.

³⁰ Easson (1993): i. m. 332.

³¹ Easson (1993): i. m. 333.

és a bíróságot megillető hatáskör szűk értelmezése. A hatáskör szűkítő értelmezése a közösségi jogot holt betűvé változtathatja, ezért nyomós érvek szólnak a bírói aktivitás mellett. Az Európai Bíróság ezért ebben a körben hasonló alapokra helyezkedik, mint Marshall bíró a *McCulloch v. Maryland* ügyben.³² Amint az amerikai jogban megállapítást nyert, ha az alkotmány valamilyen feladatot, kötelezettséget adott, akkor a feladat, illetve kötelezettség ellátásához szükséges eszközöket is implicit módon biztosította.

A kérdésfelvetés annál is indokoltabb, mert a jogi pozitivizmuson belül a jogi hierarchia tényéből kiinduló elmélet, a tiszta jogtan, elismeri a bírói jogalkotást. Ez a következtetés azért nagyon figyelemre méltó, mert a tiszta jogtan is jellegzetesen jogforrási, azaz szándéka szerint a tiszta, azaz a logikai érveken túlmenő szempontokat elutasító elmélet. Kelsen elméletében a jog attól nyeri érvényességét, hogy minden normát vissza lehet vezetni egy magasabb szinten levő normára, végső fokon a hipotetikus alapnormára.³³ Kelsen számára ezért a jogalkalmazás abban az esetben, amikor a jog többfajta értelmezést tesz lehetővé, ugyanolyan jogalkotás, mint a törvényhozás, a különbség csak az elvontság fokában áll.³⁴ Ebből az a következtetés adódik, hogy a jogalkalmazó aktivitása, amely minden jogrendben megfigyelhető, végső soron nem más, mint szabályalkotás.³⁵

Kelsen szerint a jogértelmezés komoly és nem teljesen ellenőrizhető hatalom.

„Egyszerűen nincs olyan pozitív jogi módszerként jellemezhető módszer, amelynek alapján egy norma több nyelvi kifejezése közül csupán egy lenne »helyesként« megjelölhető; feltéve természetesen, hogy több lehetséges (a törvény vagy jogrend minden más normájával összefüggésben lehetséges) értelmi jelentésről van szó.”³⁶ „Mint ahogy nem lehet az alkotmányból értelmezés útján helyes törvényeket nyerni, ugyanolyan kevésbé lehet a törvényből értelmezés útján helyes ítéletet nyerni. Bizonyára van különbség a két eset között, ez azonban csupán mennyiségi, és nem minőségi jellegű; abban áll, hogy a törvényhozó kötöttsége materiális értelemben sokkal csekélyebb, mint a bíróé, vagyis hogy a törvényhozó a jogalkotásban aránylag sokkal szabadabb, mint a bíró.”³⁷

A bírói jogalkotás ténye a fentiek alapulvételével meglehetősen kézenfekvőnek tűnik. Voltaképpen azonban nagyon meglehetősen, hogy egy jogforrási, pozitivist elmélet áll szemben a pozitivizmust általában jellemző tanokkal, így Kelsen elmélete szerint a tételezett jog részét képezi a bíró alkotta jog is. Kérdés marad

³² 4. Wheat. 316, 4. L.Ed. 579 (1819).

³³ Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. Budapest, Rejtjel, 1988. 35–37.

³⁴ Kelsen (1988): i. m. 35–37.

³⁵ Clarence J. Mann: *The Function of Judicial Reasoning in European Economic Integration*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1972. 98.

³⁶ Kelsen (1988): i. m. 53–54.

³⁷ Kelsen (1988): i. m. 55.

azonban, hogy a bíró mi alapján fejleszti a jogot. Erre Kelsennél nincs kifejezett válasz. Burkolt válasz azonban van, hiszen Kelsen csak mennyiségi és nem minőségi különbséget lát a törvényhozó és a bíró szabadsága között. Ezek szerint a bírói jogfejlesztés ugyanolyan szempontokon alapulhat, mint a törvényhozás jogalkotása. Ezzel azonban elvesz a jogalkalmazó semlegessége, és óhatatlanul felvetődik a bírói önkény lehetősége. Nem véletlen Kelsen „megtorpanása” ennél a pontnál, hiszen elmélete alapján a szabályok többértelműsége esetén a bírói hatalomnak nincs korlátja. Igaz, az elmélet szerint csak a többértelmű szabályok alkalmazása során vetődik fel ez a kérdés, és ezt így relatíve csekély gyakorlati jelentőségűnek lehet minősíteni.

3. Hart és az analitikai jogalkalmazás

A pozitív jog ténye tehát önmagában nem feltétlenül igényli a bírói hatalom viszszaeszköztetését, mégis a pozitivisták jogelméletében hordoz ilyen tendenciákat, amennyiben a jogalkalmazást alapvetően a logika által uralt jogtechnikai kérdésnek tekintik. Annak ellenére, hogy a parancselmélet különböző változatai a pozitivisták jogelméletek részét képezik, elvileg nem lehetetlen a jog logikai értelmezését a parancselmélettől függetlenül megalapozni. Ezt a lehetőséget a pozitivisták iskolájáról Hart veti fel. Hart ugyanis a jogfilozófiájában a hagyományos pozitivisták álláspontjai közül tudatosan csak kettőt képvisel. Dworkinnal lefolytatott vitájában a pozitivisták analitikai iskolájának védelmében felhívja a figyelmet a pozitívizmussal szemben állók álláspontjának gyakori hibájára. A hiba – véleménye szerint – abban rejlik, hogy három, a pozitívizmusra jellemző tant egymással összefüggő tanként kezelnek, holott azok különböznek egymástól. Szerinte a három tan, a jog és erkölcs szétválasztása, az analitikai módszer alkalmazása, valamint a jog parancsként kezelése, nem kapcsolódik logikai úton egymáshoz. Hiszen lehetséges helyesnek tartani azt az álláspontot, hogy jog és erkölcs külön kategória, továbbá a jogtudomány módszere alapvetően az analízis, és elutasítani azt az álláspontot, hogy a jog parancs.³⁸

Hart tehát azért különíti el a pozitívizmus három tanítását, hogy az analitikai szemléletet, valamint a jog és erkölcs szétválasztását sikerrel lehessen képviselni. Ezek szerint a jog autonóm szabályrendszer, amelyben a szabályok alkalmazása, értelmezése logikai módszerekkel történik. Amennyiben a jog tartalma egyértelmű, a jogalkalmazás is egyszerű feladat a nyelvi analízis, a szubszumpció

³⁸ Herbert L. A. Hart: Positivism and the Separation of Law and Morals. In Ronald M. Dworkin (szerk.): *The Philosophy of Law*. Oxford, Oxford University Press, 1977. 17–18.

és a szillogizmusok segítségével.³⁹ Ezzel szemben az úgynevezett nehéz ügyekben két módszer alkalmazása vetődhet fel, egyrészt a különböző érdekek közötti kompromisszumkeresés, másrészt annak vizsgálata, hogy adott körülmények között milyen megoldás tűnik észszerűnek, azaz milyen elvárásokat támaszthatunk a társadalmi magatartásokkal szemben.⁴⁰ Hart tehát az analízis eszközét csak az ügyek egy csoportjára nézve tartja alkalmazhatónak. Az elmélet fenntartása ezek után csak úgy lehetséges, ha az ügyek nagy részét könnyű ügynek minősítjük. Ezzel azonban csak látszólag oldottuk meg a problémát, hiszen egy ilyen praktikus érv nem pótolhatja az elmélet alapjainak hiányát. Ez nyilvánvalóvá válik, ha vitapartnerének felfogására is vetünk egy pillantást.

Az alapok hiányára mutat rá Dworkin elmélete a jogról és a jogértelmezésről, amely szinte minden alapfeltevésében támadja a pozitívizmust. Dworkin a pozitivisták elméletek alapjait – minden jogrendszerben meghatározott szervek alkothatnak jogot, és minden szabály visszavezethető valamilyen jogforrásra – elutasítja, mert a jogforrásokat nem lehet értékszemléletes módon meghatározni, és a jog egészét nem lehet leírni formális forrásaira történő visszavezetéssel.⁴¹ Ezen túlmenően szerinte az értelmezés teremti meg a jog normativitását, és ebben homlokegyenest ellenkező felfogást vall, mint a pozitivisták felfogás, amely ilyen értelmezés nélkül is normatív tartalmat feltételez a joggal kapcsolatban.⁴² Jól látható, hogy Dworkinnak az alapkérdésekben van vitája a pozitivistákkal, és az alapkérdésekben folytatott vita egyben a jog fogalmának meghatározása körüli vita is. Dworkin kétségei a pozitívizmus elméleteinek fenntarthatóságát illetően megalapozottnak tűnnek, mert Hart elmélete sem képes arra a kérdésre magyarázatot adni, hogy az úgynevezett nehéz ügyekben mi a bíró döntésének forrása. Ha nem jogot alkalmaz, mert a jog jelentése nem teljesen világos, mi hatalmazza fel a bírót a döntésre, mert ilyen esetekben a bírónak kétségkívül számottevő mérlegelési hatalma van.⁴³

4. Az Európai Bíróság és a pragmatikus jogértelmezés

Az Európai Bíróság magatartását értékelve érzékelhető egyfajta zavar a szakirodalomban. Az egyes szerzők a jogértelmezési módszerek vizsgálata során mind

³⁹ Herbert L. A. Hart: *The Concept of Law*. Oxford, Clarendon Press, 1993. 125–126.

⁴⁰ Hart (1993): i. m. 128–129.

⁴¹ Andrei Marmor: *Interpretation and Legal Theory*. Oxford, Clarendon Press, 1994. 39.

⁴² Ronald Dworkin: *Law as Interpretation*. *Texas Law Review*, 60. (1982), 3. 527–550.

⁴³ Roger Cotterrell: *The Politics of Jurisprudence. A Critical Introduction to Legal Philosophy*. London–Edinburgh, Butterworths, 1989. 167.

az Európai Bíróság,⁴⁴ mind az Elsőfokú Bíróság kapcsán⁴⁵ a hagyományos jogértelmezési módszereket említik, esetleg kiemelik a jog-összehasonlítás és az általános jogelvek szerepét.⁴⁶ Azonban a hagyományos jogértelmezési módszereknek az Európai Bíróság gyakorlatát illető magyarázó erejével kapcsolatban megfogalmazódnak bizonyos kételyek. A különböző, Kelsentől Dworkinig terjedő jogfilozófiai alapú magyarázatok kisebb-nagyobb hiányosságokkal küzdenek, de közös bennük az érzés, hogy valamilyen új megközelítés szükségeltetik, ugyanakkor nagy fokú bizonytalanság uralkodik a tekintetben, hogy mi is lenne az.⁴⁷ A normatív jogfilozófiai megközelítés mellett létezik a politikai tudományokból merítő federalisztikus megközelítés, amely időnként összehasonlító alapon, a különböző nemzeti jogrendszerek elemeiből kívánja összerakni a közösségi jogot.⁴⁸

Könnyen lehet azonban, hogy ha az Európai Bíróság magatartását és ítéleteit a pragmatikus jogértelmezés szempontjain keresztül nézzük, akkor meghaladható az egyébként is vitatható normatív elmélet, noha a közösségi jog nem egyszerűen egy különböző nemzeti jogokban megjelenő intézményekből összeollózott jog képét ölti. A közösségi jog „különössége”, „idegensége” is csökkenthető ezzel a szemlélettel. A közösségi jog értelmezése során az Európai Bíróság nem használ egyetlen olyan technikát sem, amelyet egyébként más bíróságok, így például a magyar bíróságok ne használnának. A hangsúlyok eredményezik a különbséget, de ekkor is szem előtt kell tartani egy kézenfekvő összefüggést. A közösségi jog meglehetősen rövid múltra tekint vissza, ezért óhatatlanul több benne a nehéz ügy, mint a nemzeti jogokban. Mindenesetre a tagállami bíróságok és az Európai Bíróság által használt technikák azonossága más megvilágításba helyezi az Európai Bíróság aktivitását, a bírói hatalmi ágat megillető szerepen való túlterjeszkedését. Ha azonos eszközöket használ, mint más bíróságok, akkor ezen kifogások csak akkor lehetnek indokoltak, amennyiben a tagállami bíróságokat is el kívánjuk tiltani ilyen technikák használatától.

Mindenesetre a pragmatikus szemlélet vonatkozik a bírói szerepfelfogásra is. Koopmans a bíró feladatát kiigazító és nem ellenőrző, felügyelő tevékenységnek fogja fel, amellyel kapcsolatot lehet teremteni a képviselőten alapuló kormányzat és a bírói jogalkotás között.⁴⁹ Azaz a bíró a demokratikus legitimitással bíró

⁴⁴ Kecskés László – Lomnici Zoltán – Maczonkai Mihály: *Az Európai Közösségek Bírósága*. Budapest, HVG–ORAC, 2001. 201–205.

⁴⁵ Timothy Millett: *The Court of First Instance of the European Communities*. London, Butterworths, 1990. 74.

⁴⁶ Brown–Kennedy (1994): i. m. 314–316; Millett (1990): i. m. 74–75.

⁴⁷ Ian Ward: *A Critical Introduction to European Law*. London, Butterworths, 1996. 173–176.

⁴⁸ Ward (1996): i. m. 176–178.

⁴⁹ Thijmen Koopmans: *Legislature and Judiciary – Present Trends*. In Mauro Cappelletti (szerk.): *New Perspectives for a Common Law of Europe*. Leyden–Bruxelles, Sijthoff–Bruylant, 1978. 331–332.

törvényhozást segíti, a körülményekre figyelemmel kiigazítja a törvény hibáit, a szabály tartalmát. A szóban forgó bírói szerepfelfogás egy amerikai jogesetben körvonalazódott.⁵⁰ Eszerint bizonyos esetekben a jogalkotói aktivitás nem indokolt, mert a jogalkotás nem szembesül korlátokkal, de más a bíróság szerepe, ha a törvényhozás által meghozott jogszabály az alkotmány által biztosított jogokat érint (a közösségi jog esetében a közösségi jog által elismert alapelveket), mert ilyen esetekben „[...] az alkotmányosság vétele kevésbé érvényesülhet, ha a jogalkotás az első benyomás alapján az alkotmányban foglalt tilalmak körével érintkezik”.

Ez a szerepfelfogás ismerős lehet, hiszen a *Marbury v. Madison* ügy⁵¹ és a *Van Gend en Loos* ügy⁵² egyaránt azon a burkolt alapelven nyugszik, amely szerint a jog értelmét a bíróságok határozhatják meg. A fenti helyzetekben szabályok ütközéséről van szó, azaz ezek az ügyek nehéz ügyek, ahol a pozitívizmus elméletei nem rendelkeznek megfelelő magyarázóerővel, míg a pragmatikus jogértelmezés elmélete életszerű magyarázatokat nyújt.

Különösen érdekes lehet ennek megfelelően az a kérdés, hogy milyen változásokat hozhat az Európai Bíróság gyakorlatában az esetleg létrejövő uniós alkotmány. Ezen a területen nehéz következtetéseket megfogalmazni, mert nem hatályos joganyagról van szó, csak egy egyelőre nem véglegesített tervezetről, amelyet a tagállamokban kell elfogadtatni a jövőben. Az alkotmány reformjait értékelve két körülmény érdemel figyelmet, egyrészt az „alapjogok” esetleges megjelenése a hatályos jogban, másrészt az ezek érvényesítésére, kikényszerítésére szolgáló eszközök. Kezdve az utóbbi kérdéssel a jogorvoslati mechanizmusban újdonságnak számít a III-270. cikk (4) bekezdése, amely szerint „bármely természetes vagy jogi személy azonos feltételek mellett indíthat eljárást a neki címzett vagy őt közvetlenül érintő olyan jogi aktus ellen, amely nem igényel végrehajtási intézkedést”. Ez kétségtől elölépés, mert a perképeség igazolásánál könnyítéseket hozhat. Ennek ellenére óhatatlanul hiányérzet keletkezik, hiszen az Alapjogi Charta megsértése esetén kereset benyújtására nincs lehetőség. Éppen emiatt övezheti sok bizonytalanság az Alapjogi Charta jelentőségét, hiszen lehetséges, hogy az Európai Bíróság más – nem alapjogi – ügyekben alkalmazni fogja a Chartában biztosított jogokat, mondván, hogy azok a közösségi jog részét képezik. Nem kizárt azonban a közvetlen kereset intézményének hiánya miatt egy visszafogottabb megközelítés sem, amelyben az Alapjogi Charta fényében történő értelmezés kap teret. Ez a megoldás kétségtől valamelyest csökkenti a Charta jelentőségét, de a Charta rendelkezéseit ebben az esetben is az élő jog

⁵⁰ *United States v. Carolene Products* 304. U.S. 144 (1938).

⁵¹ 1 Cranch 137, 2 L.Ed. 60 (1803).

⁵² 26/62. *Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* ECLI:EU:C:1963:1.

részévé teheti az értelmezés. Van azonban egy harmadik logikai lehetőség is, amely szerint az Európai Bíróság a közvetlen kereset hiánya miatt az Alapjogi Charta segítségével nélkül dönti el az elé kerülő ügyeket.

Mit tesz majd az Európai Bíróság ebben a hipotézisre épülő helyzetben? A válasz ilyen körülmények között inkább jóslás, mint előrejelzés, de talán legnagyobb valószínűsége a második lehetőségnek van, azaz a Chartát a bíróság a közösségi/uniós jog értelmezése esetén figyelembe fogja venni. Milyen változást eredményez ez a közösségi jog életében? A kézenfekvő válasz a jogi pozitivizmus szemszögéből az, hogy megjelent egy új joganyag, és ez értelemszerűen változásokat eredményez. A pragmatikus jogértelmezésen nyugvó szemlélet jóval szkeptikusabb ebben a tekintetben, mert a kérdés megválaszolásánál nem lehet eltekinteni attól, hogy milyen szabályokat intézményesít a tételezett jog. A pragmatikus szemlélet ugyanis a jogban nemcsak a tételezett szabályokat, de a jogról szóló tanításokat is lát. Amennyiben a Charta bizonyos jogi értékeket fogalmaz meg, a pragmatikus jogértelmezés szempontjából csak annyi történt, hogy az egyébként is a jog részét alkotó anyag immáron tételes formát öltött. A tételezés pedig önmagában nem feltétlenül növeli meg a jogtétel szerepét, erejét, hiszen, mint Holmes főbíró mondta: „[...] általános rendelkezések nem döntenek el a konkrét ügyet”.⁵³ Ez a megállapítás igaz az európai jogra is.

Felhasznált irodalom

- Cotterrelli, Roger: *The Politics of Jurisprudence. A Critical Introduction to Legal Philosophy*. London–Edinburgh, Butterworths, 1989.
- David, René: Sources of Law. In *International Encyclopedia of Comparative Law II. The Legal Systems of the World Their Comparison and Unification*. Tübingen – The Hague – Boston – London, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) – Martinus Nijhoff Publishers, 1984. 171–209.
- Dawson, John P.: The General Clauses, Viewed from a Distance. In Mary Ann Glendon – Michael Wallace Gordon – Christopher Osakwe: *Comparative Legal Traditions*. West St. Paul, Minnesota, 1994. 251–264.
- Dworkin, Ronald: Law as Interpretation. *Texas Law Review*, 60. (1982), 3. 527–550.
- Easson, Alex: Legal Approaches to European Integration: The Role of Court and Legislator in the Completion of European Common Market. In Francis Synder (szerk.): *European Community Law I*. Aldershot, Dartmouth, 1993. 327–352.
- Ehrlich, Eugen: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. New York, Arno Press, 1975.
- Ehrlich, Eugen: Szabad jogtalálás és szabad jogtudomány. In Varga Csaba – Sajó András (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 73–99.
- Gutteridge, Harold Cooke: *Comparative Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 1969.
- Hart, Herbert L. A.: Positivism and the Separation of Law and Morals. In Ronald M. Dworkin (szerk.): *The Philosophy of Law*. Oxford, Oxford University Press, 1977. 17–38.

⁵³ *Lochner v. New York*, 198 U.S. 45, 76 (1905).

- Hart, Herbert L. A.: *The Concept of Law*. Oxford, Clarendon Press, 1993.
- Kahn-Freund, Otto: Common Law and Civil Law – Imaginary and Real Obstacles to Assimilation. In Mauro Cappelletti (szerk.): *New Perspectives for a Common Law of Europe*. Leyden–Bruxelles, Sijthoff–Bruylant, 1978. 146–168.
- Kecskés László – Lomnici Zoltán – Maczonkai Mihály: *Az Európai Közösségek Bírósága*. Budapest, HVG–ORAC, 2001.
- Kelsen, Hans: *Tiszta jogtan*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 1988.
- Koopmans, Thijmen: Legislature and Judiciary – Present Trends. In Mauro Cappelletti (szerk.): *New Perspectives for a Common Law of Europe*. Leyden–Bruxelles, Sijthoff–Bruylant, 1978. 325–338.
- Koopmans, Thijmen: The Role of Law in the Next Stage of European Integration. *International and Comparative Law Quarterly*, 35. (1986), 4. 925–931. Online: <https://doi.org/10.1093/iclqaj/35.4.925>
- Lenaerts, Koen: Constitutionalism and the Many Faces of Federalism. In Francis Snyder (szerk.): *European Community Law I*. Aldershot, Dartmouth, 1993. 95–117.
- Luhmann, Niklas: A jog pozitivitása mint a modern társadalom feltétele. In Sajó András (szerk.): *Jog és szociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 123–143.
- Mann, Clarence J.: *The Function of Judicial Reasoning in European Economic Integration*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1972. Online: <https://doi.org/10.1007/978-94-011-9483-9>
- Marmor, Andrei: *Interpretation and Legal Theory*. Oxford, Clarendon Press, 1994.
- Millett, Timothy: *The Court of First Instance of the European Communities*. London, Butterworths, 1990.
- Neville Brown, Lionel – Tom Kennedy: *The Court of Justice of the European Communities*. London, Sweet & Maxwell, 1994.
- Pescatore, Pierre: Farewell Address. *European Law Review*, 11. (1986). 185–191.
- Rasmussen, Hjalte: Between Self-Restraint and Activism: A Judicial Policy for the European Court. In Francis Snyder (szerk.): *European Community Law I*. Aldershot, Dartmouth, 2003. 341–364.
- Ward, Ian: *A Critical Introduction to European Law*. London, Butterworths, 1996.

Pókecz Kovács Attila

A bizonyítási eljárás jellege a római *cognitio*s eljárásban

1. Bevezetés

Az ókori Rómában már a principátus korának elején kialakult az *ordo iudiciorum privatorum*nak nevezett rendes (formuláris) peres eljárás mellett egy különös (ordon kívüli: *extraordinem*) eljárás is. Ez az új eljárási forma olyan esetekben volt alkalmazható, amelyek rendes peres eljárásokban nem voltak érvényesíthetők, mivel sem a civiljogban, sem a prétori jogban nem volt érvényesíthetőségükre kereset, így a rendes igazságszolgáltató magisztrátusokon kívüli tényezők (például *consulok*, *praefectusok*) jártak el bennük a peres eljárás rendes szabályainak mellőzésével. Ebből származik a „rendkívüli eljárás” (*extraordinaria cognitio*) elnevezés. Idetartoztak azok a perek, amelyeknek például a hitbizományok, a tartási, hozományadási kötelezettségek, a családfő és családtagok, rabszolgák közti ügyek voltak a tárgyai. A principátus korában elismerést nyert a császárok bírói hatalma. Emellett a császárok közigazgatási ügyekben eljáró hivatalnokai is végeztek jogszolgáltató tevékenységet, akik mint hivatalnokokbírák szintén a rendes eljárás keretein kívül (*extraordinem*) vizsgálták és ismerték meg (*cognoscere*) az ügyet.¹ Ez a különleges eljárás egyre jobban elterjedt, és a dominátus korában már az egyedüli peres eljárássá (*cognitio*s perrenddé) vált, amikor 342-ben a formulák használatát megtiltották.² Ez természetes velejárója és egyik megnyilvánulása volt annak, hogy a császári hatalom egyre korlátlanabbá vált.³ A császár speciális bíróként járt el a *rescriptum*os eljárásokban, ahol a jogkeresők közvetlenül hozzá fordultak annak érdekében, hogy ő *rescriptum*ban elvi állásfoglalást adjon a per alapját képező jogi kérdésben. A kibocsátott császári rendelet (*rescriptum*) a továbbiakban kötelezte az eljáró hivatalnokokbíró.⁴

Rövid tanulmányomban a *cognitio*s eljárás teljes körű bemutatása nem lehetséges, ezért elsőként csak az eljárás menetének vázlatos bemutatására vállalkozom, majd ezt követően a bizonyítási eljárás egyes vitatott kérdéseinek elemzésére térek ki.

¹ Jean Gaudemet: *Institutions de l'Antiquité*. Paris, Sirey, 1982. 778–780.

² C. J. 2,57,1.

³ Karl Hackl – Max Kaser: *Das römische Zivilprozessrecht*. München, Beck, 1996. 435–436.

⁴ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 11–112.

2. A *cognitió*s eljárás rendje

A *cognitió*s eljárásban már nem osztották két részre az eljárást, hiszen formula kiadására sem került sor. Az ügyet az elejétől a végéig egy hivatalnokbíró tárgyalta le, akit a császár nevezett ki. A peres eljárás az idézéssel kezdődött, majd a *litis contestatio*t követően került sor a bizonyítási eljárásra, amelyet a bíró általában írásba foglalt ítélettel zárt le. Az ítélet ellen fellebbezésnek volt helye. Az ítélet már nemcsak pénz megfizetésére, hanem természetben való szolgáltatásra is kötelezhetett (például a dolog kiadására). A végrehajtási eljárás korábbi két fő formája – a vagyoni és a személyi végrehajtás – megmaradt, szabályai azonban jelentős mértékben átalakultak.⁵

A peres eljárás a korábbi időkben (4. század és az 5. század eleje) az alperesnek a felperes általi írásban történő (*litis denuntiatio*) idézésével indult, majd az 5. század második felében és a iustinianusi jog időszakában a *cognitió*s per már a hatóság közreműködésével, írásba foglalt idézéssel (*libellus conventionis*) kezdődött. A *litis denuntiatio* a felperes alpereshez intézett azon írásbeli kérelme volt, hogy jelenjen meg a bíróság előtt. A felperes ehhez egy, a bíróhoz intézett kérelmet is csatolt abból a célból, hogy keresetének megalapozottságát a bíró ismerje el, és engedélyezze az alperes megidőzését. Amennyiben a bíró rövid vizsgálat után megalapozottnak találta a keresetet, eljuttatta az alpereshez. Az alperes az idézésre egy, a felperes keresetének ellentmondó irat, a *libellus contradictorius* átadásával válaszolhatott.⁶ Az alperes idézésével kezdődött el az a négy hónapos határidő, amely alatt a feleknek a bíróság előtt meg kellett jelenniük. Amennyiben az alperes nem jelent meg, pervesztes lehetett, illetve távollétében is lefolytathatták az eljárást. A *litis denuntiatio* tehát változatlanul a felperesnek közvetlenül az alpereshez intézett idézése maradt azzal az újtással, hogy ezt a bíró részére előzetesen is meg kellett küldeni. Így az idézésnek eme korábbi formája tulajdonképpen már bírói kontroll alá került.⁷

A *libellus conventionis* útján történő idézésnél a felperes egyes szám első személyben saját aláírásával készítette el az írásbeli okiratot, amelyben kérte a bírótól az alperes idézését. A *libellus* tartalmazta a felperes követeléseinek rövid ismertetését az alapul szolgáló tényekkel együtt. A *libellus* vizsgálata után a bíró *decretum*ában határozott az alperes idézéséről, és ségedszemélyzete (*executores*)

⁵ Gaudemet (1982): i. m. 789–790; Hackl–Kaser (1996): i. m. 481–482; Benedek – Pókecz Kovács (2019): i. m. 112.

⁶ C. Th., 2,14,1.

⁷ Gaudemet (1982): i. m. 791; Hackl–Kaser (1996): i. m. 472–481; Benedek – Pókecz Kovács (2019): i. m. 112.

közreműködésével akár előállítását is elrendelhetette. A *libellus* benyújtásáról a bíró értesítette az alperest, aki írásban előadhatta védekezését.⁸

A *litis contestatio* a *cognitio* eljárásban már nem tanúfelhívás volt, nem is a magisztrátus hatalmi aktusa, hanem az alperes perbe bocsátkozása azzal, hogy a felperes keresetének ellentmondott, s így a kontradiktórius eljárás megindult. A *litis contestatio* legfőbb joghatása az volt, hogy a perelévülés ezzel vette kezdetét, és ha 30 évig nem döntöttek el a pert, ezzel elenyészett a keresetjog. Ezt követően került sor a bizonyítási eljárásra, amelyet külön pontban fogok tárgyalni.⁹

Az eljárás lezárásával és az ítélet (*sententia*) meghozatalával kapcsolatban a hivatalnokbíró nagyobb szabadsággal rendelkezett, mint a formuláris eljárás laikus bírāja. Az ítéletet írásba kellett foglalni, de a felek előtt szóban is kihirdették. A *cognitio* eljárásban nem feltétlenül pénzösszegben marasztalták a pervesztes felet, lehetőség volt a peres dolog kiadására vagy pedig egy bizonyos magatartás tanúsítására kötelező ítéletre is. A pervesztes felet az ítéletben kötelezték a perköltség megfizetésére. A perköltséget a perbeli képviselők díja, a bizonyítékok megszerzésére fordított kiadások és a hatósági eljárások költsége (*sportula*) alkották.¹⁰

A hivatalnokbírák hierarchizált helyzete megkönnyítette a fellebbezés (*appellatio*) intézményének kialakulását. A császári perben a két korábbi eljárástól eltérően az ítélet kihirdetését követően rögtön szóban vagy rövid (két- vagy háromnapos, majd a iustinianusi Novellák szerint tíznapos) határidőn belül írásban nyílt lehetőség fellebbezésre. A fellebbezést a bírósági hierarchiában felettes fórum (tartományi helytartó, *vicarius*, *praefectus praetorio*) bírálta el. Csak a *praefectus praetorio* által hozott ítéletek ellen nem volt lehetőség a fellebbezésre. Végül Iustinianus a költségek növekedése és a perek elhúzódása miatt az egy ügyben alkalmazható fellebbezések számát kettőre korlátozta. A fellebbezés az ítélet hatályát felfüggesztette. A fellebbezési bíróság újból megtárgyalta az ügyet, majd döntésében vagy elutasította a fellebbezést, vagy annak helyt adva megváltoztatta (*reformatio*) a korábbi ítéletet. Ha az ügyben eljáró bíró hatáskörének hiányát, valamilyen eljárási szabály megsértését, valamely anyagi jogi elévülési határidő figyelembevételének elmulasztását vagy a peres felek perbeli jogképtelenségét állapította meg, a fellebbviteli bíróság az alsóbb fokú bíróság ítéletét megsemmisítette (*cassatio*). Az ítélet a legfelsőbb bírói fórum ítéletének meghozatala vagy – fellebbezés hiányában – a fellebbezési határidő lejártá után emelkedett jogerőre.¹¹

⁸ Gaudemet (1982): i. m. 792–794.

⁹ Gaudemet (1982): i. m. 797–799.

¹⁰ Benedek – Pókecz Kovács (2019): i. m. 113.

¹¹ Gaudemet (1982): i. m. 801–802; Benedek – Pókecz Kovács (2019): i. m. 113.

A császári perrend végrehajtási szakasza jelzi leginkább a korábbi, a felek megegyezésén alapuló eljárási rendnek állami igazságszolgáltatássá történő átalakulását. A végrehajtás ebben az eljárási formában már nem a pernyertes fél kezdeményezésére indult, hanem a hivatalnokbíró biztosította. Két fő formája volt ismeretes: a vagyoni végrehajtás és a személyi végrehajtás. A vagyoni végrehajtásnak a császári perrendben két formája létezett: az egyes vagyontárgyakra menő szinguláris végrehajtás és az egész vagyonra menő végrehajtás. Az egyes vagyontárgyakra menő szinguláris végrehajtásnál a határozott dologra szóló ítélet esetén hatósági közreműködéssel rendelték el a marasztalt féltől a dolog kiadását, visszaadását, felmutatását a pernyertes fél számára. A határozott pénzüsszegre történő marasztalások esetében bírósági végrehajtó közreműködésével bírói zálogolással (*pignus ex causa iudicati captum*) meghatározott sorrendben foglalták le (ingók, ingatlanok, követelések) az adós vagyonának egyes elemeit. Nem fizetés esetében ugyancsak a végrehajtó közreműködésével értékesítették a zálog alá vont vagyonelemeket, hogy a befolyt vételárból a követelést kielégítsék. Az egész vagyonra menő végrehajtásra az adós fizetéseképtelensége, szökése, illetve vagyonának önkéntes átadása esetén került sor. A császári eljárási szabályok azonban már nem jelentették az adós vagyonának univerzális, csődszerű végrehajtását, hanem a *distractio bonorum* szabályainak megfelelően csak az egyes vagyontárgyaknak az olyan mértékű elárverezését, amennyi a követelés kielégítése érdekében szükséges volt. A személyi végrehajtásra is sor kerülhetett, de csak kivételes esetekben. Azt az adóst érintette, aki a vagyoni végrehajtást visszautasította.¹² Az adóst állami fogságba vetették, miután 388-ban a magánfogságot császári rendelettel megtiltották.¹³

3. Bizonyítás a cognitíós perben

A polgári perek bizonyítási rendszereinek történeti fejlődését vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a *probatio* kérdéskörének két fő csomópontja alakult ki: a bizonyítási teher és a bizonyítási eszközök témaköre. E két alapvető jogi problémakör vonatkozásában a szakterület nemzetközi tekintélye, Jean-Philippe Lévy joggal állapította meg, hogy közülük a bizonyítási eszközök szerepe az elsődleges.¹⁴ Ez a római polgári perjog vonatkozásában is igaz, hiszen a bizonyítási teher szabályai már a klasszikus római jog időszakában kikristályosodtak. Ezen

¹² Gaudemet (1982): i. m. 805–806.

¹³ C. Th. 9,11,1.

¹⁴ Jean Philippe Lévy: L'évolution de la preuve, des origines à nos jours. In *Recueils de la Société Jean Bodin pour l'Histoire Comparative des Institutions* 17. (1965), 2. 10.

elvek alapján a bizonyítási teher (*onus probandi*) arra a félre hárult, aki valamit állított (*alleganti incumbit probatio*), tehát az *intentio*ban foglaltak bizonyítása a felperesre, az *exceptio*ban található állítások tekintetében az alperesre.¹⁵

A hazai tankönyvek, illetve kézikönyvek a római *cognitio*s eljárás bizonyítási rendszere tekintetében két egymással ellentétes nézetet képviselő táborra oszthatók. Földi András és Hamza Gábor tankönyvében a szerzők a *cognitio*s eljárást kötött bizonyítási rendszernek tekintik: „A formuláris per szabad bizonyítási rendszerét a posztklasszikus korban sok vonatkozásban a kötött bizonyítási rendszer váltotta fel, s ehhez a bírónak esetleges jobb meggyőződése ellenére is tartania kellett magát.”¹⁶ Ezzel szemben Molnár Imre és Jakab Éva tankönyve a szabad bizonyítási rendszer tovább élését állapítja meg a *cognitio*s perben is: „A formuláris per szabad bizonyítási rendszere nem változott lényegesen. Némi hangsúlyeltolódás figyelhető meg, amennyiben a tanúk helyett az okirati bizonyítékok nagyobb szerephez jutottak. Ez a változás az anyagi jog módosulásával függ össze.”¹⁷ A Benedek Ferenc és Pókecz Kovács Attila által írt tankönyv ezzel egyezően a szabad bizonyítási rendszer fennállását konstatálja: „A bizonyítási eljárás szabályozása terén történtek előrelépések a császári perben, de a szabad bizonyítási rendszer továbbra is megmaradt, a bíró saját belső meggyőződése szerint vezethette az eljárásnak ezt a szakaszát.”¹⁸ Marton Géza a bizonyítási rendszer szabad vagy kötött jellegéről nem tett említést, de a bizonyítékok mérlegelése kapcsán azt az álláspontot képviselte, hogy az szabályokhoz volt kötve: „A bizonyítékok mérlegelésénél a bíró törvényes bizonyítási szabályokhoz volt kötve.”¹⁹

A kialakult ellentmondás eldöntéséhez elsőként azt kell tisztázni, hogy mikor beszélünk szabad, és mikor kötött bizonyítási rendszerről. Ezzel kapcsolatban Jean-Philippe Lévy azt mondja, hogy a szabad bizonyítási rendszert negatív értelemben definiálhatjuk. Ha hiányoznak a jogszabályi előírások, akkor a bizonyítási rendszer szabad („... *il se définit sur tout négativement, par l'absence de réglementation*”). Lévy hangsúlyozza azt is, hogy a szabad bizonyítási rendszer teljes tisztaságában csak kivételesen jelenik meg. Ilyennek lehet nevezni nagy vonalaiban a Római Köztársaság utolsó évszázadának, Cicero idejének polgári peres eljárását, míg ezzel szemben Hadrianus korára már megjelent néhány jogszabályi

¹⁵ Jakab Éva – Molnár Imre: *Római jog*. Szeged, Leges Diligens, 2015; Benedek – Pókecz Kovács (2019): i. m. 107.

¹⁶ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet, 2019. 188.

¹⁷ Jakab–Molnár (2015): i. m. 108.

¹⁸ Benedek – Pókecz Kovács (2019): i. m. 113.

¹⁹ Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Intézmények*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1963. 122.

előírás a bizonyítékokkal kapcsolatosan.²⁰ A *cognitiós* bizonyítási rendszer kapcsán elsőként az eljárás során használható bizonyítási eszközöket kívánom áttekinteni, majd arra a kérdésre igyekszem választ adni, hogy beszélhetünk-e egyáltalán bizonyítási rendszerről a római jogban.

A *cognitiós* eljárás a késő római időszakban alakult ki. Ugyan teljes elvi kidolgozottságú bizonyítási rendszer nem jött létre, de a klasszikus jog korában még ritkának számító előírásokhoz képest jelentősen kibővültek a szabályai. A bizonyítási teher kérdésében Diocletianus megerősítette a klasszikus elvet, vagyis a felperes volt köteles bizonyítani a keresetben foglalt állításait, míg az alperest terhelte az *exceptió*ban foglaltak bizonyítása. A bizonyítási eszközök közül a felek esküje továbbra is megmaradt, az okiratok szerepe felértékelődött, a tanúvallomások szerepe pedig csökkent. A felek esküje a *cognitiós* perben már nem helyettesítette a bíró ítéletét, hanem annak részét alkotta, tulajdonképpen a felek tanúvallomását volt hivatott megerősíteni. A kereszténység elterjedésével fokozottabb szerephez jutott, hiszen a hamis eskütétel súlyos vallási vétségnek is számított. Az okiratok jelentősége a formuláris perhez képest nagyobb volt. A jegyző (*tabellio*) által kiállított és eredetiségükben megerősített okiratokat hitelesnek fogadták el. Más okiratokat bizonyos összeghatár felett három tanúnak kellett aláírnia. A posztklasszikus jogban a tanúbizonyítás szerepe csökkent, mivel egyrészt figyelembe vették a tanúk társadalmi és vagyoni helyzetét is (a *honestior* vallomása előnyben részesült a *humilior*ével szemben), másrészt egyetlen tanúvallomásnak többé nem adtak hitelt, mivel úgy tartották, hogy egy tanú nem tanú (*unus testis nullus testis*).²¹ A vélelmek továbbra is szerepet kaptak.²²

Egyértelmű, hogy a klasszikus római jog időszakában bizonyítási rendszerről jogi értelemben nem beszélhetünk.²³ A dominátus időszakától kezdődően azonban jelentős változások indultak el a bizonyítékok jogi szabályozásában. Ennek egyik fő oka az írásbeliség elterjedésében keresendő. Emiatt – különösen Diocletianus és Constantinus idején – számos császári rendeletet adtak ki az írásbeli dokumentumok polgári perekben való felhasználásáról. A császári rendeletekkel történő szabályozás e téren folyamatos volt Constantinustól kezdődően egészen

²⁰ Lévy (1965): i. m. 33.

²¹ Henri Roland – Laurent Boyer: *Adages du droit français II*. Lyon, Hermès, 1986. 1010.

²² Gaudemet (1982): i. m. 801. A tanúvallomások bizonyítékként való értékelése szempontjából az *unus testis*, *nullus testis* alapelvének gyökerei a klasszikus korra nyúlnak vissza, amire a következő Ulpianus-hely is utal. Ulp. D. 22.5, 12 (libri 37 ad edictum): *Ubi numerus testimonium non adicitur etiam duo sufficient: pluralis enim locutio duorum numero contenta est*. Amennyiben a tanúk számáról nem rendelkeznek a törvények, akkor kettő elegendő, mivel amikor a tanúk többes számban szerepelnek, a két tanú már eleget tesz ennek a feltételnek.

²³ Jean Philippe Lévy: *La formation de la théorie romaine des preuves*. In Philippe Lévy: *Autours de la preuve dans les droits de l'Antiquité*. Napoli, Jovene, 1992. 13.

Iustinianusig. A 3–4. századi magángyűjtemények, a *Codex Gregorianus*, a *Codex Hermogenianus* és a *Collatio* is megkísérelte rövid fejezetekben összegyűjteni a korábban töredékes jogi szabályozást. Az 5. században kiadott *Codex Theodosianus* már nem tett erőfeszítéseket a bizonyítékokra vonatkozó császári rendeletek összegyűjtésére, azonban a XI. könyvének 39. fejezete a *De fide testium et instrumentorum* címet viseli. A bizonyítékok bizonyítási rendszerre fejlesztéséhez a döntő lépést a iustinianusi törvénymű valósította meg, amelynek *Digesta* című műve és a *Codex* is három-három fejezetet szentelt a bizonyítékoknak. A bizonyítási rendszer kialakulása tehát csak Iustinianustól kezdődően rekonstruálható, az általa összeállított kompilációs műnek köszönhetően. A bizonyítékok szabályainak egységesítésére, rendszerezésére azonban csak a 13. században került sor a kánonjognak köszönhetően.²⁴

A *cognitio* eljárás bizonyítási rendszerének megítélésé tekintetében az alábbi iustinianusi Codex-hely értelmezése adhat támpontot. C. J. 3,1,9 (Imp. Constantinus A. ad Maximus): *Iudices oportet imprimis rei qualitatem plena inquisitione discutere et tunc utramque partem saepius interrogare, ne quid novi addere desiderent, cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, sive definienda causa per iudicem sive ad maiorem potestatem referenda sit.* (D. prid. id. Sirmi. Crispo II et Constantino II CC cons.) A 321-ben *Constantinus* által kibocsátott császári rendelet – amely már a *Codex Theodosianus*ban is szerepelt – értelmében a bírónak mindenekelőtt a tényeket kell alaposan megvizsgálnia, majd ezt követően a feleket kell kikérdeznie, hogy nincs-e más hozzátennivalójuk, ami az egyik vagy másik fél érdekében állna, abból a célból, hogy a bíró az ügyet maga dönthesse el, vagy hogy magasabb fórum elé utalhassa.²⁵ Ezek alapján egyértelmű, hogy a bíró szabadon állapíthatta meg a bizonyítás rendjét, és a felek által előterjesztett bizonyítékok alapján dönthetett.

A bizonyítási rendszer szabad vagy kötött jellege tekintetében a német szakirodalomban az egyik leggyakrabban használt Kaser–Knütel-tankönyv szabad bizonyítási rendszert említ: „*Die Beweisfahren steht auch in der Kognition unter dem Grundsatz der freien Beweiswürdigung*”.²⁶ Jean Gaudemet francia romanista megállapítja, hogy bár a dominátus korszakában a bizonyítékok jogi szabályozásában történt ugyan előrelépés, de a kötött, azaz törvényileg szabályozott (*le système des preuves légales*) rendszer még nem alakult ki. A *cognitio* eljárás továbbra is lehetővé tette, hogy a bíró szabadon alakítsa ki belső meggyőződését anélkül, hogy bármilyen bizonyítékhoz is kötve lenne: „... *le droit du Bas-Empire n'adopte*

²⁴ Lévy (1992): i. m. 14–19.

²⁵ C. Th. 2,18,1. Fordította Pókecz Kovács Attila.

²⁶ A *cognitio* per bizonyítási eljárása a bizonyítékok szabad értékelésének alapelve alatt áll. Max Kaser – Rolf Knütel: *Römisches Privatrecht*. München, Beck, 2005. 393.

pas le système des preuves légales. Il laisse le juge former son intime conviction par une plena inquisitio, sans qu'il soit lié par aucune preuve".²⁷

Rövid tanulmányom összegzése: az európai középkori és modern kori polgári peres eljárás mintájaként szolgáló római *cognitio*s eljárásban a bizonyítással kapcsolatban részletes szabályok már léteztek, de letisztult, kerek, teljes rendszert alkotó bizonyítási rendszer még nem jött létre. A klasszikus kori formuláris per rendszere ebben a római eljárásban még tovább élt, így a bíró, bár már hivatalnok-bíró lett, a megelőző időszak laikus bírójával egyezően továbbra is szabad belátása szerint alakíthatta ki álláspontját, azaz a bizonyítási rendszer továbbra is szabad maradt. Bár némi hangsúlyeltolódás megfigyelhető volt abban a tekintetben, hogy a tanúbizonyítás helyett az okirati bizonyítékok kerültek előtérbe, a középkori jogra jellemző kötött bizonyítási rendszer kialakulásáról nem beszélhetünk.

Felhasznált irodalom

- Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet, 2019.
- Gaudemet, Jean: *Institutions de l'Antiquité*. Paris, Sirey, 1982.
- Hackl, Karl – Max Kaser: *Das römische Zivilprozessrecht*. München, Beck, 1996.
- Jakab Éva – Molnár Imre: *Római jog*. Szeged, Leges Diligens, 2015.
- Kaser, Max – Rolf Knütel: *Römisches Privatrecht*. München, Beck, 2005.
- Lévy, Jean Philippe: L'évolution de la preuve, des origines à nos jours. *Recueils de la Société Jean Bodin pour l'Histoire Comparative des Institutions* 17. (1965), 2. 9–70.
- Lévy, Jean Philippe: La formation de la théorie romaine des preuves. In Jean Philippe Lévy: *Autours de la preuve dans les droits de l'Antiquité*. Napoli, Jovene, 1992. 1–21.
- Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Intézmények*. Budapest. Tankönyvkiadó, 1963.
- Roland, Henri – Laurent Boyer: *Adages du droit français II*. Lyon, Hermès, 1986.

²⁷ A késői császárság joga nem fogadta el a törvényi bizonyítási rendszert. Lehetővé tette, hogy a bíró szabadon alakítsa ki belső meggyőződését anélkül, hogy bármilyen bizonyítékhoz is kötve lenne. Fordította Pókecz Kovács Attila. Gaudemet (1982): i. m. 800.

Simon Károly László

Kiterjesztően vagy megszorítóan?

Az átdolgozott Brüsszel I. rendelet tárgyi hatálya alól kivont jogterületek értelmezési dilemmái

1. Határon átvélő polgári ügyek az Európai Unióban

1.1. Egy kulcsfogalom

A Brüsszel Ia. rendeletet polgári és kereskedelmi ügyekben kell alkalmazni.¹ A „polgári és kereskedelmi ügy” fogalma központi szerepet tölt be az európai igazságügyi együttműködés területén: egyrészt lehatárolja a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatályát, másrészt meghatározza az ugyanezen fogalommal operáló luganói egyezmény, a Róma I. és a Róma II. rendelet, az európai kézbesítési és bizonyításfelvételi rendelet, továbbá az európai fizetési meghagyásos eljárásról, a kis értékű követelések európai eljárásáról és a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról szóló rendeletek alkalmazási keretét is. A jog érvényesülésének térségéből megszülető, itt felsorolt „kistestvér-rendeletek” tárgyi hatályának tehát összhangban kell állnia a „nagy testvér”, azaz a Brüsszel Ia. rendelet alkalmazási körével.

Ennél sokkal komplexebb képet mutat azonban a polgári és kereskedelmi ügyek [1. cikk (1) bekezdés], valamint a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alól kivont jogterületek [1. cikk (2) bekezdés] közötti viszonyrendszer. Határon átvélő, európai uniós vonatkozással bíró ügyekben a mindennapi bírói gyakorlat során a leggyakrabban felmerülő előkérdés ugyanis az, hogy polgári és kereskedelmi ügynek minősül-e a jogvita, és ha igen, arra melyik uniós rendeletet kell alkalmazni.

Hogyan dönthető el, hogy adott jogvitára melyik jogforrást kell alkalmazni? Milyen a viszony a Brüsszel Ia. rendelet és speciális rendeletek között?

¹ A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2012. december 12-i, 1215/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet, a továbbiakban: Brüsszel Ia. rendelet.

Kiterjesztően vagy megszorítóan kell-e értelmezni Brüsszel Ia. rendelet alkalmazási körét, illetve az alóla kivont területeket?

1.2. A tárgyi hatály szabályozása

A Brüsszel Ia. rendelet 1. cikke szabályozza az alkalmazási kört. A rendelkezés három részre osztható.

Az 1. cikk (1) bekezdésének első mondata pozitív oldalról határozza meg a tárgyi hatályt: a rendeletet a „polgári és kereskedelmi ügyekben kell alkalmazni a bíróság jellegére való tekintet nélkül”.

Az 1. cikk (1) bekezdésének második mondata és az 1. cikk (2) bekezdése negatív megközelítést alkalmaz, felsorolva a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alól kivont területeket.

Ami az 1. cikk (1) bekezdésének második mondatát illeti, e rendelkezés a „közjogi” ügyeket állítja szembe a „polgári és kereskedelmi” ügyekkel. Az 1. cikk (1) bekezdése fel is sorol néhány olyan klasszikus közhatalmi tevékenységet, amelyeket kirekeszt a hatálya alól: ezek az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyek, valamint az államnak a közhatalmi jogosítványai gyakorlása (*acta iure imperii*) során végrehajtott intézkedéseire vagy mulasztásaira vonatkozó felelősségi ügyek. E felsorolás azonban csupán példálózó jellegű, és csupán a tisztánlátást szolgálja, hiszen a kontinentális jogrendszerektől eltérően például a *common law* államokban nem húzható egyértelmű határvonal a közjog és a magánjog közé.²

Noha a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alapvetően kiterjed valamennyi jelentős polgári és kereskedelmi ügytípusra, az 1. cikk (2) bekezdése a tárgyi hatály alól kizár néhány olyan ügycsoportot is, amelyek ugyan a polgári és kereskedelmi ügyek kategóriájába tartoznak, de mégsem esnek a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá.³ Ezekben az esetekben a kizárás oka részben az, hogy az Európai Unió más uniós jogforrásban külön gyakorolta a hatáskörét, ilyenek például a házassági és szülői felelősséggel kapcsolatos eljárások, részben pedig az, hogy bizonyos területek, mint például a természetes személyek személyi állapotára vonatkozó kérdések, tagállami hatáskörben maradnak.

² Peter Schossler: *Bericht zum 1. Beitrittsübereinkommen mit Dänemark, Irland und dem Vereinigten Königreich*. ABl. EG 1979, C 59. 71–151., para. 23, 26–28 (a továbbiakban: Schlosser-jelentés); Peter Mankowski: Art. 1, Rn. 3. In Thomas Rauscher (szerk.): *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. EuZPR/EuIPR. Kommentar. Bearbeitung 2011. Brüssel I-VO, LugÜbk 2007*. München, Sellier, 2011.

³ Brüsszel I. rendelet (10) preambulumbekzdése; Andrew Dickinson – Eva Lein (szerk.): *The Brussels I Regulation Recast*. Oxford, Oxford University Press, 2015. para. 2.01.

2. A polgári és kereskedelmi ügy fogalma

2.1. A fogalomalkotás hiánya

A Brüsszel Ia. rendelet a „polgári és kereskedelmi ügy” fogalmát nem határozza meg. A két jogterület pontosabb körülírására sem az 1968. évi brüsszeli egyezmény,⁴ sem a Brüsszel I. rendelet nem vállalkozott. Kropholler szerint a brüsszeli egyezmény megalkotói tudatosan kerültek el a fogalom meghatározását, sőt azt is, hogy a kifejezések értelmezéséhez alkalmazható törvényeket megjelöljék.⁵ Ezzel azt akarták elérni, hogy a jogviták besorolásakor az ügyek tartalmából, ne pedig az ügyben eljáró bíróság jellegéből induljanak ki.⁶

Bár az Európai Unió Bírósága többször hangot adott annak a véleményének, hogy az egységes értelmezéshez normatív fogalomalkotásra lenne szükség,⁷ ez a Brüsszel I. rendelet átdolgozása során sem történt meg. A polgári és kereskedelmi ügy fogalma így változatlanul jogalkalmazói jogértelmezést igényel, amelyhez az Európai Unió Bírósága több elvet használ.⁸

2.2. Értelmezési elvek

2.2.1. Jogfolytonosság

A Brüsszel Ia. rendelet preambulumban az Európai Unió Tanácsa hangsúlyozta, hogy biztosítani kell a brüsszeli egyezmény, a Brüsszel I. rendelet és a Brüsszel Ia. rendelet közötti folytonosságot, ennek érdekében átmeneti rendelkezéseket kell megállapítani. Ugyanez a folytonossági követelmény vonatkozik a brüsszeli egyezménynek és a helyébe lépő rendeleteknek az Európai Unió Bírósága általi értelmezésére is.

⁴ A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok végrehajtásáról szóló, 1968. szeptember 27-i egyezmény; HL 1972. L 299. 32. (a továbbiakban: brüsszeli egyezmény).

⁵ Jan Kropholler: *Europäisches Zivilprozessrecht. Kommentar zu EUGVO und Lugano Übereinkommen*. 7. Aufl. Heidelberg, 2002. 81.

⁶ Kengyel Miklós: A polgári és kereskedelmi ügyek fogalma a Brüsszel I. rendeletben. *Magyar Jog*, 52. (2005), 8. 485–494.

⁷ Gombos Katalin: A fogalom-meghatározások jelentősége a Brüsszel I rendelet módosítása kapcsán. In Osztovits András (szerk.): *A Brüsszel I. rendelet reformja*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 22–33.

⁸ Lásd Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége – Az Európai Unió nemzetközi magánjogi szabályainak XXI. századi kihívásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 165–211.

Mivel tehát mind a Brüsszel I. rendelet, mind a Brüsszel Ia. rendelet a brüsszeli egyezmény helyébe lépett a tagállamok között,⁹ továbbá a rendeletek és a brüsszeli egyezmény értelmezése közötti folytonosságot biztosítani kell,¹⁰ a brüsszeli egyezmény és a Brüsszel I. rendelet rendelkezéseire vonatkozó értelmezés a Brüsszel Ia. rendelet rendelkezéseire is vonatkozik, amennyiben az értelmezett rendelkezések egyenértékűnek minősíthetők.¹¹

Az Európai Unió Bíróságának következetes gyakorlata szerint a jogfolytonosságot a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikke tekintetében is biztosítani kell, mivel e rendelkezés ugyanazt a helyet foglalja el és ugyanazt a feladatot tölti be, mint a brüsszeli egyezmény 1. cikke és a Brüsszel I. rendelet 1. cikke. Ezt támasztja alá az is, hogy a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikkének szövege – néhány apróbb kivételtől eltekintve – azonos a brüsszeli egyezmény és a Brüsszel I. rendelet 1. cikkének szövegével. Egyesek ezt a stabilitást a Brüsszel Ia. rendelet érényeként fogják fel, mások a fejlődés visszatartását, a biztonságos *status quo* fenntartását látják benne.¹²

2.2.2. Autonóm értelmezés

Ha el akarjuk érni azt, hogy a rendeletből a tagállamok, valamint az érintett személyek számára lehetőleg azonos jogok és kötelezettségek keletkezzenek, akkor a fogalmakat és a kifejezéseket nem a tagállamok belső jogi normáira történő utalásoknak kell tekinteni, hanem autonóm módon és valamennyi tagállam számára közös elvek szerint kell értelmezni.¹³

Azt, hogy az alkalmazási kör magját alkotó „polgári és kereskedelmi ügy” fogalmát a nemzeti jogrendszerektől független, önálló uniós jogi tartalommal kell felruházni, már az Európai Bíróság 1976-ban hozott Eurocontrol-ítélete

⁹ Brüsszel I. rendelet 68. cikk (1) bekezdés és Brüsszel Ia. rendelet 68. cikk (1) bekezdés.

¹⁰ Brüsszel I. rendelet (19) preambulumbekkezdése és Brüsszel Ia. rendelet (34) preambulumbekkezdése.

¹¹ Draka NK Cables és társai ítélet, C-167/08, EU:C:2009:263, 20; SCT Industri, C-111/08, EU:C:2009:419, 22; German Graphics-ítélet, C-292/08, EU:C:2009:544, 27; Realchemie Nederland-ítélet, C-406/09, EU:C:2011:668, 38; Iliev-végzés, C-67/17, EU:C:2017:459, 23; Nothartová-ítélet, C-306/17, EU:C:2018:360, 18; Kuhn-ítélet, C-308/17, EU:C:2018:911, 31; Gradbeništvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 45; Valach-ítélet, C-649/19, EU:C:2017:986, 23; Weil-ítélet, C-361/18, EU:C:2019:473, 40; Tibor-Trans-ítélet, C-451/18, EU:C:2019:635, 23; Movic-ítélet, C-73/19, EU:C:2020:568, 32; Supreme Site Services-ítélet, C-186/19, EU:C:2020:638, 47.

¹² Malik Laazouzi: La refonte du règlement Bruxelles I. *Revue des affaires européennes*, (2014), 1, 146; Jan von Hein: Die Neufassung der Europäischen Gerichtsstands- und Vollstreckungsvereinbarung (EuGVVO). *Recht der Internationalen Wirtschaft*, 97. (2013), 3. 99–100.

¹³ Kengyel (2005): i. m. 486.

óta tudjuk.¹⁴ Azóta az Európai Unió Bíróságának állandósult ítélkezési gyakorlata szerint a „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalmát autonóm módon, a rendelet céljára és felépítésére, valamint a nemzeti jogrendszerek összességéből következő alapelvekre hivatkozással kell értelmezni.¹⁵ Az „autonóm” kifejezés tehát nem egy természetellenes értelmezésre, transzcendens absztrakcióra kíván utalni, hanem pusztán arra, hogy az értelmezés során el kell szakadni a nemzeti jogokban elfogadott jelentéstartalomtól.¹⁶ Ez a gyakorlatban a rendszertani és a célkutató értelmezés módszerével érhető el,¹⁷ kontrollálva – vagy ahogy Burkhard Hess fogalmaz – „bebiztosítva” a kapott eredményt a jog-összehasonlító értelmezéssel.¹⁸

Az autonóm értelmezés a rendelet egységes alkalmazásának záloga.¹⁹ Ennek hiányában a tagállamok a mindenkori érdekeiknek megfelelően szűkíthetnék vagy bővíthetnék a rendelet alkalmazási területét; az „átminősítés” eszközével is élhetnének, azaz a nemzeti joguk megváltoztatásával a rendelet tárgyi hatályát is módosíthatnák, és ilyen módon maguk határoznák meg a rendeletben rájuk rótt jogok és kötelezettségek terjedelmét.²⁰

A Brüsszel Ia. rendelet szabályai, fogalmai tehát egységes uniós értelemmel rendelkeznek, az egységes értelmezés letéteményese az Európai Unió Bírósága. A Bíróság szab irányt abban, hogy hol a határa a rendelet által kijelölt céloknak és elveknek, hierarchikus vagy mellérendeltségi viszony van-e az egyes célok és elvek között, és nem utolsósorban abban is, hogy miként oldható fel konkrét ügy kapcsán a rendelet céljai és elvei közötti konfliktus.²¹

¹⁴ Eurocontrol-ítélet, 29/76, EU:C:1976:137, 3.

¹⁵ Rüffer-ítélet, 814/79, EU:C:1980:291, 7; Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 18; Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 28; Préservatrice foncière TIARD-ítélet, C-266/01, EU:C:2003:282, 20; Blijdenstein-ítélet, C-433/01, EU:C:2004:21, 24; a C-292/05. sz. Lechouritou és társai ítélet, C-292/05, EU:C:2007:102, 29; Apostolides-ítélet, C-420/07, EU:C:2009:271, 41; Fahnenbrock és társai ítélet, C-226/13, C-245/13 és C-247/13, EU:C:2015:383, 35; Pula Parking-ítélet, C-551/15, EU:C:2017:193, 33; Kuhn-ítélet, C-308/17, EU:C:2018:911, 32; Gradbenišтво Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 46.

¹⁶ Christian Kohler: Abschied von der autonomen Auslegung des Begriffs „Zivil- und Handelsachen” in Art. 1 EuGVVO? *IPRax*, 35. (2015), 1. 53.

¹⁷ Egyenesen értelmezési elsődlegességről is beszélhetünk, amelynek a tartalmáról lásd Gombos Katalin: A jogértelmezés jelentősége a közösségi jogban – avagy az értelmezési elsődlegesség elvéről. *Európai Jog*, 10. (2010), 2. 3–10.

¹⁸ Burkhard Hess: *Europäisches Zivilprozessrecht*. Heidelberg, C. F. Müller, 2010. 249.

¹⁹ Eurocontrol-ítélet, 29/76, EU:C:1976:137, 3.

²⁰ Kengyel (2005): i. m. 486.

²¹ Ulrich Magnus – Peter Mankowski (szerk.): *Brussels I Regulation*. München, Sellier, 2007. 50; Gombos Katalin: *Európai jog – Az Európai Unió jogrendszere*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 172–173; Somssich Réka: *Egységes jog – egységes értelmezés? Az uniós jog értelmezése a tagállami bíróságok szintjén*. Budapest, ELTE Eötvös, 2006.

2.2.3. Tág értelmezés

Ahogy Geimer és Hess is fogalmaz, az Európai Bíróság „nagyvonalúsága” mutatkozik meg abban, hogy a polgári és kereskedelmi ügy fogalmát tágan kell értelmezni.²² Erre utal a Brüsszel Ia. rendelet (10) preambulumbekzdése is, amely szerint „e rendelet hatályának ki kell terjednie valamennyi jelentős polgári és kereskedelmi ügytípusra, eltekintve egyes, pontosan meghatározott ügyektől”.

Annak megállapításához, hogy valamely jogvita a polgári és kereskedelmi ügyek körébe tartozik-e, a Bíróság töretlen ítélkezési gyakorlata értelmében a peres felek közötti jogviszony jellegét és a jogvita tárgyát kell megvizsgálni.²³ Ebből a szempontból a magánjogi jogvitáknak a közjogi jellegű jogvitáktól való pontos elhatárolása játszik kulcsszerepet.

Ami a „kereskedelmi ügy” kategóriáját illeti, e fogalomnak nincs önálló értelme, azt a „polgári ügy” részhalmazaként kell kezelni.²⁴ A jogág kiemelése inkább a francia dogmatika felé gyakorolt gesztus volt, amely sokat ad a kereskedelmi jog önállóságának (*autonomie du droit commerciale*) hangsúlyozására.²⁵

²² German Graphics-ítélet, C-292/08, EU:C:2009:544, 22–23; NK-ítélet, C-535/17, EU:C:2019:96, 25; Gradbenišvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 47; Rina-ítélet, C-641/18, EU:C:2020:349, 31; Movic-ítélet, C-73/19, EU:C:2020:568, 34; Reinhold Geimer – Rolf A. Schütze: *Europäisches Zivilverfahrensrecht. Kommentar zur EuGVVO, EuEheVO, EuZustellungsVO, EuInsVO, EuVTVO, zum Lugano-Übereinkommen und zum nationalen Kompetenz- und Anerkennungsrecht*. Aufl. 3. München, C. H. Beck, 2010. Art. 1, Rn. 20; Hess (2010): i. m. 447–452; Kengyel (2005): i. m. 487; Kohler (2015): i. m. 53; Dietmar Czernich – Georg Kodek – Peter G. Mayr: *Europäisches Gerichtsstands- und Vollstreckungsrecht. Brüssel Ia-Verordnung (EuGVVO 2012) und Übereinkommen von Lugano 2007*. Aufl. 4. Wien, LexisNexis, 2015. Artikel 1, Rn. 15.; Dickinson–Lein (2015): i. m. para. 2.14.

²³ Eurocontrol-ítélet, 29/76, EU:C:1976:137, 4; Rüffer-ítélet, 814/79, EU:C:1980:291, 8, 14; Rich-ítélet, C-190/89, EU:C:1991:319, 26; Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 20; Henkel-ítélet, C-167/00, EU:C:2002:555, 26; Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 29–30; Préservatrice foncière TIARD-ítélet, C-266/01, EU:C:2003:282, 21–22; Frahuil-ítélet, C-265/02, EU:C:2004:77, 20; Lechouritou és társai ítélet, C-292/05, EU:C:2007:102, 30–31; Apostolides-ítélet, C-420/07, EU:C:2009:271, 42–44; Realchemie Nederland-ítélet, C-406/09, EU:C:2011:668, 39; Sapir és társai ítélet, C-645/11, EU:C:2013:228, 32–33; Sunico és társai ítélet, C-49/12, EU:C:2013:545, 33–34. pont; flyLAL-Lithuanian Airlines-ítélet, C-302/13, EU:C:2014:2319, 26, 30; Kuhn-ítélet, C-308/17, EU:C:2018:911, 33; Gradbenišvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 48; Rina-ítélet, C-641/18, EU:C:2020:349, 32; Movic-ítélet, C-73/19, EU:C:2020:568, 37; Supreme Site Services-ítélet, C-186/19, EU:C:2020:638, 55.

²⁴ Czernich–Kodek–Mayr (2015): i. m. Artikel 1, Rn. 15; Geimer–Schütze (2010): i. m. Art. 1, Rn. 24.

²⁵ Kengyel (2005): i. m. 488.

Ugyancsak a kiterjesztő értelmezés híve az Európai Unió Bírósága a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (1) bekezdésében írt „bíróság” fogalmát illetően.²⁶ A bíróság jellegének önmagában a Brüsszel Ia. rendelet alkalmazhatósága szempontjából nincs jelentősége [R. 1. cikk (1) bekezdés első mondat]. Következésképpen önmagában nincs akadálya a Brüsszel Ia. rendelet alkalmazásának egy polgári jogi igény büntetőbíróság előtti érvényesítése esetén sem.²⁷ A Brüsszel Ia. rendelet „bíróságsemlegessége” következik abból is, hogy büntetőeljárás alapjául szolgáló cselekményen alapuló polgári jogi kártérítés vagy az eredeti állapot helyreállítása iránti igény tekintetében a rendelet 7. cikk 3. pontja külön joghatósági okot állapít meg, és joghatósággal rendelkező bírósággént a büntetőeljárásban eljáró bíróságot határozza meg.²⁸

Ezzel összefüggésben a Bíróság már a Sonntag-ítéletben rámutatott, hogy még ha a magánszemély által bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránt benyújtott keresete büntetőeljáráshoz kapcsolódik is, e kereset megőrzi polgári jogi jellegét; az egyes szerződő államok jogrendszerei ugyanis a büntetőjog szempontjából elítélendő magatartás következtében elszenvedett kár megtérítéséhez való jogot általánosságban polgári jogi jellegűnek tekintik.²⁹ A Brüsszel Ia. rendeletet tehát a büntetőügyekben eljáró bíróságok által hozott polgári jogi tárgyú határozatokra is alkalmazni kell: ezt az elvet a Bíróság a Sonntag-ügyben hozott ítéletét követően a Krombach-ítéletben, majd az Aannemingsbedrijf Aertssen-ügyben is megerősítette.³⁰

Hasonlóképpen a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartoznak a közigazgatási bíróságok előtt előterjesztett polgári és gazdasági típusú ügyek is.³¹

A munkajogi követelések is a Brüsszel Ia. rendelet alkalmazási területére esnek.³² Erre figyelemmel a rendelet 20–23. cikkei az egyedi munkaszerződésekre nézve speciális joghatósági okokat határoznak meg.³³ A rendelet 24. cikk 4. pontja pedig megerősíti, hogy hatálya kiterjed a szabadalommal, védjeggyel,

²⁶ Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 67.

²⁷ Schlosser-jelentés, para. 29.

²⁸ A Brüsszel Ia. rendelet 64. cikke még a gondatlanságból elkövetett bűncselekményért más tagállam büntetőbíróságának eljárása alá vont személy védelméről is rendelkezik.

²⁹ Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 16. és 19.

³⁰ Krombach-ítélet, C-7/98, EU:C:2000:164, 30; Aannemingsbedrijf Aertssen-ítélet, C-523/14, EU:C:2015:722, 27. és 32.

³¹ Jenard-jelentés, 9.

³² Jenard-jelentés, 9.

³³ Ivenel-ítélet, 133/81, EU:C:1982:199; Mulox-ítélet, C-125/92, EU:C:1993:306; Rutten-ítélet, C-383/95, EU:C:1997:7; Pugliese-ítélet, C-437/00, EU:C:2003:219; Mahamdia-ítélet, C-154/11, EU:C:2012:491

formatervezési mintával, továbbá hasonló, letétbe helyezést vagy lajstromozást igénylő jogok lajstromozásával, illetve érvényességével kapcsolatos eljárásokra.³⁴

Végül nincs jelentősége annak sem, hogy a bíróság peres vagy nemperes eljárás keretében jár-e el.³⁵

2.3. Elhatárolás a közjogi jogvitáktól

A Brüsszel Ia. rendelet a pozitív fogalomalkotás helyett a negatív megközelítést alkalmazva a közjogi jellegű ügyektől határolja el a polgári és kereskedelmi ügyek kategóriáját. A Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (1) bekezdés második mondata példalózó jelleggel („különösen”) kiiktatja a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alól a legklasszikusabb közjogi jogterületeket: ezek az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyek.

Az átdolgozott rendelet felvesz egy további ügýtípust is a tárgyi hatály alól kirekesztett ügyek listájára: ezek az államnak a közhatalmi jogosítványai gyakorlása (*acta iure imperii*) során végrehajtott intézkedéseire vagy mulasztásaira vonatkozó felelősségi ügyek. Ténylegesen azonban ez a kategória sem számít újnak, hiszen a megfogalmazás lényegében megegyezik a 805/2004/EK rendelet 2. cikk (1) bekezdésében, az 1896/2006/EK rendelet 2. cikk (1) bekezdésében, a 861/2007/EK rendelet 2. cikk (1) bekezdésében írt meghatározással. Az *acta iure imperii* elvből fakadó követelések az állam nevében eljáró tisztviselőkkel szembeni követeléseket, a hatósági intézkedésekkel kapcsolatos felelősséget, továbbá a hatóságilag kinevezett tisztségviselők felelősségét foglalják magukban.³⁶

Az ügycsoportok kizárása lényegében a közhatalmi jogosítvány gyakorlásának (*acta iure imperii*) megjelenéséből, a közhatalmi előjogok megnyilvánulásából ered, és alapja a magánszemélyek közötti viszonyokban alkalmazandó általános jogi szabályokon túlmenő hatalomgyakorlás.³⁷ Márpedig ezek a közjogi aktusok, közhatalmi jellegű cselekvések nem vizsgálhatók az egyenrangúságot feltételező polgári-gazdasági jogviszonyok körében. Természetesen a közhatalmat

³⁴ Brite Strike Technologies-ítélet, C-230/15, EU:C:2016:560, 45.

³⁵ Jenard-jelentés, 9.

³⁶ Róma II. rendelet (9) preambulumbekezdés.

³⁷ Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 22; Henkel-ítélet, C 167/00, EU:C:2002:555, 30; Préservatrice foncière TIARD-ítélet, C 266/01, EU:C:2003:282, 30; Frahuil-ítélet, C-265/02, EU:C:2004:77, 21; Lechouritou és társai ítélet, C-292/05, EU:C:2007:102, 31, 34; Kuhn-ítélet, C-308/17, EU:C:2018:911, 34–35; Gradbenišvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 49; JN-ítélet, C-421/18, EU:C:2019:1053, 22; Rina-ítélet, C-641/18, EU:C:2020:349, 34; Movici-ítélet, C-73/19, EU:C:2020:568, 35–36; Supreme Site Services-ítélet, C-186/19, EU:C:2020:638, 57.

gyakorló személyek és szervezetek magánjogi jellegű cselekvéseire (*acta iure gestionis*) a Brüsszel Ia. rendelet hatóköre változatlanul kiterjed.³⁸

Annak eldöntése, hogy az adott jogviszonyban fennáll-e közhatalmi jogosítvány gyakorlása, célkutató-rendszertani értelmezést kíván meg.³⁹ Ebben a körben a peres felek közötti jogviszony jellegét és a jogvita tárgyát kell vizsgálni.

Ami a felek közötti jogviszony jellegét illeti, a Bíróság ezt a felek – hatósági vagy magánszemély – minőségére, valamint a kereset alapjára és a perindítás szabályaira tekintettel értékeli. Egy olyan jogvita, ahol mindkét fél magánszemély, szükségképpen tisztán magánjogi jogviszonyt feltételez. Természetes személyek egymás közötti jogvitája tehát az esetek túlnyomó többségében magánjogi jogviszony, de kategorikusan még ekkor sem zárható ki a közjogi jogviszony és ennél fogva a közhatalmi jogosítvány gyakorlása, például az állami szervek tisztségviselőivel, közhatalmat viselő alkalmazottaival szemben vagy általuk érvényesített igényeknél. Ilyenkor a kereset tárgya és megindításának szabályai vizsgálata alapján kell állást foglalni arról, hogy e személyek a jogvita keretében közhatalmi jogosítványokat gyakorolnak-e, vagy sem. Így például a Sonntag-ítéletben a Bíróság úgy találta, hogy a büntetőügyhöz csatlakozó polgári jogi igény kielégítésére irányuló eljárás keretében egy német állami iskola tanárával szemben felügyeleti kötelezettségének megsértése⁴⁰ miatt Olaszországban érvényesített kártérítési igény a polgári ügy fogalma alá tartozik, figyelemmel arra, hogy az állami iskola tanárának a tanulók iskolai kirándulás alatt rábízott felügyelete keretében ellátott tevékenysége nem minősül közhatalom-gyakorlásnak, mivel ilyenkor a tanár nem rendelkezik különösebb hatáskörrel a magánszemélyek közötti viszonyokban.⁴¹

Az Apostolides-ítéletben a Bíróság ugyancsak azt állapította meg, hogy nem a közhatalom megnyilvánulása a tárgya egy ciprusi ingatlan természetes személy tulajdonosa által támasztott keresetnek, amely arra irányul, hogy a sziget török hadsereg általi 1974-es inváziójakor a tulajdonos által elhagyni kényszerült ingatlan birtokát az ingatlant megszerző magánszemély adja át.⁴²

Ami a jogi személyeket vagy jogi személyiség nélküli szervezeteket illeti, a szervezet működésében megjelenő bármilyen közjogi „momentum” észlelése esetén ugyancsak szükséges a vitatott jogviszony jellegének, a kereset tárgyának és megindítása szabályainak értékelése. Ilyen körülmény lehet például, ha

³⁸ Von Hein (2013): i. m. 100; Mahamdia-ítélet, C-154/11, EU:C:2012:491, 52–55.

³⁹ Yves Bot főtanácsnok indítványa a Fahnenbrock-ügyben, C-226/13, EU:C:2014:2424, 49.

⁴⁰ Iskolai kirándulás során az egyik tanuló halálos balesetét idézte elő a felügyeleti kötelezettség megsértése.

⁴¹ Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 20–26.

⁴² Apostolides-ítélet, C-420/07, EU:C:2009:271, 45.

az érintett jogi személy egészben vagy részben közjogi szabályoknak alávetett, vagy a gazdálkodási tevékenység mellett hatósági jogosítványokkal rendelkezik.

A Baten-ügyben, ahol az egyik fél egy *közttestület* volt, a Bíróság megállapította, hogy az olyan visszkereseti igény, amellyel valamely állami szervezet a magánjogi alanynál behajtja az általa szociális támogatás címén az elvált házastárs és gyermeke részére kifizetett összegeket, a polgári ügy fogalma alá tartozik, amennyiben az ilyen igény támasztásának alapjára és feltételeire a közjog tartási kötelezettségre vonatkozó szabályai irányadók. Amikor azonban a visszkereseti igény olyan rendelkezéseken alapul, amellyel a jogalkotó előjogot biztosított az igényt érvényesítő köztestületnek, az említett igény nem tartozik a „polgári ügyekhez”.⁴³ Ehhez hasonló következtetésre jutott a Bíróság a Gradbeniš tvo Korana-ügyben, ahol az építőipari munkások szabadság idejére járó munkabérének kezeléséért és kifizetéséért felelős köztestület tartozás megfizetésére irányuló igényérvényesítését vizsgálta.⁴⁴

A Henkel-ítéletben a Bíróság szerint a polgári ügyek körébe tartozik egy *fogyasztóvédelmi egyesület* olyan intézkedés kibocsátására irányuló keresete, amely egy kereskedő számára megtiltja a tisztességtelen feltételek használatát. A Bíróság többek között megjegyezte, hogy „az olyan fogyasztóvédelmi egyesület, mint a szóban forgó, magánszervezeti jelleggel rendelkezik”.⁴⁵

A Frahuil-ítéletben a Bíróság megállapította, hogy a polgári ügyek körébe tartozik az a kereset, amellyel egy *vállalkozás*, amely a vámhatósággal szemben kezességet vállalt a vámok valamely fuvarozó általi megfizetéséért, az importőrnek fizetett összegek visszatérítését követeli: a jogvita két magánjogi személy között állt fenn.⁴⁶

Talán a Realchemie Nederland-ügyben hozott ítélet indokolásából domborodik ki legjobban a felek közötti jogviszony döntő jelentősége a közjogi és magánjogi típusú igények elhatárolása kapcsán. Két *gazdasági társaság* jogvitájában egy német bíróság ideiglenes intézkedés útján és rendbírság kiszabásának terhével megtiltotta bizonyos növényvédő szerek behozatalát, valamint azok birtoklását és forgalomba hozatalát Németországban. Az ügyben az a kérdés merült fel, hogy a szabadalmi jogi tilalom megsértése miatt kiszabott rendbírság Brüsszel I. rendelet szerinti végrehajtásának van-e helye, ha a bíróság a bíróságot ugyan egy magánjogi jogalany (az adott ügyben egy gazdasági társaság) kérelmére szabta ki, azonban az nem a kérelmezőt, hanem a német államot illeti, a behajtás hivatalból történik, és a behajtást bírósági hivatalok fogatosítják. A Bíróság úgy

⁴³ Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 27.

⁴⁴ Gradbeniš tvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 57-61.

⁴⁵ Henkel-ítélet, C-167/00, EU:C:2002:555, 30.

⁴⁶ Frahuil-ítélet, C-265/02, EU:C:2004:77, 21.

ítelte meg, hogy a végrehajtási eljárás sajátos vonatkozásait a végrehajtási jog természetét illetően nem lehet meghatározónak tekinteni, a végrehajtási jog természete ugyanis azon alanyi jogok természetétől függ, amelyek megsértésével a végrehajtást elrendelték, azaz az adott esetben a szabadalommal oltalmazott találmány kizárólagos használatára vonatkozó jogot védi, amely kétségtelenül a polgári és kereskedelmi ügyek közé tartozik.⁴⁷

A flyLAL-Lithuanian Airlines-ítéletben a Bíróság megállapította, hogy a polgári ügyek körébe tartozik egy litván *légifuvarozó* által egy lett repülőteret üzemeltető szervezettel és egy lett légifuvarozóval szemben indított, a versenyjog állítólagos megsértésével okozott kár megtérítése iránti kereset. A Bíróság többek között megjegyezte, hogy noha a lett állam az alperesek többségi vagy kizárólagos részvényese, a jogvitában nem peres fél, és a perben a felperes a repülőtéri létesítmények használatáért fizetett díjak túlzottan magas összegét, vagyis valamely, az alperesek által gazdasági szereplőként megvalósított, közhatalmi jogosítványok gyakorlásával nem járó cselekményt kifogásolta.⁴⁸

A JN-ügyben a belgiumi *ügyvédi kamarát* megillető éves kamarai tagdíj követeléséről volt szó. Ennek kapcsán a Bíróság megjegyezte: e jogvita csak azzal a feltétellel tartozik a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá, ha a kamara e kötelezettség teljesítésének követelése során az alkalmazandó nemzeti jog értelmében nem gyakorol közhatalmat.⁴⁹

Mivel a minősítés során a peres felek közötti jogviszony jellege és a jogvita tárgya a döntő, ebből az is következik, hogy a polgári és kereskedelmi ügy kategóriájába sorolhatók olyan jogviták is, amelyekben valamely hatóság áll szemben egy magánszeméllyel, kivéve, ha a hatóság közhatalmat gyakorol.⁵⁰ Ha tehát a peres felek egyike hatóság (közjogi szervezet), a jogvita pusztán e körülmény alapján nem kerül ki a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alól, csak akkor, ha e hatóság a jogvita keretében közhatalmi jogosítványokat gyakorol. Annak megállapítása céljából, hogy valamely jogvita egy magánjogi alanyt közhatalmat gyakorló hatósággal

⁴⁷ Realchemie Nederland-ítélet, C-406/09, EU:C:2011:668, 42. és 44.

⁴⁸ FlyLAL-Lithuanian Airlines-ítélet, C-302/13, EU:C:2014:2319, 28, 29, 37. Hasonlóképpen lásd még Tibor-Trans-ítélet, C-451/18, EU:C:2019:635, 24.

⁴⁹ JN-ítélet, C-421/18, EU:C:2019:1053, 23.

⁵⁰ Eurocontrol-ítélet, 29/76, EU:C:1976:137, 4; Rüffer-ítélet, 814/79, EU:C:1980:291, 8. és 14; Rich-ítélet, C-190/89, EU:C:1991:319, 26; Sonntag-ítélet, C-172/91, EU:C:1993:144, 20; Henkel-ítélet, C-167/00, EU:C:2002:555, 26; Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 29. és 30; Préservatrice foncière TIARD-ítélet, C-266/01, EU:C:2003:282, 21–22; Frahuil-ítélet, C-265/02, EU:C:2004:77, 20; Lechouritou és társai ítélet, C-292/05, EU:C:2007:102, 30–31; Apostolides-ítélet, C-420/07, EU:C:2009:271, 42–44; Realchemie Nederland-ítélet, C-406/09, EU:C:2011:668, 39; Sapir és társai ítélet, C-645/11, EU:C:2013:228, 32–33; Sunico és társai ítélet, C-49/12, EU:C:2013:545, 33–34; flyLAL-Lithuanian Airlines-ítélet, C-302/13, EU:C:2014:2319, 26, 30.

állít-e szembe, ugyancsak a benyújtott kereset alapja és megindításának módjai, szabályai vizsgálata alapján kell eldönteni.⁵¹

Az Eurocontrol-ügyben a kereset tárgya a légi navigációs szolgálatok igénybevételéért fizetendő útvonaldíjak voltak, amelyeket egy nemzetközi légi felügyeleti szervezet szedett be a légitársaságoktól. A szervezet e díjak iránti követelését belga kereskedelmi bíróság előtt peresítette, majd az ítéletet Németországban kívánta végrehajthatónak nyilváníttatni. A Bíróság a közhatalom gyakorlásával való összefüggés fennállására tekintettel megállapította, hogy e követelés nem tartozik a polgári és kereskedelmi ügy fogalma alá. A közhatalom gyakorlásával való összefüggés a Bíróság szerint az adott esetben abban volt megragadható, hogy a jogvita tárgyát olyan díjak behajtása képezte, amelyeket magánszemélynek kell fizetnie közjogi – állami vagy nemzetközi – szerv részére e szerv szolgáltatásainak és berendezéseinek igénybevételéért, ráadásul a díjak mértékét, kiszámításuk módját és a beszedési eljárás szabályait egyoldalúan állapították meg a felhasználókkal szemben.⁵²

A Bíróság a Rüffer-ügyben hasonlóképpen kizárta a polgári és kereskedelmi ügy kategóriájából azt a visszkereseti igényt, amelyet Hollandia támasztott a holland belvizeken elsüllyedt hajó német tulajdonosával szemben a mentési költségek megtérítése érdekében, tekintettel arra, hogy annak háttérében közhatalmi tevékenységnek tekintett folyami rendőrségi intézkedés következményeiről volt szó.⁵³

A szakirodalomban többek által vitatott végkifejletű Sunico és társai ítéletben a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy valamely, a brit adóhatóság által indított adókövetelés behajtása iránti kereset a polgári ügyek körébe tartozik, mert bár a felperes hatóság, kizárólag a polgári jogi felelősségre vonatkozó brit jogszabályok alapján jár el.⁵⁴ Hasonlóképpen, a Sapir és társai ítéletben a Bíróság úgy határozott, hogy a nemzetiszocialista rendszer áldozatainak kárpótlása iránti, a Land Berlin (a német kárpótlásról szóló törvény által létrehozott hatóság) ellen indított kereset a polgári ügyek körébe tartozik, a kereset ugyanis csak a kárpótlási igénnyel érintett ingatlanok tulajdonosaként irányult a Land

⁵¹ Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 31; Préservatrice foncière TIARD-ítélet, C-266/01, EU:C:2003:282, 23; Frahuil-ítélet, C-265/02, EU:C:2004:77, 20; Sapir és társai ítélet, C-645/11, EU:C:2013:228, 34; Sunico és társai ítélet, C-49/12, EU:C:2013:545, 35.

⁵² Eurocontrol-ítélet, 29/76, EU:C:1976:137, 4–5.

⁵³ Rüffer-ítélet, 814/79, EU:C:1980:291, 2–7. 9–12. és 15.

⁵⁴ Sunico és társai ítélet, C-49/12, EU:C:2013:545, 37–40; Kohler (2015): i. m. 52–56; Jan Dietze: EuGVVO: Anwendbarkeit auf Schadensersatzklage staatlicher Behörde gegen Privatperson wegen Beteiligung an Steuerbetrug, *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, (2013), 21. 830–831.

Berlin ellen, és a Land Berlint azonos kárpótlási kötelezettség terhelte, mint egy magánszemély tulajdonost.⁵⁵

Végül az sem nyújt garanciát a jogvita közjogi jellegére és a közhatalom egyértelmű megnyilvánulására, ha a perben az egyik fél valamely tagállam. Ilyen esetben is vizsgálni kell a felek közötti jogviszony jellegét, a kereset tárgyát és megindításának feltételeit. A *Préservatrice Foncière TIARD*-ügyben hozott ítélet szerint azok a keresetek, amelyekkel egy szerződő állam a magánjogi jogalannyal szemben az általa megkövetelt és meghatározott biztosíték szolgáltatását egy másik személy számára való lehetővé tétele érdekében kötött magánjogi kezességvállalási szerződés végrehajtásával érvényesíti, a polgári és kereskedelmi ügyek fogalma alá tartoznak, ha a hitelező és a kezes közötti jogviszony nem minősül az állam túlzott hatásköryakorlásának a magánszemélyek között fennálló jogviszonyokra alkalmazandó szabályok tükrében.⁵⁶

A *Lechouritou* és társai ítéletben a Bíróság úgy tekintette, hogy a közhatalom megnyilvánulása a tárgya annak a keresetnek, amelyet görög állampolgárok indítottak a német állammal szemben a német hadsereg katonái által 1943-ban a polgári lakosság sérelmére elkövetett mészárlás folytán elszenvedett károk miatti kárpótlás iránt.⁵⁷

3. A tárgyi hatály alól kivont területek

3.1. *Értelmezés: kiterjesztően vagy megszorítóan?*

„Az ideális megoldás az lenne, ha az egyezményt minden polgári és kereskedelmi ügyre alkalmazni kellene” – írja Jenard a brüsszeli egyezményről szóló, 1979-ben közzétett jelentésében.⁵⁸ Ez az idea azonban sem a brüsszeli egyezmény aláírásakor (1968), sem a hatályos Brüsszel Ia. rendelet elfogadásakor nem volt reális elképzelés. Noha a brüsszeli egyezmény aláírása óta eltelt két emberöltő alatt az európai polgári és igazságügyi együttműködés újabb jogterületeket is meghódított (például házassági ügyek, szülői felelősség, öröklési ügyek), a Brüsszel Ia. rendelet lényeges változást nem hozott abban, hogy tárgyi hatálya kizárólag vagyonjogi ügyekre szorítkozik.

⁵⁵ Sapir és társai ítélet, C-645/11, EU:C:2013:228, 35–36.

⁵⁶ *Préservatrice foncière TIARD*-ítélet, C-266/01, EU:C:2003:282, 40.

⁵⁷ *Lechouritou* és társai ítélet C-292/05, EU:C:2007:102, 37–38.

⁵⁸ Paul Jenard: Report on the Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgements in Civil and Commercial Matters. *Official Journal of the European Communities*, (1979), C 59. 1–70. (a továbbiakban: Jenard-jelentés), 10.

Az 1. cikk (2) bekezdése az alkalmazási körből kizár néhány olyan ügycsoportot, amelyek ugyan a polgári és kereskedelmi ügyek kategóriájába tartoznak, de bizonyos okokból mégsem esnek a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alá.⁵⁹ A listában szereplő fogalmakat autonóm módon kell értelmezni.⁶⁰

A Brüsszel Ia. rendelet (1) és (2) bekezdésének értelmezése között mégis van egy nagyon lényeges különbség: míg a rendelet tárgyi hatályára vonatkozó előírásokat a lehető legtágabban, addig a kivételeket elviekben megszorító módon kellene értelmezni, hiszen a rendelet célja az, hogy a polgári és a kereskedelmi jog területén a joghatóságra, valamint az elismerésre vonatkozó szabályokat minél szélesebb körben egységesítse.⁶¹ A brüsszeli egyezményhez fűzött Jenard-jelentés szerint az egyezmény alkalmazási körébe olyan szerződéses vagy szerződésen kívüli kötelezettségekre vonatkozó jogviták és ítéletek tartoznak, amelyek „nem érintenek a személyi állapotra, a jog- és cselekvőképességre vonatkozó, illetve öröklési, hagyatéki, házassági vagyoni jogi, csődjogi vagy társadalombiztosítási kérdéseket; e tekintetben az egyezményt a lehető legtágabban kell értelmezni”.⁶²

Sajnálatos módon az 1. cikk (2) bekezdésében szereplő felsorolásban használt fogalmak értelmezésének terjedelmével kapcsolatban nem következetes az Európai Unió Bíróságának gyakorlata. A Bíróság általános jelleggel a szigorú értelmezést nyomatékosította a kizárt területek kapcsán.⁶³ Ennek ellenére a kiterjesztő és a szűkítő értelmezésre is találhatunk példát.

Úgy tűnik, hogy a Bíróság a szociális biztonság és a fizetéseképtelenségi eljárások (ide értve a csődeljárást és a kényszeregyezséget is) területén a megszorító értelmezést részesíti előnyben.⁶⁴ A kivételek szűk értelmezése összhangban áll

⁵⁹ Brüsszel Ia. rendelet (10) preambulumbekkezdés; Mahamdia-ítélet, C-154/11, EU:C:2012:491, 38; Aannemingsbedrijf Aertssen-ítélet, C-523/14, EU:C:2015:722, 28.

⁶⁰ Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 42; Schneider-ítélet, C-386/12, EU:C:2013:633, 19; Czernich–Kodek–Mayr (2015): i. m. Art. 1, Rn. 38; Dickinson–Lein (2015): i. m. para. 2.24; Hans W. Fasching – Andreas Konecny (szerk.): Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen. Band V/1. Manz-Verlag, Bécs, 2008., Art. 1, Rn. 91; Peter F. Schlosser – Burkhard Hess: *EU-Zivilprozessrecht: EuGVVO, EuVTVO, EuMahnVO, EuBagVO, HZÜ, EuZVO, HBÜ, EuBVO, EuKtPVO. Kommentar*. 4. bővített kiadás. München, Verlag C. H. Beck, 2015. Art. 1, Rn. 13.

⁶¹ Kengyel (2005): i. m. 480.

⁶² Jenard-jelentés, 10.

⁶³ FlyLAL–Lithuanian Airlines-ítélet, C-302/13, EU:C:2014:2319, 27; Gradbeništvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 66; Weil-ítélet, C-361/18, EU:C:2019:473, 43.

⁶⁴ A szociális biztonság területén [Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (2) bekezdés c) pont] az 1408/71/EGK rendelet és a brüsszeli egyezmény kapcsolatával összefüggésben lásd Baten-ítélet, C-271/00, EU:C:2002:656, 46–49. A csődeljárás, a kényszeregyezés és a hasonló eljárások [1. cikk (2) bekezdés b) pont] területén az 1346/2000/EK rendelet és a brüsszeli egyezmény, illetőleg a Brüsszel I. rendelet kapcsolatával összefüggésben lásd Gourdain-ítélet, 133/78, EU:C:1979:49, 4–6; SCT Industri-ítélet, C-111/08, EU:C:2009:419, 22–26; German Graphics-ítélet, C-292/08, EU:C:2009:544, 22–25; F-Tex-ítélet, C-213/10, EU:C:2012:215, 23, 29; Nickel & Goeldner

azzal a kifejezett jogalkotói szándékkal, hogy a „polgári és kereskedelmi” ügyek fogalmát viszont tágan kell értelmezni, széles tárgyi hatályt jelölve ki a Brüsszel Ia. rendelet számára.⁶⁵ Ennek megfelelően a Bíróság gyakorlata úgy formálódott, hogy az 1. cikk (2) bekezdésében a rendelet hatálya alól kizárt eljárások, illetve ügýtípusok fogalma alá csak az azokkal közvetlen vagy szoros kapcsolatban álló eljárások sorolhatók.

Ugyanakkor van példa a kivételek tág értelmezésére is. A Bíróság a természetes személy személyi állapotának [1. cikk (2) bekezdés *a*) pont] kategóriájába eső szülői felelősség fogalmának tág értelmezését helyezi előtérbe,⁶⁶ és billegő gyakorlat figyelhető meg a házassági vagyoni jogi ügyek kapcsán.⁶⁷ Hasonlóképpen kiterjesztő az értelmezése a tartási és az öröklési ügyek fogalmának, összhangban az e tárgyban született önálló rendeletekkel.

A fentiek a bírói gyakorlat számára általánosságban úgy összegezhetők, hogy a vitás eljárás és az 1. cikk (2) bekezdésében kizárt ügýtípus között fennálló kapcsolat erőssége, nevezetesen annak közvetlen vagy közvetett volta és szorosságának mértéke a döntő annak eldöntésekor, hogy az 1. cikk (2) bekezdésében szereplő kizárás alkalmazandó-e.⁶⁸

A Jenard- és a Schlosser-jelentés is hangsúlyozza, hogy csak azokban az esetekben állapítható meg a Brüsszel Ia. rendelet alkalmazhatatlansága, amelyekben az annak hatálya alól kizárt területek valamelyike „a per közvetlen tárgya”. Ezzel szemben nem korlátozza a rendelet alkalmazását, ha az annak hatálya alól kizárt jogterületek csak közvetett módon hatnak a jogvita eldöntésénél, vagyis előzetes (*prejudiciális*) kérdésnek minősülnek, még akkor sem, ha az érintett jogkérdés fontos szerepet játszik az eljárásban.⁶⁹ Így például egy ajándékozási szerződéssel kapcsolatos jogvita közvetlen tárgya akkor is szerződésből fakadó igény lesz, ha a jogvita elbírálásakor az ügyleti képesség (jog- és cselekvőképesség) közvetett módon döntő jelentőséggel bír.⁷⁰

A Brüsszel Ia. rendelet nem érinti azokat a polgári és kereskedelmi tárggyú egyezményeket, amelyeknek a tagállamok részesei, és amelyek egyes különös

Spedition-ítélet, C-157/13, EU:C:2014:2145, 21–23; Comité d'entreprise de Nortel Networks és társai ítélet, C-649/13, EU:C:2015:384, 26–27.

⁶⁵ German Graphics-ítélet, C-292/08, EU:C:2009:544, 23; Nickel & Goeldner Spedition-ítélet, C-157/13, EU:C:2014:2145, 22.

⁶⁶ C-ítélet, C-435/06, EU:C:2007:714, 28–30, 49; C-ítélet, C-92/12 PPU, EU:C:2012:255, 59, 63; Gogova-ítélet, C-215/15, EU:C:2015:710, 27–29, 35.

⁶⁷ De Cavel I. ítélet, 143/78, EU:C:1979:83, 7; C. H. W.-ítélet, 25/81, EU:C:1982:116, 6; Iliev-végzés, C-67/17, EU:C:2017:459; Weil-ítélet, C-361/18, EU:C:2019:473, 42–45.

⁶⁸ German Graphics-ítélet, C-292/08, EU:C:2009:544, 29–30; Nickel & Goeldner Spedition-ítélet, C-157/13, EU:C:2014:2145, 23.

⁶⁹ Jenard-jelentés, 10; Schlosser-jelentés, 71.

⁷⁰ Schmidt-ítélet, C-417/15, EU:C:2016:881, 25.

jogterületeken a joghatóságot, valamint a határozatok elismerését és végrehajtását szabályozzák [71. cikk (1) bekezdés].⁷¹ A Brüsszel Ia. rendelet nem sorolja fel, hogy melyek azok a tárgyi hatálya alá eső, speciális jogterületeken megalkotott nemzetközi egyezmények, amelyek a Brüsszel Ia. rendelettel szemben elsőbbséget élveznek, a Jenard-jelentés azonban 15, míg a Schlosser-jelentés körülbelül 25 ilyen egyezményt tesz közzé példálózó jelleggel.⁷² Ilyen speciális egyezmény például a Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről szóló egyezmény (CMR).

3.2. Házassági és személyi állapottal kapcsolatos ügyek

3.2.1. Családi jogállással kapcsolatos ügyek

Az 1. cikk (2) bekezdés *a)* pontja kizár a hatálya alól minden személyi állapottal kapcsolatos ügyet. Idetartoznak a házassági ügyek, nevezetesen a házasság felbontása, a különválás és a házasság érvénytelenítése, megtámadása.⁷³ A Brüsszel Ia. rendelet nem alkalmazható a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekre, ezen belül a szülői felügyeleti és láthatási (kapcsolattartási) jog gyakorlására; a gyámságra, gondnokságra és hasonló intézményekre; a gyermek személyének, illetve vagyonának gondozásával megbízott személyek vagy szervek kijelölésére; a gyermek nevelőszülőknél való elhelyezésére; a gyermek vagyonának kezelésével, megóvásával vagy rendelkezésre bocsátásával kapcsolatos védelmi intézkedésekre.⁷⁴ E területen a Brüsszel IIa. rendelet alkalmazandó.⁷⁵

A Brüsszel IIa. rendeletet a bíróság jellegétől függetlenül a szülői felelősség megállapításával, gyakorlásával, átruházásával, korlátozásával vagy megszüntetésével kapcsolatos polgári ügyekben kell alkalmazni. Ezzel összefüggésben a Bíróság többször megerősítette, hogy a Brüsszel IIa. rendeletben használt „polgári ügyek” fogalmát nem megszorítóan kell értelmezni, hanem olyan önálló uniós jogi fogalomként, amely kiterjed minden szülői felelősséggel kapcsolatos kérelemre, intézkedésre, illetve határozatra. E tekintetben a „szülői felelősség”

⁷¹ Brüsszel Ia. rendelet (35) preambulumbekkezdés; Rehder-ítélet, C-204/08, EU:C:2009:439; TNT Express Nederland-ítélet, C-533/08, EU:C:2010:243; Nipponkoa Insurance Co. [Europe] ítélet, C-452/12, EU:C:2013:858; Gazprom-ítélet, C-536/13, EU:C:2015:316; Nickel & Goeldner Spedition-ítélet, C 157/13, EU:C:2014:2145; Brite Strike Technologies-ítélet, C-230/15, EU:C:2016:560; easyJet Airline-ítélet, C-213/18, EU:C:2019:927.

⁷² Jenard-jelentés, 59–60; Schlosser-jelentés, 150–151.

⁷³ Schlosser-jelentés, para. 51.

⁷⁴ Bohez-ítélet, C-4/14, C:2015:563, 37–39.

⁷⁵ A házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2201/2003/EK rendelet, HL L 338, 2003.12.23, 243–271.

fogalma a Brüsszel IIa. rendelet 2. cikkének 7. pontjában tág meghatározást kapott, minthogy a gyermek személyével, illetve vagyonával kapcsolatos valamennyi olyan jogra és kötelességre kiterjed, amelyet valamely természetes vagy jogi személy határozat, jogszabály hatálya, illetve jogilag kötelező megállapodás útján gyakorol. A felsorolás nem kizárólagos, hanem csupán példálózó jellegű, ahogyan ezt a „különösen” kifejezés alkalmazása bizonyítja.⁷⁶

Ugyancsak a személyi állapottal kapcsolatos, a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alól kivett eljárások közé tartoznak az apasági és származásmegállapítási eljárások, az örökbefogadás, valamint a holtak és eltűntnek nyilvánítás.⁷⁷

3.2.2. Jog- és cselekvőképesség

A Brüsszel Ia. rendeletből a tagállamokra és az érdekelt személyekre nézve keletkező jogok és kötelezettségek egyenlőségének és egységességének lehetséges legjobb biztosítása érdekében a „természetes személyek jog- és cselekvőképességének” az 1. cikk (2) bekezdés a) pontja értelmében vett fogalmát önállóan kell értelmezni.⁷⁸ Ebbe a körbe tartozik a természetes személyek halála; a kiskorúság miatti jog- és cselekvőképesség; a kiskorúak és nagykorúak – szellemi állapot miatti – cselekvőképességének korlátozása vagy kizárása és az ilyen személyek képviselote; az állampolgárság és lakóhely (*domicile*).⁷⁹ A természetes személyek jog- és cselekvőképessége olyan érzékeny terület, hogy nemcsak a közvetlenül ezen ügycsoportba tartozó ügyek, hanem az ezzel közvetlen kapcsolatban lévő ügyek is kívül maradnak a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alól.

Ezzel a kérdéssel foglalkozott a Bíróság a magyar vonatkozású Schneider-ügyben. A magyar bíróság a magyar jog alapján gondnokság alá helyezte a felperest, és e célból szintén magyar állampolgárságú törvényes képviselőt és hivatásos gondnokot rendelt ki számára. Miután édesanyja elhunyt, a felperes örökölt tőle egy a bulgáriai Lovecsben található lakást, amelynek másik fele testvérét illette meg. A felperes – gondnoka hozzájárulásával – az ingatlanon fennálló tulajdoni hányada eladásának engedélyezése iránt kérelmet terjesztett a szófiai regionális bíróság elé. Keresete alátámasztásául arra hivatkozott, hogy a lakás eladásából fedezni tudná egyéni szükségleteit Magyarországon, különösen az állandó egészségügyi ellátásával és egészségügyi intézményben való elhelyezésével kapcsolatban felmerülő költségeket. A szófiai regionális bíróság elutasította a felperes kérelmét,

⁷⁶ C-ítélet, C-435/06, EU:C:2007:714, 30, 49; C-ítélet, C-92/12 PPU, EU:C:2012:255, 59, 63; Gogova-ítélet, C-215/15, EU:C:2015:710, 26–27.

⁷⁷ Mankowski (2011): i. m. Brüsszel I-VO, Art. 1, Rn. 52.

⁷⁸ Schneider-ítélet, C-386/12, EU:C:2013:633, 19.

⁷⁹ Schlosser-jelentés, para. 51.

mivel úgy vélte, hogy az érintett ingatlannal történő rendelkezés nem szolgálja a korlátozottan cselekvőképesnek nyilvánított és Magyarországon hajléktalan személy érdekét. A felperes e határozattal szemben fellebbezéssel élt, a fellebbezési eljárásban eljáró bíróság pedig előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult a Bírósághoz.

A Bíróság ítéletében megállapította, hogy a bolgár családjogi törvény rendelkezései alapján az ingatlanon fennálló tulajdoni hányad eladása iránti bírósági engedély a gondnokság alá helyezett személy védelmét szolgáló intézkedés, amelyet azért ír elő jogszabály, mert az érintett személy nem képes többé arra, hogy saját maga rendelkezék ingatlanai felől. A szabályozás szerint ilyen engedély csak abban az esetben adható, ha az érintett ingatlan elidegenítése a védelem alatt álló személy érdekében történik. Ebből a Bíróság azt a következtetést vonta le, hogy a gondnokság alá helyezett személynek az ingatlana feletti rendelkezés engedélyeztetésére irányuló kérelme – a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés *a)* pontja értelmében – közvetlenül kapcsolódik az érintett természetes személy jog- és cselekvőképességéhez, következésképpen kívül esik a Brüsszel Ia. rendelet hatályán.⁸⁰

3.2.3. Házassági és élettársi vagyoni jogi ügyek

A Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (2) bekezdés *a)* pontja kizárja tárgyi hatálya alól a házassági vagyoni jogi, illetve az olyan kapcsolatból eredő vagyoni jogi ügyeket, amelyeket az adott kapcsolatra alkalmazandó jog szerint a házasságával hasonló joghatásúaknak tekintenek. Az egyes tagállamok házassági vagyoni jogi rendszerére vonatkozó szabályok közötti jelentős különbség miatt nem egyszerű a Brüsszel Ia. rendelet keretei között autonóm módon értelmezendő fogalom pontos tartalmát meghatározni. Ráadásul a Brüsszel Ia. rendelet a kivételeket kiegészíti a „házassághoz hasonló kapcsolatokra irányadó vagyoni jogi ügyekkel” is.

A Schlosser-jelentés a házassági vagyoni jogi ügyeket a házasság fennállása alatti vagy annak felbontása utáni, a házastársak egymás közötti vagy kivételes esetben az egyik házastárs és harmadik személy közötti, a házassági kapcsolatból eredő vagyoni jogokból keletkező jogvitaként definiálja. A jelentés hangsúlyozza, hogy e fogalom alatt házassági vagyoni jogi viszonyokra korlátozódó kizárólagos jogintézményekről van szó, amelyek fontos jellegzetessége e viszonyok globális szabályozása.⁸¹ Annak nincs jelentősége, hogy törvényes vagy szerződéses vagyoni-

⁸⁰ Schneider-ítélet, C-386/12, EU:C:2013:633, 8–12, 25–27. pont

⁸¹ Schlosser-jelentés, para. 45. és 50.

jogi rendszerről van-e szó.⁸² Erre figyelemmel a hazánkban ismert törvényes vagy szerződéses vagyoni jogi rendszer alkalmazására is vonatkozhat a kizárás.⁸³

A Bíróság gyakorlatában már a De Cavel I. ítélettel tisztázódott, hogy a házassági vagyoni jog fogalma nemcsak a házasságra irányadó házassági vagyoni viszonyokat, hanem minden, közvetlenül a házasságból vagy annak megszűntetéséből, felbontásából eredő vagyoni jogi következményt magában foglal.⁸⁴ Ezek a jogviták tehát kizártak a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alól. Kizárólag a házastársak között fennálló, de a házassághoz semmilyen módon nem kapcsolódó vagyoni jogi kapcsolatokkal összefüggő jogviták tartoznak a brüsszeli egyezmény hatálya alá.⁸⁵ A kivétel hatálya alá tartozik tehát a házastársi közös vagyonhoz tartozó ingatlan- és ingóvagyon megosztása; a házastársak közötti, a házastársi közös vagyonra vonatkozó ügylet; a házastársak közös lakásának megszerzéséhez nyújtott hitel visszakövetelése.⁸⁶

Az európai jogalkotónak a házassági vagyoni jogi ügyek terjedelmével kapcsolatos elképzeléseit tükrözi a házassági vagyoni rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1103/2016/EU rendelete.⁸⁷ A rendelet tárgyi hatálya kiterjed a házassági vagyoni rendszerekkel kapcsolatos valamennyi olyan polgári jogi kérdésre, amely a házastársak vagyonának mindennapi kezelését, valamint annak – a pár különválásából vagy a házastársak egyikének halálából fakadó – megosztását érinti. A rendeletjavaslat tárgyi hatálya olyannyira tág, hogy alkalmazása nemcsak a házastársak egymás közötti, hanem harmadik személyekkel szemben fennálló vagyoni jogi viszonyaira is kiterjed.⁸⁸ Noha a Weil-ítéletben a Bíróság azt hangsúlyozza, hogy a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdés *a*) pontjában foglalt kizáró rendelkezést szigorúan kell értelmezni, ezt az álláspontot a Brüsszel Ia. rendelet párhuzamos rendelkezése kapcsán és az 1103/2016/EU rendelet (18) preambulumbekkezdése fényében vélhetően felül kell vizsgálni.

A Bíróság megerősítette azt is, hogy a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alá eső, polgári és kereskedelmi ügynek minősülő igények akkor is a rendelet

⁸² Mankowski (2011): i. m. Brüsszel I-VO, Art. 1, Rn. 57.

⁸³ Ptk. 4:34. § (1)–(2) bekezdés.

⁸⁴ De Cavel I. ítélet, 143/78, EU:C:1979:83, 7; Weil-ítélet, C-361/18, EU:C:2019:473, 41.

⁸⁵ De Cavel I. ítélet, 143/78, EU:C:1979:83, 7; C. H. W.-ítélet, 25/81, EU:C:1982:116, 6.

⁸⁶ Iliev-végzés, C-67/17, EU:C:2017:459; 30; Mankowski (2011): i. m. Brüsszel I-VO, Art. 1, Rn. 58.

⁸⁷ A Tanács 1103/2016/EU rendelete (2016. június 24.) a házassági vagyoni rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról, HL L 183, 2016. 07. 08. 1.

⁸⁸ 1103/2016/EU rendelet (18) preambulumbekkezdés, 1. cikk.

hatálya alá tartoznak, ha járulékosan merülnek fel. A De Cavel II. ügyben a Bíróság annak ellenére is a brüsszeli egyezmény hatálya alá tartozó polgári igénynek minősítette a feleség házastársi tartási igényét (*prestation compensatoire*), hogy a követelést a házastárs az egyezmény hatálya alól kizárt házassági bontóper keretében járulékosan érvényesítette.⁸⁹ Megjegyzendő, hogy a De Cavel II. ügynek már csak az elvi iránymutatása alkalmazandó, hiszen 2011. június 18. óta a Brüsszel I. rendeletet a tartási ügyek körében a 4/2009/EK rendelet (EuTR.) helyettesíti. Erre figyelemmel a Brüsszel Ia. rendelet a tartási ügyeket külön kivonja a tárgyi hatálya alól [1. cikk (2) bekezdés e) pont].

Problémás a házasságkötés nélkül partnerkapcsolatban élők közötti vagyoni jogi igények kezelése, hiszen azok részben családjogi, részben kötelmi jogi jellemzőkkel tarkítottak. Nem világos, hogy a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (2) bekezdés a) pontjában szerepeltetett „olyan kapcsolatból eredő vagyonjogra, amelyet az adott kapcsolatra alkalmazandó jog szerint a házasságéval hasonló joghatásúnak tekintenek” fordulat milyen személyi kört érint. Ez ugyanis értelmezés kérdése, hiszen az alapvető kérdés, hogy kizárólag vagyoni jogi szempontú összehasonlítást kell-e végezni, vagy a kapcsolati viszony egészét kell össze-mérni a házasság joghatásaival.⁹⁰ Ennek a kérdésnek a tisztázását célozta egy magyar kezdeményezésű előzetes döntéshozatali kérelem, erre a kérdésre azonban – az ügyben még alkalmazandó Brüsszel I. rendelet alapján – a Bíróság nem adhatott választ.⁹¹

3.3. Fizetéseképtelenségi ügyek

A Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya nem terjed ki a csődeljárásra, a kényszerjegyzésre és a hasonló eljárásokra [1. cikk (2) bekezdés b) pont]. Ezeket az eljárásokat már a Brüsszel I. rendelet is kizárta a tárgyi hatálya alól, hiszen 2002. május 31. óta hatályos az Európai Unióban az EuFkeR.⁹² A Brüsszel Ia. rendelet és az EuFkeR. úgynevezett komplementer kapcsolatban állnak egymással, vagyis minden olyan eljárás, amely az EuFkeR. tárgyi hatálya alá tartozik, kizárt

⁸⁹ De Cavel II. ítélet, 120/79, EU:C:1980:70, 8–9.

⁹⁰ Von Hein (2013): i. m. 100. A problémakörrel részletesebben foglalkozik: Rainer Hausmann: The Scope of Application of the Brussels I Regulation. In Fausto Pocar – Ilaria Viarengo – Francesca C. Villata: *Recasting Brussels I*. Padova, Cedam, 2012. 18.

⁹¹ Weil-ítélet, C-361/18, EU:C:2019:473.

⁹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/848 rendelete (2015. május 20.) a fizetéseképtelenségi eljárásról, a továbbiakban EuFkeR.

a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alól.⁹³ Ebben a kapcsolatban az EuFkeR. tölti be a *lex specialis*, míg a Brüsszel Ia. rendelet a *lex generalis* szerepét.

A két rendelet komplementer kapcsolatát a Bíróság számos alkalommal megerősítette. A Bíróság megállapította, hogy a Brüsszel I. rendeletet és az EuFkeR.-t úgy kell értelmezni, hogy elkerülhető legyen az e szabályok közötti átfedés, illetőleg bármiféle joghézag. Így a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdése *b)* pontja alapján az e rendelet hatálya alól a „csődeljárásra, kényszeregyezsre és hasonló eljárásokra” vonatkozóként kizárt keresetek az EuFkeR. hatálya alá tartoznak, és fordítva: azok a keresetek, amelyek nem tartoznak az EuFkeR. 3. cikke (1) bekezdésének hatálya alá, a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartoznak.⁹⁴ Ennek megfelelően a Bíróság a Brüsszel Ia. rendeletnek széles, a fizetéseképtelenségi rendeletnek ezzel szemben szűk alkalmazási teret enged.⁹⁵

A Gourdain-ügyben hozott ítélet értelmében a fizetéseképtelenséggel kapcsolatos eljárások a „hasonló eljárások” közé tartoznak, azonban azzal a feltétellel, hogy közvetlenül a csődből származnak, és szorosan kapcsolódnak a felszámolási eljáráshoz vagy a felszámolási eljárással összefüggő bírósági eljáráshoz.⁹⁶ Hogy az egyes tagállamok nemzeti jogában mit kell érteni az EuFkeR. 2. cikk *a)* pontjában írt fizetéseképtelenségi eljárás és az EuFkeR. 2. cikk *c)* pontjában írt felszámolási eljárás fogalma alatt, azt a 664/2014/EU rendelet határozza meg.⁹⁷ Hazánkban az EuFkeR. 2. cikk *a)* pontjában írt fizetéseképtelenségi eljárás a csőd- és felszámolási eljárás, az EuFkeR. 2. cikk *c)* pontjában írt felszámolási eljárás a felszámolási eljárás.

A Gourdain-ítélet abból a szempontból is elvi jelentőségű, hogy lefektette a fizetéseképtelenségi, valamint a polgári és kereskedelmi ügyek közötti elhatárolás mai napig alkalmazott legfőbb szempontját. Az ítélet értelmében valamely

⁹³ Czernich–Kodek–Mayr (2015): i. m. Art. 1, Rn. 49; Mankowski (2011): i. m. Brüsszel I-VO, Art. 1, Rn. 18.; Az 1970-es években mind a Jenard-, mind a Schlosser-jelentés rámutatott, hogy a csődeljárásokat és fizetéseképtelenségi ügyeket külön egyezményben kell rendezni. A Schlosser-jelentés már ekkor jelezte, hogy a brüsszeli egyezmény és a fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló egyezmény hatályát oly módon kell meghatározni, hogy kizárjon mindenfajta joghézagot és minősítési kérdést (Schlosser-jelentés, para. 53.).

⁹⁴ F-Tex-ítélet, C-213/10, EU:C:2012:215, 21, 29. és 48; Nickel & Goeldner Spedition-ítélet, C-157/13, EU:C:2014:2145, 21; Comité d'entreprise de Nortel Networks és társai ítélet, C-649/13, EU:C:2015:384, 26; Valach és társai ítélet, C-649/16, EU:C:2017:986, 24; Feniks-ítélet, C-337/17, EU:C:2018:805, 30; Riel-ítélet, C-47/18, EU:C:2019:754, 33.

⁹⁵ Tunkers France és Tunkers Maschinenbau ítélet, C-641/16, EU:C:2017:847, 18; Wiemer & Trachte-ítélet, C-296/17, EU:C:2018:902, 29; NK-ítélet, C-535/17, EU:C:2019:96, 25; Riel-ítélet, C-47/18, EU:C:2019:754, 34.

⁹⁶ Gourdain-ítélet, 133/78, EU:C:1979:49, 4; Tunkers France és Tunkers Maschinenbau ítélet, C-641/16, EU:C:2017:847, 17; NK-ítélet, C-535/17, EU:C:2019:96, 27.

⁹⁷ HL L 179. 19.6.2014. 4–16.

kereset csődeljáráshoz kapcsolódik, ha közvetlenül a csődeljárásból származik, és szorosan a felszámolási eljárás vagy a bíróság előtt kötött egyezség keretébe illeszkedik.⁹⁸ Az EuFkeR. (6) preambulumbekézése éppen ugyanezen kritériumot alkalmazza tárgyi hatályának lehatárolásához: eszerint a fizetéseképtelenségi eljárást szabályozó rendeletnek a fizetéseképtelenségi eljárás megindítása tekintetében irányadó joghatósági rendelkezésekre kell korlátozódnia, valamint olyan határozatokra, amelyeket közvetlenül a fizetéseképtelenségi eljárás alapján hoznak, és amelyek szorosan kapcsolódnak az ilyen eljáráshoz.

A Gourdain-ügyben hozott ítéletből következő ítélkezési gyakorlat értelmében a vizsgált ügyben szereplő bírósági eljárás és a fizetéseképtelenségi eljárás között fennálló kapcsolat szorossága a döntő annak meghatározásakor, hogy a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikke (2) bekezdésének *b*) pontjában szereplő kizárás alkalmazandó-e.⁹⁹ A Bíróság annak a kérdésnek az értékelésénél, hogy valamely eljárás közvetlenül fizetéseképtelenségi eljárásból ered-e, és ahhoz szorosan kapcsolódik-e, egyrészt figyelembe veszi, hogy a vizsgált kereseti kérelmet fizetéseképtelenségi eljárás alkalmával indították-e, másrészt azt, hogy a szóban forgó kereset a fizetéseképtelenségi eljárásokra vonatkozó jogon vagy más szabályokon alapul-e.¹⁰⁰ Annak meghatározásánál, hogy egy adott kereset melyik jogterülethez tartozik, azt kell megállapítani, hogy a kereset alapjául szolgáló jog vagy kötelezettség a polgári és kereskedelmi jog általános szabályaiban vagy pedig a fizetéseképtelenségi eljárások eltérést engedő különös szabályaiban gyökerezik-e.¹⁰¹

A 2017. június 26. napjától hatályos új, a fizetéseképtelenségi eljárásról szóló 2015/848/EU rendelet megerősíti az elhatárolás kérdésében már kimunkált gyakorlatot. A magánszemélyek elleni fizetéseképtelenségi eljárások, a fizetéseképtelen gazdasági társaságok vagy más jogi személyek elleni felszámolási típusú eljárások, a bíróság által jóváhagyott megállapodások, a kényszeregyezségek és a hasonló eljárások, valamint az ilyen eljárásokhoz kapcsolódó peres eljárások nem tartoznak a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá. Ezeknek az eljárásoknak e rendelet hatálya alá kell tartozniuk. Ugyanakkor pusztán az a tény, hogy valamely nemzeti eljárás

⁹⁸ Gourdain-ítélet, 133/78, EU:C:1979:49, 5–6.

⁹⁹ SCT Industri-ítélet, C-111/08, EU:C:2009:419, 25; Seagon-ítélet, C-339/07, EU:C:2009:83, 21; German Graphics-ítélet, C-292/08, EU:C:2009:544, 29; NK-ítélet, C-535/17, EU:C:2019:96, 30; Tüinkers France és Tüinkers Maschinenbau ítélet, C-641/16, EU:C:2017:847, 28; Tiger és társai ítélet, C-493/18, EU:C:2019:1046, 28.

¹⁰⁰ Nickel & Goeldner Spedition-ítélet, C-157/13, EU:C:2014:2145, 26; H-ítélet, C-295/13, EU:C:2014:2410, 18.

¹⁰¹ Nickel & Goeldner Spedition-ítélet, C-157/13, EU:C:2014:2145, 27; H-ítélet, C-295/13, EU:C:2014:2410, 21. pont; Comité d'entreprise de Nortel Networks és társai ítélet, C-649/13, EU:C:2015:384, 28; NK-ítélet, C-535/17, EU:C:2019:96, 28; Valach és társai ítélet, C-649/16, EU:C:2017:986, 29; Tüinkers France és Tüinkers Maschinenbau ítélet, C-641/16, EU:C:2017:847, 22; Tiger és társai ítélet, C-493/18, EU:C:2019:1046, 28.

nem szerepel az ezen rendelet A mellékletében lévő felsorolásban, nem jelenti azt, hogy az eljárás a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartozik.¹⁰²

Az EuFkeR. hatálybalépése előtt a tagállamok között közösségi szinten nem volt jogforrás, így 2002. május 31-e előtt indult eljárásokban a fizetéseképtelenségi eljárással való szoros kapcsolat fennállása esetén a Bíróság csak a brüsszeli egyezmény tárgyi hatálya alóli kizártság megállapítására szorítkozhatott. Ez történt a Coursier-ügyben.¹⁰³

Az első fizetéseképtelenségi rendelet hatálybalépésétől kezdődően a Bíróság a vitás ügyekben „disztribútori” szerepet lát el, az ügyeket vagy a polgári és kereskedelmi, vagy a fizetéseképtelenségi kategóriába sorolja. A fizetéseképtelenségi, illetőleg a polgári és kereskedelmi ügyek határán helyezkednek el a fizetéseképtelenséggel kapcsolatban indított megtámadási keresetek. A fizetéseképtelenséggel kapcsolatban indítható megtámadási keresettípusok a polgári jogi *actio Pauliana* fizetéseképtelenségi jogban megtalálható válfajai.¹⁰⁴ A fizetéseképtelenségi eljárással összefüggő megtámadási keresetek minősítésével a Bíróság több alkalommal is foglalkozott ítélezési gyakorlata során.¹⁰⁵

3.4. Szociális biztonság

A Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya nem terjed ki a szociális biztonságra [1. cikk (2) bekezdés c) pont]. A kizárás oka kezdettől fogva az volt, hogy e jogterület jogági besorolása eltérő a tagállamokban: a szociális biztonság területe egyes tagállamokban a közjoghoz tartozik, más tagállamokban pedig a közjog és a magánjog határán helyezkedik el. Ehhez gyakran szorosan kapcsolódik az is, hogy a szociális biztonsághoz kapcsolódó egyes ügyek elbírálása egyes tagállamokban a rendes bíróságok hatáskörébe, más tagállamokban a közigazgatási bíráskodás körébe tartozik.¹⁰⁶

A szociális biztonság fogalmát a rendelet nem határozza meg. A Jenard-jelentés utal arra, hogy mivel a szociális biztonság fogalma folyamatosan fejlődik, nem célszerű a brüsszeli egyezményben megfogalmazni, illetőleg egy lista felállításával felsorolni az alá sorolható ügýtípusokat. Ugyanakkor a jelentés utalt arra, hogy az akkori hat tagállam belső jogának összehasonlítása alapján

¹⁰² 2015/848/EU rendelet (7) preambulumbekkezdése.

¹⁰³ Coursier-ítélet, C-267/97, EU:C:1999:213, 33.

¹⁰⁴ A fizetéseképtelenséggel kapcsolatban indítható megtámadási keresetek és az *actio Pauliana* kapcsolatának részletes elemzését lásd Dámaso R.-J. Colomer főtanácsnok Seagon-ügyben előterjesztett indítványát (C-339/07, EU:C:2008:575, 23-40.).

¹⁰⁵ Seagon-ítélet, C-339/07, EU:C:2009:83; F-Tex-ítélet, EU:C:2012:215.

¹⁰⁶ Jenard-jelentés, 12; Schlosser-jelentés, para. 60.

a következő ügyek biztosan idetartoznak: orvosi ellátás, betegség miatti, anyasági biztosítási, rokkantsági, öregségi, túlélő hozzátartozói ellátások, munkahelyi balesettel és megbetegedéssel összefüggő juttatások, munkanélküli-ellátások és családtámogatások.¹⁰⁷

Az Európai Unió területén a szociális biztonsági rendszereknek a Közösségen belül mozgó munkavállalókra, önálló vállalkozókra és családtagjaikra történő alkalmazásáról szóló 1408/71/EGK rendelete szabályozza a szociális biztonság területét.¹⁰⁸ E rendelet 4. cikke határozza meg a szociális biztonság alkalmazási körébe eső területeket, amelyek a következők: betegbiztosítási és anyasági ellátások; rokkantsági ellátások, beleértve a rokkantak keresőképességének fenntartását vagy javítását célzó ellátásokat; öregségi ellátások; túlélő hozzátartozók számára nyújtott ellátások; munkahelyi balesetekkel és foglalkozási megbetegedéssel kapcsolatos ellátások; haláleseti juttatások; munkanélküli-ellátások; családi ellátások. E rendelet alkalmazandó valamennyi, akár járulékfizetésen alapuló, akár nem járulékfizetésen alapuló általános és különleges szociális biztonsági rendszerre, valamint a munkáltatóknak vagy hajótulajdonosoknak az (1) bekezdésben említett ellátások nyújtásával kapcsolatos felelősségét érintő biztosítási rendszerekre. Egyébként amennyiben e felsorolt igényeknek magánjogi kapcsolódásuk nincs, vagyis nem polgári természetűek, akkor már a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (1) bekezdése értelmében sem tekinthetők polgári és kereskedelmi ügynek.¹⁰⁹

A szociális biztonság fogalmát autonóm módon kell értelmezni.¹¹⁰ E fogalom egyrészt magában foglalja a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló, 2004. április 29-i 883/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet¹¹¹ tárgyi hatályát.¹¹² Másrészt valamely ellátás akkor szociális biztonsági ellátás, ha jogilag meghatározott helyzetben a kedvezményezett személyes szükségletének bármiféle egyedi és diszkrecionális mérlegelése nélkül nyújtják, és a 883/2004/EK rendelet 3. cikkének (1) bekezdésében kifejezetten felsorolt kockázatok valamelyikét fedezi.¹¹³

¹⁰⁷ Jenard-jelentés, 12.

¹⁰⁸ HL L 28. 30.1.1997. 1.

¹⁰⁹ Czernich–Kodek–Mayr (2015): i. m. Art. 1, Rn. 64.

¹¹⁰ Baten-ítélet, C 271/00, EU:C:2002:656, 42; Gradbenišтво Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 67.

¹¹¹ HL 2004, L166. 1.

¹¹² Baten-ítélet, C 271/00, EU:C:2002:656, 45; Gradbenišťvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 67.

¹¹³ Hliddal és Bornand ítélet, C-216/12 és C-217/12, EU:C:2013:568, 48; Gradbenišťvo Korana-ítélet, C-579/17, EU:C:2019:162, 68.

3.5. Választottbíráskodás

A választottbíráskodást már a brüsszeli egyezmény is kizárta a tárgyi hatálya alól a külföldi választottbíróági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt egyezményre figyelemmel. A Schlosser-jelentés egyértelművé tette, hogy a választottbíróági eljárások kizárása kiterjed minden állami bíróságok előtt indított eljárásra is, amely egy választottbíróági eljárással függ össze.¹¹⁴ E kizárás továbbá – figyelemmel a Rich-ítéletben foglaltakra – magában foglalja azokat az eljárásokat is, amelynek célja egy választottbíróág kijelölése, még akkor is, ha e jogvitában előzetesen felmerül a választottbíróági kikötés létezésének vagy érvényességének kérdése.¹¹⁵

A Brüsszel I. rendelet a kizárás tekintetében normatív szinten változást nem hozott, azonban a Brüsszel I. rendelet hatálya alatt a választottbíráskodásra vonatkozó kizárás az angol(szász) jogban ismert *anti-suit injunction* intézményének értelmezése kapcsán került új megvilágításba. Az *anti-suit injunction* az angol bíróság végzése, amellyel eltiltja az angol bíróságok személyi joghatósága alá tartozó felet az eljárásindítástól és bizonyos kérelmek előterjesztésétől, illetve kötelezi őt arra, hogy azokat vonja vissza, vagy tegye meg az ahhoz szükséges intézkedéseket, hogy egy külföldi országban létesített állami vagy választottbíróág előtt folyamatban lévő eljárást befejezzenek vagy felfüggeszsenek. Az a fél, amelyikre az *anti-suit injunction* vonatkozik, és amelyik nem tartja azt tiszteletben, a bíróság megsértése (*contempt of court*) miatti eljárásnak teszi ki magát, ami büntetőjogi szankciók kiszabását és az Egyesült Királyság területén található vagyonának zár alá vételét eredményezheti.¹¹⁶

Az *anti-suit injunction* jogintézményének határon átnyúló polgári és kereskedelmi ügyekben való alkalmazásával kapcsolatban a Bíróság a Turner-ítéletben rámutatott, hogy a nemzeti jogban meglévő és a joghatósági megállapodás hatályát esetlegesen támogató eljárási eszközök, mint például az *anti-suit injunction*, akkor is összeegyeztethetetlenek a brüsszeli egyezménnyel, ha a fél a jóhiszeműség és a tisztesség követelményével ellentétben azt célozza, hogy az ellene már folyamatban lévő eljárást meggátolja.¹¹⁷

A Bíróság a West Tankers-ügyben a Brüsszel I. rendelet hatálya alatt is megerősítette a Turner-ítéletet, kimondva, hogy összeegyeztethetetlen a Brüsszel I. rendelettel, ha egy tagállami bíróság olyan intézkedést fogad el, amellyel megtiltja valakinek, hogy másik tagállam bíróságai előtt eljárást indítson vagy

¹¹⁴ Schlosser-jelentés, para. 64.

¹¹⁵ Rich-ítélet, C-190/89, EU:C:1991:319, 18; Van Uden-ítélet, C-391/95, EU:C:1998:543, 31. és 32.

¹¹⁶ Melchior Wathelet főtanácsnok indítványa a Gazprom OAO-ügyben, C-536/13, EU:C:2014:2414, 63–65.

¹¹⁷ Turner-ítélet, C-159/02, EU:C:2004:228, 31.

folytasson, azzal az indokolással, hogy az ilyen eljárás ellentétes egy választottbíró-sági megállapodással.¹¹⁸ A Bíróság a West Tankers-ítélettel kétségkívül rést ütött a teljes körű kizárás pajzsán, és korlátozta a választottbíráskodásnak a Brüsszel I. rendelet hatálya alóli kizártságának terjedelmét, hiszen a Bíróság a határon átnyúló ügyekben gyakorlatilag „eltörölte” az *anti-suit injunction*ot, lehetővé téve, hogy a rosszhiszemű felek kibújjanak azon kötelezettségük alól, hogy a jogvitát választottbíró-ság elé terjesszék, és a jogvitát a választottbíró-sági megállapodásban foglaltak szerint folytassák le.

A West Tankers-ítélet után nagy meglepetést okozott, hogy a Brüsszel Ia. rendelet a választottbíráskodást változatlanul kizárja a hatálya alól [1. cikk (2) bekezdés *d*) pontja], a 73. cikk (2) bekezdése értelmében pedig a Brüsszel Ia. rendelet nem érinti az 1958. évi New York-i egyezmény alkalmazását. A kizárást a Brüsszel Ia. rendelet (12) preambulumbekkezdése szokatlanul hosszasan magyarázza, mindenestre a teljes körű kizárásra vonatkozó célkitűzés ebből is kétségtelenül megállapítható.¹¹⁹ Nem véletlen, hogy a jogirodalomban talán a választottbíráskodás abszolút kizárása a Brüsszel Ia. rendelet egyik leghevesebben vitatott témája.¹²⁰

3.6. Tartási ügyek

A családi vagy rokoni kapcsolatból, házasságból vagy házassági rokonságból származó tartási kötelezettségekre vonatkozó ügyek is kívül esnek a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatályán [1. cikk (2) bekezdés *e*) pont]. Ennek az az oka, hogy a 2011. június 18. napjától kezdődően a Brüsszel I. rendeletet ezen a területen felváltotta a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen foly-

¹¹⁸ West Tankers-ítélet, C-185/07, EU:C:2009:69, 29–34.

¹¹⁹ Brüsszel Ia. rendelet (12) preambulumbekkezdés.

¹²⁰ Peter Mankowski: Die Schiedsausnahme des Art. 1 Abs. 2 lit. d Brüssel Ia-VO. *Internationales Handelsrecht*, 15. (2015), 5. 189–204; Séverine Menétrey – Jean-Baptiste Racine: L'arbitrage et le règlement Bruxelles I bis. In Emmanuel Guinchard (szerk.): *Le nouveau règlement Bruxelles I bis*. Bruylant, Larcier, 2014. 13–38; Stéphanie Francq: La refonte du Règlement Bruxelles I – Champ d'application et compétence. *Revue de Droit Commercial Belge*, (2013), 5. 307–333; Trevor C. Hartley: The Brussels I Regulation and Arbitration. *International and Comparative Law Quarterly*, 63. (2014), 4. 843–866; Barbara Den Tandt: The Recast of the Brussels I Regulation and Arbitration: Mission Accomplished? *Columbia Journal of European Law*, 21. (2015), 1. 89–108; Sylvain Bollée: L'arbitrage et le nouveau règlement Bruxelles I. *Revue de l'arbitrage*, (2013), 4. 979–987; Von Hein (2013): i. m. 98–99.

tatott együttműködésről szóló 2008. december 18-i 4/2009/EK tanácsi rendelet.¹²¹ Az EuTR. a tárgyi hatályát éppen a Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (2) bekezdés e) pontjában kizárt családi vagy rokoni kapcsolatból, házasságból vagy házassági rokonságból származó tartási kötelezettségekre koncentrálja.

Mivel a tartással kapcsolatos ügyek korábban a Brüsszel I. rendelet tárgyi hatálya alá estek, a Brüsszel Ia. rendelet és az EuTR. között a tárgyi hatály tekintetében komplementer kapcsolat kialakítása tűnik indokoltnak, vagyis az EuTR. hatálya alá eső igényeket ki kell zárni a Brüsszel Ia. hatálya alól, és fordítva.

Az EuTR.-t – a polgári ügyeken belül – a határon átnyúló vonatkozású, családi kapcsolatokból eredő tartási jogvitákra kell alkalmazni.¹²² A tartási jogvita alapja a tartási kötelezettség. A tartási kötelezettség és a tartási ügy (jogvita) fogalmát sem az EuTR., sem a Brüsszel Ia. rendelet nem határozza meg. A tartási kötelezettség fogalmát az uniós jog keretei között minden tagállamra kiterjedően egységesen és önállóan kell értelmezni.¹²³

A fogalom autonóm értelmezéséhez a brüsszeli egyezmény és a Brüsszel I. rendelet 5. cikk 2. pontjának „tartás” fogalmából kell kiindulni. A fogalom meghatározása szempontjából az igény funkcióját, a tartási szolgáltatás jelleget kell figyelembe venni.¹²⁴ A tartás fogalmába – a nemzeti jogrendszerek szabályozásától vagy fogalomhasználatától függetlenül – minden olyan követelés beletartozik, amely a jogosult létfenntartásának, megélhetésének biztosítására szolgál.¹²⁵ A tartási szolgáltatás megítélésének alapja a jogosult szükségletének, rászorultságának és a kötelezett anyagi teljesítőképességének vizsgálata.¹²⁶

Ha azonban a tartási kötelezettség megállapításához e két jellegadó ismérven kívül további feltétel fennállását is vizsgálni kell, az önmagában nem jelenti azt, hogy az igény elveszti a tartási szolgáltatás jellegét.¹²⁷ Nem veszíti el a tartás ezt a jellegét, és így alkalmazható az EuTR. abban az esetben is, ha a kötelezett teljesítőképessége és a jogosult rászorultságának vizsgálata mellett a házastársi

¹²¹ HL L 7. 2009.01.10. 1; Brüsszel Ia. rendelet (10) preambulumbekkezdés; EuTR. 68. cikk (1) bekezdés és 75. cikk (2) bekezdés.

¹²² Martin Weber: Der sachliche Anwendungsbereich der EU-Unterhaltsverordnung. *Österreichische Juristenzeitung*, 66. (2011), 21. 948.

¹²³ EuTR. (11) preambulumbekkezdés.

¹²⁴ De Cavel II. ítélet, 120/79, EU:C:1980:70, 5. pont; Schlosser-jelentés, para. 101–103; Lipp, Volker: Europäisches Unterhaltsrecht. In Martin Ahrens – Volker Lipp – István Varga (szerk.): *Europäisches Zivilprozessrecht. Einfluss auf Deutschland und Ungarn*. Göttingen Juristische Schriften. Göttingen, Universitätsverlag, 2011. 177.

¹²⁵ Kengyel–Harsági (2006): i. m. 218.

¹²⁶ Johann Kindl – Caroline Meller-Hannich – Hans-Joachim Wolf (szerk.): *Gesamtes Recht der Zwangsvollstreckung. Handkommentar*. 2. kiadás. Baden-Baden, Nomos, 2013. 2486; De Cavel II. ítélet, 120/79, EU:C:1980:70, 5, 11–12; Boogard-ítélet, C-220/95, EU:C:1997:91, 22.

¹²⁷ Kindl – Meller-Hannich – Wolf (2013): i. m. 2487.; Weber (2011): i. m. 950.

tartás megállapítása lényegében attól függ, hogy a házasság felbontása melyik házaspár magatartására vezethető vissza.¹²⁸ Így például a magyar jogban a házastársi tartás az EuTR. 1. cikk (1) bekezdése szerinti tartási kötelezettség fogalma alá esik, holott annak megállapításánál a fentiekben túl azt is tisztázni kell, hogy az igénylő a házasság fennállása alatt tanúsított magatartása miatt nem vált-e érdemtelené (Ptk. 4:29–30. §).

A tartási szolgáltatás rendszerint időszakonként ismétlődő, járadékszerű fizetési kötelezettség, ez a tartás fogalmának azonban nem szükséges eleme.¹²⁹ Így amennyiben az egyéb feltételek fennállnak, az átalányösszeg formájában fizetett vagy bizonyos vagyontárgy ilyen célt szolgáló átruházásával teljesített tartási kötelezettség is a tartás fogalma alá sorolható.¹³⁰

Az EuTR. ugyanakkor nem alkalmazható, ha a tartási kötelezettség az EuTR.-ben írt valamely családi vagy rokonsági kapcsolat hiányában tisztán szerződéses alapon harmadik személyt terhel.¹³¹ Így például nem az EuTR., hanem a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartoznak azok az alimentációs szerződések, amelyek szerint a tartásra kötelezett nem áll az EuTR. 1. cikk (1) bekezdése szerinti családi kapcsolatban a tartásra jogosulttal. A szerződések minősítésénél a szerződő felek akarata, a szerződés központi eleme a döntő: ha a felek szándéka a szerződés megkötésekor ténylegesen tartási kötelezettségre irányul, mint például a magyar polgári jog szerinti tartási vagy életjáradéki szerződés esetében, akkor tartási kötelezettségről van szó, és a családi kapcsolat fennállásától vagy hiányától függően tartozik az igény vagy az EuTR., vagy a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá. Ha azonban a felek megállapodása ajándékozássra irányul, az a tartás fogalma alá nem eshet, a megállapodás ilyenkor a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartozó polgári ügynek minősül.

¹²⁸ Weber (2011): i. m. 950.

¹²⁹ Schlosser-jelentés, para. 93; Weber (2011): i. m. 948.

¹³⁰ Hans-Joachim Dose: Das deutsche Unterhaltsrecht unter dem Einfluss der Unterhalts-VO und der Haager Unterhaltsübereinkommen. Vollstreckbarkeit ausländischer Unterhaltstitel. In Dagmar Coester-Waltjen et al. (szerk.): *Europäisches Unterhaltsrecht*. Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2010. 89–90; Boogard-ítélet, C-220/95, EU:C:1997:91, 23–24, 27.

¹³¹ Marianne Andrae: Verordnung (EG) Nr 4/2009 des Rates vom 18. Dezember 2008 über die Zuständigkeit, das anwendbare Recht, die Anerkennung und Vollstreckung von Entscheidungen und die Zusammenarbeit in Unterhaltssachen. In Thomas Rauscher: *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. EuZPR/EuIPR. Kommentar*. München, Sellier, 2010. 469; Kindl–Meller–Hannich–Wolf (2013): i. m. 2492–2493.

3.7. Öröklési ügyek

A végrendeletre és öröklésre (beleértve a haláleset következtében felmerülő tartási kötelezettségeket) vonatkozó ügyek ugyancsak kívül esnek a Brüsszel Ia. rendelet hatályán [1. cikk (2) bekezdés *f*) pont]. Ennek oka, hogy e területen az Európai Parlament és Tanács elfogadta az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről szóló 650/2012/EU rendeletet¹³² (a továbbiakban: EuÖR.), amely 2015. augusztus 17-étől alkalmazandó a tagállamokban (EuÖR. 84. cikk).

Az EuÖR. tárgyi hatálya meglehetősen széles: kiterjed a hagyaték öröklésének valamennyi polgári jogi szempontjára, azaz a vagyontárgyak, jogok és kötelezettségek haláleset miatti átszállásának valamennyi formájára, akár végintézkedés szerint megvalósuló átruházás, akár törvényes öröklés révén történő átszállás útján.¹³³ Az EuÖR. 1. cikk (2) bekezdése határozza meg az EuÖR. tárgyi hatálya alól kizárt ügytípusokat, amelyek egy része [EuÖR. 1. cikk (2) bekezdés *a*)–*d*) pont] a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alól is kizárt.

A Brüsszel Ia. rendelet 1. cikk (2) bekezdés *f*) pontjában foglalt kizárás hatálya kizárólag az öröklési jogon nyugvó igényekre terjed ki, az örökös és harmadik személy közötti, nem öröklési jogon alapuló igényekre nem.¹³⁴ Ennek megfelelően a kötelesrésze jogosult kötelesrészi igénye az EuÖR., míg az örökös harmadik személy ellen a hagyaték tárgyának kiadása iránt előterjesztett keresete a Brüsszel Ia. rendelet tárgyi hatálya alá esik. Hasonlóképpen a hagyatéki tartozás az örökhagyó halálával függ ugyan össze, de nem minősül öröklési jogi igénynek, hiszen azzal semmilyen jogi kapcsolata nincs, ezért az ilyen követelések a Brüsszel Ia. rendelet hatálya alá tartoznak.¹³⁵

Felhasznált irodalom

Andrae, Marianne: Verordnung (EG) Nr 4/2009 des Rates vom 18. Dezember 2008 über die Zuständigkeit, das anwendbare Recht, die Anerkennung und Vollstreckung von Entscheidungen und die Zusammenarbeit in Unterhaltssachen. In Thomas Rauscher: *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. EuZPR/EuIPR. Kommentar*. München, Sellier, 2010. 429–812.
Bollée, Sylvain: L'arbitrage et le nouveau règlement Bruxelles I. *Revue de l'arbitrage*, (2013), 4. 979–987.

¹³² HL L 201. 2012. 07. 04. 107.

¹³³ EuÖR. (9) preambulumbekzdés.

¹³⁴ Czernich–Kodek–Mayr (2015): i. m. Art. 1, Rn. 77.

¹³⁵ Czernich–Kodek–Mayr (2015): i. m. Art. 1, Rn. 77.

- Czernich, Dietmar – Georg Kodek – Peter G. Mayr: *Europäisches Gerichtsstands- und Vollstreckungsrecht. Brüssel Ia-Verordnung (EuGVVO 2012) und Übereinkommen von Lugano 2007*. Aufl. 4. Wien, LexisNexis, 2015.
- Den Tandt, Barbara: The Recast of the Brussels I Regulation and Arbitration: Mission Accomplished? *Columbia Journal of European Law*, 21. (2015), 1. 89–108.
- Dickinson, Andrew – Eva Lein (szerk.): *The Brussels I Regulation Recast*. Oxford, Oxford University Press, 2015.
- Dietze, Jan: EuGVVO: Anwendbarkeit auf Schadensersatzklage staatlicher Behörde gegen Privatperson wegen Beteiligung an Steuerbetrug. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, (2013), 21. 830–831.
- Dose, Hans-Joachim: Das deutsche Unterhaltsrecht unter dem Einfluss der Unterhalts-VO und der Haager Unterhaltsübereinkommen. Vollstreckbarkeit ausländischer Unterhaltstitel. In Dagmar Coester-Waltjen – Volker Lipp – Eva Schumann – Barbara Veit (szerk.): *Europäisches Unterhaltsrecht*. Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2010. 81–97.
- Francq, Stéphanie: La refonte du Règlement Bruxelles I – Champ d’application et compétence. *Revue de Droit Commercial Belge*, (2013), 5. 307–333.
- Geimer, Reinhold – Rolf A. Schütze: *Europäisches Zivilverfahrensrecht. Kommentar zur EuGVVO, EuEheVO, EuZustellungsVO, EuInsVO, EuVTVO, zum Lugano-Übereinkommen und zum nationalen Kompetenz- und Anerkennungsrecht*. Aufl. 3. München, C. H. Beck, 2010.
- Gombos Katalin: A jogértelmezés jelentősége a közösségi jogban – avagy az értelmezési elsődlegesség elvéről. *Európai Jog*, 10. (2010), 2. 3–10.
- Gombos Katalin: A fogalom-meghatározások jelentősége a Brüsszel I rendelet módosítása kapcsán. In Osztovits András (szerk.): *A Brüsszel I. rendelet reformja*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 22–33.
- Gombos Katalin: *Európai jog – Az Európai Unió jogrendszere*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége – Az Európai Unió nemzetközi magánjogi szabályainak XXI. századi kihívásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.
- Hartley, Trevor C.: The Brussels I Regulation and Arbitration. *International and Comparative Law Quarterly*, 63. (2014), 4. 843–866. Online: <https://doi.org/10.1017/S0020589314000359>
- Hausmann, Rainer: The Scope of Application of the Brussels I Regulation. In Fausto Pocar – Ilaria Viarengo – Francesca C. Villata (szerk.): *Recasting Brussels I*. Padova, Cedam, 2012. 3–28.
- Hess, Burkhard: *Europäisches Zivilprozessrecht*. Heidelberg, C. F. Müller, 2010.
- Jenard, Paul: Report on the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgements in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Communities*, (1979), C 59. 1–70.
- Kengyel Miklós: A polgári és kereskedelmi ügyek fogalma a Brüsszel I. rendeletben. *Magyar Jog*, 52. (2005), 8. 485–494.
- Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Kindl, Johann – Caroline Meller-Hannich – Hans-Joachim Wolf (szerk.): *Gesamtes Recht der Zwangsvollstreckung. Handkommentar*. 2. kiadás. Baden-Baden, Nomos, 2013.
- Kohler, Christian: Abschied von der autonomen Auslegung des Begriffs „Zivil- und Handelssachen“ in Art. 1 EuGVVO? *IPRax*, 35. (2015), 1. 52–56.
- Kropholler, Jan: *Europäisches Zivilprozessrecht. Kommentar zu EUGVO und Lugano Übereinkommen*. 7. Aufl. Heidelberg, 2002.
- Laazouzi, Malik: La refonte du règlement Bruxelles I. *Revue des affaires européennes*, (2014), 1. 145–165.

- Lipp, Volker: Europäisches Unterhaltsrecht. In Martin Ahrens – Volker Lipp – István Varga (szerk.): *Europäisches Zivilprozessrecht. Einfluss auf Deutschland und Ungarn*. Göttingen Juristische Schriften. Göttingen, Universitätsverlag, 2011. 167–181.
- Magnus, Ulrich – Peter Mankowski (szerk.): *Brussels I Regulation*. München, Sellier, 2007. Online: <https://doi.org/10.1515/9783866538894>
- Mankowski, Peter: Die Schiedsausnahme des Art. 1 Abs. 2 lit. d Brüssel Ia-VO. *Internationales Handelsrecht*, 15. (2015), 5. 189–204. Online: <https://doi.org/10.9785/ihr-2015-0503>
- Menétrey, Séverine – Jean-Baptiste Racine: L'arbitrage et le règlement Bruxelles I bis. In Emmanuel Guinchard (szerk.): *Le nouveau règlement Bruxelles I bis*. Bruylant, Larcier, 2014. 13–38.
- Rauscher, Thomas (szerk.): *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht. EuZPR/EuIPR*. Kommentar. Bearbeitung 2011. Brüssel I-VO, LugÜbk 2007. München, Sellier, 2011. Online: <https://doi.org/10.1515/9783866538856>
- Schossler, Peter: *Bericht zum 1. Beitrittsübereinkommen mit Dänemark, Irland und dem Vereinigten Königreich*. ABl. EG 1979, C 59. 71–151.
- Somssich Réka: *Egységes jog – egységes értelmezés? Az uniós jog értelmezése a tagállami bíróságok szintjén*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2006.
- Von Hein, Jan: Die Neufassung der Europäischen Gerichtsstands- und Vollstreckungsverordnung (EuGVVO). *Recht der Internationalen Wirtschaft*, 97. (2013), 3.
- Weber, Martin: Der sachliche Anwendungsbereich der EU-Unterhaltsverordnung. *Österreichische Juristenzeitung*, 66. (2011), 21. 947–955.

Villám Krisztián

Tárgyalás a polgári eljárás jogorvoslati szakában

1. Bevezetés

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) kodifikációja során a jogalkotó egyik célkitűzése a perorvoslati szabályok hatékonyabbá tétele volt. A Pp. normaszöveg-javaslatához fűzött indokolás szerint „[e] tekintetben a törvény kettős célt kíván megvalósítani: megfelelően érvényesüljön a jogorvoslathoz való jog, ugyanakkor a szabályozás – követve a feszes menetrendű és a felek fokozott aktivitását feltételező elsőfokú eljárás szabályait – ne adjon lehetőséget a perelhúzásra a perorvoslati eljárásokban sem.” Ennek érdekében a Pp. – a perorvoslati szabályok egyéb módosításai mellett¹ – rögzíti, hogy a másodfokú bíróság főszabály szerint tárgyaláson kívül bírálja el a fellebbezést. E szabályok pedig megfelelően irányadók a felülvizsgálati eljárásban is.

A Pp. ezáltal részben változtatott a korábbi szabályozáson. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: rPp.) ugyanis főszabálynak a fellebbezés tárgyaláson történő elbírálását tekintette szemben a Pp. megoldásával. Nem változik ugyanakkor az, hogy a Kúria a felülvizsgálati kérelmet továbbra is – főszabály szerint – tárgyaláson kívül bírálja el.

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése ugyanakkor egyértelműen előírja: mindenkinek joga van ahhoz, hogy a perben jogait és kötelezettségeit a bíróság nyilvános tárgyaláson bírálja el.² Ebből következően a hatályos szabályok alkalmazása során különös hangsúllyal merülnek fel a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog alkotmányos szempontjai. Ez a tanulmány ezért azt a kérdést járja körbe, hogy a hatályos szabályozásnak az a megoldása, amely mind a másodfokú, mind a felülvizsgálati eljárásban egyaránt főszabállyá teszi a tárgyaláson

¹ Erről részletesen Wallacher Lajos: Perorvoslatok és azzal összefüggő eljárások. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 469–475.

² Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”

kívüli elbírálást, a tisztességes bírósági eljáráshoz való joggal összefüggésben milyen alkotmányos aggályokat vethet fel. Az alkotmányos szempontok feltárása során elsősorban az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának³ (a továbbiakban: EJEB) gyakorlata szolgált támpontul. E bírói fórumok ítélezési gyakorlata alapján ugyanis feltárható egy olyan követelményrendszer, amely az eljárások tisztességes lefolytatása érdekében a Pp. új rendelkezéseinek alkalmazása során mérlegelési szempontként szolgálhat a bíróságok részére.

2. A tárgyalás jelentőségéről általában

2.1. A tárgyalás fogalma és jelentősége a polgári eljárásban

A tárgyalás a polgári peres eljárásban a bíróság nyilvános ülése, amelyen a felek és általában más perbeli személyek vesznek részt.⁴ A tárgyalás az eljárás legfontosabb szakasza, mert rendszerint ebben az eljárási szakban történik a felek által érvényesíteni kívánt jogok meghatározása, az ítélet alapjául szolgáló tényállás felderítése és a bizonyítás felvétele.⁵ A tárgyalás jelentőségét egyértelműen kiemeli, hogy itt bontakozik ki a maga teljességében a per kontradiktórius jellege, és ebben az eljárási szakban érvényesülnek a legszélesebb körben a polgári peres eljárás

³ Az EJEB ítélezése alapjául az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJE) szolgál. Ennek 6. cikk 1. pontja szerint: „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően. Az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, a tárgyalóterembe történő belépést azonban meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei vagy az eljárásban részt vevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.” Fontos kiemelni, hogy az EJEB autonóm módon értelmezi az EJE-ben foglalt fogalmakat (például „polgári jog”), ugyanakkor az egyezményben foglalt jogokkal kapcsolatban a szerződő államok belső jogrendszerétől és joggyakorlatától elvárható közös minimumot biztosítja. Ezáltal az EJEB az egyezményben foglalt jogok értelmezésével és alkalmazásával tulajdonképpen a közös európai emberi jogi joganyagot alkotja meg. Erről részletesen: Kardos Gábor: Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 157.

⁴ Osztovits András (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény nagykommentárja*. Budapest, Opten, 2015. 454.

⁵ Varga Gyula: A tárgyalás. In Szilbereky Jenő – Névai László (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976. 783.

alapelvei.⁶ A tárgyaláson válik teljes körűvé ugyanis a felek egyenjogúsága, a szóbeliség, a nyilvánosság, a közvetlenség és az anyanyelv használatának az elve.⁷

A tárgyalás jelentősége tehát abban áll, hogy a felek itt tudják a legszélesebb körben érvényesíteni a perbeli jogaikat, ezért a tárgyalásnak – az eljárás egésze szempontjából – kiemelt garanciális jelentősége van. Kengyel Miklós emellett rámutatott arra is, hogy a tárgyalás szociálpszichológiai hatásait sem lehet figyelmen kívül hagyni. Itt ugyanis közvetlenül érintkeznek a felek és a per egyéb résztvevői az addig személytelen hatósággal (a bírósággal). A tárgyaláson nyílik lehetőség arra is, hogy a résztvevők tapasztalatokat szerezzenek az igazságszolgáltatás működéséről, így különösen az igazságszolgáltatás tárgyi környezetéről (a bírósági épületekről és tárgyalótermekről), a polgári tárgyalások légköréről és a bírák (és az ügyvédek) magatartása révén a jogász viselkedéskultúráról.⁸ Kengyel Miklós kiemelte azt is, hogy az előbb említett apró és nemegyszer hétköznapi tapasztalatoknak véleményformáló erejük lehet az igazságszolgáltatás pártatlanságának vagy a bíróság tekintélyének a megítélésénél.⁹

A tárgyalás nemcsak a polgári perben, hanem a polgári nemperes eljárásokban is garanciális jelentőségű lehet annak ellenére, hogy a nemperes eljárásokban jellemzően hiányzik a tárgyalási szakasz.¹⁰ A nemperes eljárásokban a bíróság a feleket (érdekelteket) jellemzően csak meghallgatja, de nem ritka, hogy a bíróság az egyoldalú kérelem folytán megindult eljárásban főként a kérelmező által előadottakra támaszkodik.¹¹ Jogszabály azonban kivételesen előírhatja tárgyalás

⁶ Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2012. 237.

⁷ Kiss Daisy: *A polgári per titkai*. Budapest, HVG–ORAC, 2006. 475.

⁸ Kengyel Miklós: *Perkultúra*. Budapest–Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 1993. 9.

⁹ Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008. 244.

¹⁰ Az Alkotmánybíróság a 36/2000. (X. 27.) AB határozatban vizsgálta annak alkotmányos szempontjait, hogy mikor vethet fel alkotmányos aggályokat a tárgyalás tartásának hiánya a nemperes eljárásban. A testület rámutatott, hogy a „[p]olgári ügyekben a nemperes eljárás az igazságszolgáltatás megvalósításának egyik formája. Ezekben az eljárásokban általában nincs a klasszikus értelemben vett jogvita, hanem valamely jog védelmére, elismertetésére, tanúsítására vagy érvényesítésére irányulnak. Az eljárások a polgári peres eljárásokhoz képest rugalmasabbak és egyszerűbbek. Ugyanakkor a polgári nemperes eljárások sem homogének, van, amikor nem is bíróság, hanem közjegyző jár el (pl. hagyatéki eljárás). Ebből viszont az következik, hogy [...] az ésszerű indok követelményét csakis az egyes eljárások sajátosságai alapján lehet megítélni: fűződik-e olyan érdek, indok az adott eljáráshoz, hogy az kívül essen a peres eljárás körén, és ezen belül az eljárás jellege (pl. hogy bírósági vagy nem bírósági eljárás) igazodik-e az eljárással érvényesíteni, védeni kívánt jogokhoz, magában az eljárásban érvényesülnek-e ennek megfelelő garanciák.” (ABH 2000, 241, 278–279.)

¹¹ Kiss Daisy: *Per vagy nem per?* Budapest, HVG–ORAC, 2008. 57.

tartásának lehetőségét,¹² sőt néhány nemperes eljárásban jogszabály kötelező tárgyalás (meghallgatás) tartását rendeli el.¹³

2.2. *A tárgyalás szerepe a jogorvoslati eljárásokban*

Az Alkotmánybíróság már működésének kezdetén foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy polgári peres eljárásban – különösen a jogorvoslati szakokban – mikor járhat el a bíróság tárgyalás tartása nélkül. A testület a 26/1990. (XI. 8.) AB határozatban hangsúlyozta, hogy az rPp.-nek azok a rendelkezései, amelyek a felek kérése ellenére lehetővé teszik a per tárgyaláson kívüli elbírálását, alkotmányellenesek.¹⁴

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a mai napig irányadó alkotmányos szempontokat a 38/1991. (VII. 3.) AB határozatban fektette le. Eszerint a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogból „nem következik, hogy a bíróság bármely rendes és különleges eljárásban a fél jogait és kötelezettségeit mindkét fokon kizárólag csak tárgyaláson bírálhatja el”. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy „a tárgyalási elv, a szóbeliség és a közvetlenség a polgári peres eljárás alapelvei közé tartozik. Nem jelenti azonban ennek az alkotmányos szabállyá emelt alapelvnek a sérelmét, ha egyes különleges eljárásokban – az eljárás különös természetét is figyelembe véve – a törvény a bíróság számára lehetővé teszi a fellebbezés tárgyaláson kívüli elbírálását is.”¹⁵

¹² Ilyenek az iparjogvédelmi ügyek: például a szabadalom megadása, megsemmisítése, nemleges megállapítása iránti eljárás (lásd a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény); a védjegy lajstromozása, megújítása, megosztása vagy törlése iránti eljárás (lásd a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény).

¹³ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 200. § (4)–(5) bekezdése.

¹⁴ Az 1972. évi 26. törvényerejű rendelet áttörést hozott a régi Pp. 256/A. és 256/B. §-aival a fellebbezési eljárásban, a 333. § és 334. §-okkal az államigazgatási határozatok felülvizsgálata iránti perek elbírálásánál, valamint a 376. § és 387. § (1) bekezdésével a gazdasági perek külön szabályai között, mert lehetővé tette a fellebbezés tárgyaláson kívüli elbírálását. A fellebbezés tárgyaláson kívüli elintézésének lehetővé tétele mellett azonban a régi Pp. 256/A. § (3) bekezdése 1972-től azt a garanciális rendelkezést is tartalmazta, hogy ha a fellebbező fél a tárgyalás kitűzését kéri, a kérelem teljesítése – néhány kivételtől eltekintve – nem tagadható meg. E rendelkezés azonban az 1979. évi 31. törvényerejű rendelet 26. § (2) bekezdése értelmében hatályát veszítette, tehát ezt követően a bíróság a fél kérelmétől függetlenül választhatott a tárgyalás kitűzése vagy a tárgyaláson kívüli elintézési mód között.

¹⁵ ABH 1991, 183, 184. Ebben az ügyben az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy a vizsgált különleges eljárás az államigazgatási határozatok bíróság előtti felülvizsgálata, amelyet már egy másik – tipikusan kétfokú – hatósági eljárás előz meg. A polgári peres eljárásra tehát csak e megelőző eljárást követően kerülhet sor. Az így eljáró elsőfokú bíróság – az ügyben eljáró és határozatot hozó szervek közül – immáron harmadfokon – a pert csak tárgyaláson bírálhatja el, tehát

Az Alkotmánybíróság e döntései alapján alakult ki az rPp. szabályozása.¹⁶ E szabályok szerint a másodfokú bíróság az ítélet¹⁷ ellen benyújtott fellebbezést kivételesen – az rPp. 256/A. §-ában meghatározott esetekben – tárgyalás tartása nélkül is elbírálhatta.¹⁸ A fellebbezést tehát főszabály szerint a bíróságnak tárgyalás tartásával kellett elbírálnia.¹⁹

a polgári eljárás alkotmányos értékű alapelve nem sérül. A másodfokú bíróság azonban az ügyben általában már negyedfokú hatóság, amelynél a tárgyalási elv feltétlen érvényesítése más eljárási alapelveknek (az eljárás egyszerűsítésének és időszerűségének) a csorbítását jelentené, és ezzel a fél jogainak érvényesítését hátráltatná. Az Alkotmánybíróság kiemelte azt is, hogy az eljárás lassúsága különösen sérelmes az úgynevezett államigazgatási perek körében, mert az államigazgatási, közigazgatási eljárás – természeténél fogva – a legkevésbé tűri el az eljárás elhúzóódását. Márpedig a többfokú eljárásban minden jogorvoslati fórumon a kötelező tárgyalás tartása az eljárás észszerű idő alatti befejezését és ezzel az ügy – időben való – végleges elbírálását veszélyeztetné.

¹⁶ Lásd az rPp. V. novelláját (a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényben és az ehhez kapcsolódó jogszabályokban a felülvizsgálati eljárás megteremtéséről szóló 1992. évi LXVIII. törvény), valamint az rPp. VII. novelláját (a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról szóló 1997. évi LXXII. törvény, a továbbiakban: Ppn.).

¹⁷ A végzés ellen benyújtott fellebbezést a bíróság tárgyalás tartása nélkül bírálta el [rPp. 257. § (1) bekezdés].

¹⁸ Az abban felsorolt okokat az alábbiak szerint rendszerezhetjük:

a) Ha a másodfokú bíróság megállapítja, hogy az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezésének a régi Pp. 251. § és 252. § (1) és (2) bekezdése alapján van helye, szükségételen lefolytatni a fellebbezési tárgyalást, mert annak eredményétől függetlenül dönt a bíróság.

b) Ha a fellebbezés a per főtárgyát nem érinti, vagy csak az indokolást támadja, és a bíróság felhívására a felek nem kérik a tárgyalás tartását, a másodfokú bíróság tárgyaláson kívül bírálja el a fellebbezést. Ilyen – a per főtárgyát nem érintő – járulékos kérdés: (i) a kamatfizetés; (ii) a perköltségviselés vagy annak összege; (iii) a meg nem fizetett illeték vagy az állam által előlegezett költség megfizetése; (iv) az előzetes végrehajthatóságról való döntés; (v) a teljesítési határidő és a (vi) részletfizetés.

c) A másodfokú bíróság mellőzi a tárgyalás tartását akkor is, ha ezt a felek közösen kérik. A VII. Ppn. 36. §-a úgy változtatta meg a régi Pp. 256/A. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt rendelkezés tartalmát, hogy a tárgyaláson kívüli elbírálás iránti kérelmet időbeli korlátozás nélkül elő lehet terjeszteni, és nem szükséges a felek együttes kérelme, elegendő, ha egyikük indítványozza ezt, a bíróság pedig közli az indítványt az ellenféllel hozzájárulásának beszerzése érdekében.

d) A bíróság megítélése alapján: ezen esetkör a VII. Ppn. alapján került a Pp.-be. Ennek indokolása szerint: ha a másodfokú bíróság a beérkezett fellebbezés (csatlakozó fellebbezés, fellebbezési ellenkérelem) alapján úgy ítéli meg, hogy a fellebbezés tárgyaláson kívül is aggálytalanul elbírálható (mert például nincs szükség további nyilatkozatokra, a felek új tényeket, illetve bizonyítékokat nem adtak elő a fellebbezésben), erről értesíti a feleket azzal, hogy ha bármelyikük ennek ellenére nyolc napon belül kéri a tárgyalástartást, annak a bíróság eleget fog tenni. Ezzel a felek meghallgatáshoz való joga nem szenved csorbát, ugyanis a szóbeli tárgyalást egyszerű kérelmükkel mellőzhetővé teszi.

¹⁹ A Pp. kodifikációja során a jogalkotó eredetileg fent kívánta tartani az rPp.-nek azt a megoldását, hogy a szabályozás csak kivételes esetekben tette lehetővé az elsőfokú ítélet ellen benyújtott fellebbezés tárgyaláson kívül történő elintézését. Az e szabályozásért felelős kodifikációs munka-

Az rPp. alapján a Kúria főszabály szerint a felülvizsgálati eljárásban tárgyalás tartása nélkül hozott döntést. A 2005. évi CXXX. törvény ugyanakkor megteremtette annak a lehetőségét, hogy a főszabály szerint tárgyalás tartása nélkül eljáró legfőbb bírói fórum hivatalból is elrendelhesse tárgyalás tartását, ha ezt célszerűnek tartja.²⁰ Emellett pedig a Kúriának tárgyalást kellett tartania, ha azt a felek bármelyike kérte.²¹ Ez alól az jelentett kivételt, ha a felülvizsgálati kérelem végzés ellen irányult, mert ebben az esetben a felek tárgyalás tartását nem kérhették.²²

2.3. A tárgyalás tartásának szabályai a Pp. alapján

A hatályos szabályozás alapján az elsőfokú eljárásban az érdemi tárgyalás szerepe változott annak következtében, hogy a Pp. bevezette az osztott perszerkezetet. A Pp. ugyanis az elsőfokú eljárást mind funkciójában, mind időben egymástól elkülönülő, két szakra osztja, ezzel áttér az osztott tárgyalási rendszer úgynevezett főtárgyalási modelljére. Az eljárás két szakasza a perfelvételi szak és az érdemi tárgyalási szak. Az új eljárási rendben az érdemi tárgyalási szak célja, hogy a perfelvételi szakban azonosított jogvita vonatkozásában a bizonyítást lefolytassák, ami – a jogalkotó célkitűzése szerint – az előkészítés következtében sokkal célirányosabbá válik, és a per érdemében így korábban születhet döntés. A jogalkotó az elsőfokú eljárás megváltozott szabályaira tekintettel hangsúlyozta, hogy a fellebbezési eljárás szabályait is módosítani kellett. Ezáltal biztosítható ugyanis a két szabályegyüttes összhangja.²³

A Pp. a másodfokú eljárásban – a felülvizsgálati eljárás korábbi szabályaihoz igazodva – főszabállyá emelte a jogorvoslati kérelem tárgyaláson kívüli elbírálását. A jogalkotó hangsúlyozta, hogy „[r]észletszabályaiban ugyanakkor számos rendelkezést átvész a jelenleg hatályos tárgyaláson kívüli elbírálást lehetővé tévő megoldásokból”.²⁴

bizottság álláspontja szerint ugyanis „[e]záltal biztosítható, hogy a polgári eljárásjog garanciális elvei (tárgyalási elv, szóbeliség, közvetlenség, felek rendelkezési joga) nem sérülnek”. Varga István – Éless Tamás (szerk.): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. Budapest, Magyar Közlönykiadó – HVG–ORAC, 2016. 546.

²⁰ RPP. 274. § (1) bekezdés első mondatának 3. fordulata.

²¹ RPP. 274. § (1) bekezdés első mondatának 2. fordulata.

²² RPP. 274. § (1) bekezdés második mondata.

²³ Wallacher (2017): i. m. 469.

²⁴ A Pp. normaszöveg-javaslatához fűzött indokolás.

A Pp. hatályos szabályai szerint a másodfokú bíróság akkor bírálja el tárgyaláson a fellebbezést, ha a felek bármelyike tárgyalás tartását kéri.²⁵ A fellebbező fél a fellebbezésében, a fellebbező fél ellenfele pedig a tanácselnöki felhívás kézhezvételét követő 15 napon belül kérheti a tárgyalás tartását.²⁶ Fontos szabálya a Pp.-nek, hogy a törvény megengedi: a felek tárgyalás tartására irányuló kérelmének hiányában a másodfokú bíróság, amennyiben indokoltnak tartja, tárgyalást tűzzön ki, és a fellebbezési kérelemről ott döntsön.²⁷ Tárgyalást tart a másodfokú bíróság akkor is, ha a tárgyaláson foganatosítható bizonyítást kell lefolytatni.²⁸

A felek ugyanakkor nem kérhetik tárgyalás tartását, ha a per megszüntetésének van helye,²⁹ vagy ügynevezett abszolút hatályon kívül helyezési okok állnak fent,³⁰ ekkor tárgyalás tartása nélkül hatályon kívül kell helyezni az ítéletet a felhívott rendelkezésbe foglalt jogkövetkezmények alkalmazása mellett.³¹ Nem kérhetik továbbá a felek tárgyalás tartását, ha a fellebbezés csak a perköltség viselésére vagy összegére, illetve a meg nem fizetett illeték vagy az állam által előlegezett költség megfizetésére vonatkozik,³² vagy a fellebbezés csak a teljesítési határidővel vagy a részletfizetés engedélyezésével, illetve az előzetes végrehajthatósággal kapcsolatos.³³ Ugyancsak tárgyaláson kívül kell dönten, amennyiben a fellebbezés csak az ítélet indokolása ellen irányul.³⁴

A Pp. a felülvizsgálati tárgyalással összefüggésben a másodfokú eljárás szabályait rendeli alkalmazni.³⁵ Ennek folytán a Kúria – a korábbi szabályoknak megfelelően – akkor tart tárgyalást, ha azt a felek kérik, vagy azt maga tartja indokoltnak.

²⁵ Pp. 376. § (1) bekezdés *a*) pont.

²⁶ Pp. 376. § (2) bekezdés.

²⁷ Pp. 376. § (1) bekezdés *b*) pont.

²⁸ Pp. 376. § (1) bekezdés *c*) pont.

²⁹ Pp. 379. §.

³⁰ Vagyis ha az elsőfokú bíróság nem volt szabályszerűen megalakítva; az ítélet meghozatalában olyan bíró vett részt, akivel szemben törvény értelmében kizáró ok áll fenn; vagy az ítélet olyan orvosolhatatlan formai hiányosságban szenved, amely miatt érdemi felülbírálatra alkalmatlan. Pp. 380. §.

³¹ Pp. 376. § (3) bekezdés *a*) pont.

³² Pp. 376. § (3) bekezdés *b*) pont.

³³ Pp. 376. § (3) bekezdés *c*) pont.

³⁴ Pp. 376. § (3) bekezdés *d*) pont.

³⁵ Pp. 405. § (1) bekezdés.

2.4. A tárgyalás jelentősége a Pp. szabályai alapján

A fentiek alapján láthattuk, hogy a Pp. jelentős változásokat hozott a tárgyalás szerepét illetően. Álláspontom szerint az egyik legfontosabb változás az, hogy a Pp. a rendes perorvoslati szakban is főszabállyá emelte a fellebbezés tárgyaláson kívüli elintézését. Ezzel a jogalkotó lényegében az rPp.-nek a felülvizsgálatra – mint rendkívüli perorvoslatra – vonatkozó szabályait terjesztette ki a másodfokú eljárásra. Ebben a szabályozási környezetben ezért felértékelődik a Pp.-nek az a rendelkezése, amely szerint a bíróságnak minden esetben mérlegelnie kell, hogy indokoltnak tartja-e a perorvoslati kérelem tárgyaláson történő elbírálását. Ennek a mérlegelésnek az alkotmányos szempontjait mutatja be az alábbiakban a tanulmány.

3. A nyilvános tárgyaláshoz való jog mint a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog részjogosítványa

3.1. A tisztességes bírósági eljárásról általában

A Pp. preambulumának³⁶ harmadik fordulata a tisztességes eljárás elvére utalással egyértelművé teszi, hogy a Pp. szabályainak alkalmazása során az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésére figyelemmel kell eljárniuk a bíróságoknak.³⁷

A tisztességes eljárás, a „fair trial olyan minőség, amelyet csak az eljárás egészének és körülményeinek a figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás »méltánytalan« vagy »igazságtalan«, avagy »nem tisztességes«.”³⁸ Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint ezért egy eljárás tisztességes-

³⁶ „Az Országgyűlés [...] a magánjogi jogviták tisztességes eljárás elvén nyugvó rendezése és az anyagi jogok hatékony érvényre juttatása érdekében [...] a következő törvényt alkotja”.

³⁷ A Pp. preambulumában foglalt rendelkezéseket komoly jogirodalmi kritikák is illetik. Varga István például arra mutatott rá, hogy „a tisztességes eljáráshoz fűződő alapjog régtől fogva kidolgozott, önálló dogmatikával és normatív tartalommal bír, ezért »a tisztességes eljárás elvét« helyesen legfeljebb – ha egyáltalán – az alapvető fejezetben kellett volna elhelyezni”. Szerinte a másik megoldás az lehetett volna, hogy a tisztességes eljárás elvét – éppen az eljárásjogokon átívelő jellege miatt alaptörvényi szinten való megfelelő szabályozottsága okán – az alaptörvényi parancs gyakorlati megvalósítására hivatott perrendi kódexből el kellett volna hagyni, hiszen más tartalmat a Pp. sem tulajdoníthat neki, mint amit a nemzetközi bírósági és az alkotmánybírósági gyakorlatban kimunkáltak. Varga István: Preambulum. In Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I.* Budapest, HVG–ORAC, 2018. 4.

³⁸ 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 95; 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24]; 3003/2019. (I. 7.) AB határozat, Indokolás [25].

ségét mindig esetről estre kell megítélni, a konkrét ügy körülményeinek figyelembevételével. Ere tekintettel az Alkotmánybíróság döntéseiben esetről esetre határozta meg a tisztességes eljárás által megkövetelt konkrét ismérveket.³⁹ Ettől függetlenül ugyanakkor nevesíteni lehet számos olyan követelményt (részjogosítványt⁴⁰), amelynek egy eljárásnak meg kell felelnie ahhoz, hogy tisztességesnek minősüljön.⁴¹ Az Alkotmánybíróság e követelményeket a peres eljárás mellett irányadónak tekinti – az adott eljárás sajátosságaihoz igazodóan – a bírósági nemperes eljárásokban is.⁴²

Fontos kiemelni azt is, hogy a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog nemcsak az adott bírósági eljárás sajátosságaihoz, hanem az adott eljárási szak sajátos eljárási szabályaihoz is igazodik. Ebből következően nem feltétlenül ugyanazokat a garanciákat igényli minden eljárási szakban.⁴³ Az Alkotmánybíróság ezért a tisztességes bírósági eljárásból fakadó követelményeket mindig az adott eljárásfajta és eljárási szak sajátosságaihoz igazodóan értékeli.

3.2. A nyilvános tárgyaláshoz való jog

Az Alkotmánybíróság a nyilvános tárgyaláshoz való jogot a tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jog részjogosítványának tekinti. Ennek tartalmát az Alkotmánybíróság – következetes határozathozattal⁴⁴ – az EJEB gyakorlatára is figyelemmel alakította ki.

³⁹ 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 108; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116, 118–120.

⁴⁰ Polgári peres eljárásban így a tisztességes bírósági eljárás követelményének része a bírósághoz fordulás joga {3215/2014. (IX. 22.) AB határozat, Indokolás [11]–[13]}; a tárgyalás igazságosságának biztosítása {36/2014. (XII. 18.) AB határozat, Indokolás [66]}; a tárgyalás nyilvánossága és a bírósági döntés nyilvános kihirdetése {22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49]}; a törvény által létrehozott bíróság {36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32]–[34]} független és pártatlan eljárása {21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [58]}; illetve a perek észszerű időn belül való befejezése {2/2017. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [51]–[52]}; továbbá az indokolt bírói döntéshez való jog {7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [34]}. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint polgári perekben is része a tisztességes eljárásnak, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége {15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 116, 118; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49]}.

⁴¹ 3025/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [19].

⁴² 3064/2019. (III. 29.) AB határozat; 3375/2018. (XII. 5.) AB határozat; 3179/2018. (VI. 8.) AB határozat; 3241/2017. (X. 10.) AB határozat.

⁴³ 3046/2019. (III. 14.) AB határozat, Indokolás [45].

⁴⁴ 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011, 291, 321; 3027/2018. (II. 6.) AB határozat, Indokolás [15].

3.2.1. A nyilvános tárgyaláshoz való jog az EJEB gyakorlatában

Az EJEB felfogásában az elsőfokú bíróság előtt, ha csupán egyfokú eljárásban bírálják el az ügyet, a félnek joga van a szóbeli tárgyaláshoz (szóbeli meghallgatáshoz; *oral hearing*), hacsak nem merülnek fel olyan kivételes körülmények, amelyek a tárgyalás mellőzését indokolják.⁴⁵ A szóbeli és nyilvános tárgyaláshoz való jog nem abszolút, így mellőzhető a tárgyalás különösen akkor, ha a fél arról egyértelműen lemondott, és nem áll fenn olyan közérdek, amelyre tekintettel a megtartása szükséges volna. A lemondás lehet kifejezett vagy hallgatóságos, ez utóbbi eset áll fenn például akkor, ha a fél nem nyújt be, vagy nem tart fenn tárgyalás tartása iránti kérelmet. Akkor sem szükséges tárgyalást tartani, ha kivételes körülmények merülnek fel, így például, ha nem kerül elő az ügyben olyan tény- vagy jogkérdés, amelyet az iratok és a felek írásbeli észrevételei alapján ne lehetne megfelelően eldönteni. A nyilvános tárgyaláshoz való jog a legalább egy fokon való szóbeli meghallgatáshoz való jogot foglalja magában.⁴⁶ A tárgyalás mellőzését indokolhatja, ha az ügyben csupán korlátozott jellegű,⁴⁷ illetve nem különösebben összetett jogkérdések merülnek fel.⁴⁸

Az EJEB a döntéseiben kiemeli azt is, hogy a fellebbviteli eljárásokban, még akkor is, ha a másod- vagy harmadfokú bíróság mind jogkérdéseket, mind ténykérdéseket elbírálnak, a tisztességes eljáráshoz való jog nem követeli meg mindig, az ügy jellegétől függetlenül nyilvános tárgyalás tartását.⁴⁹ Az elsőfokú eljárást követően a nyilvános tárgyalás szükségességének megítélése során más szempontokra is, így az észszerű időn belüli elbíráláshoz való jogra és ehhez kapcsolódóan a bíróságok ügyterhére is figyelemmel kell lenni. Ha első fokon már tartottak tárgyalást, akkor a tárgyalás mellőzését a másod-, illetve harmadfokú eljárás sajátos jellemzői indokolhatják.⁵⁰ Ha azonban a bíróság döntéshozatala jogi és fontos ténybeli kérdésekre terjed ki, a tárgyalás tartása nem mellőzhető.⁵¹

Az EJEB a felülbírálati bíróság eljárásával összefüggésben kifejezetten rámutatott, hogy annak a kérdésnek az eldöntéséhez, hogy a tárgyalástartásnak alapelvétől történő eltérés az adott ügy körülményei alapján igazolható-e, figyelembe kell venni a nemzeti jogorvoslati (fellebbezési és felülvizsgálati) rendszert, a bírói fórum hatásköreit és a felek érdekeinek képviselését különös tekintettel

⁴⁵ Allan Jacobsson kontra Svédország (No. 2.) (8/1997/792/993), 1998. február 19. 46. bekezdés.

⁴⁶ Salomonsson kontra Svédország (38978/97), 2002. november 12. 34–36. bekezdés.

⁴⁷ Allan Jacobsson kontra Svédország (No. 2.), 48–49. bekezdés; Saccoccia kontra Ausztria, 76. bekezdés.

⁴⁸ Speil kontra Ausztria (42057/98), 2002. szeptember 5.

⁴⁹ Fejde kontra Svédország [GC] (12631/1987), 1991. október 29. 31–32. bekezdés.

⁵⁰ Helmers kontra Svédország (11826/85), 1991. október 29. 36. bekezdés.

⁵¹ Fischer kontra Ausztria (16922/1990), 1995. április 26. 44. bekezdés.

a jogorvoslati szakban eldöntendő kérdésre és annak a felek szempontjából való fontosságára.⁵² Alapvető fontosságú előfeltétel az eljárás tisztességes voltának biztosításához azonban, hogy a bíróság az alkalmazható lehetséges jogi minősítéssel és a bizonyítási teherrel kapcsolatban teljes körű és részletes tájékoztatást nyújtson.⁵³

A fenti szempontok alapján az EJEB hangsúlyozta: nyilvánvalóan döntő jelentőségű az ügy kimenetele szempontjából, hogy ha a bírósági eljárásban eljáró utolsó bírói fórum az alacsonyabb fokú bíróságokétól eltérően értékeli a felülvizsgálat során felmerült jogkérdéseket, illetve fontos ténykérdéseket, és ennek keretében a feleknek nem biztosít lehetőséget arra, hogy érveiket szóban előadják.⁵⁴

3.2.2. A nyilvános tárgyaláshoz való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből az következik, hogy a bíróságnak a jogvitákat nyilvános tárgyaláson (az alapján) kell elbírálnia. Az Alkotmánybíróság azonban a 3115/2013. (VI. 4.) AB határozatban azt is megállapította, hogy

„az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből nem következik, hogy a bíróságok az adott ügyre vonatkozó valamennyi rendes és rendkívüli jogorvoslati eljárásban a fél jogait és kötelezettségeit kizárólag tárgyaláson bírálhatj[ák] el. A tárgyalási elv, a szóbeliség és a közvetlenség a polgári peres eljárás alapelvei közé tartozik. Nem jelenti azonban ezeket az alaptörvényi szabállyá emelt alapelveknek a sérelmét, ha a törvény egyes – különösen a rendkívüli – jogorvoslati eljárásokban a bíróság számára lehetővé teszi az indítvány tárgyaláson kívüli elbírálását is.”⁵⁵

A 3064/2016. (IV. 11.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megerősítette azon álláspontját, hogy

„önmagában a tárgyalás tartásának mellőzése – más eljárási vagy anyagi jogi alaptörvény-ellenesség hiányában – nem jelent alkotmányjogilag releváns procedurális alapjogi sérelmet. Ilyen alapjogi sérelem fő szabályként az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése egészének figyelembevétele alapján állapítható meg, nem pedig pusztán e komplex alaptörvényben biztosított jog egyes részjogosítványainak a jog egészéből kiszakított értelmezésével.”⁵⁶

⁵² Pákozdi kontra Magyarország (51269/07), 2014. november 25. 35. bekezdés.

⁵³ Dallos kontra Magyarország (29082/95), 2001. március 1. 47. bekezdés.

⁵⁴ Pákozdi kontra Magyarország (51269/07), 2014. november 25. 39. bekezdés.

⁵⁵ 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [43].

⁵⁶ 3064/2016. (VI. 11.) AB határozat, Indokolás [14].

Az Alkotmánybíróság kifejezetten a polgári peres eljárások vonatkozásában hangsúlyozta azt is, hogy

„[a] szóbeliségen, közvetlenségen és nyilvánosságon alapuló modern polgári per általános jelleggel, a rendes eljárásokra is kiterjedően a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikkkel valósult meg Magyarországon. A három alapelv egymáshoz szorosan kapcsolódik, egymást részben át is fedi, teljes érvényesülésüknek színtere a tárgyalás. A szóbeliség a felek kétoldalú meghallgatásának formájára utal, függetlenül attól, hogy egyébként a bizonyítást miként veszik fel. A bizonyítás felvételének módja és körülményei a közvetlenség elvével állnak közvetlen összefüggésben. A tárgyalás tartásának mellőzése az említett elvek korlátozását eredményezi: szűkül a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság egyaránt. Emiatt a tárgyalás mellőzése kivételesen, indokolt esetben fogadható el, melyet számos körülmény befolyásol.”⁵⁷

4. A Pp. perorvoslati rendszere

Az EJB és az Alkotmánybíróság gyakorlatából az szűrhető le, hogy a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogból nem következik a nyilvános tárgyalás tartásának, illetve a személyes megjelenés jogának a biztosítása a jogorvoslati eljárásban, még akkor sem, ha az eljáró bíróság mind ténykérdésben, mind jogkérdésben felülbírálati jogkörrel rendelkezik. Annak mérlegelése során ugyanakkor, hogy kell-e tárgyalást tartani, kiemelt jelentősége van a jogorvoslati fórum felülbírálati jogkörének. Erre tekintettel az alábbiakban a Pp. perorvoslati rendszerét tekintjük át.

A hatályos szabályok a perorvoslati rendszerben jelentős változásokat hoztak,⁵⁸ ugyanakkor a Pp.-nek mind a rendes, mind a rendkívüli perorvoslati rendszere továbbra is vegyes jellegű. A polgári eljárásjog tudományában ismert perorvoslati rendszerek⁵⁹ közül egyiket sem valósítja meg tiszta formájában.

⁵⁷ 3027/2018. (II. 6.) AB határozat, Indokolás [27].

⁵⁸ Erről részletesen Gombos Katalin: A polgári perorvoslati rendszer és átalakulása. *Jogtudományi Közlöny*, 73. (2018), 2. 57–71.

⁵⁹ A) A reformatórius fellebbviteli rendszerben a perorvoslati bíróság mind tény-, mind jogkérdésben megváltoztathatja a támadott határozatot, vagyis – e fellebbviteli rendszer tiszta formájában – a felülbírálati bíróság az elsőfokú bíróság jogkörét teljes terjedelmében gyakorolja. B) A kasszációs fellebbviteli rendszerben a felülbírálati bíróság jogköre csak annak megállapítására terjed ki, hogy a támadott határozat jogszabálysértő-e, vagy sem. Előbbi esetben a határozatot hatályon kívül helyezi, és az eljárt bíróságot új eljárásra utasítja. C) A revíziós fellebbviteli rendszerben a felülbírálati bíróság jogköre szűkebb, mint a reformatórius rendszerben: noha tény- és jogkérdésben is megváltoztathatja a támadott határozatot, de a korábban eljárt bíróság által megállapított tényálláshoz kötve van, ha azzal nem ért egyet, azt csak a határozat hatályon kívül helyezésével orvosolhatja.

Az ügy érdemi felülbírálata érdekében előterjeszthető rendes perorvoslat a fellebbezés, amely – főszabály szerint – átszármaztató hatályú⁶⁰ fellebbviteli perorvoslat. A fellebbezés folytán ezért az elsőfokú bíróság jogköre átháramlik a másodfokú bíróságra, és ez a bíróság az ügy érdemi elbírálása esetén a jogsérelmet úgy orvosolja, hogy a perorvoslat eredményéhez képest a támadott határozatot helybenhagyja, vagy maga hozza meg – az elsőfokú határozat helyébe – azt a döntést, amely a törvénynek megfelelő. Ezzel összefüggésben fontos azonban kiemelni, hogy „[a]z elsőfokú bíróság helytelen anyagi pervezetése [lehet] az a beavatkozási pont, mely kinyitja a kaput a másodfokú bíróság újszerű jogi álláspontjának érvényesítésére”.⁶¹

Ha a másodfokú bíróság orvosolhatatlan eljárási szabálysértést állapít meg, jogköre csak arra terjed ki, hogy az elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyezze, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasítsa.⁶² Ezekben az esetekben a hatályon kívül helyezés indoka az, hogy az eljárási szabálysértés olyan súlyú, hogy annak korrigálására nincs lehetőség a másodfokú eljárásban.⁶³

Az ügy érdemi felülbírálata érdekében – jogkérdésben – előterjeszthető rendkívüli perorvoslat a felülvizsgálat. A hatályos szabályok alapján a felülvizsgálat részben átszármaztató hatályú fellebbviteli perorvoslat. A Kúria mint felülvizsgálati bíróság kasszációs-revíziós jogkörben jár el. Ennek során – ha azt állapítja meg, hogy a támadott jogerős határozat jogszabályt sért – azt hatályon kívül helyezi, és meghozza a jogszabályoknak megfelelő határozatot, vagy

⁶⁰ A fellebbviteli perorvoslatok lehetnek átszármaztató és nem átszármaztató hatályúak. A megkülönböztetés alapja az, hogy a támadott határozatot felülbíró bíróság milyen jogkörben jár el. Az átszármaztató hatályú perorvoslat esetén az első fokon eljáró bíróság jogköre átszármaztató perorvoslatot elbíráló bíróságra, és jogsérelmet esetén a jogkörben eljárva maga hozza meg a jogszabályoknak megfelelő határozatot, amely a támadott határozat helyébe lép. Abban az esetben viszont, ha a másodfokú bíróság a jogsérelmet közvetlenül nem orvosolhatja, hanem csak arról dönthet, hogy a támadott határozatot hozó bíróság megsértette-e a jogszabályokat, nem átszármaztató hatályú perorvoslatról van szó. Az átszármaztató hatályú perorvoslatok között különbséget teszünk aszerint, hogy a fellebbviteli bíróság jogköre mennyire széles. Ha ez a bíróság minden tekintetben azonos jogkörben jár el, mint az alsóbb fokú bíróság, akkor teljes átszármaztató hatályról beszélünk. Ha azonban a felülbírálati jogkörét csak valamely korlátozással gyakorolhatja (például kötve van a megállapított tényálláshoz), nem teljes átszármaztató hatályról van szó.

⁶¹ Wallacher (2017): i. m. 474.

⁶² A másodfokú bíróság felülbírálati jogköre tehát ebben az esetben kasszációs: nem átszármaztató hatályú.

⁶³ Ilyen eset az, a) ha az elsőfokú bíróság nem volt szabályszerűen megalakítva, vagy az b) ítélet meghozatalában olyan bíró vett részt, akivel szemben a törvény értelmében kizáró ok áll fenn, vagy c) az ítélet olyan orvosolhatatlan formai hiányosságban szenved, amely miatt érdemi felülbírálatra alkalmatlan [Pp. 380. § (1) bekezdés]. Ezek az úgynevezett abszolút hatályon kívül helyezési okok, vagyis az eljárási szabálysértés fennállta esetén a felülbírálati bíróságnak nincs mérlegelési jogköre a hatályon kívül helyezés tekintetében.

az első-, illetőleg másodfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasítja.⁶⁴ A Kúria felülbírálati jogköre a másodfokú bíróságnál korlátozottabb, mert a felülvizsgálati eljárásban bizonyítás felvételének helye nincs.⁶⁵ Ebből következően – a jogerős határozat hatályon kívül helyezése folytán a másodfokú bíróság helyébe lépve – csupán revíziós jogkörben változtathatja meg az elsőfokú bíróság határozatát.⁶⁶ Ha tehát a bizonyítás kiegészítésére van szükség – annak terjedelmétől függően – az első- vagy a másodfokú bíróságot új eljárás lefolytatására kell utasítania.

5. Összegzés

A Pp. hatályos szabályai tehát mind a fellebbezés során, mind a felülvizsgálati eljárásban a jogorvoslati kérelem tárgyaláson kívüli elintézését tették meg főszabállyá. Tárgyaláson kívüli elintézés esetén ugyanakkor fennáll annak veszélye, hogy a bíróság – különösen, ha az ügyben alkalmazott anyagi jogi szabályok értelmezésével nem ért egyet – olyan döntést hoz, amely az eljárás addigi szakaszában nem vizsgált értelmezési szempontokon nyugszik (úgynevezett meglepetésítélet⁶⁷). Az ilyen méltánytalan helyzetek kiküszöbölése érdekében a Pp. lehetővé teszi mind a másodfokú bíróság, mind a Kúria számára, hogy mérlegelje a tárgyalás tartásának szükségét.

A gyakorlati tapasztalatok szerint mind a másodfokú bíróságnak, mind a Kúriának, ha nem ért egyet az ügyben alkalmazandó anyagi jogi szabályoknak a korábban eljárt bíróság(ok) általi értelmezésével, mérlegelési lehetősége van. Felülbírálati jogköréhez igazodóan dönthet úgy, hogy az anyagi jogi szabályok helyes értelmezésének a feltárásával a támadott bírói döntést hatályon

⁶⁴ Pp. 424. § (3) bekezdés.

⁶⁵ Pp. 422. §.

⁶⁶ A felülvizsgálati bíróság e jogköréből következik az is, hogy a felülvizsgálati eljárásban a bizonyítékok felülmérlegelésének nincs helye. A Kúria töretlen gyakorlata szerint „[h]a a másodfokú bíróság a tényállást a bizonyítási eljárás során megállapított bizonyítékok egybevetése alapján, azokat a maguk összességében értékelve és a bíróság meggyőződése szerint bírálta el, e tényállás a felülvizsgálati eljárás során is irányadó. Az attól való eltérésnek csak akkor van helye, ha a bíróság által megállapított tényállás iratellenes vagy nyilván okszerűtlen, illetve logikai ellentmondást tartalmaz. A bizonyítékok okszerű mérlegelését támadó felülvizsgálati kérelem megalapozatlan.” (BH 1995.134; BH 1995.193; BH 1995.376; BH 1996.103; BH 1996.506; BH 1997.375; BH 1999.44; BH 2000.81; BH 2001.197; BH 2001.301; BH 2006.403; BH 2009.377; BH 2013.84; BH 2016.33.) Az minősíthető nyilvánvalóan okszerűtlen következtetésnek, ha a bizonyítékokból csak egyfajta, a felülvizsgálattal támadott ítélettől eltérő következtetésre lehet jutni (BH 2013.119).

⁶⁷ Lásd ezzel összefüggésben 3296/2017. (XI. 20.) AB végzés, Indokolás [11]; 3064/2014. (III. 26.) AB határozat.

kívül helyezi, és az első- vagy a másodfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasítja (kasszációs jogkör). Dönthet azonban úgy is, hogy a helyes értelmezés alapulvételével, a bizonyítás kiegészítésével (másodfok) vagy a rendelkezésre álló iratok alapján (Kúria), a jogerős döntés hatályon kívül helyezése mellett, az első- vagy másodfokú ítélet helyett maga hozza meg a jogszabályoknak megfelelő új érdemi döntést (reformatórius vagy revíziós jogkör).

A bíróságoknak tehát a jogorvoslati eljárásban is lehetőségük van arra, hogy az alsóbb fokú bíróságok jogértelmezésétől eltérjenek, és a felülvizsgálattal támasztott határozat hatályon kívül helyezésével, a korábban eljárt bíróság helyébe lépve új érdemi határozatot hozzanak. Ennek során ugyanakkor nem hagyhatók figyelmen kívül a következő alkotmányos szempontok.

Láthattuk, hogy a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogból nem következik a nyilvános tárgyalás tartásának, illetve a személyes megjelenés jogának minden eljárásban és minden bírói fórum előtti biztosítása. Nem következik ezért az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből, hogy a bíróság az adott ügyre vonatkozó valamennyi rendes és rendkívüli jogorvoslati eljárásban a fél jogait és kötelezettségeit kizárólag tárgyaláson bírálhatja el. A tárgyalási elv, a szóbeliség és a közvetlenség a polgári peres eljárás alapelvei közé tartozik. Nem jelenti azonban ezeknek az alaptörvényi szabállyá emelt alapelveknek a sérelmét, ha a törvény egyes – különösen a rendkívüli – jogorvoslati eljárásokban a bíróság számára lehetővé teszi az indítvány tárgyaláson kívüli elbírálását is.⁶⁸

Az azonban következik a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogból, hogy a bíróságok kizárólag olyan jogi és ténybeli indokokra alapíthatják döntésüket, amely a felek számára ismert, és amelyek vonatkozásában megvolt a lehetőségük arra, hogy kifejtsek véleményüket, arra észrevételt tegyenek. Így annak vizsgálata során, hogy az ügyben tárgyalást kell-e tartani, fontos mérlegelési szempont, hogy a bíróságok nem alapíthatják döntésüket olyan jogi és ténybeli indokokra, amelyeket a felek nem ismernek. Ezért ha a bíróság olyan jogi indokra alapítja a döntését, amely az eljárás folyamán még nem merült fel, és ezért a felek ezzel kapcsolatos érveiket nem fejthették ki, a tárgyalás tartása jellemzően nem mellőzhető. Különösen felerősödik ennek a mérlegelési szempontnak a súlya a felülvizsgálati eljárásban, mert a Kúria felülvizsgálati eljárásban hozott érdemi döntése további jogorvoslattal nem támadható.

A fentiekben hivatkozott EJEB- és alkotmánybírósági gyakorlat fényében is, ha az eljárási szabályok az eljáró bíróság mérlegelésétől teszik függővé a tárgyalás tartását, figyelemmel kell lenni a kérdéses eljárás jellemzőire, az eljáró bírói fórum (felülbírálati) jogkörére, az ügyben eldöntendő kérdés természetére és a felek érdekeire is. Jellemzően azonban akkor állapítható meg a tárgyalás tartásának

⁶⁸ 3115/2013. (VI. 4.) AB határozat, Indokolás [43].

szüksége, ha a bíróság – különösen, ha a legfőbb bírói fórum – az alsóbb fokú bíróság(ok)tól eltérően értékeli az ügy jogi és fontos ténybeli kérdéseit, és ezért a bizonyítékokat újraértékeli. A feleknek ilyenkor lehetőséget kell adni az ezzel kapcsolatos érvek kifejtésére, és a tárgyalás nem mellőzhető.

Felhasznált irodalom

- Gombos Katalin: A polgári perorvoslati rendszer és átalakulása. *Jogtudományi Közöny*, 73. (2018), 2. 57–71.
- Kardos Gábor: Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 137–189.
- Kengyel Miklós: *Perkultúra*. Budapest–Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 1993.
- Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.
- Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2012.
- Kiss Daisy: *A polgári per titkai*. Budapest, HVG–ORAC, 2006.
- Kiss Daisy: *Per vagy nem per?* Budapest, HVG–ORAC, 2008.
- Osztoivits András (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény nagykommentárja*. Budapest, Opten, 2015.
- Varga Gyula: A tárgyalás. In Szilbereky Jenő – Névai László (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976. 273–326.
- Varga István – Éless Tamás (szerk.): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*. Budapest, Magyar Közlönykiadó – HVG–ORAC, 2016.
- Varga István: Preambulum. In Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I*. Budapest, HVG–ORAC, 2018.
- Wallacher Lajos: Perorvoslatok és azzal összefüggő eljárások. In Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 469–475.

Közreműködők

Benke József, az MTA doktora, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék

Bodnár Eszter, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék

Czine Ágnes, alkotmánybíró, Alkotmánybíróság

Dánielné Kiss Ildikó, bírósági titkár, Kaposvári Törvényszék

Fiedler Ernő, közjegyző, Budapest XV. kerület

Gombos Katalin, egyetemi tanár, Nemzeti Közszerződési Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Európai Köz- és Magánjogi Tanszék

Hideg Milán István, bírósági titkár, Szekszárdi Törvényszék

Hohmann Balázs, egyetemi tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék Informatikai és Kommunikációs Jogi Csoport

Juhász László, ny. kollégiumvezető, Pécsi Ítéltábla

Király Lilla, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Eljárásjogi Tanszék

Köblös Adél, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerződési Egyetem

Maczonkai Mihály, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi- és Európaijogi Tanszék

Pókecz Kovács Attila, egyetemi tanár, Nemzeti Közszerződési Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék

Simon Károly László, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerződési Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Európai Köz- és Magánjogi Tanszék

Ujkéry Csaba, ny. elnök, Somogy Megyei Bíróság

Villám Krisztián, tanácsadó, Alkotmánybíróság

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Varga Zoltán
Olvasószerkesztő: Bíró Csilla
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor Korrektor:
Bujdosó Hajnalka

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/01022_00

ISBN 978-963-531-773-8

